

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK. THAILAND

วิเคราะห์นันทุขฎีสังเวยกล่อมช้างสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2199 ถึง พ.ศ.2231)
และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 ถึง พ.ศ.2394)

ปริญญานิพนธ์

ของ

วิเชียร อธิโนบุญวัฒน์

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

สิงหาคม 2516

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาปัญหานี้อย่างถี่ถ้วนแล้วเห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของวิทยาลัยวิชา
การศึกษาได้

กมลชน วัฒนวิเศษ ประธาน

สัปดาห์ สวด กค กรรมการ

23 สิงหาคม 2516

ประกาศจุฬาราชการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับคำแนะนำช่วยเหลือเป็นอย่างดียิ่งจากรองศาสตราจารย์
กุหลาบ มลลิกะมาส และอาจารย์สุวกันธ์ จงกระกุล จนสำเร็จลงด้วยดี ผู้เขียน
จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

อนึ่ง ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ประธาน จันทรเจริญ ผู้อำนวยการวิทยาลัย
ครูนครสวรรค์ เป็นอย่างสูงที่ได้ให้กำลังใจแก่ผู้เขียนอยู่เสมอในการศึกษากันคว้าและ
อาจารย์สยมพร ฤทธิพันธุ์ หัวหน้าฝ่ายวิชาการวิทยาลัยครูนครสวรรค์ ที่ช่วยเหลือแก้ปัญห
ด้วยดีตลอดมา

นอกจากนี้ อาจารย์วัฒนา บาดโพธิ์ อาจารย์พีระ เกษแก้ว ได้ช่วยเหลือ
เป็นธุระบางประการเกี่ยวกับการจัดกระทำข้อมูล และคุณฐิวัน อธิโนมฤตวัฒน์ ได้ช่วยจัด
พิมพ์จนสำเร็จเรียบร้อย ขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

วิเชียร อธิโนมฤตวัฒน์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความนำ	1
ภูมิหลัง	5
ความมุ่งหมายในการค้นคว้า	6
สมมุติฐาน	6
ความสำคัญของปัญหาที่ค้นคว้า	7
ข้อตกลงเบื้องต้น	9
ขอบเขตของการค้นคว้า	10
คำจำกัดความของศัพท์	11
วิธีดำเนินการค้นคว้า	13
2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้นคว้า	15
ฉันทคุุณภูิสังเวยกล่อมช้างของขุนเทพกวี	15
เอกสารหมายเลข 1	21
ฉันทคุุณภูิสังเวยกล่อมช้างของสมเด็จพระนารายณ์	40
เอกสารหมายเลข 2	43
ฉันทคุุณภูิสังเวยกล่อมช้างพลายของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์	70
เอกสารหมายเลข 3	73
ภาพยืมไม้	93
ฉันทคุุณภูิสังเวยกล่อมช้างพังของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส	105
เอกสารหมายเลข 4	108
ภาพยืมไม้	137

บทที่ 3

บทที่	หน้า
3	
ช้างและพระราชพิธีสมโภชช้างเผือก	148
ความสำคัญของช้าง	148
ลักษณะช้าง	154
ช้างในวรรณคดี	180
การจับช้าง	190
ความเชื่อเรื่องการจับช้าง	196
พระราชพิธีสมโภชช้างเผือก	200
พระยาช้างกรุงศรีอยุธยา	203
พระยาช้างกรุงรัตนโกสินทร์	204
การกล่อมช้าง	205
ผู้กระทำการพิธี	206
เทวรูปในพระราชพิธี	207
พระราชพิธีทهنนชัยบาศ	211
พระราชพิธีทอดเชือกความเชือก	212
พิธีจับช้าง	213
กระบวนแห่	213
การอ่านฉันทคุุณฉิ่งแววและขับไม้	214
หมากำหนดการพระราชพิธี	215

บทที่ 4

วิเคราะห์คำประพันธ์และท่วงทำนองในการแต่ง	217
ลักษณะคำประพันธ์	217
ฉันทที่ใช้ในคุุณฉิ่งแววกล่อมช้าง	219
กาพย์ที่ใช้ในคุุณฉิ่งแววกล่อมช้าง	222
รูปแบบของการแต่ง	224
ความยาวของคำประพันธ์และการใช้คำประพันธ์	224

กลวิธีในการแต่ง 230

สัมผัสนอกหรือสัมผัสบังคับ 230

สัมผัสในหรือสัมผัสพิเศษหรือสัมผัสไม่บังคับ 248

เปรียบเทียบกลวิธีในการแต่งกาพย์ขับไม้ 310

ท่วงทำนองในการแต่ง 311

การเลือกสรรใช้คำ 311

ประณามบท 316

ท่วงทำนองในการกล่าวถึงเทพเจ้า 321

การสร้างบรรยากาศ 322

เนื้อเรื่องฉันทลักษณ์ข้างฉันทลักษณ์ต่างๆ 328

สรุปผลการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ 336

ลักษณะรูปแบบที่ใช้ในการแต่ง 336

กลวิธีในการแต่ง 340

ท่วงทำนองในการแต่ง 341

ข้อเสนอแนะ 343

บรรณานุกรม 344

บทคัดย่อ 363

ประวัติของผู้เขียน 369

การวาง		หน้า
18	แสดงสัมพันธบัตรระหว่างวรรคในบทและสัมพันธบัตรระหว่างบทของ ภาพยัดไม้ในเอกสารหมายเลข 4	245
19	สัมพันธบัตรในเอกสารหมายเลข 1	248
20	สัมพันธบัตรในเอกสารหมายเลข 2	254
21	สัมพันธบัตรในเอกสารหมายเลข 3	263
22	สัมพันธบัตรในเอกสารหมายเลข 4	273
23	เปรียบเทียบกลวิธีในการแต่งของเอกสาร 4 ฉบับ	291
24	แสดงจำนวนครั้งของกลวิธีในการแต่งคิดเทียบร้อยละ	292
25	สัมพันธบัตรในภาพยัดไม้เอกสารหมายเลข 3	294
26	สัมพันธบัตรในภาพยัดไม้เอกสารหมายเลข 4	302

บัญชีภาพประกอบ

ภาพ

หน้า

1

เปรียบเทียบกลวิธีในการแต่ง

293

ความนำ

ฉันทุฎฐีสั่งเวยกล่อมช้างนี้เป็นคำประพันธ์ประเภทประเพณี (Conventional genre) ที่สืบเนื่องมาจากการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง โดยเฉพาะช้างเผือกซึ่งถือกันมาแต่โบราณว่าเป็นสิ่งที่เปี่ยมมงคลคู่บ้านคู่เมือง¹ ถึงแม้ไทยจะมีได้เป็นต้นกำเนิดในการปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวนี้ เพราะวัฒนธรรมส่วนมากที่ไทยมีอยู่เป็นสมบัติ ได้รับมาจากการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดทางวัฒนธรรมกับชนชาติอื่น ไทยก็มีความสามารถนำมาทำให้ดูเสมือนเป็นของใหม่และเข้ากับความเป็นอยู่ของไทยได้¹ ดังเช่นเรื่องการกล่อมช้างนี้ จึงเป็นเรื่องที่น่าจะได้ศึกษาค้นหาความจริงที่กล่าว เพื่อได้ทราบว่าส่วนที่เรียกว่าของไทยเป็นประการใดเป็นต้นว่า กลวิธีในการแต่ง (Techniques) และรูปแบบ (Form) การประพันธ์ที่สร้างขึ้น

ฉันทุฎฐีสั่งเวยกล่อมช้างตามที่ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษาของ เปลื้อง ณ นคร² ประวัติวรรณคดีไทยฉบับสมบูรณ์ตามหลักสูตรของ ศุภชัย รัตนโกมุทและสะอาด อินทรสาส์³ ประวัติวรรณคดีและการประพันธ์ของ เสนีย์ วิลาวรรณ⁴ และประวัติวรรณคดีไทยเล่มอื่นๆ ได้กล่าวเฉพาะฉันทุฎฐีสั่งเว

¹ กมล สมวิเชียร " วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการพัฒนาทางการเมือง " วิจารณ์ 25 สิงหาคม 2514 หน้า 62

² เปลื้อง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา . หน้า 169

³ ศุภชัย รัตนโกมุทและสะอาด อินทรสาส์ ประวัติวรรณคดีไทยฉบับสมบูรณ์ตามหลักสูตร หน้า 58

⁴ เสนีย์ วิลาวรรณ ประวัติวรรณคดีและการประพันธ์ หน้า 78

กลุ่มร่างของขุนเทเกรวี่* เท่านั้น ฉะนั้นหาว่ามีปรากฏไม่ อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่า มีอยู่แต่เพียงฉบบเดียวเท่านั้น การวิเคราะห์เรื่องที่จะช่วยผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ไทยโดยให้ความเข้าใจว่ายังมีฉบบอื่นๆซึ่งแบ่งในคราวที่ได้อ้างเพื่อกหรือข้างสำคัญอีกหลายฉบบ แม้ยังมิได้มีรูปแบบในการแบ่งฉบบเดียวกันเสมอไปแต่มีลักษณะที่วิวัฒนาการมาเป็นลำดับ

ในสมัยนั้นเกือบทั่วไปจะหาโอกาสที่จะคัดค้นที่ศูนย์ซึ่งเคยกลุ่มร่างในพระราชนิพนธ์สมโภชช้างเผือกได้ยาก จึงได้แต่ศึกษาฉบบที่ศูนย์ซึ่งเคยในแง่วรรณกรรม เพื่อแสวงหาความบันเทิงยามว่างจากการงาน หรือเพื่อศึกษาภาษาไทยในระดัมนิยมศึกษา ซึ่งในขั้นนี้ก็เพื่อ " ใ้รู้จักชั้นรมและออกเห็นใจและเข้าใจชีวิต เห็นเห็นชีวิตในส่วนรวม เห็นความสัมพันธ์แห่งเหตุผลระหว่างกันของชีวิต " ¹ เป็นสำคัญ จะเห็นได้ประการหนึ่งว่า การวิเคราะห์เรื่องนี้ ช่วยให้สัมฤทธิ์ผลความมุ่งหมายของการศึกษาวรรณกรรมดังกล่าวแล้วข้างนี้

การวิเคราะห์วรรณกรรมไม่ใช่เรื่องใหม่นัก เป็นเรื่องที่มีมานาน แต่ยังไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอนและไม่กว้างขวาง ส่วนมากเป็นไปในรูปจิตวิสัย (Subjectivity) กล่าวในแง่ความรู้สึกเห็นของเข ² (Impressionistic Criticism) มากกว่าที่จะเป็นในรูปวัตถุวิสัย (Objectivity) ซึ่งยึดเอาหลักเกณฑ์ที่โต้แย้งกันมาแต่โบราณ ประการนี้นักวิจารณ์ถือว่าเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และการวิเคราะห์วรรณกรรมไปได้เป็นไปในเชิงวิจารณ์ (Criticism) ที่ต้องตั้งคำถามประพันธ์นั้น

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นราชนิพนธ์ประดิษฐ์ ภาษา วรรณคดี และ
วิทยาการ หน้า 234

² พระยาอนุมานราชธน " วรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ " วิทยาสาร
19 (36) 13 กันยายน 2511

* บางทีก็เขียน ขุนเทเกรวี่

เป็นมทประวัชที่หรือไมก็ มีก่าหรือไ่ไม่ก่า แต่เป็นการสอบสวนดาข้อเห็จวริงและเหตุผล
กามเกณฑ์ (Criteria) ที่กั้นก่าไว้

เพื่อกวามเข้าใจเรื่องนั้กระว้างชักขึ้น เจกนา นากวัชร 1 กล่าวถึงการ
วิจารณ์วรรณกรรมว่า " อาจะครอบคลุมไปถึงการศึกษากววิชิของการแต่งก่าประพันธ์
หรือฉันทลักษณ์ได้ด้วย " และพูดถึงการศึกษาวรรณกรรมว่า " การศึกษาเกี่ยวกับฉันทลักษณ์
ถ้าทำไปนรูปรของการท่องจำกฎเกณฑ์ จะกัวย่างก็อาจเป็นเรื่งน่าเบื่อ แต่ถ้าศึกษา
กับในเบ่งว่า ฉันทลักษณ์แบบใดเป็นสื่อกวหมายได้เหมาะสมอย่างใด ก็จะเป็นประโยชน์
ต่อการศึกษาวรรณคดีเป็นอย่างมาก... ถ้าได้รู้กฎเกณฑ์ของการประพันธ์ก็จะซาบซึ้งใน
วรรณคดียิ่งขึ้น ยิ่งได้เห็นว่ากวสามารถเอาวณะกวยากลำบากที่แฝงอยู่ในกฎเกณฑ์ได้
ก็จะเชื่อมกับผลงานนั้นมากยิ่งขึ้นไปอ่ " 2

ข้อที่จะวิจารณ์อีกประการหนึ่งก่อกฤตค่าที่สำคัญของวรรณกรรมแต่ละชิ้น พระเจ้า
วรวงต์เชอกรมม่นนราธิเบ่งกัประพันธ์ 3 ทรงบอกว่า " ก่อท่วงท่านอง style
ซึ่งรวมทั้งอารมณ์ mood ในการแต่ง เจกนารมย์ spirit ในการแต่งและการเลือก
เนื้อกว matter ทอดควนวิชิวิากการ technique และภาษาที่ใช้ " ในเรื่ง
การวิเคราะห์ฉันทลักษณ์กัวงเวยกก่องข้างนี้วิจารณ์ว่าเป็นการแต่งกามรูปแบบ (Form)
ดังนั้นจะมีข้อจำกัดในการเว็กเนื้อกวและเจเนารมย์ในการแต่งเป็นแบบเดียวกัน อีกทั้ง
อารมณ์ในการเบ่ง (sense) ก้องหาเกณฑ์ (criteria) ที่เป็นที่ยอมรับหรือได้พิสูจน์
แล้วว่าเป็นเรื่งก่อกฤตค่าในการแต่งได้อย่างเพียงตรง เป็นเรื่งที่ยากและไม่

1 เจกนา นากวัชร " วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี " วรรณคดี
25 สิงหาคม 2515 หน้า 29

2 ก.

3 พระเจ้าวรวงศ์เชอกรมม่นนราธิเบ่งกัประพันธ์ ภาษา วรรณคดี และ
วิทยาการ หน้า 250

เหมาะในการวิวิธกัณฑ์ของลัทธิที่ว่า จึงไม่น่ามาวิเคราะห์ด้วย

ความคิดในเรื่องหลักการวิจารณ์ที่ครอบคลุมทั้งปวงที่นานาประเทศทางฝ่ายตะวันตก ได้ใช้เป็นแนวทางวิวิธกัณฑ์เรื่องคุณค่า¹ วิเคราะห์กันหลายเรื่อง แต่มีเรื่องตรงกับที่กล่าวถึงในการวิวิธกัณฑ์ สไลด์ (style) ทางวรรณคดีเรียกว่าท่วงทำนองการเขียน ทางศิลปะเรียก ท่วงทำนองของวงกลม กับ เทคนิค (technique) ซึ่งทางวรรณคดีเรียกว่า กลวิธีการแต่ง ทางศิลปะเรียกคล้ายกันว่า เทคนิค แต่ทางศิลปะการประพันธ์มีการเกิดขึ้นกันว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้างหรือไม่ ความเป็นไปของความคิดนี้ก็น่ามาประกอบการวิเคราะห์ไว้ไว้แต่เรื่อง การเกิดขึ้น

มีข้อสนับสนุนความคิดเรื่องการศึกษาการเกิดขึ้นของประพันธ์ซึ่ง วิทย์ กวีเจริญานนท์² กล่าวว่า

“วรรณคดีวิจารณ์ไป การศึกษาว่าประพันธ์ขึ้นหนึ่งดีกว่าอีกขึ้นหนึ่ง หากเป็นการผสมผสานและศึกษาลักษณะของบทประพันธ์นั้นๆ ว่ามันเป็นอย่างไร และแตกต่างกันอย่างไร การวิจารณ์วรรณคดีสมัยโบราณมักเพ่งเล็งเปรียบเทียบกับบทประพันธ์ต่างๆ เช่น ซึ่งนักวิจารณ์บางคนก็ เห็นว่าเป็นความคิดที่ผิด ”

อีกคนหนึ่งได้พูดถึงการวิจารณ์ “แนวใหม่” (The 'New Criticism) ซึ่งเกิดราว ค.ศ. 1930 นักวิจารณ์คนสำคัญที่สนับสนุนมี ออเก็น สเปนเซอร์ อีลิธ ชิตเวิร์ด ฯลฯ ว่านักวิจารณ์คนหนึ่งคือ “คือการวิเคราะห์ทำนองแต่งสำคัญกว่า การวิจารณ์เนื้อเรื่อง ”³

¹ ระบายนุภาพราชชน การศึกษาวรรณคดีแนววรรณคดี หน้า 154 - 155

² วิทย์ กวีเจริญานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 304

³ ญ.

* หมายถึงสำนัก ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ใหม่ เป็นทฤษฎีที่นำหลักและวิธีของ วิทยาศาสตร์มาใช้ในการวิจารณ์ในวรรณคดี

ภูมิหลัง

เมื่อผู้วิจัยศึกษาวิชาเฉพาะภาษาและวรรณคดีไทย ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษา
ประสานมิตร ในปีการศึกษา 2513 ได้ศึกษาวรรณกรรมไทยในรายวิชา วรรณกรรม
สมัยสมเด็จพระนารายณ์ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (Thai 601 Literary Works
in King Narai's and King Boromakod's Periods) วรรณกรรมสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (Thai 602 Literary Works During Early Ratanakosin
Period) และวรรณกรรมกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส (Thai- Literary Works
of Krom Somdej Phra Paramanuchitchinoros)¹ ก่อนหน้านี้ ผู้วิจัย
จึงมีความสนใจวรรณกรรมประเภทคำฉันท์กวีซึ่งวางกลอนอย่างปรากฏในรายวิชาดังกล่าว
ถึงแต่ต้นเรื่อยมาจนมาถึง

ครั้นผู้วิจัยออกไปปฏิบัติราชการ ณ วิทยาลัยครูนครสวรรค์ หลังจากสำเร็จการ
ศึกษาล่วง ก็ยังครุ่นคิดเรื่องฉันท์กวีซึ่งวางกลอนอย่างอยู่เสมอ หาทางที่จะนำมาใช้
ประโยชน์ในการสอนภาษาไทย จึงเกิดความคิดว่า การศึกษาภาษาต่างประเทศในภาษา
ไทยที่อาศัยภาษาเขมร น่าจะได้วรรณคดีกวีซึ่งวางกลอนอย่างของเก่าของขุนเทพทวิ
เป็นเครื่องมือในการศึกษาภาษาเขมร มากกว่าที่จะเรียนภาษาเขมรที่ไทยนำมาใช้ความที่
ปรากฏอยู่ในทวนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 แต่เพียงอย่างเดียว แต่ก็
เกิดขึ้นเรื่องการแปลภาษาเขมรอยู่เป็นอันมาก เพราะยังขาดอุปกรณ์สำคัญคือ จานุกรม
ศัพท์ภาษาไทย - เขมร เมื่อได้ค้นคว้าก็พบหนังสือที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
อดิศรอรุณมณเฑียรบาลได้พิมพ์สำหรับประธานมอบแด่ผู้ถวายรณนำส่งกราบทูล พ.ศ. 2467
มีคำแปลออกมาเป็นภาษาไทย ทำให้รู้ภาษาเขมรขึ้นอีกเป็นอันมาก

นอกจากภาษาเขมรแล้ว ผู้วิจัยมีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องข้างและความสำคัญ
ของข้างที่ใช้ในการส่งแตรงามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยเพื่อนำมาประกอบการอธิบาย
วรรณคดีอันที่กวีซึ่งวางกลอนอย่างและสนใจเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรมก็ถือพระราชนิพนธ์
ข้างเพื่ออีกด้วย

จนกระทั่งเป็นภาคเรียนที่ 1 มีการศึกษา 2515 ได้ศึกษารายวิชาการศึกษาวิจัย

(Educ. 557 Research in Behavioral Science I) กับ กร.เวจ สະเพียรชัย

ท่องจำรายงานประกอบการศึกษารายวิชาดังกล่าว ได้เฝ้าดูคำปริญญานิพนธ์ฉบับย่อ

(Baby Thesis) เรื่องการวิเคราะห์ต้นตอผู้ตั้งเวรก่อฆาตกรรม โดยมีจุดมุ่งหมาย
เฝ้าดูแนวทางหาปริญญานิพนธ์ต่อไป และรองศาสตราจารย์คุณงาม มีศักดิ์เกษมมาส ก็ได้
กระตุ้นเตือนความนึกเรื่องนี้อย่างมากในหลายครั้งหลายหน ผู้วิจัยจึงได้สนใจค้นคว้าอย่างจริงจัง
และได้ทดลองใจเขียนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ขึ้น

ความมุ่งหมายในการค้นคว้า

1. เพื่อจะศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของต้นตอผู้ตั้งเวรก่อฆาตกรรมในสมัย
กรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เท่าที่มีฉบับอยู่ในวรรณกรรมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ (Form) ของการแต่ง
3. เพื่อวิเคราะห์กลวิธี (Techniques) ในการแต่ง
4. เพื่อศึกษาคำพังคำแฉ่ง (Style) ในการแต่งของผู้ประพันธ์แต่ละคน
5. เพื่อรวบรวมและตรวจสอบคำต้นตอผู้ตั้งเวรก่อฆาตกรรม 4 ฉบับ

สมมุติฐาน

ในการศึกษาค้นคว้านี้ได้ตั้งสมมุติฐานไว้ 2 ประการ คือ

1. ลักษณะรูปแบบ (Form) ของการแต่งต้นตอผู้ตั้งเวรก่อฆาตกรรม
ได้มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงมาตลอดเวลา
2. ผู้แต่งที่ไว้คำนองเขียนสูง (Style Noble) จะมี กลวิธี
(Techniques) ในการแต่งดุดคาย

ความสำคัญของมหากาพย์ที่บันทึกว่า

ประการที่หนึ่ง วรรณกรรมประเภทมหากาพย์ที่อุดมด้วยเวทกล่อมจางนี้เกิดขึ้นตามโอกาสที่ได้วางำคำกัญญ์มาสู่เมืองมา การศึกษาเรื่องนี้จะทำให้ได้มีโอกาสศึกษาด้านประวัติและวิวัฒนาการของลัทธิทั้งกล่าว ตลอดจนได้ศึกษาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องจางตามปรากฏเป็นเทพาในมหากาพย์และเทวรูปมาสู่รับได้เป็นประธานในพระราชพิธีกรรมและการแสดง เพลงศึกษาเช่นนี้โดยวิธีวิเคราะห์ จะทำให้บังเกิดความเข้าใจเนื้อเรื่องและความมุ่งหมายโดยลึก และเพราะลัทธิที่อุดมด้วยเวทกล่อมจางเป็นวรรณกรรมที่อยู่ในพิธีการของโยช ราชวงศ์อันเป็นพระราชพิธี และการแต่งตั้งลักษณะกำหนดประพันธ์โดยเฉพาะติดกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ หากไม่ทราบความมุ่งหมายในการแต่งและไม่ได้อยู่ในโอกาสงานพระราชพิธีสมโภชพระยาร้างจริงก็ไม่สามารถสร้างจินตนาการขึ้นได้ดังกับผู้ประพันธ์ประสงค์ จึงไม่สามารถเข้าใจรสนิยมและฉันทนาวรรณกรรมนี้ได้เลย ¹

ประการที่สาม จาก การศึกษารูปแบบช่วยให้เกิดความเข้าใจ เกี่ยวกับเรื่องการประพันธ์วรรณกรรมประเภทนี้ และเห็นแนวทางการเสนอคำประพันธ์คำในพิธีกรรม ตลอดจนนำลักษณะคำประพันธ์ที่ได้จากการศึกษารูปแบบไปใช้ประกอบการสอนวิชาภาษาไทยในระดัมนั้นมัธยมศึกษาเรื่องอุดมศึกษาเรื่องฉันทลักษณ์

ทั้ง การของเห็นแก่โครงโดยส่วนรวมช่วยให้เกิดความเข้าใจช่วยขยายความคิดของผู้ประพันธ์ และการแบ่งตอนก็เรียกว่า "ลา" ในฉันทลักษณ์ที่อุดมด้วยเวทกล่อมจาง และที่เรียกว่า "แนด" ในกาพย์ยัมไม เป็นทั้งตอนช่วยทำให้เกิดความติดตามลำดับและเกี่ยวพันไปถึงความเข้าใจวิธีการที่เป็นพระราชพิธีสมโภชพระยาร้าง

ประการที่สี่ มองการศึกษาเรื่องกลวิธีที่แต่งช่วยให้เกิดความรู้อยู่เกี่ยวกับการแต่งและทราบถึงว่าโบราณได้ตั้งเป็นกฎเกณฑ์เอาไว้แล้ว เป็นผลของการศึกษาวรรณกรรมเห็นแนวทางที่ส่วนมากมักนิยมทำตามแบบโบราณจารย์แล้วภายหลังก็สืบทอดมาหลายชั่ว

อายุคน จะเป็นที่ยอมรับว่าควีนแมกนั้นเป็นสิ่งที่ เมื่อนำมาพิจารณาความสามารถของ
กว่ามเกลส์ที่กำหนดยกย่องว่ากว่ามเกลส์มีพระปรีชาญาณมากน้อยเพียงใด เพราะว่า
แนวทางเปรียบเทียบในระหว่างมเกลส์กับพระปรีชาญาณของเขายกย่องได้

นอกจากนี้ยังมีความรบกวนใจเกี่ยวกับการแบ่งที่ซึ่งได้รับรู้อยู่เกี่ยวกับการแบ่งกั้น
ประเภทโบว์ลิ่งอันลึกลับ

ประการที่สาม ของการศึกษาท่วงท่าของ (style) ในการแต่ง จะทำ
ให้ทราบถึงคุณลักษณะและความสามารถของผู้ประพันธ์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะนำคุณลักษณะและ
ความสามารถดังกล่าวไปใช้มาวิเคราะห์เรื่องราวอันที่ผู้แต่งได้เขียนถึงอีกเรื่องหนึ่ง
จนเป็นที่น่าใจว่าคงจะมีความเห็นว่า เป็นท่วงท่าของการแต่งของผู้แต่งโดยเฉพาะ เมื่อไป
พบวรรณกรรมเรื่องอื่นที่มีท่วงท่าของการแต่งคล้ายกันก็สามารถเปรียบเทียบกันได้ หรือ
ถ้าวรรณกรรมนั้นไม่ทราบผู้แต่งว่าเป็นแนวทางสัมพันธ์กับผู้แต่งอีกทางหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง จากการศึกษาท่วงท่าของการแต่ง ทำให้เข้าใจความรู้สึก
นึกคิดของผู้ประพันธ์ได้ดียิ่งขึ้น

ประการสุดท้าย การวิเคราะห์คำศัพท์ที่ผู้แต่งเลือกใช้มีความสำคัญเพราะ
ได้ทำให้ทราบถึงความถ้อยคำในวรรณกรรมประเภทนี้โดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ เห็นลักษณะ
ข้อดีข้อด้อยของคำศัพท์ดังกล่าวอย่างมีหลักการ ไปในแง่การพิมพ์หรือนิยมยกย่อง
ความนับถือศัพท์คำว่าเป็ดของเก่าแก่อย่างเกี่ยวข้องกับ ยวหระดาช เนห์รูกล่าวว่า

" วิชาวิทยาศาสตร์จะพาเราทั่วไปของ โลกปัจจุบันได้ช่วยให้เราชาวซึ่งถึงยุคเก่า
ของมือเท้าจริงยิ่งก็... อีกทั้งยังช่วยให้เราชมรมภาพในทางวิเคราะห์คำศัพท์ที่เก่าแก่ก่อน
นอกจากนี้ยังช่วยให้เรารู้จักถึงน้ำหนักของหลักฐานกลอนไม่ได้เชื่อในประเพณีนิยม
ด้วย เหตุฉะนั้นเราว่ามันแปลกมากแต่โบราณกาล "

ผลของการวิจัยครั้งนี้กล่าวว่าจะได้ค้นหาคำศัพท์ที่ผู้แต่งเลือกใช้มาผ่านการตรวจสอบ
จากฉบับที่เป็นเอกสารฉบับที่เก่าแก่กับเอกสารอื่นรอง เมื่อต้องการใช้ฉบับใดใน 4 ฉบับที่ตรวจ

แล้วนี้ จะได้ไปมองเสียเวลาเรวรองกันอีก

หวังผลไว้ว่าเอกสารที่นำมาวิจัยเป็นเอกสารที่ได้ตรวจสอบอย่างมั่นใจแล้วว่า
เชื่อถือได้

ข้อถกเถียงเบื้องต้น

การวิเคราะห์มุ่งศึกษา รูปแบบ (Form) ของการ ประพันธ์ของจิตผู้ซึ่งวาง
กลออกมา นั่นก็คือ ศึกษาลักษณะการประพันธ์ที่ใช้ แล ความสั้นยาวของคำประพันธ์ซึ่งถือบท
เป็นสำคัญนำมาประกอบการวิเคราะห์ เพื่อต้องการทราบถึงวิวัฒนาการในการแต่งบทประพันธ์
เพิ่มเนื้อหาให้มากขึ้นในแต่ละตอนซึ่งเรียกว่า "อา" ส่วนการยังไม่ถึงขั้นว่าความยาว
ของคำประพันธ์ไม่มีประโยชน์ในการวิเคราะห์มากนัก แต่ก็เข้าใจว่าจะได้ส่วนที่ยังไม่รู้
จำนวนบทที่แน่นอนเพื่อให้เข้า รูปแบบ (Pattern) เกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้างต้น

ฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในการวิเคราะห์นี้มีได้แก่ เพลงฉ่อยกรุดทุ จะพูดถึงลักษณะที่จำนวน
คำในแต่ละลักษณะฉันทลักษณ์นี้ เพราะถ้าจะเอาลักษณะที่ถือว่าเป็นกรุดทุในปัจจุบันซึ่งถือ
เรื่องรูปคำเป็นแนวเทียบแล้ว จะมีผิดกรุดทุไปทั้งนั้น เท่าที่วิเคราะห์และกำหนดชื่อตาม
ลักษณะฉันทลักษณ์ที่ใช้ในปัจจุบัน เป็นการกำหนดตามลักษณะกรุดทุใกล้เคียงกับฉันทลักษณ์ที่กล่าว
เท่านั้น

การวางตำแหน่งเครื่องหมายวิเคราะห์เป็นการเสนอข้อมูลโดยการนับจำนวนโดยตรง¹
จากการแบ่งบทตอนในเอกสารที่นำมาวิเคราะห์ทั้ง 4 ฉบับ และจากบทกลวิธีในการแต่ง
โดยยกเป็นคำหรือ ย่างคำจากบทต่างๆมาแสดงให้เห็น และตารางแสดงรูปแบบการใช้
จำนวนลักษณะการประพันธ์โดยแยกเป็น "อา" ประกอบอีกด้วย

¹ประกาศ ทศกัณฐ์ เทโว สอนานนท์ และมะระเสริฐ วิหารารัฐ
สถิติเบื้องต้นสำหรับเรียนอาณัติศึกษา ป.กค., กค.บ. หน้า 27

กวิธี (Techniques) ในการแก้งมีหลายประการแต่เลือกเฉพาะที่เห็นว่าเหมาะสมกับลักษณะที่ศึกษาว่าสามารถทำการวิเคราะห์ได้ และเป็นไปตามแบบวิธีจากเอกสาร (Documentary Research) แล้ววิเคราะห์ข้อมูลตามหลักเหตุผล (Logical Analysis) ในการศึกษาปัญหาบางประการที่เกี่ยวกับประวัติวิวัฒนาการของพื้นที่ชุมชนซึ่งแยกย่อยข้างทั่วทางของการแก้ง ส่วนรูปแบบและกวิธีในการแก้งจะเปรียบเทียบด้วยจำนวน รายเขตที่ถึงไว้วิเคราะห์แล้วเสนอตามหลักเหตุผลด้วยเหมือนกัน

การวิเคราะห์ในเรื่องต่างๆ ดังกล่าวนั้นต่อเอกสารฉบับที่ได้ตรวจสอบแล้วใน

มทที่ 2 เป็นสำคัญ

ขอบเขตของการศึกษา

การกำหนดว่าจำกัดอยู่แต่พื้นที่ชุมชนซึ่งแยกย่อยข้างเพียง 4 เรื่อง 4 ฉบับ กำหนดเป็นเอกสารหมายเลข 1 เอกสารหมายเลข 2 เอกสารหมายเลข 3 และเอกสารหมายเลข 4 ข้างล่าง

ฉบับแรก เอกสารหมายเลข 1 เป็นงานของขุนเทณศรี แห่งกรุงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) นับว่าเก่าที่สุด

ฉบับที่สอง เอกสารหมายเลข 2 เป็นพื้นที่ซึ่งแยกย่อยข้างของเก่ากรุงเก่าซึ่งอิทธิ อยู่โพธิ์¹ ว่าเมื่อระราวนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์

ฉบับที่สาม เอกสารหมายเลข 3 เป็นพื้นที่ซึ่งแยกย่อยข้างจากกรมหมื่นศรีสุเรนทรนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2325-2367)²

ฉบับสุดท้าย เอกสารหมายเลข 4 กรมหมื่นเจ้าพระปณัฏทิตยในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์³

¹อิทธิ อยู่โพธิ์ วรรณคดีสำคัญ กรมศิลปากร หน้า 88

²ขุนวิจิตรมาตรา สิ่งที่เกิดขึ้นในเรื่องการ หน้า 380

³ประยูรศักดิ์ สัตยัณท์ สามวัง หน้า 971

คำจำกัดความของศัพท์

ศัพท์เฉพาะ (Definition of Terms) ที่ใช้ในเรื่องนี้มีดังต่อไปนี้คือ

1. เอกสารหมายเลข 1 หมายถึงกฎฐิติสังเวยกถ่อมร่างของเก่าขุนเทพกวี เมืองสุโขทัยแต่ง ฉบับตรวจสอบชำระแล้วจากฉบับตัวเขียนกับฉบับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอภัยนุทมาศเลข 1 โปรคได้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2467 และกับฉบับของกรุสภา ²
2. เอกสารหมายเลข 2 หมายถึงกฎฐิติสังเวยกถ่อมร่างของเก่ากรุงกรุงเก่า พระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์ฯ ฉบับตรวจสอบชำระแล้วจากฉบับตัวเขียนกับฉบับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงอภัยนุทมาศเลข 3 โปรคให้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2467 และกับฉบับของกรุสภา ⁴
3. เอกสารหมายเลข 3 หมายถึงฉบับที่ถ่อมร่างหลาย พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร ฉบับตรวจสอบชำระแล้วจากฉบับตัวเขียนกับฉบับของกรุสภา ⁵
4. เอกสารหมายเลข 4 หมายถึงฉบับที่ถ่อมร่างทั้ง พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับตรวจสอบชำระแล้วจากฉบับตัวเขียนกับฉบับของกรุสภา ⁶
5. ฉันท 11 หมายถึงอินทรวีรียรฉันท
6. ฉันท 14 หมายถึงวสันตคิลกฉันท
7. ฉบับ 16 หมายถึงกาพย์ฉบับ

¹ขุนเทพกวี กำกับกฎฐิติสังเวยกถ่อมร่างของเก่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอภัยนุทมาศเลข หน้า 1-39

²กรุสภา ฉบับฉบับต้นที่กฎฐิติสังเวยก หน้า 116-123

³ขุนเทพกวี อ.ก. หน้า

⁴กรุสภา อ.ก. หน้า 124-135

⁵ก. หน้า 136-151

⁶ก. หน้า 152-172

8. โกลง 4 หมายถึงโกลงที่ใช้กัมภาพย์จับไม้
9. กาศย์ 36 หมายถึงกาศย์จับไม้
10. ฉา หมายถึงฉาหรือกรั้งในลั่นที่คุมภูษังเวยกด้อมร้าง
11. แผค (ผะ-แก) หมายถึงคองที่ไ้ในกาศย์จับไม้
12. ยพิภังก์ หมายถึงกลวิธีการแต่งแยกคำหรือเพยางค์ให้อยู่กันจนละวรรค
13. นิศสัย หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยไวพจน์ขณะต้นก่าสุดท้ายในวรรคหน้า เป็นเสียงเกี่ยวกับพจน์ขณะต้นก่าหน้าในวรรคหลัง
14. นิศล่อ หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้ พจน์ขณะต้นก่าสุดท้ายในวรรคหน้า เป็นเสียงเกี่ยวกับพจน์ขณะต้นก่าที่สองในวรรคหลัง
15. ยมก หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีพจน์ขณะสระเสียงเดียวกัน สองครั้งติดกัน
16. ก่าฎุ หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีพจน์ขณะต้นก่าเกี่ยวหรือ เสียงเดียวกันเรียงสองก่า
17. ก่าเหียบฎุ หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีพจน์ขณะต้นก่าเกี่ยว หรือเสียงเดียวกันเรียงสามก่า
18. ก่าเหียบมรด หมายถึงกลวิธีการแต่ง โดยใช้คำที่มีพจน์ขณะต้นก่าเกี่ยว หรือเสียงเดียวกันเรียงสี่ก่า
19. ก่าเหียบมรด หมายถึงกลวิธีการแต่ง โดยใช้คำที่มีพจน์ขณะต้นก่าเกี่ยว หรือเสียงเดียวกันเรียงห้าก่า
20. ก่าทมฎุ หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีพจน์ขณะต้นก่าเรียงกันเป็น สองก่า
21. ก่าแหรกฎุ หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีพจน์ขณะต้นก่าเกี่ยว หรือเสียงเดียวกันสองก่า แต่มีก่าที่ไวพจน์อื่นก่นกลางหนึ่งก่า
22. ก่ามทรกมร หมายถึงกลวิธีการแต่ง โดยใช้คำที่มีพจน์ขณะต้นก่าเกี่ยว หรือเสียงเดียวกันสองก่า แต่มีก่าที่ไวพจน์อื่นก่นกลางสองก่า
23. ก่าเกียง หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีพจน์สระเสียงเดียวกันเรียงสองก่า

24. กำเทียบเคียง หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีสัมผัสสระเดียวกันเรียงสลับกัน

25. กำหมเทียบเคียง หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีสัมผัสสระสองสระเรียงกันสระจะสองคำ

26. กำเทียบแฉก หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีสัมผัสสระเดียวกันสองคำปีสระอื่นกั้นกลางหนึ่งคำและการสัมผัสเช่นนี้อยู่ปลายวรรค

27. กำแทรกเคียง หมายถึงกลวิธีการแต่งโดยใช้คำที่มีสัมผัสสระเดียวกันสองคำมีสระอื่นกั้นกลางสองคำ

28. รูปแบบ (Form) หมายถึงการรวมส่วนต่างๆต่อไปนี้เข้าเป็นรูปลักษณะคือ กั้นหลักบทที่ไว้ในการแต่ง วรรณ "ฉา" หรือ "แฉก" และจำนวนบท

29. กลวิธี (Technique) ในการแต่ง หมายถึงการแต่งใน 3 ลักษณะคือ สัมผัสผนวกเสียงสัมผัสบังคับ สัมผัสในหรือสัมผัสพิเศษไม่บังคับ และวิธีพิเศษอื่นๆ

30. ท่วงทำนอง (Style) ในการแต่ง หมายถึงคำหรือข้อความที่ผู้ประพันธ์ใช้บ่อยครั้ง หรือมีวิธีการใช้คำหรือข้อความในการแต่งบทกลอนหรือค่นเหนือกว่าผู้ประพันธ์คนอื่น หรือเป็นลักษณะเฉพาะของการเขียนของผู้นั้น

วิธีดำเนินการค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญคือ

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอสมุดวิทยาสถาบันวิชาการศึกษา ประสานนิกร
3. หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. หอสมุดของกรุสภา
5. หอสมุดของกรมการฝึกหัดครู
6. หอสมุดวิทยาลัยครูนครสวรรค์

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้ามีทั้งข้อมูลที่เป็นเอกสารต้นฉบับ (Primary Source)

และข้อมูลที่เป็นเอกสารต้นฉบับ (Primary Source) ,

ข้อมูลที่เป็นเอกสารนั้นกัน

1. บันทึกฉันทกุญแจซึ่งเวลายกอย่างประเททัวเขียน เรื่องสมัยกรุงศรีอยุธยา

2 เรื่อง

2. บันทึกฉันทกุญแจซึ่งเวลายกอย่างประเททัวเขียน เรื่องสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ก่อนกัน 2 เรื่อง

3. บันทึกคำรับพระกรุณาจากฉันทประเททัวเขียน

ข้อมูลที่เป็นเอกสารนั้นรอง

1. คำฉันทกุญแจซึ่งเวลายกอย่างของเก่า
2. รุมนฉันทกุญแจซึ่งเวลายก
3. คำฉันทกุญแจซึ่งเวลายกอย่างขัณฑ์
4. ประวัติกวีวรรณไทย
5. การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์
6. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์
7. คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง
8. ประชุมลำนำนามะวงศ์ราชคณานันท์โกดงฉันท
9. ฉันทศาสตร์

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้นคว้า

ฉันทคุุณภีสังเวยกล่อมร้างของขุนเทพกวี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ¹ ทรงกล่าวว่า "ขุนเทพกวี (พราหมณ์) ชาวเมืองสุโขทัย แต่งฉันทคุุณภีสังเวยกล่อมร้าง " และประทานอธิบายไว้ในเชิงอรรถว่า "ในคำราโคลงของโบราณ อ้างโคลงบางบทว่า พระเทวีเมืองสุโขทัยแต่ง เห็นว่าที่จริงจะเป็นของขุนเทพกวีกันนี้เอง เพราะหนังสือที่เขียนไว้ในฉบับเดิมลบเลือนก็เลยเผลอกลายเป็นพระเทวี"

ฉนิท อยู่โพธิ์² ได้กล่าวถึงขุนเทพกวีว่า "ที่ว่าขุนเทพกวีแต่งฉันทคุุณภีสังเวยกล่อมร้างนั้น ถ้าจะเปิดดูในหนังสือ ชุมมนุฉันทคุุณภีสังเวย ซึ่งหอพระสมุดฯ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2457 จะพบฉันท คุุณภีสังเวยกล่อมร้างของเก่า ความหนึ่งบอกไว้ว่า ขุนเทพกระวี เมืองสุโขทัยแต่ง คือความที่ขึ้นกันว่า ฉันทขมมังคม บรมภูวณะ ฯลฯ "

ก่อนนี้ได้กล่าวถึงประวัติของขุนเทพกวีว่า "ขุนเทพกระวีเป็นกวีผู้มีชื่อเสียง และมีประวัติชีวิตอีกท่านหนึ่ง ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ก็นับว่ามีภาษีดีกว่าพระกรัณโสดเล็กน้อย เพราะยังพอจะทราบได้บ้างว่าท่านเป็นใคร เป็นชาวเมืองไหน"³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ " คำวินิจฉัยประทานอธิบายเรื่องตำนานโคลง ฉันท กาย์ กลอน " บันทึกสมาคมวรรณคดีฉบับที่ 5

1 (5-21) : 32 มิถุนายน 2475

² ฉนิท อยู่โพธิ์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและนักปราชญ์ราชวินิในรัชสมัย
กรมการฝึกหัดครูพิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดกวีตราราม จังหวัดขอนแก่น
19 ตุลาคม 2506 หน้า 44

³ คุ. หน้า 43

และอีกเล่มหนึ่งก็กล่าวถึงประวัติของขุนเทพทวีว่า " และที่ว่า พราหมณ์ นั้น จะหมายความว่า เกม เว้อ่า เราดก เว้อ่านมีเชื้อสายเป็นพราหมณ์ก็อาจเป็นไปได้ ทั้งสองอย่าง ปรากฏในกฎหมายเกณีนาคอเว้าด้วย ขาดเวื่อน มีชื่อข้าราชการอยู่ในกรมอาศัณณ์ มีเกณีนาค 600 เท่ากันอยู่สองคน คือ หมื่นเทพกระวี กับหมื่นพิพกระวี ทั้งขุนเทพกระวีก็เป็นที่เกณีนาค เว้อาจสันนิษฐานได้ว่า ขุนเทพกระวีในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ คงจะมีตำแหน่งอยู่ในกรมอาศัณณ์และมีบรรดาศักดิ์เป็นขุน " ¹

ชนิด อยุธยา ² อีกเล่มหนึ่งที่กล่าวถึงประวัติของขุนเทพทวีว่า " ดูเหมือนบรรดาศักดิ์ของขุนเทพทวีที่เราจะได้อ่านในเวลานี้ คำสันต์ขุนเทพทวีของขุนเทพกระวีจะเป็นของเก่าที่สุด มีศัพท์เขมรและศัพท์โบราณเจือปนอยู่มากมาย ที่มีรูปการแปลกแก่พอจะคาดหมายได้ก็บ้าง เช่น บังทอง = ประดง มีไระห์ = ไพเราะ เป็นกัน และมอญเป็นจำนวนมากที่เราจะไม่ออก แต่ถ้าเรารู้ศัพท์เขมรบ้างถึงจะเข้าใจได้ ทั้งที่เข้าใจว่า เราประเพณีโบราณในการก่อกองของเรากับเกมมากจะได้รับการผ่านมาทางเขมร แล้วขุนเทพกระวีเข้ามาแปลงเป็นอันที่ภาษาไทยอีกทอดหนึ่งจึงมีศัพท์เขมรเหลืออีกมากมาย "

เปื้อง ๓ นคร ³ กล่าวถึงประวัติของขุนเทพทวีว่า " ขุนเทพทวีมีประวัติพอจะทราบได้เล็กน้อยว่าเป็นชาวสุโขทัย ได้เข้ามารับราชการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นิพนธ์ของท่านที่ลงเฝ้ามาถึงบันทึกคือ คำสันต์ขุนเทพทวี ซึ่งนับว่าเป็นคำสันต์เรื่องแรกของวรรณคดีประเภทนี้ "

¹ชนิด อยุธยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและเด็กประจักษ์ราชวินิ ในรัชสมัย กรมการฝึกหัดครูพิเศษในกองบัญชาการ ๓ วัดกวีธรรมาราม จังหวัดธนบุรี 19 ตุลาคม 2506 หน้า 43-44

²ด. หน้า 44

³เปื้อง ๓ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษ หน้า 169

“และถ้ากล่าวถึงคุณค่าของการแต่งตั้งที่ถ่วงน้ำหนักนี้จะถึงข้อสันนิษฐานว่า
 “ คำฉันท์ถ่วงน้ำหนักเป็นสิ่งที่ใช้สวดในงานพิธีสมโภชพระยาช้าง ซึ่งเมื่อประเพณีมาแก่
 ไบรพว่า เมื่อได้ช้างสำคัญมาถ่วงน้ำหนักจะต้องมีการสมโภช และในคราวสมโภชนั้นมีการ
 สวดกล่อม ไบรพเรียกกันว่า มีช้างสำคัญมาถ่วงน้ำหนัก ก็คือ เจ้าพระยาบรมกษัตริย์รัตน
 คำนท์นี้ดำรงตำแหน่งเป็นแม่ของพระยาช้างนี้ก็ได้ ”¹

บรรดาบทนี้ยังได้ แสดงความนึกเห็นไว้ว่า “การถ่วงน้ำหนักนี้เข้าใจว่าเป็นพิธี
 ซึ่งเรากล้าหาญและ จะแสดง โฉมงามกราบทูลอีกทอดหนึ่ง ในคำฉันท์ของขุนเทพกวี
 นี้ก็คำศัพท์เขมรบอก จนเกือบจะพูดได้ว่า เป็นคำฉันท์ภาษาเขมร ”²

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น เจริญพงศ์ประพันธ์³ ทรงกล่าวว่า “ ในคำฉันท์
 คุณหญิงเวยกถ่อมช้างของเก่า มีบางวรรคใช้ภาษาเขมร เป็นพื้นและในฉบับของสมเด็จพระ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและเจ้าพระยาจักรีของกรุงศรีอยุธยาแปลให้เข้าใจเป็นภาษาไทย ”

* นรินทร นวมารทและคณะ⁴ กล่าวว่า “ หนังสือคำฉันท์คุณหญิงเวยกถ่อมช้าง
 นี้เป็นนิพนธ์ของขุนเทพกวีชาสุโขทัย กวีผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระศรีมโหสถ มีความอาภัพในข้อ
 ที่หาประวัติยืนยันได้แน่นอนลงไม่ว่าเป็นใครทำอะไรที่สำคัญไว้บ้างไม่ได้ ตามความสันนิษฐาน
 ก็รู้แต่เพียงว่าเป็นเราทนายชาวเมืองสุโขทัยและแต่งคำฉันท์คุณหญิงเวยกถ่อมช้างไว้ในสมัย
 กรุงศรีอยุธยาคราวๆสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ”

และถ้ากล่าวถึงความสำคัญของผู้แต่งคำฉันท์คุณหญิงเวยกถ่อมช้างว่า

¹ เปื้อง ๓ นกั ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักเียนา หน้า 169

² ๒

³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น เจริญพงศ์ประพันธ์ ภาษา วรรณคดีและวิทยาการ
 หน้า 213-214

⁴ นรินทร นวมารทและคณะ ประวัติวรรณคดี เล่มสอง หน้า 63

" หากได้เรารู้ว่าต้องเป็นกามีชื่อสำคัญ ด้วยงานสมโภชทองช้างเผือกหรือช้างสำคัญใดๆที่ก่อให้มา มักจะเป็นวิธีใหญ่ และยิ่งสขเต็ว ระนารามเองทรงเลื่อมใสในทางคหิโดยกาสร้อยอย่างจริงจังกว้ย การทองช้างเผือกวงเป็นพิธีสำคัญ และผู้ที่แก่งฉันต์ในการสขนี้ก็องมีความสำคัญในทางกว้อยู่ จึงให้ทรงยอมหมายให้ทำงานนี้ นอกจากฉันต์นี้แล้วก็ไม่ปรากฏนามกว้อยู่ที่อื่นอีกเลย " 1

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการแก่งฉันต์ดังกล่าวว่า

* " ความมุ่งหมายในการแก่งฉันต์นี้ ย่อมเป็นที่แจ้งชัดอยู่แล้วว่า เพื่อใช้ชัยในการทองช้าง การทองช้างก็ก่อการผูกเค้าโคมใจช้างให้สขพตทั้งปมาอยู่เมืองเป็นปฐมของพระมหากษัตริย์ วิธีนี้จึงเป็นวิธีซึ่งพรหมเทพฤทธิมาตโดยตรง ในคหิซึ่งเวยนันมีการกล่าวกันว่าพระเป็นเจ้าพระยาให้ช่วยกลั่นกาฉโลให้ดีเป็นไปด้วยดี " 2

๖ พ.ณ ประมวลมารก 3 กล่าวว่า " กล่อมช้างกรุงเก่ามีสองสำนวนๆหนึ่งขุนเทพทวิเมืองสุโขทัยแก่ง ทั้งสองว่าเบ็ระสขวรภาคระนารามณ์ ระรอยจะเป็นเนระจะก่อนนั้นนั้นเขาไม่องฉันต์กัน... สองขุนเทพทระวิเมืองสุโขทัย จะเห็นว่ามากกวัยดำเขมร "

* ฤกษ์ย รัตนโกมุทและสะอาค อิศรดาสิ 4 กล่าวถึงฉันต์คหิซึ่งเวยกด้อมช้างว่า " ขุนเทพทวิเป็นขุนแก่งฉันต์ เป็นหนึ่งชื่อกาฉันต์คหิซึ่งเวยกด้อมช้างครั้งแรกที่วิไลแก่งขึ้น และเป็นแบบฉบับการแก่งฉันต์ประเภทนี้ต่อมา ในสมัยเบเก็ระระนารามณ์นั้นมิว่างเผือกสำคัญมาสู่พระมารมี จึงองมีการสขโองและกล่อมช้างกัน ผู้แก่งฉันต์เรื่องนี้มีความรอบรู้ในเวียงพิธีและกว้อยู่ที่ไร่น้อย "

1 ธีรภัทร ขวมารกและคณะอื่นๆ ประวัติวิวรรตเกติ เล่มสอง หน้า 63

2 ก

3 พ.ณ ประมวลมารก กาสรวณการปริวรรตนิราศนรินทร์ หน้า 325-326

4 ฤกษ์ย รัตนโกมุทและสะอาค อิศรดาสิ ประวัติวิวรรตเกติไทยฉบับสมบูรณ์ กรมศิลปากร หน้า 58

* ^{พจนาน} บัณฑิตได้พูดถึงทำนองและวิจารณ์ไว้ว่า " แต่งเป็นฉันทมีกาพย์ปะปน บ้างตามฉรรบเนียน เป็นคำฉันทที่มีคำ เอมร ปนค่อนข้างเยอะที่เป็นภาษาไทยพออ่านเข้าใจ ได้อีกค่อนข้าง ทำให้เข้าใจว่าพิธีกรรมครั้งนั้นอาจจะใช้ เอมร สุรินทร์หรือ เอมร ส่วย เป็น พนักงานช่างถักได้ ลักษณะที่เห็น ฉันทคุณฐีสั่งเวยกล่อมช้างนี้ว่าไฟเราก็คงยาก ก่อพัง ไม่ค่อยเข้าใจ ล้วนเป็นศัพท์ เอมร ปนค่อนข้างมาก ในตอนท้ายเป็นภาษาไทยมากหน่อยจึง เข้าใจได้มาก " ¹

* เณย์ วิลาวรรณ ² ได้แสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับฉันทคุณฐีสั่งเวยกล่อมช้างว่า " ฉันทเรื่องนี้เป็นคำรับในการแต่งบทกล่อมช้างในภายหลัง ไว้คำ เอมร ปนอยู่มากจึง เข้าใจความหมายได้ยาก "

* สงวน อึ้งคง และประพันธ์ กรังรงค์ ³ ได้พูดถึงฉันทคุณฐีสั่งเวยกล่อมช้าง ไว้ว่า

" ^{๕๕} บรรดาคำฉันทคุณฐีสั่งเวยกล่อมช้างนี้เก่าแก่อยู่ในเวลานี้ก็พอ ฉันทสกุศลสั่งเวยกล่อมช้าง ของขุนเทพทวิเป็นเก่าที่สุด เพราะมีศัพท์ เอมร และศัพท์ ไบราต เจ็บปนอยู่มากมาย ส่วน มากแปลไข่ออกนอกเลยดูเฉียดวาทภาษาเขมรเท่านั้น ทั้งนี้เข้าใจว่าราชประเพณี ไบราตในการกล่อมช้างของเราแต่เดิมมา คงจะไกร้มาผ่านมาจากเขมร แล้วขุนเทพทวิ เองมาแปลงยกล่งเป็นฉันทอีกทีหนึ่งจึงทำให้ศัพท์ เอมร เจ็บปนมากมาย "

ประเสริฐ ขลิบทอง ⁴ กล่าวไว้เป็นข้อๆว่า

๑) ฉันทคุณฐีสั่งเวยกล่อมช้างของขุนเทพทวินี้ เป็นของเก่าที่สุดคในบรรดา ฉันทคุณฐีสั่งเวยกล่อมช้างด้วยกัน

¹ กุรุชัย รัตนโกมุฑและเสาวภา อินทรสาส์ ประวัติวรรณคดีไทยฉบับสมบูรณ์ ความหลังสุกร หน้า 58

² เณย์ วิลาวรรณ ประวัติวรรณคดี ป.กศ. ฉบับสมบูรณ์ หน้า 100

³ สงวน อึ้งคง และประพันธ์ กรังรงค์ สารานุกรมวรรณคดีสากล หน้า 223

⁴ ประเสริฐ ขลิบทอง ประวัติวรรณคดีไทยชุด ป.ม. หน้า 95-96

2) มีศัพท์โบราณและศัพท์เขมร เว้นอยู่น้อยมาก ทำให้ยากแก่การเข้าใจ

3) พินิจถ้อยคำที่เข้าใจว่าคงได้รับผ่านมาจากเขมร เมื่อขุนเทพกระวี นำมาแต่งฉบับเป็นภาษาไทยกว้าง ได้มีศัพท์เขมรเกิดขึ้นด้วยมากมาย

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร¹ ได้กล่าวถึงคำฉันท์กุ่มภูซึ่งแยกถ้อยคำว่า "วรรณคดีเล่มนี้ ขุนเทพกว่าประพันธ์ขึ้นก็เพื่อไว้ชมกุ่มภูซึ่งน่าให้เป็นวังเมือง และเป็นช้างคู่บุญมาธิราชประยาตากษัตริย์ เสนี้นจึงเป็นพิภพของพราหมณ์ฤๅติมาศโดยทรง " และได้วิจารณ์เอาไว้ว่า " คำฉันท์ของขุนเทพกวีนี้ มีศัพท์เขมรและสันสกฤตเจือปนเป็นอันมาก อ่านแล้วจะหาความไพเราะยาก มีคำสันสกฤตซึ่งแยกแยะแทบไม่ออกทั้งปวง อาทิเช่น ระกรรมงคัและระไพรเป็นต้น " ²

¹ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ชุมนุมพระราชนิพนธ์และพระราชนิพนธ์ที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระนารายณ์ทรงนิพนธ์ หน้า 416

² ก.

เอกสารหมายเลข 1

เอกสารฉบับนี้แบ่งจากการตรวจสอบชำระจากเอกสาร 4 ฉบับ คือ

ฉบับ 1 กุญแจสังเวทกล่อมร่างของเก่า ชุนเทพกระวีเปื่องสุโขไทยแห่ง
ฉบับตัวเขียน เลขที่ 4 ต. 4 พ.ศ. 2455

ฉบับ 2 กุญแจสังเวทกล่อมร่างของเก่า ชุนเทพกระวีเปื่องสุโขไทยแห่ง
ฉบับตัวเขียน เลขที่ 35 ต. 1 พ.ศ. 2455

ฉบับ 3 คำฉันท์กุญแจสังเวทกล่อมร่างของเก่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงอดิศรอุดมเดช เสร็จเมื่อ พ.ศ. 2467

ฉบับ 4 ขุณนุฉันทกุญแจสังเวท กุรุสภา พ.ศ. 2503

อักษรย่อที่ใช้แทนเอกสาร 4 ฉบับ

ฉบับ 1 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.1

ฉบับ 2 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.2

ฉบับ 3 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.3

ฉบับ 4 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.4

การตรวจสอบชำระเอกสารหมายเลข 1 นี้ ตรวจสอบเฉพาะการสะกดการันต์
เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ท่วงทีในการแต่งของผู้ประพันธ์ โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา
ดังต่อไปนี้

ก. ถ้าเครื่องหมายที่ไม่มีหมายเลยกำกับหมายความว่า คำหรือความนั้นตรงตาม
ต้นฉบับทั้ง 4 ฉบับ

ข. วลี คำหรือพยางค์ที่เปลี่ยนไป กำกับเป็นคำที่ไว้พิจารณาจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1) เป็นวลี คำหรือพยางค์ที่ปรากฏในเอกสารจำนวน 4 ฉบับนี้ ซ้ำกันมาก
ที่สุด เช่น ฉ.1 เขย ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4 ไวย ก็ได้อีกคำว่า ไชย

2) * เป็นคำที่ไปทั่วสะกดการันต์ถูกก้องตรงกับคำในพจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เช่น ฉ.1, ประเสริฐ ฉ.2, ประเสริฐ ฉ.3,

ประเสริฐฤๅ ฌ.4, ประเสริฐ ฤๅ ก็เล่อกกว่า ๑ ประเสริฐ

3) เป็นคำที่ไ้เจ้าวราพาเทียมเคียงกับคำที่เป็นคำเก็บวณแต่ไ้มรากฐใน
ตอนอื่นๆอีกในเอกสารความความหมาย ข้อ ก.เช่น คำเนิร เมื่อปรากฏตอนอื่นก็ เป็น คำเนิร
ถึงงเล่อกกว่า คำเนิร เป็นกัน

ฉบับ 11 ¹

(1) + มังขมมังคม ²	มรณภูวณะ ³
มนตรจากรุงชนะ ⁴	นิกยเทวกา ⁵
(2) มนตรพระคจวโรปรค	ชนะ ⁶ เกราะหนังกอง
เนาชาปเนาะผอง	กักรันแสง ⁷ ตะ
(3) มนตรจากรุงภู	กษะธรรคเคชะ ⁸
จาวเดวอกบ ⁹ ชนะ ¹⁰	นิกยโลกขมณา

¹ฌ.1, 26 ฌ.2, 16 ฌ.3 ฌ.4, 11

²ฌ.1, มังคมพระ ฌ.2, มังคมภูวณะ ฌ.3, ฌ.4, มังคม

³ฌ.1, ฌ.4, ภูวณะ ฌ.2, ภูวณะ (กิกันกับวรรคแรก) ฌ.3, (บรม)

ภูวณะ

⁴ฌ.1, ฌ.3, ฌ.4, ชนะ ฌ.2, ชนะ

⁵ฌ.1, ฌ.2, เทวกา ฌ.3, ฌ.4, เทวกา

⁶ฌ.1, ฌ.2, ฌ.4, ชนะ ฌ.3, ชนะ

⁷ฌ.1, ฌ.2, ฌ.4, แสง ฌ.3, แสง

⁸ฌ.1, เกษ ฌ.2, เกษะ (กับวรรคเป็น ภูท) ฌ.3, ฌ.4, เกษะ

⁹ฌ.1, ฌ.4, ม ฌ.2, ฌ.3, ม

¹⁰ฌ.1, ฌ.2, ชนะ ฌ.3, ฌ.4, ชนะ

(4)	มานกาลวิง ¹ แปร รูปโกต ² คณา	รูปกุมารมาษา โสภกุมบีเคิรพรลข
(5)	อาจเคิรคาเนิรนัก อาจเดวอนักสยบ	กุมบีเคิรบีเจริญจบ กุมบียอกจรสิง ³ ของ ⁴
(6)	ตรก ⁵ เบญจจราล ⁶ กิม ⁷ มหาโพยมกันจถง	คทีก ⁸ วิทีกผอง กถรี ⁹ โถงถา
(7)	รุงโกมประไพ ¹⁰ โถม พระไพรุจิรา ¹²	นุบพิตรเจียรธมา ¹¹ นิพรรณรายปีลังลอง
(8)	พระไพธรมานโถม มณทรอัฐสุคดีย ¹³ ของ	นุบพิตรแดงทอง กรยา ¹⁴ นุถกล ¹⁵ ทาบ ¹⁶

¹ฉ.1, วิง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, วิง

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ก ฉ.3, ทะ

³ฉ.1, สิง ฉ.2, ฉ.4, สิง ฉ.3, สิง

⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ของ ฉ.3, ของ

⁵ฉ.1, ฉ.4, ตรก ฉ.2, ตรก ฉ.3, ตรัก

⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, จลาล ฉ.3, จัจรัส

⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, กิม ฉ.3, กิม

⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ทีก ฉ.3, ทีก

⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ร ฉ.3, ระ

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ประไพ ฉ.2, ประไพ

¹¹ฉ.1, มา ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ธมา

¹²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, รุจิรา ฉ.2, รุจิรา

¹³ฉ.1, สกุคีย ฉ.2, ฉ.4, สกุคีย ฉ.3, สกุคิ

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, กรยา ฉ.3, กระยา

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ถกล ฉ.3, สกล

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ทาบ ฉ.3, คาบ

- (9) พระไพโรภโรม¹ เลอ บิณูบึงนุบางชวาม²
 จังหุรพรรณรายชวาม³ นุบพิตรมอกออง

ฉบับ 16

- (10) พระกรรม⁴ค่นำพลยออง เกร็จ⁵ไพโรสรคอง บิโระห⁶กันลอสมนา
 (11) แะมีน⁷บุมางษ⁸บายสุรา นักกลอสมนา บุษาทนุ⁹พระไพโร
 (12) เทียนรูปบุษปนุจาวสไมอง บุษาทพระไพโร แลไกรแสงพระผอง
 (13) เฉอดมันเฉอดนม¹⁰คูชรลอง ชยลบกบิมาวยคอง บิโระห¹¹สำเนียงคนตรี

ฉบับ 12¹²

- (14) พระพนมค¹³ธมโคม นุบพิตรสอชจี
 สกัณฑ์พทักษี¹⁴ บิณำเรอหสไมอง

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, กโรม ฉ.4, คโรม

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ชวาม ฉ.3, ชวาม

³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ชวาม ฉ.3, ชวาม

⁴ฉ.1, ฉ.4, กรรม ฉ.2, ฉ.3, กรรม

⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เกร็จ ฉ.2, เกรจ

⁶ฉ.1, ฉ.4, บิโระห ฉ.2, บิโระห ฉ.3, บิโระห

⁷ฉ.1, ฉ.2, แะมีน ฉ.3, แะมีน ฉ.4, แะมีน

⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, มางษ ฉ.3, มางษ

⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ทนุ ฉ.3, ทนุ

¹⁰ฉ.1, ฉ.ไพโร ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ธนม

¹¹ฉ.1, ฉ.2, บิโระห ฉ.3, ฉ.4, บิโระห

¹²ฉ.1, ฉ.4, 12 ฉ.3, 11

¹³ฉ.1, ทะ ฉ.2, ก 3 กะ ฉ.4, ก

¹⁴ฉ.1, ศักดิ์พทักษี ฉ.2, สักดิ์พทักษี ฉ.3, ฉ.4, ศักดิ์พทักษี

- (15) เผลียงอุรบน่านักขยล ถรณลศัพรไน¹
 ฏรโคก²เรไร ไชย³นุชกาเซว⁴
- (16) เผลียงลักขณินา⁵ศั⁶ กัพทสำเนียงบีเราะหเสนง
 นักดล⁷ปิฏาเอาจ บิกระเสพยพระไพร
- (17) เราะหพิเราะหพาทย⁸ เราะหพิณ⁹เสนงไชย
 เราะห¹⁰เสนงสกรโค¹¹ บิบำเรอ¹²นุ¹³กัสมท¹³

ฉบับ 16

- (18) เพอไพรมองคูสรณ¹⁴ เพอณมันเพอชนม . ฏรโคก¹⁵เรียงเรียง

- ¹ฉ.1, ศัทรไน ฉ.2, ศัทรไน ก.3, ฉ.4, ศัทรไน
²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ฏรโคก ฉ.3, ฏรโคก
³ฉ.1, ไชย ฉ.2, ก.3, ฉ.4, ไชย
⁴ฉ.1, เซว ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เซว
⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ลักขณินา ฉ.2, ลักขณินา
⁶ฉ.1, ศักขัศัท ฉ.2, ศักขัศัท ฉ.3, ฉ.4, กัพท (อยู่อีกวรรคหนึ่ง)
⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ดล ฉ.3, ดล
⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, พาทย ฉ.3, พาทย
⁹ฉ.1, ฉ.4, พิณ ฉ.2, พิณ ฉ.3, พิณ
¹⁰ฉ.1, ก.2, ฉ.3, เราะ ฉ.4, เราะ
¹¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, โค ฉ.3, โค
¹²ฉ.1, เรอ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เรอ
¹³ฉ.1, ฉ.4, ศัสมท ฉ.2, ศัสมท ฉ.3, ศัสมท
¹⁴ฉ.1, สรณ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, สรณ
¹⁵ฉ.1, ฉ.4, ก ฉ.2, ฉ.3, ก

- (19) เขคา¹โงสคัถัพ¹สำเนียง พระแลง²ผอง³เสียง บิยมเสนาะ⁴กันเจรีย
 (20) จุกุมบักษัพรหมเชียว แสรก⁵เสียงกรวยเกรียว เหริดกาทะพนม⁶
 (21) พุกบเดสิงสคัถัพ⁷ผอง⁸ม กุฏ⁹ทรนม กระพะทูลโองโทรก¹⁰
 (22) เขคา¹¹โงสคัถัพ¹²กุโงก มฤคผองรักคะโจรก บิเจรียจรงสนนา
 (23) ลงาก¹³โงของ¹⁴สคัถัพททา¹⁵ รมยมสนนา บิลา¹⁶โองเดสิงของ

¹ฉ.1, ฉ.2, กัษท ฉ.3, ฉ.4, กัษท

²ฉ.1, เลง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, แลง

³ฉ.1, ผอม ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ผอง

⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, เสนาะ ฉ.4, เสนาะ

⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แสรก ฉ.3, แสรก

⁶ฉ.1, นรม ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ทรนม

⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, กัษท ฉ.4, กัษท

⁸ฉ.1, ผอม ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ผอง

⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, กุฏ ฉ.3, กุฏ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, โทรก ฉ.4, โธก

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, เขคา ฉ.4, เขคา

¹²ฉ.1, ฉ.2, กัษท ฉ.3, ฉ.4, กัษท

¹³ฉ.1, ลาก ฉ.2, ฉ.4, ลาก ฉ.3, ลาก

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ของ ฉ.3, ของ

¹⁵ฉ.1, ศัษททา ฉ.2, ศัษททา ฉ.3, ศัษททา ฉ.4, ศัษททา

¹⁶ฉ.1, ฉ.3, บิลา ฉ.2, ฉ.4, บิลา

ฉันท์ 11

- (24) พระไพโรประไพโณม นุบพิกรแสงทอง
มนตรธัญ¹สตุกีตธณ บิมอกถวายเป็น²พระไพโร
- (25) แสงรักนพระภู³ ชรณารถ⁴เจียรไกร⁵
อวยสวัสดิอวยไชย กุญฑีรฆชีวา⁶

จบสกุกีอวยสังเวย

ฉันท์ 14

- (26) อัญชยมมังคมประนตประนม⁷ พรหมวิษณุ⁸ชาคา
พระกรรม⁹เทวณะ¹⁰มหา สิทธิศักดิ์พิณาย
- (27) เทวี่อุมาภักควา¹¹ คุประเสริฐ¹²โพรงพราย
มานรัศมี¹³คายน¹⁴ทิกถาย นุประโพธิสยสถาน

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ธัญ ฉ.3, อัน²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, แก่ ฉ.2, แก³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, พระภู ฉ.3, พระภูธร⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ชรณารถ ฉ.3, นารถ⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, ไกร ฉ.4, ไกล⁶ฉ.1, กุญฑีรฆชีวา ฉ.2, ฉ.4, ศุขทรีฆชีวา ฉ.3, ศุขทฤษชีวา⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประนม ฉ.2, ประนม ไปอยู่อีกรวรรคหนึ่งเขียน ประนม⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, วิษณุ ฉ.4, วิกณุ⁹ฉ.1, กรรม ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, กรรม¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เทวณะ ฉ.2, เทวะณะ¹¹ฉ.1, ฉ.4, ภักควา ฉ.2, ฉ.3, ภควา¹²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ประเสริฐ ฉ.3, ประเสริฐกี¹³ฉ.1, ฉ.3, รัศมี ฉ.2, ฉ.4, รัศมี¹⁴ฉ.1, คายน ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, คาย

- (28) อัสสเภา¹พสุรทวา²สวัสกี² วิเนหัท³โลกบาล
 พิม⁴เนศวร⁴ขันทย⁵กุมาร คือคน⁶เทวดา
 (29) คือพระยา⁷สีหะ⁷คทรวง⁷ พรตกรรม⁸สาครา⁸
 กรุง⁹โกรม⁹อุก⁹ทช⁹บุร¹⁰ณา¹⁰ นุ¹¹อุ¹¹เทนม¹¹ทร¹¹มน¹¹ตร¹¹ผ¹¹คอง
 (30) สบ¹²สถาน¹³ทุก¹⁴คม¹⁴ประ¹⁵ภา¹⁵ม¹⁵ นุ¹⁶พน¹⁶ศบ¹⁶กี¹⁶ผ¹⁶อง
 เท¹⁷เพน¹⁷ทร¹⁷พ¹⁷ฤ¹⁷ษ¹⁷นุ¹⁷ก¹⁷ัน¹⁷คอง¹⁷ นิค¹⁷ย¹⁷เก¹⁷ร¹⁷ย¹⁷ย¹⁷ง

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, อัสสเภา ฉ.4, อัสสเภา

²ฉ.1, ฉ.4, สวัสกี ฉ.2, ฉ.3, สวัสกี

³ฉ.1, ทก ฉ.2, ฉ.4, ทศ ฉ.3, เนหัท

⁴ฉ.1, กิม ฉ.2, กิษ ฉ.3, ฉ.4, ทิม

⁵ฉ.1, ฉ.4, ขันทย ฉ.2, ขันทีย ฉ.3, จันทร

⁶ฉ.1, กะณู ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, คนู

⁷ฉ.1, ฉ.4, คทรวง ฉ.2, คทรวง ฉ.3, คะทรวง

⁸ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สาภา ฉ.2, สาทตรา

⁹ฉ.1, อุกทช ฉ.2, ฉ.4, อุกัทช ฉ.3, อุคัทช

¹⁰ฉ.1, บุรพา ฉ.2, บุรวณา ฉ.3, ฉ.4, บุรณา

¹¹ฉ.1, มนกร ฉ.2, ฉ.3, มนตร ฉ.4, มนตร์

¹²ฉ.1, สบ ฉ.2, ฉ.3 ฉ.4, สบ

¹³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สถาน ฉ.2, สตาร

¹⁴ฉ.1, ฉ.4, ทูราคม ฉ.2, ทูราคม ฉ.3, ทูกรม

¹⁵ฉ.1, ประภาษ ฉ.2, ประภาศ ฉ.3, ฉ.4, ประพาศ

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, พนศบกี ฉ.3, พนศบกี

¹⁷ฉ.1, คันคอง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, กันคอง

- (31) คนธรรพ¹กัณธ² นพโหมคจ³เนาคง .
 ไพรพนมพนานุ⁴คร⁵ ว⁶พฤค⁷ราชี
- (32) อาภาค⁷เทว⁸ พนกั⁸พท⁸คนคร⁸
 อวยสรพ⁹เพีย⁹ช⁹นะ⁹ กร¹⁰ม¹⁰เส¹¹ร¹¹จ¹¹ ก¹²ำน¹²ล¹² ถ¹²ว¹²าย
- (33) เพีย¹³น¹³ร¹³ูป¹³ค¹³ัน¹³ธ¹³ว¹³ร¹³ ป¹⁴น¹⁴ุ¹⁴ลา¹⁴ช¹⁴ ป¹⁴ร¹⁴ม¹⁴ป¹⁴ร¹⁴าย
 ม¹⁵อ¹⁵ก¹⁵ถ¹⁵ว¹⁵าย¹⁵ บ¹⁵ัง¹⁵ค¹⁵ม¹⁵ร¹⁵ั¹⁵ม¹⁵ี¹⁵ ค¹⁶ะ¹⁶ ฉ¹⁶าย จ¹⁶ิ¹⁶ท¹⁶ โ¹⁶น¹⁶ ส¹⁶ี¹⁶ ว¹⁶ิ¹⁶จ¹⁶ร

- ¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, คนธรรพ ฉ.2, คนธรรภ
²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ทา ฉ.2, ทา
³ฉ.1, จ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, จุ
⁴ฉ.1, ฉ.4, พนานุ⁴คร ฉ.2, ฉ.3 พนานคร
⁵ฉ.1, ฉ.4, ทรง ฉ.2, ฉ.3, ทรง
⁶ฉ.1, ฉ.2, วร ฉ.3, ฉ.4, วร
⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, เทว ฉ.3, แลเทว
⁸ฉ.1, ฉ.2, กั⁸พท ฉ.3, ฉ.4, กั⁸พท
⁹ฉ.1, พย⁹ช⁹นะ ฉ.2, เพีย⁹ช⁹น ฉ.3, เพีย⁹ช⁹น ฉ.4, เพีย⁹ช⁹นะ
¹⁰ฉ.1, ฉ.4, กร¹⁰ม ฉ.2, ฉ.3, กร¹⁰ม
¹¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เส¹¹ร¹¹จ ฉ.2, เส¹¹ร¹¹จ
¹²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, ก¹²ำน¹² ฉ.4, ก¹²ำน¹²
¹³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, นุ¹³ ฉ.2, นุ¹³
¹⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ป¹⁴น¹⁴ุ¹⁴ลา¹⁴ช ฉ.2, ป¹⁴น¹⁴ุ¹⁴ลา¹⁴ช
¹⁵ฉ.1, รั¹⁵ศ¹⁵บ ฉ.2, รั¹⁵ศ¹⁵ม¹⁵ี ฉ.3, ฉ.4, รั¹⁵ศ¹⁵ม¹⁵ี
¹⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ค¹⁶ะ ฉ.2, ค¹⁶ะ

- (34) สรวมนสิหิ¹สรวมนบวร²กั³ กิ⁴ประเสริ⁵สรวมน⁶
 สรวมนกษ⁷ญ⁸ร⁹มาร¹⁰ ประเสริ¹¹ลัก¹²น¹³ปี¹⁴
 (35) สรวมน¹⁵เสว¹⁶ก¹⁷ก¹⁸ลัก¹⁹น²⁰ปี²¹ ก²²ลัก²³น²⁴ปี²⁵
 สรวมน²⁶ลัก²⁷น²⁸ปี²⁹ ก³⁰ลัก³¹น³²ปี³³
 (36) สรวมน³⁴เสว³⁵ก³⁶ก³⁷ลัก³⁸น³⁹ปี⁴⁰ ว⁴¹ร⁴²ว⁴³ร⁴⁴น⁴⁵ โส⁴⁶ภา⁴⁷
 สรวมน⁴⁸ลัก⁴⁹น⁵⁰ปี⁵¹ ก⁵²ลัก⁵³น⁵⁴ปี⁵⁵
 (37) สรวมน⁵⁶เสว⁵⁷ก⁵⁸ก⁵⁹ลัก⁶⁰น⁶¹ปี⁶² ว⁶³ร⁶⁴ว⁶⁵ร⁶⁶น⁶⁷ โส⁶⁸ภา⁶⁹
 สรวมน⁷⁰ลัก⁷¹น⁷²ปี⁷³ ก⁷⁴ลัก⁷⁵น⁷⁶ปี⁷⁷

¹ฉ.1, สรวมนบวร²กั³ ฉ.2, สรวมน⁴กั⁵กั⁶ ฉ.3, ฉ.4, สรวมนบวร⁷กั⁸

⁹ฉ.1, ประเสริ¹⁰ ฉ.2, ประเสริ¹¹กั¹² ฉ.3, กิ¹³ประเสริ¹⁴กั¹⁵ ฉ.4, กิ¹⁶ประเสริ¹⁷กั¹⁸

¹⁹ฉ.1, ประเสริ²⁰กั²¹ ฉ.2, ประเสริ²²กั²³ ฉ.3, ประเสริ²⁴กั²⁵ ฉ.4, ประเสริ²⁶กั²⁷

²⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, เสว²⁹ก³⁰ก³¹ ฉ.3, เสว³²ก³³ก³⁴

³⁵ฉ.1, ฉ.4, ลัก³⁶น³⁷ ฉ.2, ลัก³⁸น³⁹ ฉ.3, ลัก⁴⁰น⁴¹

⁴²ฉ.1, น⁴³ประเสริ⁴⁴กั⁴⁵ ฉ.2, ประเสริ⁴⁶กั⁴⁷ ฉ.3, น⁴⁸ประเสริ⁴⁹กั⁵⁰ ฉ.4, น⁵¹ประเสริ⁵²กั⁵³

⁵⁴ฉ.1, อ⁵⁵ร⁵⁶ว⁵⁷ ฉ.2, อ⁵⁸ร⁵⁹ว⁶⁰ ฉ.3, อ⁶¹ร⁶²ว⁶³ ฉ.4, อ⁶⁴ร⁶⁵ว⁶⁶

⁶⁷ฉ.1, ฉ.4, กิ⁶⁸ริ⁶⁹น⁷⁰ ฉ.2, กิ⁷¹ริ⁷²น⁷³ ฉ.3, กิ⁷⁴ริ⁷⁵น⁷⁶

⁷⁷ฉ.1, ฉ.4, ม⁷⁸ุ⁷⁹เสว⁸⁰ก⁸¹ก⁸² ฉ.2, ฉ.3, ม⁸³ุ⁸⁴เสว⁸⁵ก⁸⁶ก⁸⁷

⁸⁸ฉ.1, ฉ.4, โส⁸⁹ภา⁹⁰ ฉ.2, โส⁹¹ภา⁹² ฉ.4, โส⁹³ภา⁹⁴

⁹⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ว⁹⁶ร⁹⁷ว⁹⁸ร⁹⁹น¹⁰⁰ ฉ.3, บ¹⁰¹ร¹⁰²ว¹⁰³ร¹⁰⁴น¹⁰⁵

¹⁰⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, อ¹⁰⁷ัญ¹⁰⁸น¹⁰⁹ ฉ.4, อ¹¹⁰ัญ¹¹¹น¹¹²

¹¹³ฉ.1, ส¹¹⁴ว¹¹⁵ว¹¹⁶ว¹¹⁷น¹¹⁸ ฉ.2, ฉ.3, ส¹¹⁹ว¹²⁰ว¹²¹ว¹²²น¹²³ ฉ.4, ส¹²⁴ว¹²⁵ว¹²⁶ว¹²⁷น¹²⁸

¹²⁹ฉ.1, ส¹³⁰ว¹³¹ว¹³²ว¹³³น¹³⁴ ฉ.2, ส¹³⁵ว¹³⁶ว¹³⁷ว¹³⁸น¹³⁹ ฉ.3, ฉ.4, ส¹⁴⁰ว¹⁴¹ว¹⁴²ว¹⁴³น¹⁴⁴

¹⁴⁵ฉ.1, ฉ.2, ก¹⁴⁶ริ¹⁴⁷น¹⁴⁸ท¹⁴⁹ ฉ.3, ฉ.4, ก¹⁵⁰ริ¹⁵¹น¹⁵²ท¹⁵³

¹⁵⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ท¹⁵⁵น¹⁵⁶ก¹⁵⁷ปี¹⁵⁸ ฉ.2, ท¹⁵⁹น¹⁶⁰ก¹⁶¹ปี¹⁶²

- (38) สรวมสี¹หรงม สอดอ จิตรมาร²กร เสียมสาร
 สรวมลัก³ณโก⁴นุ⁵ตรณ⁶บัน⁷กาล แล⁸บัน⁹โค¹⁰ยน¹¹อุ¹²จนา
 (39) สรวมเอก¹³หัน¹⁴คน¹⁵จำ¹⁶เว¹⁷ญ จำ¹⁸เห¹⁹ียง²⁰ส²¹คำ²²นุ²³เจ²⁴ียร²⁵ธ²⁶มา
 เนียม²⁷มา²⁸ล²⁹ย³⁰บ³¹ร³²ร³³ย³⁴ง³⁵รูป³⁶ช³⁷รา³⁸ ญ³⁹ล⁴⁰ำ⁴¹เพ⁴²ญ⁴³ล⁴⁴ำ⁴⁵เพ⁴⁶า⁴⁷ช⁴⁸น⁴⁹า⁵⁰ย
 (40) สรวมสร⁵¹ร⁵²ร⁵³น⁵⁴เท⁵⁵ว⁵⁶ญ⁵⁷ง⁵⁸อ⁵⁹ว⁶⁰ย พร⁶¹ญ⁶²อ⁶³ำ⁶⁴น⁶⁵า⁶⁶จ⁶⁷ถ⁶⁸ว⁶⁹ย
 ส⁷⁰ค⁷¹ุ⁷²ค⁷³ิ⁷⁴ย⁷⁵ บ⁷⁶ัง⁷⁷ค⁷⁸ม⁷⁹ ม⁸⁰ค⁸¹ี⁸²ร⁸³ำ⁸⁴พ⁸⁵า⁸⁶ย นิ⁸⁷ค⁸⁸ย⁸⁹ภ⁹⁰ัก⁹¹ค⁹²ิ⁹³ ส⁹⁴บ⁹⁵ว⁹⁶า⁹⁷ร
 (41) สรวมทัก⁹⁸ค⁹⁹ำ¹⁰⁰เร¹⁰¹ีย¹⁰² เช¹⁰³ิง¹⁰⁴โก¹⁰⁵ร¹⁰⁶ย เ¹⁰⁷ว¹⁰⁸ี¹⁰⁹ย¹¹⁰ ค¹¹¹ค¹¹²ง¹¹³พ¹¹⁴น¹¹⁵น¹¹⁶ค¹¹⁷
 เส¹¹⁸ร¹¹⁹จ¹²⁰พ¹²¹ฤ¹²²ท¹²³ธิ¹²⁴บ¹²⁵า¹²⁶ก¹²⁷น¹²⁸ุ¹²⁹ป¹³⁰ช¹³¹า¹³²ร นิ¹³³ค¹³⁴ย¹³⁵อ¹³⁶ว¹³⁷ย¹³⁸อ¹³⁹ำ¹⁴⁰น¹⁴¹ล¹⁴²ถ¹⁴³ว¹⁴⁴ย

1 น.1, สีหะรงม น.2, สีหะรงก น.3, น.4, สีหรงข

2 น.1, น.4, จิตรมารกร น.2, น.3, จิตรมากร

3 น.1, น.2, ณะบัน น.3, น.4, ณะบัน

4 น.1, น.2, น.4, แล น.3, แล

5 น.1, น.4, จำเหียง น.2, น.3, จำเหียง

6 น.1, ฐา น.2, น.3, น.4, ฐา

7 น.1, ย น.2, น.4, ญ น.3, ญ

8 น.1, น.4, ล่ำเพญล่ำเภา น.2, ล่ำเพญล่ำเภา น.3, ล่ำเพญล่ำเภา

9 น.1, เทว น.2, น.3, น.4, เทว

10 น.1, น.3, น.4, อำนาจ น.2, อำนาจ

11 น.1, สคฺคิย น.2, น.3, น.4, สคฺคิย

12 น.1, น.3, น.4, บังคม น.2, บังคม

13 น.1, ภักคิ น.2, น.3, น.4, ภักคิ

14 น.1, น.2, น.4, คำเรีย น.3, คำเรีย

15 น.1, น.3, น.4, เฉวียง น.2, เฉวียง

- (42) สรวมสิทธิสรวมพรบรยง นุพิจิกรฤๅสาย
เคโฆอำนาจนมะ¹ศิวาย อภิวันทมวณมา

จบศกฺ์ชอว้าง

ฉันท 14

- (43) จึ่ง²พิหิตคามฤๅย³ กฤตยกิตยการ⁴สกล
โดยสาครเสค⁵ว⁵รในพน นุประเทศ⁶กีขร⁷
(44) ปุ้งสา⁸ชชชนทั้ง⁸หดาบ พฤติ⁹ผู้กระวี¹⁰วร
เปรมปราชญ¹¹ปริกีมนะ¹²อร สรรเสริญนมัสการ

¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, นมะ ฉ.2, นมะ

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, จึ่ง ฉ.3, จึ่ง

³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ฤๅย ฉ.2, ฤๅยวี

⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, การ ฉ.2, การย

⁵ฉ.1, ฉ.4, เสค⁵จ ฉ.2, เสจ⁵ ฉ.3, เสจ⁵จ

⁶ฉ.1, นุประเทศ ฉ.2, ประเทศ ฉ.3, (นุ)ประเทศ ฉ.4, นุประเทศ

⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, กีขร ฉ.4, กีขร

⁸ฉ.1, ทงง ฉ.2, ทังง ฉ.3, ฉ.4, ทัง

⁹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, พฤติ ฉ.2, พฤทติ

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กระวี ฉ.2, กรวี

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ปราช ฉ.3, ปราชญ ฉ.4, ปราช

¹²ฉ.1, ปริกีมนะ ฉ.2, ปริกีมน ฉ.3, ฉ.4, ปริกีมนะ

- (45) กาลนั้นในมาตถุ แลเจกรเสรีจ¹พฺรุษสานต²
 แห่งเห็คนทีชดบมาน จ³ภิเกกโสจรจ⁴ตรง
- (46) จิงเทพสฤษคิพฺรุตรา⁵ ชม้งเก็ก⁶ในไวรพง
 อยู่จอมคีรี⁷อชิกง จิตรให้ตรงณาน
- (47) จิงสิททิกาบส⁸พิสุทธี⁹ หักถ¹⁰บาทปรักสาร
 เฉพา¹¹กิกยอว¹²มนะปราน จมฉาแฉสนทยา
- (48) ยัชโยปวิท¹³มาประคิษ¹⁴ ในหักถ¹⁵ชัยชวา
 สวคณกรเชิฏฐวรมหา สมเค็ว¹⁶ไท้ทั้ง¹⁷เกาคน

¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เสรีจ ฉ.2, เสจร

²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สานต ฉ.2, สานค

³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, จ ฉ.3, จะ

⁴ฉ.1, โสจร ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, โสจร

⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, รา ฉ.2, ราช

⁶ฉ.1, ชม้งเก็ก ฉ.2, บงงเก็ก ฉ.3, ฉ.4, ชม้งเก็ก

⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กิริ ฉ.2, กิริ

⁸ฉ.1, คายค ฉ.2, ฉ.4, คายก ฉ.3, คายส

⁹ฉ.1, ฉ.4, พิสุทธี ฉ.2, พิกุทธี ฉ.3, พิสุทธ

¹⁰ฉ.1, ฉ.4, หักถ ฉ.2, หักฐ ฉ.3, หักถ

¹¹ฉ.1, ฉ.4, เฉพา ฉ.2, เฉพา ฉ.3, เฉพา

¹²ฉ.1, ฉ.4, วา ฉ.2, ฉ.3, อาจ

¹³ฉ.1, ฉ.4, ยัชโยปวิท ฉ.2, ยัชโยปวิท ฉ.3, ยัชโยปวิท

¹⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประคิษ ฉ.2, ประคิษ

¹⁵ฉ.1, ฉ.4, ในหักถ ฉ.2, ในหักถ ฉ.3, ฐในหักถ

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, สมเค็ว ฉ.3, สมเกจ

¹⁷ฉ.1, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง

- (49) เนวโนสังวาล¹นพสุทร เสรีจ²แสดงคัง³ใจค
 มลั้ง⁴ขามายเกลตกลม⁵ พิโรธเบาบาง
 (50) บอกภักธมารทง⁶กัทมมกร เบญจ⁷พรหมนางกกีวาง⁸
 กชปน⁹พิทขยาง¹⁰ กล่ำเรี¹¹ก็เจิมจัญ¹²
 (51) โภททำโร¹³การสนาน¹⁴ อภิเศก¹⁵มริณ
 ยอดหักกลมรนาฏ¹⁶ จตุศกร¹⁶อาภว

-
- ¹ฉ.1. สังวาล ฉ.2, สังวาร ฉ.3, ฉ.4, สังวาส
²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เสรีจ ฉ.2. เสรี
³ฉ.1, ฉ.4, คัง ฉ.2, คัง ฉ.3, คัง
⁴ฉ.1, มลั้ง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, มลั้ง
⁵ฉ.1, กมด ฉ.2, ฉ.4, กมด ฉ.3, กมด(มีขามตัวเดียว)
⁶ฉ.1, ฉ.4, ทง ฉ.2 ฉ.3, ทง
⁷ฉ.1, เบญจ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เบญจ
⁸ฉ.1, ฉ.4, กีกัง ฉ.2, ฉ.3, กีกัง
⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4 ปน ฉ.3, ปญ
¹⁰ฉ.1, ฉ.4, พิทขยาง ฉ.2, พิทขยางก ฉ.3, พิทขยาง
¹¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กล่ำเรี ฉ.2, ส่ำเรี
¹²ฉ.1, จัญ ฉ.2, จัญ ฉ.3, จัญ ฉ.4, จัญ
¹³ฉ.1, ฉ.2, พิธี ฉ.3, ฉ.4, พิธี
¹⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สนาน ฉ.2, (ไม่มีคำ สนาน)
¹⁵ฉ.1, ฉ.4, อภิเศก ฉ.2, สนานอภิเศก ฉ.3, (อ)ภิเศก
¹⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, จตุศกร ฉ.2, จตุศกร

- (52) เทพอการกฤตกร^๑ไธ ภณ^๑เสรีจ^๒ท่าโบรา
 ฌายามสวาทิ^๑ไทรยกดา บุ^๑ประนบ^๓พระโองการ
- (53) นำสวาทิ^๑โดยบุรพ^๔ไอบะ คำ^๑เนริ^๕กิริ^๑ทชนาวาร
 เนนา^๑ในหญ^๑ทัย^๖กมค^๑สาน^๗ คิ^๑นิ^๑โร^๑ต^๑ฐ^๑น^๑ยา^๑
- (54) เสรีจ^{๑๐}ก^๑ไธ^๑บ^๑ร^๑ว^๑วิ^๑ไล^๑ย^๑ ป^๑า^๑ต^๑^{๑๒}สุ^๑ก^๑ษ^๑ม^๑สุ^๑ก^๑ษ^๑มา^{๑๓}
 อากา^๑ต^๑ก^๑ณ^๑น^๑ย^๑บ^๑ร^๑ข^๑หา^๑ ท^๑ด^๑อง^๑ก^๑ุ^๑ลี^๑๔^๑ไ^๑ย

^๑ฉ.๑, กท ฉ.๒, ฉ.๓, ฉ.๔, ภณ

^๒ฉ.๑, ฉ.๓, ฉ.๔, เสรีจ ฉ.๒, เสรีจ

^๓ฉ.๑, ฉ.๓, ฉ.๔, ประนบ ฉ.๔, ประนบ

^๔ฉ.๑, ฉ.๑, บุรพ ฉ.๒, ฉ.๓, บุรพ

^๕ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๓, คำเนริ ฉ.๔, คำเนริ

^๖ฉ.๑, ฉ.๒, หญทัย ฉ.๓, หญทัย ฉ.๔, หญไทย

^๗ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๓, ฉ.๔, สาน

^๘ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๔, คิ ฉ.๓, คิ

^๙ฉ.๑, ก^๑ณ^๑ยา ฉ.๒, ก^๑ณ^๑ยา ฉ.๓, ก^๑ณ^๑ยา

^{๑๐}ฉ.๑, ฉ.๓, ฉ.๔, เสรีจ ฉ.๒, เสรีจ

^{๑๑}ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๔, วิไลย ฉ.๓, วิไลย

^{๑๒}ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๔, ป^๑า^๑ต^๑ ฉ.๓, ป^๑า^๑ต^๑

^{๑๓}ฉ.๑, ฉ.๔, สุ^๑ก^๑ษ^๑ม^๑สุ^๑ก^๑ษ^๑มา ฉ.๒, สุ^๑ก^๑ษ^๑ม^๑สุ^๑ก^๑ษ^๑มา ฉ.๓, สุ^๑ก^๑ษ^๑ม^๑สุ^๑ก^๑ษ^๑มา

^{๑๔}ฉ.๑, ก^๑ุ^๑ลี ฉ.๒, ก^๑ุ^๑ลี ฉ.๓, ก^๑ุ^๑ลี

- (55) แล้วจึงตั้ง¹กมลจักร ประดิษฐาน²กำลังใน
หุ้³งการชาลธักนิประไพ³ ก็เฝ้าอาคม⁴นิทสนธิ⁵
- (56) แลคึก⁶กนิรา⁷นฤตยา พิสุริย⁸จันทร์มณฑล
กิตจุตอาคมพระมนตร์⁹ ตฤณกั้วพระโองการ
- (57) จึงสรรรค¹⁰สตฤติศรिका¹¹ พยพณ¹²ในกันดาร
เกิดพักร¹³เบญจท¹⁴ฉนวน ทศำเรว¹⁵สำหรับองค์¹⁶

¹ฉ.1, จึงตั้ง ฉ.2, ฉ.3, จึงจะตั้ง ฉ.4, จึงตั้ง

²ฉ.1, ฉ.2, ประดิษฐาน ฉ.3, ฉ.4, ประดิษฐาน

³ฉ.1, หุ้³งการชาลธกรนิประไพ ฉ.2, หุ้³งการชาลธักนิประไพ
ฉ.3, หุ้³งการชาลธักนิประไพ ฉ.4, หุ้³งการชาลธกรนิประไพ

⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, อาคม ฉ.3, อาคม

⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สกนธิ ฉ.2, สกนธิ

⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แลคึก ฉ.3, แลคึก

⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กนิรา ฉ.2, กนิราม

⁸ฉ.1, ฉ.2, สุริย ฉ.3, สุริย ฉ.4, สุริย

⁹ฉ.1, มนตร์ ฉ.2, มนทร ฉ.3, ฉ.4, มนตร์

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, จึงสรรรค ฉ.3, ฉ.4, จึงสรรรค

¹¹ฉ.1, ศรีรังกา ฉ.2, ศรีรกา ฉ.3, ศรีรกา ฉ.4, ศรีรกา

¹²ฉ.1, นั้น ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, นั้น

¹³ฉ.1, ฉ.2, พักร ฉ.3, ฉ.4, พักร

¹⁴ฉ.1, เบญจทต ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เบญจทต

¹⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ศำเรว ฉ.2, ศำเรว

¹⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สำหรับองค์ ฉ.2, สำหรับองค์

- (58) เสรีจ¹ สรรกาวกมบริ² สุกฺขิ³ แล้วก็ขาวทรง⁴
มณฑริ⁵ ก็อสุริยคยรรยง กกจันทรเสรีจ⁶ เนา
- (59) เกพพนาทะ⁷ สงเกเราะห⁸ สกน ขยลพรรชนีเศา⁹
จับบาท¹⁰ ปากกรม¹¹ บีเคา รพิสุทฺธ¹² เบญจางค¹³
- (60) แล้วอัญจน¹⁴ อิตฺวรกฺกอล ปฏิสนธิ¹⁵ ในปรางค¹⁶
อุปัคิ¹⁷ ในทิวรกกลาง กิริ¹⁸ รัตนมณฑิเยร¹⁹

-
- ¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เสรีจ ฉ.2, เสรีจ
²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, อากมบริ ฉ.2, อากม
³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สุกฺขิ ฉ.2, บริสุทฺธิ
⁴ฉ.1, ฉ.4, ทรง ฉ.2, ฉ.3, ขรง
⁵ฉ.1, มณฑริ ฉ.2, มณฑริ ฉ.3, มณฑริ ฉ.4, มณฑริ
⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เสรีจ ฉ.2, เสรีจ
⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, พากะ ฉ.3, พาท
⁸ฉ.1, สงเกเราะห ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, สงเกเราะห
⁹ฉ.1, พรรชนีเศา ฉ.2, ฉ.4, พรรชนีเศา ฉ.3, พัทธนิเศา
¹⁰ฉ.1, ฉ.4, จับบาท ฉ.2, จมบาท ฉ.3, จับบาท
¹¹ฉ.1, ฉ.4, กม ฉ.2, ฉ.3, กมะ
¹²ฉ.1, ฉ.4, รพิสุทฺธ ฉ.2, รพิสุทฺธ ฉ.3, รพิสุทฺธิ
¹³ฉ.1, เบญจางค ฉ.2, เบญจางค ฉ.3, ฉ.4, เบญจางค
¹⁴ฉ.1, ฉ.4, อัญจน ฉ.2, ฉ.3, อรรจน
¹⁵ฉ.1, ปฏิสนธิ ฉ.2, ฉ.4, ประฏิสนธิ ฉ.3, ปฏิสนธิ
¹⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ปรางค ฉ.2, ปราง
¹⁷ฉ.1, ฉ.2, อุปุคิ ฉ.3, ฉ.4, อุปุคิ
¹⁸ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กิริ ฉ.2, กิริ
¹⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, รัตนมณฑิเยร ฉ.2, มณฑิเยร

- (61) พิสฺส¹ อุกม² ภิกฺข³ สัมมฤทธิ⁴ จิงเวียน⁵
 แวนทองประทักษิ⁶ แอเทียน⁷ บริวัตรนาตา
 (62) ถวายภักขโจนแลเพีย⁸ วน⁹ บุปผมสลา
 เจริญจนเลน¹⁰ สุธา ทิพยคนชอบองก¹¹
 (63) เสรีจัญจน¹² อิกวรบพิตร กณกาญจสุลิตง
 เญจางกประกิษ¹³ กรต¹⁴ บง กธบาทบาท

- ¹ฉ.1, พิสฺส¹ ฉ.2, พิสฺส¹ ฉ.3, ฉ.4, พิสฺส¹
²ฉ.1, ฉ.4, อุกก¹ ฉ.2, ฉ.3, อุกม¹
³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ภิกฺษ¹ ฉ.3, ภิกฺษ¹
⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, สัมมฤทธิ¹ ฉ.3, สัมมฤทธิ¹
⁵ฉ.1, ฉ.2, จิงเวียร¹ ฉ.3, ฉ.4, จิงเวียน¹
⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประทักษิ¹ ฉ.2, ประทักษิ¹
⁷ฉ.1, เทียบ¹ ฉ.2, เทียร¹ ฉ.3, ฉ.4, เทียน¹
⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, โจนแลเพีย¹ ฉ.3, โจนแลเพีย¹
⁹ฉ.1, ฉ.4, วนะ¹ ฉ.2, วน¹ ฉ.3, (ไม่มีคำชน)
¹⁰ฉ.1, ฉ.2, แปน¹ ฉ.3, ฉ.4, แปน¹
¹¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, องก¹ ฉ.2, องก¹
¹²ฉ.1, ฉ.4, เสรีจัญจน¹ ฉ.2, เสรีจอร์จน¹ ฉ.3, เสรีจอร์จน¹
¹³ฉ.1, เญจางกประกิษ¹ ฉ.2, เญจางกประกิษ¹
 ฉ.3, ฉ.4, เญจางกประกิษ¹
¹⁴ฉ.1, ฉ.4, กรต¹ ฉ.2, กรต¹ ฉ.3, กรต¹

(64) ธรรมวัตร¹ประนาม ก็ถวายมังคม²ลา
 สรวมสิทธิสรวมฉนมหา กู่³สวัสกีสมบุรณ⁴
 ข้าพระพุทธิเจ้าขุนเทพกระวีเมืองโสทรกโขไทแก่งถวาย⁵

¹ฉ.1, ธรรมวัตรประนาม ฉ.2, ธรรมวัตรประนาม ฉ.3, ธรรมวัตรประนาม
 ฉ.4, ธรรมวัตรประนาม

²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, มังคม ฉ.2, มงคม

³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, กู่ ฉ.3, กู่

⁴ฉ.1, สมบุรณ ฉ.2, สมบุรณ ฉ.3, ฉ.4, สมบุรณ

⁵ มีเฉพาะ ฉ.2

ฉันทคุษภีสังเวยกล่อม้างของสมเด็จพระนารายณ์ ๑

๕ ชนิท อยู่โพธิ์^๑ ได้กล่าวว่า " คำฉันทคุษภีสังเวยกล่อม้างซึ่งขึ้นกันว่า
อวยชุมสกุทีพระไพโร ป่าทงกงใน สระสโรชมหิมา เป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช และคงจะได้ทรงพระราชนิพนธ์คำฉันทคุษภีสังเวยกล่อม้างบางความ ทั้ง
ปรากฏในคำฉันทคุษภีสังเวยก (ลกุทีลาไฟร) มีตำนานกล่าวไว้ก่อนท้าวว่า

ส่วนพระภุชชัญไกร ขอลาพระไพโร ไปยังอโยธยาศรี

"พระภุชชัญไกร" ซึ่งกล่าวถึงในภาพนี้ข้างบนนี้เข้าใจว่าหมายถึงสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช เพราะในรัชกาลนั้นได้ทรงบำรุงการข้างเป็นสำคัญ ทั้งในทาง
คหศาสตร์และกวีฬา วรยุคก็ซึ่งแก่งในสมัยพระองค์ก็พรรณานถึงพระสมุทโรชเชสกิจ
ประพาสไปวังข้างเป็นราชกวีฬาอันใหญ่ "

นอกจากนี้ยังได้ให้เหตุผลประกอบเพื่อยืนยันว่าเป็นพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์
ต่อไปว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงชำนาญในเรื่องข้างโดยกล่าวถึงโคลงเฉลิมพระเกียรติ
ที่พระศรีมหาสมุทร มีบทสรรเสริญสมเด็จพระนารายณ์ว่า

คชลักษณ์เลงเล็ดเชื้อ	ชาญสนาม
ยงยิ่งในสงคราม	แก้วนกล้า
คชพาลชำนินาม	ศิริราช
เคยไล่สารไพรร้า	รวบเร่งรุกราน

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์

และกล่าวต่อไปอีกว่าสมเด็จพระนารายณ์โปรดเสด็จประพาสป่าจับช้างเถื่อนดังโคลงว่า

จอมภพภูวนาถเกล้า	สากล
เสด็จดำเนินยังพน	เวทนั้น
ทำการ เบิกไพรพนน	ไชยบาศ
โดยศาสกรพระกรรมนั้น	บอกไว้เป็นเฉลิม

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์^๒

^๑ ชนิท อยู่โพธิ์ วรรณคดีสุจริย กรมศิลปากร หน้า 88-89

^๒ ๒.

นิรันดร์ นวมารค และคนอื่น,¹ ได้กล่าวถึงคำฉันท์กฤษ์สังเวทกล่อมช้างซึ่งขึ้น
 ท้นว่า อัญชยมสกุติพระไทร ป่าดงพงใน สระสโรชมติมาว่า "มีบทกล่อมช้างของเก่า
 ครึ่งกรุงศรีอยุธยาอีกบทหนึ่งปรากฏกว่าว่าแปลถอดความจากบทของเขมร คำที่ใช้สังเกต
 ได้ว่าเก่าถึงยุคพระนารายณ์ หรือถ้าจะหลังก็คงไม่ถึงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาทีเดียว
 ข้อความกล่าวถึงลาป่าหาช้างเข้าเมือง เป็นข้อความที่สอนช้างเกลี้ยกล่อมช้างจริงๆจึง
 เห็นการร่วมเข้าในบทกล่อมช้างของเก่าด้วยกัน เพราะความก่อกันได้และคำก็ไปร่วม
 กันได้ ผิดอยู่แต่ว่าก่อนกันของขุนเท กวีนันมีศัพท์ภาษาเขมรและสันสกฤตจนเข้าใจไม่ได้
 ถอด แต่ตอนท้ายนี้เป็นภาษาไทยบอก มีศัพท์เขมรเล็กน้อย"

พ. น. ประมวลมารค² พุคถึงฉันท์กล่อมช้างสำนวนกรุงเก่าว่ามีสองสำนวน
 ไม่เหมือนกันและเป็นสำนวนรัชกาลพระนารายณ์ และว่าบทกล่อมช้างของเก่า(ครึ่งกรุงเก่า)
 คือที่ขึ้นท้นว่า "อัญชยมสกุติพระไทร ป่าดงพงใน สระสโรชมติมา" อ่านเข้าใจง่าย
 ราวกับเป็นบทที่แต่งขึ้นใหม่ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร³ ว่าเป็นฉบับที่ได้แปลมาเป็น
 ภาษาไทย

คำฉันท์กฤษ์สังเวทและกาพย์ขับไม้⁴ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาล
 ปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีรับสมโภชและ
 ขึ้นระวางพระเศวตวรรัตนกรีฑา ณ จังหวัดเชียงใหม่ พุทธศักราช 2509

¹นิรันดร์ นวมารคและคนอื่นๆ ประวัติวรรณคดี เล่มสอง หน้า 64

²พ. น. ประมวลมารค คำศัพท์วรรณคดีโบราณคดี หน้า 325-326

³สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ชุมนุมพระราชนิพนธ์และพระราชประวัติ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช หน้า 418

⁴คำฉันท์กฤษ์สังเวทและกาพย์ขับไม้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ใน
 งานพระราชพิธีรับสมโภชและขึ้นระวางพระเศวตวรรัตนกรีฑา ณ จังหวัดเชียงใหม่
 พุทธศักราช 2509 หน้า 1

มีปรากฏบันทึกขุขี้สังเวชขึ้นกันว่า "อัญชามสกุติพระไพรี ป่าคงพงใน สระสโรชมหิมา"
พระครูพรหมธำมในงานพระราชพิธีวันที่ 23 มกราคม 2509 และในตอนสุดท้ายบันทึก
ขุขี้สังเวชนี้กล่าวว่า "พระราชครูวามเทพผู้มีปรับปรุงจากบทนิพนธ์ครั้งกรุงศรีอยุธยา"¹

¹ คำบันทึกขุขี้สังเวชและกาพย์ขับไม้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
พระราชทานในงานพระราชพิธีรับสมโภชและขึ้นระวางพระแก้วสุวรรณรัตนกรีย์ ณ จังหวัด
เชียงใหม่ พุทธศักราช 2509 หน้า 12

เอกสารหมายเลข 2

เอกสารฉบับนี้เป็นผลจากการตรวจสอบชำระจากเอกสาร 4 ฉบับ คือ

ฉบับ 1 คຸ້ຍຖືສິ່ງເວຍຄ່ອມຂ້າງຂອງເຄົ້າ ฉบับตัวเขียน เลขที่ 4 ข. 4
พ.ศ. 2455

ฉบับ 2 คຸ້ຍຖືສິ່ງເວຍຄ່ອມຂ້າງຂອງເຄົ້າครั้งกรุงเก่า ฉบับตัวเขียน
เลขที่ 39 ข. 1 พ.ศ. 2455

ฉบับ 3 คำทับศัพท์คຸ້ຍຖືສິ່ງເວຍຄ່ອມຂ້າງຂອງເຄົ້າ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงอดิศรอุดมเดชโปรดให้พิมพ์ เมื่อปีชวศ พ.ศ. 2467

ฉบับ 4 ชุมนุมฉันทคຸ້ຍຖືສິ່ງເວຍ คຸ້ຍຖືສາ พ.ศ. 2503

อักษรย่อที่ใช้แทนเอกสาร 4 ฉบับ

ฉบับ 1 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.1

ฉบับ 2 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.2

ฉบับ 3 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.3

ฉบับ 4 ใช้อักษรย่อว่า ฉ.4

การตรวจสอบชำระเอกสารหมายเลข 2 นี้ ตรวจสอบเฉพาะการสะกดการันต์
เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์หลักวิธีในการแต่งของผู้ประพันธ์ โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา
ดังต่อไปนี้

ก. คำหรือความที่ไม่มีหมายเลขกำกับหมายความว่า คำหรือความนั้นตรงตาม
ต้นฉบับทั้ง 4 ฉบับ

ข. วลี คำหรือพยางค์ที่มีหมายเลขกำกับเป็นคำที่ได้พิจารณาจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1) เป็นวลี คำหรือพยางค์ที่ปรากฏในเอกสารจำนวน 4 ฉบับนี้ ซ้ำกันมาก
ที่สุด เช่น ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, อ่ารุง ฉ.3, บ่ารุง ก็เลือกคำว่า อ่ารุง

2) เป็นคำที่มีตัวสะกดการันต์ถูกต้องหรือใกล้เคียงกับคำในพจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เช่น ฉ.1, ฉ.2, พรไพร ฉ.3, ฉ.4, พระไพร
ก็เลือกคำว่า พระไพร

3) เป็นคำที่ได้พิจารณาเทียบเคียงกับคำที่เป็นคำเดียวกันแต่ได้ปรากฏใน
ตอนอื่นๆอีกในเอกสารตามความหมาย ข้อ ก. เช่น จิตร เมื่อปรากฏตอนอื่นก็เป็น
จิตร ก็คงเลือกคำ จิตร เป็นกัน

ฉบับ 16

(1)	อัญชม ¹ สกุ ² ี ² พระไพ	ป่าคงพงใน ³	สระสโรช ⁴ มหิมา
(2)	ฉทิ้งธารศิริ ⁵ เหวณา	ไม้ไ ⁶ ล ⁶ นานา ⁷	อเนกพฤตพิศาล
(3)	ป่งป่าท่าทางเหี่ยว ⁸ ธาร	อันจรวบสถาน	ข้าขออาลาพระไพ
(4)	พระพนัสมันดองสบไกล ⁹	ทูลข้าถึงใจ ¹⁰	ทำนุกอรุง ¹¹ มคังผกา

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, อัญชบ ฉ.4, อัญชบม

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, สกุ²ี² ฉ.3, สกุ²ี²

³ฉ.1, ไพ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ใน

⁴ฉ.1, สโรช ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, สโรช

⁵ฉ.1, ศิริ ฉ.2, ศิริย ฉ.3, ฉ.4, ศิริ

⁶ฉ.1, ไหล ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ไล

⁷ฉ.1, ษา ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, นา

⁸ฉ.1, ฉ.4, เหี่ยว ฉ.2, ฉ.3, เหี่ยว

⁹ฉ.1, ฉ.4, ไกล ฉ.2, ฉ.3, ไส

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ถึงใจ ฉ.3, ฉ.4, ถึงใจ

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, อารุง ฉ.3, บารุง

- (5) เขียน¹รูปแฉะ²ระทม³ว่าลา³ เกรื่องโกชนกระยา⁴
 สึงเวย⁵ประดับทุกพรณ
 (6) กล้วย⁶อัยพร้าวทาลสม⁷สรรพ⁸ ถวายแก่⁹พระกรรม¹⁰
 ประสิทธิ¹¹พระไกร¹²พน
 (7) ดาเทพทั้ง¹³ไพโรส¹⁴ จง¹⁵รักษาคำกล
 ทยไทยทั้ง¹⁶รักษา

- ¹ฉ.1, ฉ.2, เทียบ ฉ.3, ฉ.4, เขียน
²ฉ.1, ประทีป ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ประทีป
³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ว่าลา ฉ.2, ชะว่าลา
⁴ฉ.1, ฉ.2, กรยา ฉ.3, ฉ.4, กระยา
⁵ฉ.1, สึงเวย ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, สึงเวย
⁶ฉ.1, กล้วย ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, กล้วย
⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สบ ฉ.2, สรรพ
⁸ฉ.1, ฉ.2, สรรพ ฉ.3, สรรพ
⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แก่ ฉ.3, แก่
¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กรรม ฉ.2, กรรม
¹¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประสิทธิ ฉ.2, ประสิทธิ
¹²ฉ.1, ฉ.2, พระไพโร ฉ.3, ฉ.4, พระไพโร
¹³ฉ.1, ทั้งพน ฉ.2, ทั้งพน ฉ.3, ฉ.4, ทั้งพน
¹⁴ฉ.1, ไพโรสแท้ ฉ.2, ไพโรสแท้ ฉ.3, ฉ.4, ไพโรสแท้
¹⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, จง ฉ.3, จ
¹⁶ฉ.1, ฉ.2, ทั้งง ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง

- (8) / อย่าไ้เบื้คเบื้ยน¹บื้ทา² ภูธรประธา³
 หังบักหังปวง⁴เคื้ร⁵ดง
- (9) มาลาแลแ่วถฉั้ตร⁶ชง⁷ ถวายควั้ใจจง
 จงท่่านอย่าไ้บื้ทา⁸
- (10) ไ้⁹เคื้ร¹⁰โกลั้กราย¹¹ไปมา ขอโพนอ่าลา
 อย่าต้งอย่าพาล¹²เบื้คเบื้ยน¹³
- (11) ขอจงสุ้¹⁴สถาพรเสถียร อย่าไ้ว้นเวื้ยน¹⁵
 วัญช็ญชสติก¹⁶ไนไพร

-
- ¹จ.1, เบื้ยน จ.2, จ.3, จ.4, เบื้ยน
²จ.1, จ.2, บื้ทา จ.3, จ.4, บื้ทา
³จ.1, จ.3, จ.4, ปรธา จ.2, ปรธา
⁴จ.1, หังบักหังปวง จ.2, หังบักหังปวง จ.3, จ.4, หังบักหังปวง
⁵จ.1, จ.2, จ.3, เคื้ร จ.4, เคื้น
⁶จ.1, เสวถฉั้ตร จ.2, จ.4, เสวถฉั้ตร จ.3, แ่วถฉั้ตร
⁷จ.1, จ.2, จ.4, ชง จ.3, ชรง
⁸จ.1, จ.2, บื้ทา จ.3, จ.4, บื้ทา
⁹จ.1, ไ้ จ.2, จ.3, จ.4, ไ้
¹⁰จ.1, จ.2, จ.3, เคื้ร จ.4, เคื้น
¹¹จ.1, จ.2, กลาย จ.3, จ.4, กราย
¹²จ.1, จ.3, จ.4, พาล จ.2, พาน
¹³จ.1, เบื้คเบื้ยน จ.2, จ.3, จ.4, เบื้คเบื้ยน
¹⁴จ.1, จ.4, สุ้ จ.2, สุ้ จ.3, สุ้
¹⁵จ.1, จ.2, วรเวื้ยน จ.3, จ.4, วนเวื้ยน
¹⁶จ.1, ชสติก จ.2, สติก จ.3, สติก จ.4, ชสติก

- (12) ช้างโคตอง¹บาศไคล จ่านองจงไป
ประโยชน์²เลี้ยงรักษา
- (13) อย่าไค้แกเคือคโศกา³ อย่ากรำครวญหา
พ่อแม่พี่น้อง⁴
- (14) เมืองโพ้นนางช้างก็สกรรจ⁵ ย่อมโฆลง⁶สังสรรค์⁷
สำเภา⁸กำเนินโศกา
- (15) กล้วยอ้อยพร้าวดาสนานา ญา⁹เหือเหลือตรา
อเนกด้วยอาหาร
- (16) บำคงดาจะเปรียบขุนปาน เบื้อง¹⁰สุขสำราญ
ในไพรพนมชมผา
- (17) เมื่อนอนร่มไม้สาชา ญา¹¹แผกแซมคา
แลเง้อมตรงอ่อนเห็นเขา

¹ฉ.1, บาท ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, บาศ

²ฉ.1, ประโยชน์ ฉ.2, ร.3, ฉ.4, ประโยชน์

³ฉ.1, โศกา ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, โศกา

⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, พันธุ์ ฉ.2, พันธุ์

⁵ฉ.1, ฉ.2, สกัณ ฉ.3, ฉ.4, สกรรจ

⁶ฉ.1, นางโฆลงก็ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ย่อมโฆลง

⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สรรค์ ฉ.2, สรรค

⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, กำเนิน ฉ.4, กำเนิน

⁹ฉ.1, ญา ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ญา

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, สุข ฉ.3, สุข

¹¹ฉ.1, ญา ฉ.2, ญา ฉ.3, ฉ.4, ญา

- (18) เมืองโพ้นโรงรัตนพันเหา¹ พเนกจตุรเกลี้ยงเกล้า²
 เมลืองบได้เคื่องรกาย³
- (19) ท่า⁴ทางเคิรเหิร⁵ก็⁶สบาย ควาญ⁷คชกับนาย
 ประจำ⁸หอนคธาไคล

ฉันท 14

- (20) อัฟออย่าคึกแกชนนี้ แล⁹ชนกในกลางไพร
 อัฟออย่าคึกภคินี¹⁰ใน พน¹¹สนท¹²สิ่ง¹³สถาน

- ¹ฉ.1, พันเหา ฉ.2, พัลเหา ฉ.3, ฉ.4, พัพเหา
²ฉ.1, เกลี้ยงเกล้า ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เกลี้ยงเกล้า
³ฉ.1, ฉ.4, เคื่องรกาย ฉ.2, ฉ.3, เคื่องคาย
⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ท่า ฉ.2, ถ่า
⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, เคิรเหิร ฉ.4, เคินเหิน
⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ก็ ฉ.3, (ไม่มีก็)
⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ควาญ ฉ.2, กวาน
⁸ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประจำ ฉ.2, ปรจำ
⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แล ฉ.3, และ
¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ภคินี ฉ.2, ภักคินี
¹¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, พน ฉ.4, พร
¹²ฉ.1, สันท ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, สดท
¹³ฉ.1, ฉ.4, สิ่ง ฉ.2, ฉ.3, สิ่ง

- (24) ^๑อา^๑พ้อ^๑ย่ำ^๑คึก^๑กข^๑สุ^๑กน ข^๒อัน^๒เกย^๒กิริ^๒มย^๒๒^๒ม
 คอก^๓ไม^๓อัน^๓หอม^๓ค^๓ร^๓ม^๓๓^๓ ข^๓จร^๓ก^๓ล^๓ัน^๓ว^๓ัง^๓เว^๓ง^๓ไ^๓จ
- (25) ^๑อา^๑พ้อ^๑ย่ำ^๑ก^๑ิก^๑ก^๑น^๑ด^๑น^๑ด^๑า ภ^๔ัก^๔ม^๔ห^๔ญ^๔๔^๔๔^๔อัน^๔มี^๔๔^๔ใน
 ข^๕าร^๕น^๕ำ^๕อัน^๕ไ^๕ห^๕ล^๕ว^๕ิ^๕สุ^๕ท^๕๕^๕๕^๕ แ^๖ล^๖๔^๖มา^๖เล^๖ี^๖ย^๖ง^๖แ^๖ก^๖่^๖ต^๖น^๖เ^๖ง
- (26) ^๑อา^๑พ้อ^๑ย่ำ^๑ก^๑ิก^๑ท^๑ุ^๑ก^๑ข^๑ม^๑ัก^๑นี้^๑ ท^๗ุ^๗ก^๗๗^๗แ^๗ก^๗่^๗ล^๗ัง^๗บ^๗ุ^๗ร^๗า^๗๘^๗๘^๗เพ^๗ร^๗ง
 อา^๙พ้อ^๙ย่ำ^๙คึก^๙ท^๙ุ^๙ก^๙ข^๙ว^๙ัง^๙เว^๙ง เล^๘ย^๘ก^๘เพ^๘อ^๘จ^๘ง^๘พ^๘ัง^๘ค^๘ร^๘
- (27) ^๑พ้อ^๑ง^๑บ^๑าก^๑เร^๑า^๑น^๑ี้^๑ถ^๑ก^๑พ้อ^๑๙^๑ เพ^{๑๐}ร^{๑๐}า^{๑๐}ะ^{๑๐}เส^{๑๐}น^{๑๐}๓^{๑๐}๓^{๑๐}แ^{๑๐}ห^{๑๐}ง^{๑๐}ก^{๑๐}
 พ^{๑๑}ัง^{๑๑}พ^{๑๑}ล^{๑๑}า^{๑๑}ย^{๑๑}อัน^{๑๑}ไ^{๑๑}ก^{๑๑}ก^{๑๑}คำ^{๑๑}๑^{๑๑} ก^{๑๒}ี้^{๑๒}๑๒^{๑๒}จะ^{๑๒}เล^{๑๒}ี^{๑๒}ย^{๑๒}ง^{๑๒}จะ^{๑๒}ล^{๑๒}ำ^{๑๒}๑๓^{๑๒}๑๓^{๑๒}ส^{๑๒}ง^{๑๒}ว^{๑๒}น

¹ฉ.1, อา ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, อา

²ฉ.1, ฉ.2, กิริ ม ฉ.3, ฉ.4, กิริ ม

³ฉ.1, มท ม.2, พันม ฉ.3, ฉ.4, มท

⁴ฉ.1, ญ่า ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ญ่า

⁵ฉ.1, อันวิสุท ฉ.2, อันไสลวิสุท ฉ.3, อัน(ไสล)วิสุท
 ฉ.4, อันไสลวิสุท

⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4. แล ฉ.3, แล

⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ทุกข ฉ.3, ทุกข

⁸ฉ.1, บรูราณ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, บรูราณ

⁹ฉ.1, ฉ.4, นีถกพ้อ ฉ.2, นีถกพ้อ ฉ.3, นีถกพ้อ

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เพราะเสนห์ ฉ.2, เพราะว่าเสนห์

¹¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กคคำ ๑ ฉ.2, แลคำ ๑

¹²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, กี้ ฉ.3, กู

¹³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, จะล่ำ ฉ.2, จล่ำ

- (28) อำพองเสียดพยัคฆ์ร้าย แฉ¹ฉยาซึ่งทรหึงหวล²
 หลอหลอน³อย่าทากิจบควร แฉ⁴อย่าถึบ⁵อย่าฉก⁶แฉ⁷แฉ⁸
 (29) อำพองเสียดพยัคฆ์ร้าย แฉ⁶อย่าเลื่อมกำ⁷แฉ⁸แฉ⁹
 พ้อจำอันสอนจิตรอย่าแฉ¹⁰ แฉ⁸แฉ⁹แฉ¹⁰แฉ¹¹แฉ¹²
 (30) จงปรีวิติสุ¹¹อภัยงาม สงบเสียดมแฉ¹²แฉ¹³แฉ¹⁴
 พวกล่องนิกร¹³บริวาร บริวาร¹⁴รักษา

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แฉ ฉ.3, แฉ

²ฉ.1, ทรหึงหวล ฉ.2, ทรหึงหวร ฉ.3, ทรหึงหวน ฉ.4, ทรหึงหวล

³ฉ.1, หลอหลอน ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, หลอหลอน

⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แฉ ฉ.3, แฉ

⁵ฉ.1, ถึบ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ถึบ

⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แฉ ฉ.3, แฉ

⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, กำแฉ ฉ.4, กำแฉ

⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แฉ ฉ.3, แฉ

⁹ฉ.1, ฉ.2, รักษา ฉ.3, ฉ.4, รักษา

¹⁰ฉ.1, ทั้งหมดอวาท ฉ.2, ทั้งหมดอวาท ฉ.3, ฉ.4, ทั้งหมดอวาท

¹¹ฉ.1, วิวิติสุ ฉ.3, จิตรวิติสุ ฉ.3, ฉ.4, จิตรวิติสุ

¹²ฉ.1, เสียดมเสียดมสาร ฉ.2, เสียดมเสียดมสาร

ฉ.3, เสียดมเสียดมสาร ฉ.4, เสียดมเสียดมสาร

¹³ฉ.1, ฉ.4, นิกร ฉ.2, ฉ.3, อเนก

¹⁴ฉ.1, รักษา ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, รักษา

- (31) อ้าพ้ออย่า¹โศก¹อย่าทุกข์เลย แด²อย่าเศร้า³อย่าโศกา
อย่าไห้⁴พิลาป⁵จิตรอา คุร⁶เลยจงพึงยิน
- (32) อ้าพ้ออย่าโทษบิกร⁷มา ครโทษอัน⁸เพื่อนกิน
อ้าพ้ออย่าโทษนรนรินทร์⁹ พัง¹⁰สั¹นยอมอำเภอ¹¹กรรม¹²
- (33) อ้าพ้ออย่าโทษหมู่ใด แดพระพรหมจากสวรรค์¹³
มาเป็นชำนินรนิรัน ครเลี้ยง¹⁴บำเรอ¹⁵ใน

¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, โศก ฉ.2, โศรก

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แด ฉ.3, และ

³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เศร้า ฉ.2, เส้า

⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, ไห้ ฉ.4, ไห้

⁵ฉ.1, พิลาย ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, พิลาป

⁶ฉ.1, คุร ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, คุร

⁷ฉ.1, คร ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, บิกร

⁸ฉ.1, อน ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, อัน

⁹ฉ.1, นรินทร์ ฉ.2, นรินทร์ ฉ.3, ฉ.4, นรินทร์

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, พัง ฉ.3, ฉ.4, พัง

¹¹ฉ.1, ฉ.2, อำเภอ ฉ.3, ฉ.4, อำเภอ

¹²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กรรม ฉ.2, กรรม

¹³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สวรรค์ ฉ.2, สรรค

¹⁴ฉ.1, เลยง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เลยง

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, บำเรอ ฉ.3, บำเรอ

- (34) จงพ้อ¹อย่าได้²ทุกข์ทุก³ชา⁴ คู่¹เดือด²รฤๅ³ไฟ⁴
 จัก⁵นำ⁶ยัง⁷โรง⁸รัตน⁹ประ¹⁰ไพ¹¹ จิตร¹²จง¹³สำ¹⁴รา¹⁵ณ¹⁶ม¹⁷ย¹⁸
- (35) หนึ่ง¹โส²ค³สม⁴เค⁵จ⁶บ⁷รม⁸ท⁹ง¹⁰ ษ¹¹ก¹²ือ¹³อง¹⁴ค¹⁵พ¹⁶ระ¹⁷พ¹⁸ร¹⁹ห²⁰ม²¹
 ร²²ง²³ศ²⁴ถ²⁵บ²⁶ค²⁷ิ²⁸ส²⁹ร³⁰ร³¹ค³²พ³³อ³⁴ เป็น³⁵ว³⁶ร³⁷พ³⁸า³⁹ท⁴⁰น⁴¹ ญ⁴²เ⁴³น⁴⁴ท⁴⁵ร⁴⁶
- (36) อย¹่า²โ³ษ⁴พ⁵เ⁶อ⁷แม⁸ค⁹ณ¹⁰พ¹¹เ¹²น¹³ แ¹⁴จ¹⁵จ¹⁶ิต¹⁷ก¹⁸ำ¹⁹น²⁰ิง²¹เ²²น²³
 โท²⁴บ²⁵ก²⁶ร²⁷ร²⁸ม²⁹เ³⁰อ³¹ง³²ก³³ั³⁴บ³⁵มี³⁶เ³⁷ว³⁸น³⁹ บ⁴⁰ม⁴¹เ⁴²ว⁴³ะ⁴⁴จะ⁴⁵ ห⁴⁶ล⁴⁷ี⁴⁸ก⁴⁹ร⁵⁰ร⁵¹ม⁵²

¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, คู่ ฉ.2, คู่

²ฉ.1, ฤๅ ฉ.2, รมฤๅ ฉ.3, ฤๅ ฉ.4, ฤๅ

³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประไพ ฉ.2, ประไพ

⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, รมย ฉ.2, รมย

⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, โสค ฉ.2, โสค

⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สมเคจ ฉ.2, สมเคจ

⁷ฉ.1, ฉ.2, หงษ ฉ.3, ฉ.4, หง

⁸ฉ.1, ฉ.2, กือ ฉ.3, ษกือ ฉ.4, ษกือ

⁹ฉ.1, รงง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, รง

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, พอ ฉ.3, พอ

¹¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, พาหน ฉ.2, พาหน

¹²ฉ.1, ญเณท ฉ.2, ญเณท ฉ.3, ฉ.4, ญเณท

¹³ฉ.1, อยา ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, อยา

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แฉ ฉ.3, แฉ

¹⁵ฉ.1, กัเวร ฉ.2, กัเวร ฉ.3, กั(มิ)เวร ฉ.4, กั(มิ)เวร

¹⁶ฉ.1, จ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, จ

¹⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กรรฉ ฉ.2, กรรฉ

- (37) จง¹ทั้ง¹ มโน²ที่จะ³ไป³ บุ⁴ริรมย⁴หฤ⁴หรรษ⁴
 จัก⁵เห็น⁵สระ⁶กุ⁶สุ⁶ม⁶พร⁷ ณ⁸สนุก⁸นิ⁸ชิน⁸ชม⁸
 (38) มี⁹บัว⁹บุ⁹บ⁹บ้าน⁹อุ⁹บ⁹จ⁹ กล¹⁰นี้¹⁰ก็¹⁰สร¹¹บ¹¹สม¹¹
 ไบ¹²บ¹²ทม¹²แบ¹²ง¹²แล¹²ก็¹²ส¹²ล¹²ม¹² ก็¹³ส¹³ล¹³อน¹³ท¹³ัง¹³สระ¹³ศรี¹³
 (39) ทั้ง¹⁴ไ¹⁴จ¹⁴รา¹⁴ท¹⁴อ¹⁴ค¹⁴ข¹⁴จ¹⁴เ¹⁴ก¹⁴ิ¹⁴ร¹⁴ ค¹⁶ล¹⁶ใน¹⁶ห¹⁶ร¹⁶ะ¹⁶บุ¹⁶ร¹⁶
 อ¹⁷ย¹⁷่า¹⁷ค¹⁷ิ¹⁷ด¹⁷ล¹⁷ำ¹⁷เ¹⁷น¹⁷า¹⁷พ¹⁷น¹⁷ ค¹⁸ข¹⁸เค¹⁸ย¹⁸ท¹⁸ร¹⁸เ¹⁸ท¹⁸ห¹⁸ว¹⁸น¹⁸

¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง

²ฉ.1, มโน ฉ.2, ฉ.3, มโน ฉ.4, มโน

³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ที่จะ ฉ.3, ที่จะว³ไป

⁴ฉ.1, หฤหรรษ ฉ.2, หือ⁴หรร⁴บ ฉ.3, ฉ.4, หฤหรรษ

⁵ฉ.1, ฉ.2, เห็น ฉ.3, ฉ.4, เห็น

⁶ฉ.1, ฉ.2, สระ ฉ.3, ฉ.4, สระ

⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, พร ฉ.2, พรณ

⁸ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ณสนุก ฉ.2, สนุก

⁹ฉ.1, พุก⁹ตาน ฉ.2, พุก⁹ตาน ฉ.3, พุก⁹ทาล ฉ.4, บัว⁹บ้าน

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, กลนี้ ฉ.3, กลนี้

¹¹ฉ.1, ฉ.4, สร¹¹บ ฉ.2, ส¹¹ร¹¹บ ฉ.3, ส¹¹ร¹¹พ

¹²ฉ.1, ไบ¹²ม ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, บ¹²ทม

¹³ฉ.1, ทง ฉ.2, ทัง ฉ.3, ฉ.4, ทัง

¹⁴ฉ.1, ทง¹⁴ง ฉ.2, ทัง¹⁴ง ฉ.3, ฉ.4, ทัง

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, เ¹⁵ก¹⁵ิ¹⁵ร ฉ.4, เ¹⁵ก¹⁵เ¹⁵น

¹⁶ฉ.1, บุ¹⁶ร¹⁶ีย¹⁶ ฉ.2, ฉ.3, บุ¹⁶ร¹⁶ี¹⁶ ฉ.4, บุ¹⁶ร¹⁶

¹⁷ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, พ¹⁷น ฉ.3, พ¹⁷น¹⁷ั¹⁷ศ

¹⁸ฉ.1, ห¹⁸ว¹⁸ด ฉ.2, ห¹⁸ว¹⁸ร ฉ.3, ฉ.4, ห¹⁸ว¹⁸น

(40) พ่อแม่พี่น้องอันเป็น¹เส้น² หิ้งนั้นอย่าเกรง³กรวญ
จงพ่อมาเสียพยกมายวล⁴ จิกรโดยตู⁵สมพอง

ฉันท 11

(41) แก่⁶ป็น⁷พ่น⁷ทาง ก็ประกาย⁸ทั้ง⁹มอง
ร่รวายก็อหน้า¹⁰กลอง แล¹¹ทแล้งประกัยประกาย¹²
(42) ครันพ่อแล¹³ก็แล้ว วรราชราชา
จักเป็นคเชนทรา ชิบคินทร¹⁴ภาไกร

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, เปน ฉ.4, เป็น

²ฉ.1, ฉ.4, เส้น ฉ.2, เส้นด ฉ.3, เส้น

³ฉ.1, ฉ.3, แกรง ฉ.2, ฉ.4, เกรง

⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, มายวล ฉ.3, มายวน

⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ตู ฉ.2, ทู

⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, แก่ ฉ.2, แก่

⁷ฉ.1, ฉ.2, พ่น ฉ.3, ฉ.4, พ่น

⁸ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ประกาย ฉ.3, ประกาย

⁹ฉ.1, ฉ.2, ทง ฉ.3, ทั้ง ฉ.4, ทั้ง

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, หน้า ฉ.4, หน้า

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แล ฉ.3, และ

¹²ฉ.1, ฉ.4, ประกัยค ฉ.2, ประกัยค ฉ.3, ประกัยประกาย

¹³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แล ฉ.3, และ

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, ชิบคินทร ฉ.4, ชิบคินทร

- (43) มีพวกจะเกี่ยวหญ้า¹ มาส่งให้แยกใจ
จักกินอันใดใด ก็²จะ²ได้³ทั้ง³ใจปอง
- (44) หนึ่ง⁴โส⁴ก⁴นาย⁵แ⁵ควาญ⁶ จะ⁶รักษาม⁶ให้⁶หมอง
ซัก⁷สี่⁷ดู⁷เรื่อง⁷รอง ม⁸มี⁸ให้⁸ไม่⁹ล⁹หิน⁹
- (45) ที่¹⁰อยู่¹⁰จะ¹⁰ใคร¹⁰อยู่¹⁰ ทั้ง¹⁰ที่¹⁰กิน¹⁰จะ¹⁰ใคร¹⁰กิน¹⁰
จง¹¹พ¹¹อ¹¹มา¹¹ทั้ง¹¹ย¹¹ิน ก็¹¹อัน¹¹ญา¹¹ล¹¹าว¹¹สา¹¹ร
- (46) หนึ่ง¹²โส¹²ก¹²¹¹ ปร¹²ะ¹²ค¹²ับ¹²ก¹²ว¹²ย ก¹²ว¹²า¹²ร¹²ว¹²ณ¹²¹²ด¹²ง¹²การ¹²¹³
ชน¹³ัก¹³ร¹³ว¹³ง¹³¹⁴ ปร¹³ะ¹³แ¹³ก¹³¹⁵อ¹³า¹³น แ¹³ก¹³¹⁶ต¹³ระ¹³พ¹³ัก¹³ก¹³ร¹³ค¹³น¹³ค¹³ว¹³ร¹³¹⁷

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4 หญ้า

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, จะ ฉ.3 จัก

³ฉ.1, คัง ฉ.2 ฉ.4 ทั้ง ฉ.3, ดัง

⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, โส ก ฉ.2, โส

⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แ ฉ.3, และ

⁶ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ควาญ ฉ.2, ควา

⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สี่ ฉ.2, เส

⁸ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, มี ฉ.2, ปี

⁹ฉ.1, ฉ.2 บุดหิน ฉ.3, ฉ.4, บลหิน

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง

¹¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, โส ก ฉ.2, โส

¹²ฉ.1, ฉ.2, ารณ ฉ.3, ฉ.4, ารณ

¹³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ดงการ ฉ.3, ดลังการ

¹⁴ฉ.1, แร ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, แร

¹⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ะแ ก ฉ.2, ปรแ

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แ ฉ.3, และ

¹⁷ฉ.1, ตระ พักการ ฉ.2, กระพักการคนกวร ฉ.3, กระพักการคนกวร
ฉ.4, กระพักการคนกวร

- (47) อยู่ป่าไช้¹ ถิ่นกั² แล³หล่อแห่งทรหึงหว⁴
 จงเสียพยแห่ง⁵มวค⁶ แล⁷มาเชื้องเป็นสาวกร⁸
 (48) รักเป็นทำน⁹ภู ทรเกล้าทร⁹โลก็¹⁰
 ปราบราชไพร¹¹ แล¹¹จงจำอันสั่งสอน

ฉบับ 16

- (49) หนึ่งโสกร¹²สาหร¹² อันผูกควยสร
 มนัส¹³ไวเสนา¹⁴

¹จ.1, ไส้ จ.2, จ.4, ไช้ จ.3, ไช้

²จ.1, ฉักร จ.2, จ.3, จ.4, ฉก

³จ.1, จ.2, จ.4, แล จ.3, และ

⁴จ.1, หวล จ.2, หวร จ.3, จ.4, หวน

⁵จ.1, จ.3, จ.4, ทั้ง จ.2, ทั้ง

⁶จ.1, บวน จ.2, มวค จ.3, จ.4, มวญ

⁷จ.1, จ.2, จ.4, แล จ.3, และ

- (50) ทอแค้น^๑พระไทรภะ^๒ ทูจักลีลา^๓
 ยังสู้^๑ข^๒ร^๓ม^๔น^๕ร^๖
 (51) จง^๑ทั้ง^๒ใจ^๓เกิน^๔ด้วย^๕ศรี^๖ อัย^๑ว่า^๒พื^๓ง^๔ศรี^๕
 แล^๑ส^๒โร^๓ช^๔๖^๕ไ^๖ไพ^๗ร
 (52) ร^๑ม^๒ร^๓เ^๔น^๕ร^๖า^๗พ^๘อ^๙ว^{๑๐}ร^{๑๑} เป^๑น^๒ที่^๓อ^๔า^๕ไ^๖ร^๗ย^๘
 ส^๑น^๒ก^๓น^๔ิ^๕ส^๖ำ^๗ร^๘า^๙ญ^{๑๐}บ^{๑๑}น^{๑๒}ท^{๑๓}ม^{๑๔}
 (53) บ^๑ง^๒ป^๓า^๔ท^๕า^๖ท^๗า^๘ง^๙เก^{๑๐}ย^{๑๑}จ^{๑๒}บ^{๑๓} ใน^๑พ^๒ระ^๓ม^๔ร^๕ี^๖ร^๗ม^๘ย^{๑๐}
 ส^๑น^๒ก^๓น^๔ิ^๕๑^๖ก^๗ว^๘า^๙น^{๑๐}ี^{๑๑}เ^{๑๒}ส^{๑๓}น^{๑๔}ท^{๑๕}ว^{๑๖}ี

¹ฉ.1, กุ^๑ก^๒ข^๓ ฉ.2, ฉ.4. ส^๑ข^๒ ฉ.3. ส^๑ข^๒

²ฉ.1, ร^๑ม^๒ย^๓น^๔ร^๕ี^๖ ฉ.2, ร^๑ม^๒ย^๓น^๔ร^๕ี^๖ย^๗ ฉ.3, ร^๑ม^๒ย^๓น^๔ร^๕ี^๖ ฉ.4, ม^๑ย^๒น^๓ร^๔ี^๕

³ฉ.1, ฉ.2, ก^๑ง^๒ง^๓ ฉ.3, ฉ.4, ก^๑ง^๒

⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, เก^๑ร^๒ ฉ.4, เก^๑ร^๒

⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ร^๑า^๒พ^๓ึง^๔ ฉ.2, ร^๑ม^๒พ^๓ึง^๔

⁶ฉ.1, ส^๑โร^๒ช^๓ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ส^๑โร^๒ช^๓

⁷ฉ.1, ภ^๑อ^๒จ^๓ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, พ^๑อ^๒จ^๓

⁸ฉ.1, ส^๑น^๒ก^๓น^๔ิ^๕ ฉ.2, ฉ.3, ส^๑น^๒ก^๓ ฉ.4, ส^๑น^๒ก^๓น^๔ิ^๕

⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, ม^๑น^๒ท^๓ม^๔ ฉ.4, บ^๑ร^๒ร^๓ท^๔ม^๕

¹⁰ฉ.1, ฉ.4, ร^๑ม^๒ย^๓ ฉ.2, ฉ.3, ร^๑ม^๒ย^๓

¹¹ฉ.1, ส^๑น^๒ก^๓น^๔ิ^๕ ฉ.2, ฉ.3, ส^๑น^๒ก^๓ ฉ.4, ส^๑น^๒ก^๓น^๔ิ^๕

- (54) ¹เข้า²โกล³กลาย¹เปรมปรี²ชี³ บัว⁴จงกล⁵นี³
 ทั้ง⁴หน้า⁵ระ⁶ร่อน⁶อ่อน⁷หวาน
- (55) อุ⁸บล⁹สั¹⁰ต¹¹บัน¹²แบ่ง¹³บาน นานา¹⁴ผ¹⁵ลา¹⁶ห¹⁷าร
 ส¹⁸ำ¹⁹รา²⁰ญ²¹ภ²²ริ²³ม²⁴ย²⁵อน²⁶ัน²⁷เท²⁸
- (56) อ²⁹ย³⁰ำ³¹ก³²ิ³³ถ³⁴ึง³⁵เ³⁶า³⁷พ³⁸ง³⁹ษ์⁴⁰พั⁴¹น⁴²ธุ์⁴³ พ⁴⁴็น⁴⁵อง⁴⁶พ⁴⁷ง⁴⁸ศ⁴⁹ร⁵⁰ร⁵¹พ⁵²
 ล⁵³ูก⁵⁴จ⁵⁵ร⁵⁶ั⁵⁷ด⁵⁸จ⁵⁹ร⁶⁰ ก⁶¹ล⁶²าง⁶³แ⁶⁴ด
- (57) แม่⁶⁵ล⁶⁶ูก⁶⁷ม⁶⁸ู⁶⁹ก⁷⁰ร⁷¹ัก⁷²เล⁷³ง⁷⁴แ⁷⁵ด⁷⁶ เค⁷⁷ย⁷⁸เก⁷⁹ียง⁸⁰ผ⁸¹ัน⁸² ป⁸³ร⁸⁴
 แ⁸⁵ด⁸⁶แ⁸⁷่น⁸⁸มา⁸⁹เก⁹⁰ด⁹¹ำ⁹²ก⁹³ิ⁹⁴ถ⁹⁵ึง⁹⁶กัน
- (58) แม่⁹⁷ร⁹⁸ัก⁹⁹ล¹⁰⁰ูก¹⁰¹ร¹⁰²ัก¹⁰³ จ¹⁰⁴ร¹⁰⁵จ¹⁰⁶ร¹⁰⁷ั¹⁰⁸ด¹⁰⁹ พ¹¹⁰ล¹¹¹าย¹¹² พ¹¹³ัง¹¹⁴ก¹¹⁵ิ¹¹⁶ถ¹¹⁷ะ¹¹⁸ส¹¹⁹ัน¹²⁰ ป¹²¹ร¹²²
 ท¹²³ร¹²⁴ห¹²⁵ิง¹²⁶ท¹²⁷ร¹²⁸โ¹²⁹ห¹³⁰ย¹³¹โ¹³²ห¹³³ย¹³⁴ห¹³⁵า

- ¹ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กลาย ฉ.2, กล้าย
²ฉ.1, ปรี²ฉ.2, ฉ.3, ปรี³ฉ.4, ปรี⁴ฉ.
³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, จงกลนี ฉ.3, จงกลนี
⁴ฉ.1, ทง ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง
⁵ฉ.1, อญำ ฉ.2, ญำ ฉ.3, ฉ.4, ญำ
⁶ฉ.1, ฉ.2, รร่อน ฉ.3, ฉ.4, ระร่อน
⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, อนันต์ ฉ.2, อนันต
⁸ฉ.1, พงษ์พันธุ์ ฉ.2, พงษ์พันธุ์ ฉ.3, พงษ์พันธุ์ ฉ.4, พงษ์พันธุ์
⁹ฉ.1, ฉ.4, สรรพ ฉ.2, สรรพ ฉ.3, สรรก
¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ลูกจรัลจระ ฉ.3, แลลูกจระจระจระ
¹¹ฉ.1, รักเล้งแฉ ฉ.2, รักเล้งแฉ ฉ.3, ฉ.4, รักเล้งแฉ
¹²ฉ.1, ผรร ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ผัน
¹³ฉ.1, รักลูกรักฉ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, รักลูกรัก
¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, พลาย ฉ.4, พราย
¹⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กระสัน ฉ.2, กระสัน

(59) ให้¹หนักรมยวน²ไปมา อย่า³เศร้า³โศกา
ทั้ง⁴นี้⁴ก็ยอมแรงกรรม⁵

(60) กมลาคัน⁶ชแกล้งเกล้า⁷สรรค์ อย่า³โทษพงษ์³พัน
ชทุกเทพยมานุษย⁸เลย

(61) แค⁹นี้จึงสร้างสรเบย⁹ ทุก¹⁰ช¹⁰เล้งอันเคย
พิบากลำบากเหลือใจ

(62) เมื่ออยู่¹¹ป่าคงพงไพร หา¹¹กินเองใน
พนานคยากนักหนา¹²

¹ฉ.1, ไท ฉ.2, ให้ ฉ.3, ฉ.4, ให้

²ฉ.1, ยวต ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ยวน

³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, เศร้า ฉ.2, เศร้า

⁴ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง

⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กรรม ฉ.2, กรรม

⁶ฉ.1, กมลาคัน ฉ.2, กมลาคี ฉ.3, กมลาคี ฉ.4, กมลาคัน

⁷ฉ.1, ชแกล้งเกล้า ฉ.2, ฉ.4, ชแกล้งเกล้า ฉ.3, เชอแกล้งเกล้า

⁸ฉ.1, อย่าโทษพงษ์พัน ชทุกเทพยมานุษย

ฉ.2, อย่าโทษพงษ์พันชทุกเทพยมานุษย

ฉ.3, อย่าโทษพงษ์พัน ชทุก(ทุก)เทพยมานุษย

ฉ.4, อย่าโทษพงษ์พัน ชทุกเทพยมานุษย

⁹ฉ.1, ฉ.4, สร้างสรเบย ฉ.2, สร้างสระเสเบย ฉ.3, สร้างสระเสเบย

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ทุกช ฉ.3, ทุกช

¹¹ฉ.1, ฉ.2, หาก ฉ.3, ฉ.4, หา

¹²ฉ.1, ฉ.3, นักหนา ฉ.2, ฉ.4, หนักหนา

- (63) หนึ่ง โสคนุ้^๑ทรายครึ่งตรา นอนแนบหินผา
กระค้ำ^๒กระเคื่อง^๑ ทั้ง^๒ตัว
- (64) แทะ^๑ไปือกถมทราย^๓บัว บมิได้^๑งกพั
- เพราะนายแดกวาง^๔รักษา
- (65) แทะ^๑ไปโดยรักษา ทาง^๕ทอง^๕หิมมา
- สดมสลอนพรวาตาล
- (66) ญ่าปล้อง^๖ญ่าหา^๖ย^๖แดดมาน อ้อยข้าง^๖กระการ
- ทั้ง^๗๗^๗ขอยแลแซมโพบาย
- (67) หนึ่ง โสคนุ้^๘ข้าง^๘พัง^๘หลาย อยู่^๘เมือง^๘โพนหลาย
- คเชนทร^๙เผือก^๙พัน^๙เคา^๙
- (68) ลาง^{๑๐}ตัว^{๑๐}ผู้^{๑๐}บา^{๑๐}เอา^{๑๐} กลับ^{๑๐}ตัว^{๑๐}เมีย^{๑๐}เมา
- ร^{๑๐}ค^{๑๐}ค^{๑๐}กำ^{๑๐}จร
- (69) ย่อม^{๑๑}ข้าง^{๑๑}มี^{๑๑}ลัก^{๑๑}กบ^{๑๑}บวร ชำ^{๑๑}นิ^{๑๑}๑๑^{๑๑}ทร
- ธี^{๑๑}ราช^{๑๑}เจ้า^{๑๑}จอม^{๑๑}ไทร^{๑๑}

-
- ๑.๑, กระเคื่อง ๑.๒, ๑.๓, ๑.๔, กระเคื่อง
 ๒.๑, ทง ๑.๒, ทั้ง ๑.๓, ๑.๔, ทั้ง
 ๓.๑, ๑.๔, ทราย ๑.๒, ทราย ๑.๓, ทราย
 ๔.๑, ๑.๓, ๑.๔, กวาง ๑.๒, กวาง
 ๕.๑, ๑.๔, ทอง ๑.๒, ๑.๓, ทอง
 ๖.๑, ญ่าปล้อง^๖ญ่าหา^๖ย ๑.๒, ญ่าปล้อง^๖ญ่าหา^๖ย
 ๑.๓, ๑.๔, ญ่าปล้อง^๖ญ่าหา^๖ย
 ๗.๑, ทั้ง ๑.๒, ทง ๑.๓, ๑.๔, ทั้ง
 ๘.๑, ๑.๓, ๑.๔, พัง ๑.๒, พง
 ๙.๑, พันหา ๑.๒, พัดหา ๑.๓, ๑.๔, พัพหา
 ๑๐.๑, ชำนิะ ๑.๒, ๑.๓, ๑.๔, ชำนิ
 ๑๑.๑, ๑.๒, ไทร ๑.๓, ๑.๔, ไทร

- (70) ส่วนกรีนี¹ โสภักจะไป อยู่โรงเรียง²ใน
กรลา³ บังคัล⁴คนผาง
- (71) เขียมเทียม กยรคันยรยง แนมแนบ⁵พลายพงษ⁶
เชื้อกเชนทรอันคี
- (72) จงเสียบพยศรายราวี⁷ วัควาย^{กีนที}
หังฉัก⁸แลหจ้ออย่าทำ
- (73) ส้ง⁹สอนอันไคฟ้งจำ อย่าไคฝ่ากำ
อันกลาวนั้นนอจตาม
- (74) กรันคีเชื้องชาญในสนาม กีนผอกเหลือหลาม
สนุกนียุ่หุทรรัช¹⁰

¹ฉ.1, ฉ.3, กิริณี ฉ.2, กิริณี ฉ.4, กรินี

²ฉ.1, เรือง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เรียง

³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, กรลา ฉ.3, กระลา

⁴ฉ.1, บังคน ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, บังคน

⁵ฉ.1, แนมแนม ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, แนมแนบ

⁶ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, พงษ ฉ.3, พงศ

⁷ฉ.1, ฉ.2, พยศราวี ฉ.3, ฉ.4, พยศรายราวี

⁸ฉ.1, หังฉัก ฉ.2, หังฉัก ฉ.3, หังฉัก

⁹ฉ.1, ส้ง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ส้ง

¹⁰ฉ.1, อยุ่หุทรรัช ฉ.2, อยุ่หุทรรัช ฉ.3, ฉ.4, อยุ่หุทรรัช

(75) อารณ¹ ประคัม² สรรพสรรพ³ กับ⁴ ครอบทุกอัน

กระพัตคน⁵ ของนาง

(76) ชนิก⁶ แกร่ง⁶ แลพนาศ⁶ สำอาง งานทั่ว⁷ สรรพาง⁸
คคอบ⁹ คำเนิ¹⁰ ไสภา

(77) เปนพาหน¹¹ สมเค็จ¹² ราชชา ผ่านเฝ้า¹³ สีม่า

อรินทรเรียบดาเสบย

(78) ใ¹⁴ ฟ้า¹⁴ ฟ้าจะเปรียบ¹⁵ ภูม¹⁵ เลย ไกร¹⁶ ไร¹⁶ เอย

ประเสริฐ¹⁷ แลโคปาน

¹ฉ.1, ฉ.2, อารณ ฉ.3, ฉ.4, อารณ

²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประคัม ฉ.2, ปรคัม

³ฉ.1, ฉ.2, สรรพสรรพ ฉ.3, ฉ.4, สรรพสรรพ

⁴ฉ.1, คบ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, คัม

⁵ฉ.1, กรพัตคน ฉ.2, กรพัตตระคน ฉ.3, กระพัตตระคน

ฉ.4, กระพัตคน

⁶ฉ.1, แกร่ง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, แกร่ง

⁷ฉ.1, ทั่ว ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ทั่ว

⁸ฉ.1, พาง ฉ.2, พางค ฉ.3, ฉ.4, พางค

⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, คคอบ ฉ.4, คคอบ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, คำเนิ ฉ.4, คำเนิน

¹¹ฉ.1, พาหน ฉ.2, พาหน ฉ.3, พาหนะ ฉ.4, พาหะ

¹²ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, สมเค็จ ฉ.2, สบเค็จ

¹³ฉ.1, ผ่านเฝ้า ฉ.2, ฉ.3, บ่านเฝ้า, ฉ.4, ผ่านเฝ้า

¹⁴ฉ.1, ใ¹⁴ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ใ¹⁴

¹⁵ฉ.1, เปรียบ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เปรียบ

¹⁶ฉ.1, ฉ.3, กิริณี ฉ.2, กิริณี ฉ.4, กิริณี

¹⁷ฉ.1, ฉ.4, ประเสริฐ ฉ.2, ประเสริฐ ฉ.3, ประเสริฐ

- (79) ขอเพพารัก¹ทุกสถาน วงช่วยบรืบาล
สถิตย²ทั้งทั่ว³สรรพางค์⁴
- (80) ภาษี⁵สิทธิ⁶สถิตย⁷อย่าวาง ทั้ง⁸สไผ่ปาง
นี้หนองจวช่วยรักษา
- (81) จ้างใดกองบาคอย่าคลา ยลนั้นมพบ
ครันสิ้นชีวิต⁹ไปสวรรค¹⁰
- (82) ส่วนว่างทั้ง¹¹พลายสรบสรรพ¹²ไป¹³กองบาคอัน
พิเศษ¹⁴เลื่องฤาไกร
- (83) จงอยู่มาคงเงไฟพร แต่เฝ้าพันธุ¹⁵ใน
พนานคไ้มากหลาย

-
- ¹จ.1, ฉ.2, ฉ.3, รักบ ฉ.4, รักษ
²จ.1, ฉ.2, ฉ.3, สถิตย ฉ.4, สถิตย
³จ.1, ทงทั่ว ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ทั้งทั่ว
⁴จ.1, ฉ.3, ฉ.4, สรรพางค์ ฉ.2, สรรพางค
⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ภาษี ฉ.2, ฤษี
⁶จ.1, ฉ.2, สิทธิ ฉ.3, ฉ.4, สิทธิ
⁷จ.1, ฉ.2, สถิตย ฉ.3, สถิตยาท ฉ.4, สถิตย
⁸จ.1, ทั้ง จ.2, ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง
⁹จ.1, ฉ.2, ฉ.4, ชีวิต ฉ.3, ชีวิต
¹⁰จ.1, ฉ.3, ฉ.4, สวรรค ฉ.2, สวรรค
¹¹จ.1, ฉ.3, ฉ.4, ว่าง จ.2, พง
¹²จ.1, ฉ.2, สรบสรรพ ฉ.3, ฉ.4, สบสรรพ
¹³จ.1, ฉ.2, ฉ.3, ไป ฉ.4, ไป
¹⁴จ.1, ฉ.2, พิเศษ ฉ.3, ฉ.4, พิเศษ
¹⁵จ.1, ฉ.3, ฉ.4, พันธุ ฉ.2, พันธุ

- (84) หวัง^๑จงเลี้ยว^๑ม้าม^๒อาม^๒สาย ลูก^๓เก้า^๓พัง^๔พลาย
แล^๕พัน^๕ค^๕เรน^๕ทร^๕มาก^๕มี
- (85) จง^๖ชน^๖พน^๖ส^๖ณ^๖ก^๖ี^๖ ใน^๖ไพร^๖พง^๖พี^๖
สน^๗ุก^๗นิ^๗เ^๗สน^๗า^๗ะ^๗ใจ^๗
- (86) จง^๘ชม^๘เพ^๘็น^๘ร^๘า^๘ร^๘น้ำ^๘ไ^๘หล^๘ ก^๘ล^๘า^๘ค^๘ล^๘เ^๘ย^๘ด^๘ง^๘ไ^๘ศ^๘
แล^๙อ^๙อ^๙ก^๙แ^๙ก^๙เ^๙ื่อ^๙ม^๙แ^๙ง^๙เ^๙า
- (87) จง^{๑๐}ชม^{๑๐}บ^{๑๐}ึง^{๑๐}บ^{๑๐}าง^{๑๐}เ^{๑๐}ร^{๑๐}า^{๑๐}ะ^{๑๐}เ^{๑๐}ร^{๑๐}า^{๑๐} ที่^{๑๐}ี^{๑๐}ร^{๑๐}า^{๑๐}ท^{๑๐}าง^{๑๐}เท^{๑๐}า
แล^{๑๑}เ^{๑๑}ีย^{๑๑}ว^{๑๑}มา^{๑๑}จ^{๑๑}ว^{๑๑}น^{๑๑}จ^{๑๑}บ^{๑๑}กัน
- (88) จง^{๑๒}ชม^{๑๒}พ^{๑๒}ก^{๑๒}ษ^{๑๒}า^{๑๒}ห^{๑๒}ล^{๑๒}าย^{๑๒}พ^{๑๒}ร^{๑๒}ร^{๑๒}ด^{๑๒} ค^{๑๒}ัน^{๑๒}เ^{๑๒}ร^{๑๒}ี^{๑๒}บ^{๑๒}เ^{๑๒}ร^{๑๒}ี^{๑๒}ย^{๑๒}ง^{๑๒}ร^{๑๒}ัน^{๑๒} แ^{๑๓}ล^{๑๓}ร^{๑๓}ม^{๑๓}ช^{๑๓}ร^{๑๓}อ^{๑๓} ๑๓ บ^{๑๓}อ^{๑๓}ม^{๑๓}ัง

^๑ฉ.๑, เลี้ยว ฉ.๒, ฉ.๓, ฉ.๔, เลี้ยว

^๒ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๔, อาม ฉ.๓, อาย

^๓ฉ.๑, เก้า ฉ.๒, ฉ.๓, ฉ.๔, เก้า

^๔ฉ.๑, ฉ.๓, ฉ.๔, พัง ฉ.๒, พง

^๕ฉ.๑, พรวก ฉ.๒, ฉ.๔, พรวก ฉ.๓, พันธุ์

^๖ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๓, พน ฉ.๔, พร

^๗ฉ.๑, ฉ.๓, ฉ.๔, หัวใจ ฉ.๒, หัวใจ

^๘ฉ.๑, เชาวเชาว ฉ.๒, ฉ.๔, เชาวเชาว ฉ.๓, เชาวเชาว

^๙ฉ.๑, ฉ.๒, ฉ.๔, เทียว ฉ.๓, เทย

^{๑๐}ฉ.๑, พรวก ฉ.๒, ฉ.๓, ฉ.๔, พรวก

^{๑๑}ฉ.๑, คณ ฉ.๒, ฉ.๓, ฉ.๔, คณ

^{๑๒}ฉ.๑, ฉ.๓, ฉ.๔, ัน ฉ.๒, ัก

^{๑๓}ฉ.๑, ชรวอ ฉ.๒, ฉ.๔, ชรวอ ฉ.๓, ชอ

- (89) จงขมกอกไกรหัว¹ทั้ง¹ ป่าปรี²หรือ²ไพรกรัง
สนุกนิ¹เร้งเขยอบ
- (90) กรัน¹แล้ว¹บาท¹ชก¹จะ³สม³ สมบาท⁴คือพรหม
ไว้¹ประสิทธิ⁵สรรพ⁶สรรพ⁷
- (91) ส่วน¹เจ้า¹ปาก¹งพง¹พัน⁸พัน⁸ เทพาร⁹เม⁹อัน⁹
อเนก¹⁰หัว¹¹ไพรกรัง¹²
- (92) บ้า¹ขอ¹ปาก¹อ้าง¹³หลาย¹⁴ทั้ง¹⁴ อัน¹ไค¹ควย¹หวัง¹
แส¹บาท¹ไป¹ก¹อ¹ง¹ค¹ริง¹ท¹รา
- (93) จง¹เทพาร¹กับ¹รัก¹ษา¹ คุ่ม¹เกรง¹กร¹ฤ¹ธา¹⁵
ดู¹ข้า¹จะ¹นำ¹เอา¹ไป

-
- ¹ฉ.1, ทวาทง ฉ.2, น.2, หัว¹ทั้ง¹ ฉ.4, หัว¹ทั้ง¹
²ฉ.1, ปรี ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ปรี
³ฉ.1, ฉ.2, จ ฉ.3, ฉ.4, จะ
⁴ฉ.1, ฉ.4, บาท ฉ.2, ฉ.3, บาท
⁵ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประ¹สิทธิ ฉ.2, ประ¹สิทธิ
⁶ฉ.1, ฉ.2, สรร¹ ฉ.3, สรร¹ ฉ.4, สบ
⁷ฉ.1, ฉ.4, สรร¹ ฉ.2, สรร¹ ฉ.3, สรร¹
⁸ฉ.1, ฉ.2, พง¹พัน¹ ฉ.3, พง¹พัน¹ ฉ.4, พง¹พัน¹
⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, รัก¹ษ ฉ.4, รัก¹ษ
¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, อเนก ฉ.2, อเนก
¹¹ฉ.1, หัว¹ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, หัว¹
¹²ฉ.1, กร¹รง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, กร¹ง
¹³ฉ.1, ฉ.4, ทั้ง¹ ฉ.2, ฉ.3, ช้าง
¹⁴ฉ.1, พง¹ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, พง¹
¹⁵ฉ.1, ฉ.2, กร¹ฤ¹ธา ฉ.3, ฉ.4, กร¹ฤ¹ธา

- (94) ส่วนพระภูธรผู้ไกร ขอลาพระไพโร
ไปยัง¹อโยธยา²ศรี
(95) วังสถานหรั้³ขากมี ยศลำไโลกีย⁴
หฤทัยวงมี⁵หฤหรรษ์⁵
(96) หัง⁶นี้โสคงค⁷พระสรว เทชน⁸ไ้⁸ทรงธรรม⁹
เลิศนี้ลำไโครตรา
(97) แกกลอนกัมพู¹⁰ภาษา แจงแจ้ง¹¹เอามา
เปน¹²สยามพากย¹³พิไสย¹⁴

¹ฉ.1, ยง ฉ.2, ก.3, ก.4, ยัง

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, อโยธยา ฉ.3, อโยธยา

³ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, หั้ ฉ.3, หั้

⁴ฉ.1, ฉ.2, โลกีย ฉ.3, โลกีย ฉ.4, โลกีย

⁵ฉ.1, หฤทัยหฤหรรษ์ ฉ.2, หฤทัยหฤหรรษ์
ฉ.3, หฤทัยหฤหรรษ์ ฉ.4, หฤทัยหฤหรรษ์

⁶ฉ.1, หัง ฉ.2, หัง ฉ.3, ก.4, หัง

⁷ฉ.1, ฉ.2, องค์ ฉ.3, ก.4, องค์

⁸ฉ.1, เพ็ญ ฉ.2, เพญ ฉ.3, เพ็ญ ฉ.4, เพญ

⁹ฉ.1, ฉ.2, ธรรม ฉ.3, ก.4, ธรรม

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, กำพู ฉ.3, ก.4, กำพู

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, แจงแจ้ง ฉ.3, แจงแจ้ง

¹²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, เป็น ฉ.4, เปน

¹³ฉ.1, ฉ.4, พากย ฉ.2, ก.3, ภาคย

¹⁴ฉ.1, พิไส ฉ.2, พิไสย ฉ.3, ฉ.4, พิไสย

(98) ฝ่ายข้าง¹ไสยศาสตร์²นี้ใคร ฤาจะเปรียบ³ใน
พระองค์ไท⁴ทรงธรรม⁵

(99) เมื่อเสร็จการอุกม⁶กรรม⁷ ไค้ข้างเผือกอัน
วิสุทธิสารบวร

(100) ทุกเทพทั้ง⁸หลายจบอร วังอรพระพร
แก่¹⁰พระผู้เลี้ยงโลกา

(101) พระชนม์¹¹ยืนนิมิตา สิบร้อยพรรษา
พระเกียรติ¹²ล้ำแสนกัลป์

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.3, ข้าง ฉ.4, ข้าง

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ศาสตร์ ฉ.3, ศาสตร์

³ฉ.1, เปรียบ ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, เปรียบ

⁴ฉ.1, ฉ.2, ไท ฉ.3, ไท ฉ.4, ไท

⁵ฉ.1, ฉ.2, ธรรม ฉ.3, ฉ.4, ธรรม

⁶ฉ.1, ฉ.2, อุกม ฉ.3, ฉ.4, อุกม

⁷ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, กรรม ฉ.2, กรรม

⁸ฉ.1, ทง ฉ.2, ฉ.3, ฉ.4, ทั้ง

⁹ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, จึง ฉ.3, จึง

¹⁰ฉ.1, ฉ.4, แก่ ฉ.2, ฉ.3, แก่

¹¹ฉ.1, พระชนม์ ฉ.2, ฉ.4, พระชนม ฉ.3, พระชนม์

¹²ฉ.1, ฉ.2, เกียรติ ฉ.3, เกียรติ ฉ.4, เกียรติ

(102) ศักดิ์สิทธิฤทธิเดชสรรพ¹ โองการอันพร
ณา²ประสิทธิ³กิจการ

จบสุคี่ลาไพร

¹ฉ.1, ฉ.2, สรรพ ฉ.3, สรรพ ฉ.4, สรรพ

²ฉ.1, ฉ.2, ฉ.4, ณา ฉ.3, ณา

³ฉ.1, ฉ.3, ฉ.4, ประสิทธิ ฉ.2, ประสิทธิ

ฉันทคุณฐีสังเวทยกล่อมช้างถวายของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์

ชุมนุมฉันทคุณฐีสังเวทยไกรวรวรรณทั้งกล่อมช้างต่างๆ มีฉันทกล่อมช้างพลาย
พระนิพนธ์กรบหมื่นศรีสุเรนทร์¹ อยู่ด้วย ในตอนสุดท้ายของฉันทที่กล่าวนี้ได้บอกนามผู้
นิพนธ์ไว้ว่า

ผู้ชุมนุมฉันทกล่อมแก้ว	คเชนทร์ เสวตมนา
กรมหมื่นศรีสุเรนทร์	กล่าวอ้าง
ถวายแก่เป็นภุเบณทร์	อภัยพรยศ ไวฤา
หวังอยู่ภูเรศสร้าง	สืมฟ้าดินเฉลิม ²

ประพจน์ ตรีรงค์³ กล่าวถึงว่า กรมหมื่นศรีสุเรนทร์นิพนธ์ฉันทกล่อมช้าง
พลาย ไม่ทราบว่าเชือกไหน เมื่อได้ตั้งเป็นบทเริ่มต้นด้วยการเคารพเทพธาดา
พระพิฆเณศ พระเนลึง จุกุโลกบาล เทวกรรม พิฆเนก

ภานุฉฐี สุธิสสงคราม⁴ กล่าวถึงกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ตอนที่กรบสมเด็จพระ
ปรมานุฉฐีโนรสทรงฉันทกล่อมช้างอ้างว่า "ถารัมเดิมมีฉันทกล่อมช้างพลาย(ผู้)
อันเป็นพระนิพนธ์ของกรบหมื่นศรีสุเรนทร์ ฉันทกล่อมช้างพลาย พระนิพนธ์กรมหมื่น
ศรีสุเรนทร์ที่ทรงว่านั่นก็มีปรากฏอยู่ในหนังสือคุณฐีสังเวทย"

ประพจน์ ตรีรงค์⁵ อธิบายก้านพระประวัติว่า

"กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายคันทรส เป็นพระ
ราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก องค์ที่ 20 ในเจ้าจอมมารคาพุม

¹ คุรุสภา ชุมนุมฉันทคุณฐีสังเวทย หน้า 136

² ด. หน้า 151

³ ประพจน์ ตรีรงค์ ชีวประวัติกวีไทย หน้า 222

⁴ ภานุฉฐี สุธิสสงคราม กรบสมเด็จพระปรมานุฉฐี หน้า 387

⁵ ประพจน์ ตรีรงค์ ด.ค. หน้า 210

"ต่อมาไม่ช้าก็มิผู้ทั้งปวงสรรเสริญเป็นโคลงกล่าวถวายคำต่อหม่อมไกรสร
และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดจนราชการแผ่นดินครั้งนั้นว่า

ไกรสรพระเสด็จได้	สี่กษี
กรมเจ้าอาวาส	เร่งไม้
พิเรนทร์แสนอเวจี	ไปกลา
อาจพลิบแผ่นดินไ้	บนบนเมืองทมิฬ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดให้เอาตัวผู้ทั้งสี่คนว่าเป็น
โคลงของพระเจ้านั่งยองยาเซอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์"¹

อีกตอนหนึ่งได้กล่าวถึง "เหตุที่ทราบว่าการหมื่นศรีสุเรนทร์ทรงแต่งโคลง
บทรสนให้ทราบนั้นกล่าวกันว่า เหตุด้วยกรมหมื่นศรีสุเรนทร์เป็นศิษย์พระพุทธรักษาจารย์
(บุญศรี) ประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งกล่าวว่า "ไป" ไซ้แทน "ไป" ซึ่งปรากฏ
ในโคลงบทรสนเหล่านี้ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์มักทรงใช้"²

และได้กล่าวถึงงานพระนิพนธ์ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ในตอนที่ว่า บทรสนแท้
ที่เป็นโคลง "ไกรสรพระเสด็จได้ สี่กษี" ปรากฏว่า

"เป็นโคลงพระเจ้านั่งยองยาเซอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ จินตกวีผู้ทรง
โคลงเรื่องสมโภชพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมวงศ์ในรัชกาลที่ 1 และฉันท
กล่อมช้างเผือกพลาย คราวสมโภชพระยาเสวตรกฤษณ์ จึงมีรับสั่งให้เอา
กรมหมื่นศรีสุเรนทร์มาขังไว้ จนกระทั่งกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ประจวบสิ้น
พระชนม์ในระหว่างที่ขังขังอยู่นั้นจึงไม่ได้คัดลอกโคลงแต่อย่างใด"³

¹ ธีระวุฒิ สุทธิสงคราม กรรณสมเด็จพรพระปรมาภิไธย หน้า 389

² ธี. หน้า 391

³ ธี. หน้า 389-390

เอกสารหมายเลข 3

เอกสารฉบับนี้เป็นผลจากการตรวจสอบชำระจากเอกสาร 3 ฉบับ คือ

ฉบับ 1 ฉันทกัณฑ์มั่งงายหลาย พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร ฉบับ
ตัวเขียนของพระครูธรรมวิทณาจารย์ (สอน) วัดมหาธาตุฯ ถวายหอพระสมุดฯ
เลขที่ 1 ฉ. 1 พ.ศ. 2467

ฉบับ 2 ฉันทกัณฑ์มั่งงายหลาย พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร ฉบับ
ตัวเขียน กรมขุนไชยนาทเรนทรประทานหอพระสมุดฯ เลขที่ 2 ฉ. 1/ก
พ.ศ. 2458

ฉบับ 3 จุมนุมนันท์กุญแจสังเวท กุรุสภา พ.ศ. 2503

อักษรมย่อที่ไว้แทนเอกสาร 3 ฉบับ

ฉบับ 1 ให้อักษรมย่อว่า ฉ.1

ฉบับ 2 ให้อักษรมย่อว่า ฉ.2

ฉบับ 3 ให้อักษรมย่อว่า ฉ.3

ในการตรวจสอบชำระเอกสารหมายเลข 3 นี้ใช้เกณฑ์การพิจารณาดังต่อไปนี้

ก. คำหรือความที่ไม่มีหมายเลขกำกับหมายความว่า คำหรือความนั้น
ตรงตามต้นฉบับทั้ง 3 ฉบับ

ข. วลี คำหรือพยางค์ที่มีหมายเลขกำกับเป็นคำที่ไ้พิจารณาจากเกณฑ์
ดังต่อไปนี้

1) เป็นวลี คำหรือพยางค์ที่ปรากฏในเอกสารจำนวน 3 ฉบับนี้
ซ้ำกันมากที่สุด เช่น ฉ.1, ฉ.3, บัง ฉ.2, บงก ก็เลือกคำว่า บัง

2) เป็นคำที่มีตัวสะกดการันต์ถูกต้องหรือใกล้เคียงกับคำใน
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เช่น ฉ.1, ฉ.2, ระเห็จ ฉ.3,
ระเห็จ ก็เลือกคำว่า ระเห็จ

3) เป็นคำที่ได้พิจารณาเทียบเคียงกับคำที่เป็นคำเดียวกันแต่ได้ปรากฏที่อื่นในเอกสารตามความหมาย ข้อ ก. เช่น จิตรเมื่อปรากฏตอนอื่นก็เป็นจิตร ก็ถึงได้ออกว่า จิตร เป็นกัน

ฉบับ 16

- (1) อัญชยมนัง¹คมเทวา อาทิไทธาคา²
สถิตยบัล³ดังกัณหังหงษ์
- (2) พระพิณฤกษ์⁴สุระ⁵ทรง⁶ กรุฑ⁷ราชยรรยง
คัวยนิลวัคค⁸รัศมี
- (3) ทักจันทรจุฑามาตม⁹ สังวาล⁹วาตุกรี
แลขีอุกฤตีกเถลิง¹⁰

¹ฉ.1, ฉ.3, บัง ฉ.2, บงง

²ฉ.1, ฉ.3, กา ฉ.2, ฎา

³ฉ.1, ฉ.3, บัฒ ฉ.2, บร

⁴ฉ.1, ฉ.2, ศักดิ์ ฉ.3, ศักดิ์

⁵ฉ.1, ฉ.2, สุระ ฉ.3, สุร

⁶ฉ.1, ฉ.2, ทรง ฉ.3, ทรง

⁷ฉ.1, ฉ.2, กรุฑ ฉ.3, กรุฑ

⁸ฉ.1, ฉ.2, วัคค ฉ.3, วัคค

⁹ฉ.1, สังวาล ฉ.2, สังวาลย์ ฉ.3, สังวาล

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, เถลิง ฉ.2, เถดอง

- (4) ข้าขอเการท¹พระเพลิง² ทรง³แรกแรงเริง⁴
 ระเห็จ⁵เวหาท⁶ผากยัง
- (5) หัง⁷สื¹เทว⁸ราอู⁹รัง⁹ สฤช¹⁰คิ¹⁰ข้างพลายพัง
 พิเศษ¹¹ประเภทหลายพรก
- (6) ไหา¹²ไท¹²เทพท้าวเทว¹³กรรม¹³ พิชเนตวรสรก¹³
 กือขันท¹⁴กุมารมหิมา
- (7) ทกหน้าทวาทัก¹⁵นาคา เกลิง¹⁵หลังมยุระพา¹⁶
 หนากัน¹⁷ท¹⁷น้าวกิด¹⁸ท¹⁸รง¹⁸

¹ฉ.1, ฉ.2, เการพย ฉ.3, เการพ

²ฉ.1, ฉ.3, เเพลิง ฉ.2, เพลอง

³ฉ.1, ฉ.3, ทรง ฉ.2, ทร้ง

⁴ฉ.1, ฉ.3, เริง ฉ.2, เรอง

⁵ฉ.1, ฉ.2, ระเห็จ ฉ.3, ระเห็จ

⁶ฉ.1, ฉ.2, เวหาท ฉ.3, เวหา

⁷ฉ.1, ฉ.3, หัง ฉ.2, หัง

⁸ฉ.1, ฉ.2, เทวะ ฉ.3, เทว

⁹ฉ.1, ฉ.3, รัง ฉ.2, รงง

¹⁰ฉ.1, สฤคิ ฉ.2, ฉ.3, สฤคิ

¹¹ฉ.1, ฉ.2, พิเศษ ฉ.3, พิเศษ

¹²ฉ.1, ฉ.2, ไท ฉ.3, ไท

¹³ฉ.1, ฉ.2, เทวะ ฉ.3, เทว

¹⁴ฉ.1, ชันท ฉ.2, ชันท ฉ.3, ชันท

¹⁵ฉ.1, ฉ.3, เกลิง ฉ.2, เกลอง

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, มะยุระพา ฉ.3, มยุระพา

¹⁷ฉ.1, ฉ.2, ไม่มี ท

¹⁸ฉ.1, ฉ.2, ทร้ง ฉ.3, ทรง

- (8) ดูทั้ง¹ใจสุทธิประสงก์ นบเทพยทุกองค์
อัญเชิญ²ธมมาประชุม
- (9) เทียนรูปแลประทีปทองประทุม เกสรโกสุม³
สุกัณฐะสร้าง⁴ถวาย
- (10) จงช่วยเกี่ยวกันอัน⁵ทราย สรพโบททั้ง⁶หลาย
อุบาทว์อุบัติ⁷นานา
- (11) อย่าไถ่แว่นพาน⁸พาธา ไทรราชราชา
นราภิกรบวิพา
- (12) หนึ่งไฉดมงกษสสาร เนาในพระสถาน
สถิต⁹สถาพรพิณด้วย
- (13) สรวมสวัสดิพิพัฒน์เพิ่ม¹⁰พูน¹¹ นฤทุกชาคร
ในแคว้นเศวตาคาลัย

¹ฉ.1, ฉ.3, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง

²ฉ.1, ฉ.3, เชิญ ฉ.2, เชิญ

³ฉ.1, ฉ.3, โกสุม ฉ.2, โกสุม

⁴ฉ.1, ฉ.2, รัง ฉ.3, รัง

⁵ฉ.1, ฉ.3, กับอัน ฉ.2, กนนอน

⁶ฉ.1, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง

⁷ฉ.1, ฉ.2, อุบัติ ฉ.3, อุบัติ

⁸ฉ.1, แว่นพาน ฉ.2, แว่นพาน ฉ.3, แว่นพาน

⁹ฉ.1, ฉ.2, สถิต ฉ.3, สถิต

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, เพิ่ม ฉ.2, เพิ่ม

¹¹ฉ.1, ฉ.2, พูน ฉ.3, พูน

- (14) เสียไพร่ไกลถิ่นคั่นไคย ทูเรตร้างแรมโรย
รำพึงถึงเฝ้าพงษ์พันธุ์
- (15) เกษะศฤกษ์พระกรรม พระกรรมแลอนัน¹
กเทพนิกรรักมา
- (16) จงระงับกับเกือกวิญญา² เพียงพิพยสุธา
มาโสจร³มาสาย⁴ร่อนรน
- (17) เหลือคหยาบลายสืบทุกข์หน ยินก็ไคยกล
คคี่อันเล่าโสมสอน

ฉันท 14

- (18) อำพ่อย่าเชื้ออาลย⁵กิก แกบิศาแลมาร⁶คร
อำพ่อย่ากิกณ⁷นิกร กรินี⁸ฉันทนงพาล
- (19) อำพ่อย่ากิกขตระกูล แลประยูร⁹วงษ์วาน¹⁰
อำพ่อย่ากิกแกบิพาร บริรักษแลเหลหลาย

¹ฉ.1, ฉ.3, อนัน ฉ.2, อนน

²ฉ.1, ฉ.2, วิญา ฉ.3, วิญญา

³ฉ.1, ฉ.2, โสจร ฉ.3, โสจร

⁴ฉ.1, ฉ.2, สร้อย ฉ.3, สาย

⁵ฉ.1, ฉ.2, อาลัย ฉ.3, อาลย

⁶ฉ.1, ฉ.3, มาร ฉ.2, มา

⁷ฉ.1, ฉ.2, กณ ฉ.3, กณะ

⁸ฉ.1, ฉ.3, กรินี ฉ.2, กิริณี

⁹ฉ.1, ฉ.2, ประยูระ ฉ.3, ประยูร

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, วาร ฉ.3, วาน

- (20) อำพ้ออย่าถิกกษอันเป็น มิกรภาพพัง¹พลาย
 อำพ้ออย่าถิกกษสหาย ทรหวนทร โหยหา
- (21) อำพ้ออย่าถิกกษอันเกย กูช²เที่ยวทุกเวลา
 อำพ้ออย่าถิกกษอันเอา ศรัย³สิ่ง⁴สำนักนี้เนา
- (22) อำพ้ออย่าถิกกษจรเวยง ในเถื่อนท่งถ้ำเทิน⁵เขา
 ขารท่า⁶ทุเรศทุร⁷สำเนา นุสำนักนี้⁸สบสถาน
- (23) ไพรพฤกษ⁹พิฤก¹⁰ควยกษ¹¹ภูท¹²แลโขมค¹³บรวงกวาน¹⁴
 ภูท¹⁵องคณองคไพบ¹⁵พนวนต์ จิกรกาลสยบสยอน

¹ฉ.1, ฉ.๖, พัง ฉ.2, พงง

²ฉ.1, ฉ.2, กูช ฉ.3, พช

³ฉ.1, ฉ.2, ไกรย ฉ.3, ศรัย

⁴ฉ.1, สิ่ง ฉ.2, สิ่ง ฉ.3, สรึง

⁵ฉ.1, ฉ.3, เทิน ฉ.2, เทอน

⁶ฉ.1, ท่าทาง ฉ.2, ฉ.3 ขารท่า

⁷ฉ.1, ฉ.3, ทุเร ฉ.2, ทุระ

⁸ฉ.1, นี้ ฉ.2, ฉ.3, นิ

⁹ฉ.1, พฤกษ ฉ.2, ฉ.3, พฤกษ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, พิฤก ฉ.3, พิฤก

¹¹ฉ.1, ฉ.2, คณ ฉ.3, กณะ

¹²ฉ.1, ฉ.3, ภูท ฉ.2, ภูต

¹³ฉ.1, แลโขมค ฉ.2, ละโขมค ฉ.3, โขมค

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, บรวงกวาญ ฉ.3, บรวงกวาน

¹⁵ฉ.1, คไพบ ฉ.2, คไพบ ฉ.3, นย

(24)	นานาภณานิกรหา	พิ ¹ มฤกไกรสร
	แมคเสียงสเทือนธรลี ² คร	กุจฟ้าอัน ³ ฟาคสาย
(25)	อ้า ⁴ อวง ⁴ งัก ⁵ พท ⁵ สำเนียง	สักร้ายแลไถ ⁶ กราย
	กลักรวงวังเว ⁷ จกรฤวาย	ทุกขวางมร้างมี
(26)	หึ่ง ⁸ โสคบหา ⁸ คะพิทก	หักคินทร ⁹ อินทรี ¹⁰
	บินบนทิมพร ¹¹ ลี	แสงภักม่มอง
(27)	ควายากก็คามคชทยา ¹²	ยัง ¹³ โพยมณ ¹⁴ ผอง
	จุลาภโดยฤไทย ¹⁵ บอง	ก็จะเป็นภักษาหาร

¹จ.1, จ.2, ละ จ.3, แ

²จ.1, ธรลี จ.2, จ.3, ธรลี

³จ.1, จ.3, อัน จ.2, อนา

⁴จ.1, จ.2, ะ จ.3, ง

⁵จ.1, จ.2, กัท จ.3, กัท

⁶จ.1, กล้าย จ.2, กลัว จ.3, ไถ

⁷จ.1, จ.3, วังเว จ.2, วงเว

⁸จ.1, จ.2, มะหา จ.3, มหา

⁹จ.1, จ.3, หักคินทร จ.2, หักคินทร

¹⁰จ.1, จ.2, อินทรี จ.3, อินทรีย์

¹¹จ.1, จ.2, ทิมพร จ.3, ทิมพร

¹²จ.1, ระเห็จ จ.2, จ.3, ทยาน

¹³จ.1, จ.3, ยัง จ.2, ยง

¹⁴จ.1, จ.3, ณ จ.2, ณ

¹⁵จ.1, ฤไทย จ.2, จ.3, ฤไทย

(28)	พรานไพรสมรรถ ¹ พนัส ²	จรวบมา ³ พบพาน
	ปืนปองพิฆาฏกชให้ลาญ	ชีพ้งางเอางาไป
(29)	ฤาฬอะมีนนะ ⁴ บันเทิง ⁵	ทุกขหวาก ⁶ ประหว่าใจ ⁷
	ไพรพงยรรยง ⁸ ควัยกทะไก ⁹	ย ¹⁰ พิภกยอมฟังกลัว ¹¹
(30)	ยามนอนก้นอนมมีศบาย ¹²	ให้ระกาย ¹³ แลกันตัว
	คิกก้องลอลองรู้ ¹⁴ อันมัว	ชรมุกชรหมองมอม
(31)	ลำบากบรผู้ปฏิบัติ ¹⁵	ทั้ง ¹⁶ เหตือบักคแลยงคอม
	บริพารบ่าเรอ ¹⁷ รมย์ถนอม	มีทำนุกันน้ำใจงาม

¹ฉ.1, ฉ.3, สปรรต ฉ.2, สมรรต

²ฉ.1, ฉ.3, สัณ ฉ.2, สรร

³ฉ.1, ฉ.2, มา ฉ.3, แล

⁴ฉ.1, ฉ.2, มนะ ฉ.3, มนะ

⁵ฉ.1, บันเทิง ฉ.2, บนนเทอง ฉ.3, บรรเทิง

⁶ฉ.1, ละเลิง ฉ.2, ฉ.3, หวาก

⁷ฉ.1, ใจ ฉ.2, ฉ.3, ไหว

⁸ฉ.1, ฉ.2, ยรรยง ฉ.3, บรรยง

⁹ฉ.1, ฉ.2, ไภย ฉ.3, ไภ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ไม่มี ย

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ย่อมจะฟังกลัว ฉ.3, ย่อมฟังกลัว

¹²ฉ.1, ฉ.2, สะบาย ฉ.3, สบาย

¹³ฉ.1, ฉ.2, ระกาย ฉ.3, รกาย

¹⁴ฉ.1, หู้ฉี ฉ.2, ฉ.3, หู้ฉี

¹⁵ฉ.1, ผู้ปฏิบัติ ฉ.2, ผู้ปฏิบัติ ฉ.3, ผู้ปฏิบัติ

¹⁶ฉ.1, ทั้ง ฉ.2, หงง ฉ.3, ทั้ง

¹⁷ฉ.1, ฉ.2, บ่าเรอห์ ฉ.3, บ่าเรอ

- (32) ¹ข้าพเจ้า²อย่า³เกิด⁴แก่⁵ที่⁶จะ⁷เทีย⁸ว ⁹จร¹⁰เดี่ยว¹¹วร¹²หลีก¹³หนาม
¹⁴รก¹⁵ชั¹⁶ก¹⁷พ¹⁸เ¹⁹ระ²⁰นาม ²¹บ²²บ²³ิน²⁴า²⁵จะ²⁶ไ²⁷ค²⁸ค²⁹ลา
- (33) ³⁰ข้า³¹ม³²เท³³เ³⁴า³⁵กำ³⁶เน³⁷ร³⁸ม³⁹ท⁴⁰ละ⁴¹เ⁴²ียบ⁴³ ⁴⁴กิ⁴⁵ริ⁴⁶ย⁴⁷เ⁴⁸าะ⁴⁹ว⁵⁰า⁵¹เร⁵²าะ⁵³ฉ⁵⁴า
⁵⁵เห⁵⁶ย⁵⁷ียบ⁵⁸กร⁵⁹ว⁶⁰ค⁶¹แ⁶²ล⁶³เห⁶⁴ย⁶⁵ียบ⁶⁶ช⁶⁷ร⁶⁸เก⁶⁹ลา ⁷⁰อัน⁷¹เ⁷²ริ⁷³บ⁷⁴ก⁷⁵ือ⁷⁶กร⁷⁷ค⁷⁸ไ⁷⁹กร
- (34) ⁸⁰ห⁸¹เ⁸²น⁸³เ⁸⁴โส⁸⁵ก⁸⁶ณ⁸⁷ฉ⁸⁸า⁸⁹ม⁹⁰ล⁹¹ก⁹²ระ⁹³การ ⁹⁴ก⁹⁵ั⁹⁶น⁹⁷เ⁹⁸ค⁹⁹าร¹⁰⁰ใน¹⁰¹แ¹⁰²น¹⁰³ไฟ¹⁰⁴ร
¹⁰⁵ห¹⁰⁶า¹⁰⁷ก¹⁰⁸ิ¹⁰⁹ณ¹¹⁰เ¹¹¹น¹¹²เ¹¹³ทุ¹¹⁴ร¹¹⁵อัน¹¹⁶เ¹¹⁷ก¹¹⁸อ¹¹⁹ส ¹²⁰ก¹²¹ว¹²²า¹²³จะ¹²⁴ไ¹²⁵ก¹²⁶ไ¹²⁷ก¹²⁸ว¹²⁹า¹³⁰ม¹³¹เ¹³²ก¹³³็¹³⁴อง
- (35) ¹³⁵ย¹³⁶า¹³⁷ม¹³⁸แ¹³⁹ล¹⁴⁰ง¹⁴¹แ¹⁴²ส¹⁴³ง¹⁴⁴สุ¹⁴⁵ริ¹⁴⁶ย¹⁴⁷ว¹⁴⁸ร¹⁴⁹ศ¹⁵⁰ ¹⁵¹ร¹⁵²ู¹⁵³ก¹⁵⁴ข¹⁵⁵ม¹⁵⁶ล¹⁵⁷ค¹⁵⁸เ¹⁵⁹บ¹⁶⁰ท¹⁶¹น¹⁶²เ¹⁶³ล¹⁶⁴เ¹⁶⁵อง
¹⁶⁶ช¹⁶⁷า¹⁶⁸ร¹⁶⁹ท¹⁷⁰า¹⁷¹ช¹⁷²ล¹⁷³า¹⁷⁴ช¹⁷⁵ล¹⁷⁶ใน¹⁷⁷เ¹⁷⁸ม¹⁷⁹เ¹⁸⁰อง ¹⁸¹ก¹⁸²ั¹⁸³ซ¹⁸⁴ึ¹⁸⁵น¹⁸⁶ซ¹⁸⁷ึ¹⁸⁸น¹⁸⁹ค¹⁹⁰ว¹⁹¹ย¹⁹²ม¹⁹³ล¹⁹⁴ท¹⁹⁵ิ¹⁹⁶น

- ¹ฉ.1, ๓ะ ฉ.2, ฉ.3, แก่
²ฉ.1, ชัค ฉ.2, ฉ.3, ชัค
³ฉ.1, ฉ.2, พนะ ฉ.3, พน
⁴ฉ.1, ฉ.2, หน้า ฉ.3, น้า
⁵ฉ.1, ฉ.3, เทิน ฉ.2, เถอน
⁶ฉ.1, กำเนิร ฉ.2, คำเนอร ฉ.3, คำเนิน
⁷ฉ.1, แล ฉ.2, และ ฉ.3, ละ
⁸ฉ.1, กิริ ฉ.2, ฉ.3, คิริย
⁹ฉ.1, ฉ.3, อัน ฉ.2, อนน
¹⁰ฉ.1, ฉ.3, กัน ฉ.2, กนน
¹¹ฉ.1, ฉ.2, ๓ะ ฉ.3, ๓
¹²ฉ.1, ฉ.2, ทุร ฉ.3, ทุระ
¹³ฉ.1, ฉ.2, จรัค ฉ.3, จรัส
¹⁴ฉ.1, ฉ.2, มัว ฉ.3, ชัน
¹⁵ฉ.1, ฉ.3, มลทิน ฉ.2, มลทิล

(39)	สารพัด ¹ จะพึงชม	สาระพัน ² จะพึงมี
	สารพัด ³ จะถูก	สาระพัน ⁴ เป็นขวัญตา ⁵
(40)	บุญแล้วได้มาเห็น ⁶	แะได้เป็นธานีพา
	หนะ ⁷ กรุงกระบัตรา	ชิบกินทรเล็กไกร ⁸
(41)	อ้า ⁹ พ้ออย่าวิโยก	แลอย่าโศกอย่าเสียใจ
	อย่าทุกข์ถึงไพร	พนพฤกษราชี
(42)	เจิญ ¹⁰ เขยเสวย ¹¹ สวัดี	เสวย ¹² รมย เปรมปรีปรีดี ¹³
	เปรมปราโมทย์	อัน ¹⁴ สนุกนิกุศลนาค

¹ฉ.1, สารพัด ฉ.2, ฉ.3, สารพัด

²ฉ.1, สาระพัน ฉ.2, สาระพรร ฉ.3, สารพรวณ

³ฉ.1, ฉ.2, สาระพัด ฉ.3, สารพัด

⁴ฉ.1, สาระพัน ฉ.2, สารพรร ฉ.3, สารพรวณ

⁵ฉ.1, ขวันตา ฉ.2, ฉ.3, ขขวัญตา

⁶ฉ.1, ฉ.2, เห็น ฉ.3, เห็น

⁷ฉ.1, ฉ.2, หนะ ฉ.3, หน

⁸ฉ.1, ฉ.3, เล็กไกร ฉ.2, เลอศไทร

⁹ฉ.1, ฉ.3, อ้า ฉ.2, อย่า

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, เจิญ ฉ.2, เขอญ

¹¹ฉ.1, ฉ.3, เสวย ฉ.2, เสวอย

¹²ฉ.1, ฉ.3, เสวย ฉ.2, เสวอย

¹³ฉ.1, ปรี ฉ.2, ฉ.3, ปรีดี

¹⁴ฉ.1, ฉ.3, อัน ฉ.2, อนน

- (43) โรงร¹กนอ¹ร¹าม¹ ร¹ื่อง รุ²จิ²เร²ช²โ²หาร²
- แท³น³แก³ว³จร³ล³ุง³กา³ญ จน⁴ช⁴าง⁴ล⁴ัก⁴เล⁴ลา
- (44) พ⁵าง⁵พ⁵ัน⁵ท⁵ัง⁵พ⁵ัน⁵น⁵ง⁵ แล⁸พ⁸เน⁸ก⁸ก็⁸เก⁸ด⁸ย⁸ง⁸เก⁸ลา
- ไ⁹คร⁹น⁹อน⁹น⁹า⁹ไ⁹กร⁹เ⁹นา บ¹¹ม¹¹ี¹¹ร¹¹า¹¹ก¹¹ี¹¹กา¹¹ย
- (45) เก¹⁰ร¹⁰ี¹⁰อง¹⁰ล¹⁰าก¹⁰ด¹⁰ว¹⁰น¹⁰แพ¹⁰ร¹⁰พ¹⁰ร¹⁰ ฉ¹¹สุ¹¹ว¹¹ร¹¹ณ¹¹วิ¹²สุ¹²ท¹²ร¹²ส¹³าย
- พิ¹⁴เ¹⁴น¹⁴ค¹⁴ว¹⁴ย¹⁴ล¹⁴ว¹⁴ค¹⁴ล¹⁴าย อ¹⁵ัน¹⁵พ¹⁵ิ¹⁵ว¹⁵ท¹⁵ร¹⁵บ¹⁵ร¹⁵ร¹⁵จ¹⁶

-
- ¹ฉ.1, ฉ.2, อ¹ร¹าม ฉ.3, อ¹ร¹าง
- ²ฉ.1, ฉ.3, ร²ุ²จิ ฉ.2, ร²ุ²จ
- ³ฉ.1, จ³ะ³ล³ุง ฉ.2, จ³ะ³ล³ุง ฉ.3, จ³ร³ล³ุง
- ⁴ฉ.1, จ⁴น ฉ.2, จ⁴ณ ฉ.3, จ⁴น⁴ะ
- ⁵ฉ.1, พ⁵าง ฉ.2, ฉ.3, พ⁵าง
- ⁶ฉ.1, ท⁶ัง ฉ.2, ท⁶ง ฉ.3, ท⁶ัง
- ⁷ฉ.1, ฉ.3, พ⁷ัน⁷ง ฉ.2, พ⁷น⁷ง
- ⁸ฉ.1, พ⁸เน⁸ก ฉ.2, พ⁸เ⁸น⁸ก ฉ.3, พ⁸เน⁸ก
- ⁹ฉ.1, ฉ.2, น⁹ำ ฉ.3, น⁹ำ
- ¹⁰ฉ.1, ฉ.2, พ¹⁰ร¹⁰ณ¹⁰ ฉ.3, พ¹⁰ร¹⁰
- ¹¹ฉ.1, ฉ.2, ม¹¹ี¹¹ ฉ.3, ฉ.3
- ¹²ฉ.1, ฉ.3, สุ¹²ว¹²ร¹²ณ¹² ฉ.2, สุ¹²พ¹²ร¹²ณ¹²
- ¹³ฉ.1, วิ¹³สุ¹³ท¹³ ฉ.2, พ¹³ิ¹³สุ¹³ท¹³ ฉ.3, วิ¹³สุ¹³ท¹³
- ¹⁴ฉ.1, ฉ.2, พ¹⁴ิ¹⁴เ¹⁴ศ¹⁴ ฉ.3, พ¹⁴ิ¹⁴เ¹⁴ษ¹⁴
- ¹⁵ฉ.1, ฉ.3, อ¹⁵ัน ฉ.2, อ¹⁵น¹⁵
- ¹⁶ฉ.1, บ¹⁶ัน¹⁶จ¹⁶ ฉ.2, ฉ.3, บ¹⁶ร¹⁶ร¹⁶จ¹⁶

(46)	อากาศ ^๑ ชา ^๑ ภ ^๑ ร ^๑ ณ ^๑	บวร ^๑ รัตน ^๑ ย ^๑ ิง ^๑ ย ^๑ ง
	ประ ^๑ ค ^๑ ับ ^๑ ส ^๑ รร ^๑ พ ^๑ ๑ ^๑ ด ^๑ ง	ก ^๑ ญ ^๑ ๒ ^๑ แก ^๑ ว ^๑ จ ^๑ ง ^๑ ก ^๑ ล ^๑ กา ^๑ ญ ^๑ จ ^๑ น ^๑ ๓
(47)	ภู ^๑ พร ^๑ าย ^๑ ๔ ^๑ พ ^๑ รร ^๑ ณ ^๑ ร ^๑ าย ^๑ เร ^๑ ื่อ ^๑ ง	ร ^๑ ัต ^๑ ก ^๑ ัม ^๑ พ ^๑ ล ^๑ ๕ ^๑ ก ^๑ ำ ^๑ ร ^๑ า ^๑ ด
	ชน ^๑ ัก ^๑ ๖ ^๑ ร ^๑ ั ^๑ ง ^๑ ป ^๑ ระ ^๑ แ ^๑ ก ^๑ อ ^๑ า ^๑ น ^๑ ๗	ฉ ^๑ ัน ^๑ โ ^๑ ภ ^๑ า ^๑ ษ ^๑ อ ^๑ ำ ^๑ ไฟ ^๑ ๘
(48)	ช ^๑ ่าย ^๑ ห ^๑ อง ^๑ ใบ ^๑ โพ ^๑ ห ^๑ อง	กู ^๑ ระ ^๑ ร ^๑ อง ^๑ ระ ^๑ เร ^๑ ื่อ ^๑ ง ^๑ ไร
	กา ^๑ ว ^๑ ห ^๑ อง ^๑ ผ ^๑ ะ ^๑ ผ ^๑ อง ^๑ ใ ^๑ ส	ก ^๑ ือ ^๑ ส ^๑ ง ^๑ สุ ^๑ ริ ^๑ ย ^๑ ๙ ^๑ ป ^๑ ู ^๑ น ^๑ ม ^๑ อง
(49)	พ ^๑ ร ^๑ าย ^๑ พ ^๑ ร ^๑ าย ^๑ ๑๐ ^๑ ค ^๑ ว ^๑ ย ^๑ ส ^๑ ง ^๑ แ ^๑ ก ^๑ ว	พ ^๑ ะ ^๑ แ ^๑ พ ^๑ ร ^๑ ว ^๑ แ ^๑ พ ^๑ ร ^๑ ว ^๑ ๑๑ ^๑ ค ^๑ ว ^๑ ย ^๑ ส ^๑ ง ^๑ ห ^๑ อง
	เล ^๑ ื่อ ^๑ ม ^๑ เล ^๑ ื่อ ^๑ ม ^๑ ๑๒ ^๑ แล ^๑ ด ^๑ ่า ^๑ ย ^๑ อง	ระ ^๑ ย ^๑ ั ^๑ ย ^๑ ั ^๑ ย ^๑ ๑๓ ^๑ ค ^๑ ุ ^๑ จ ^๑ ั ^๑ ย ^๑ ตา
(50)	ส ^๑ ม ^๑ ก ^๑ ัก ^๑ ค ^๑ ิ ^๑ ส ^๑ ม ^๑ ย ^๑ ก ^๑	ด ^๑ ล ^๑ ง ^๑ ก ^๑ ก ^๑ ๑๔ ^๑ โ ^๑ ส ^๑ กา
	เก ^๑ ร ^๑ ็ ^๑ อง ^๑ ย ^๑ ศ ^๑ ร ^๑ า ^๑ ชา ^๑	ช ^๑ ิ ^๑ ร ^๑ า ^๑ ช ^๑ ไ ^๑ ห ^๑ ั ^๑ ๑๕ ^๑ บ ^๑ ำ ^๑ น ^๑ า ^๑ ญ ^๑ ๑๖

๑๑.๑, ๑.๒, ส^๑ร^๑พ^๑ ๑.๓, ส^๑รร^๑พ^๑

๒๑.๑, ก^๑ญ^๑ ๑.๒, ก^๑ญ^๑ ๑.๓, ก^๑ญ^๑

๓๑.๑, ก^๑า^๑ญ^๑ ๑.๒, ก^๑า^๑ญ^๑จ^๑ ๑.๓, ก^๑า^๑ญ^๑จ^๑น^๑

๔๑.๑, ๑.๒, พ^๑ร^๑าย^๑ ๑.๓, ร^๑าย^๑

๕๑.๑, ร^๑ัต^๑ก^๑ำ^๑พ^๑ล^๑ ๑.๒, ร^๑ัต^๑ก^๑ำ^๑พ^๑ล^๑ ๑.๓, ร^๑ัต^๑ก^๑ัม^๑พ^๑ล^๑

๖๑.๑, ๑.๒, ก^๑ำ^๑ร^๑า^๑น^๑ ๑.๓, ก^๑ำ^๑ร^๑า^๑ด

๗๑.๑, ๑.๒, ช^๑น^๑ัก^๑ ๑.๓, ช^๑น^๑ัก

๘๑.๑, ๑.๒, อ^๑า^๑น^๑ ๑.๓, อ^๑า^๑น^๑

๙๑.๑, ๑.๒, อ^๑ำ^๑ไ^๑ ๑.๓, อ^๑ำ^๑ไฟ^๑

๑๐๑.๑, ๑.๒, ส^๑ุ^๑ริ^๑ย^๑ ๑.๓, ส^๑ุ^๑ริ^๑ย^๑

๑๑๑.๑, ๑.๒, พ^๑ร^๑าย^๑

๑๒๑.๑, ๑.๒, แ^๑พ^๑ร^๑ว^๑

๑๓๑.๑, ๑.๒, เล^๑ื่อ^๑ม^๑

๑๔๑.๑, ๑.๒, ย^๑ั^๑

๑๕๑.๑, ๑.๓, ก^๑ญ^๑ ๑.๒, ก^๑ญ^๑

๑๖๑

(51)	สพ ^๑ ร ^๒ อ ^๓ ม ^๔ ญ ^๕ บ ^๖ ร ^๗ ิ ^๘ ร ^๙ ัก ^{๑๐} บ ^{๑๑}	แล ^๑ ส ^๒ ร ^๓ ัก ^๔ ๑ ^๕ ญ ^๖ บ ^๗ ร ^๘ ิ ^๙ บ ^{๑๐} า ^{๑๑} ล
	ส ^๑ พ ^๒ ร ^๓ ิ ^๔ ๒ ^๕ ห ^๖ า ^๗ ก ^๘ บ ^๙ ร ^{๑๐} ิ ^{๑๑} ห ^{๑๒} า ^{๑๓}	ก ^๑ ็ ^๒ ส ^๓ พ ^๔ ร ^๕ ั ^๖ ง ^๗ ๓ ^๘ ระ ^๙ ว ^{๑๐} ง ^{๑๑} ระ ^{๑๒} ว ^{๑๓} ไ ^{๑๔} ว ^{๑๕}
(52)	ข ^๑ อ ^๒ ง ^๓ ก ^๔ ิ ^๕ บ ^๖ เ ^๗ น ^๘ เ ^๙ ก ^{๑๐} า ^{๑๑}	พ ^๑ ว ^๒ ก ^๓ ส ^๔ ว ^๕ ย ^๖ ส ^๗ า ^๘ แล ^๙ ข ^{๑๐} ้า ^{๑๑} ท ^{๑๒} ไ ^{๑๓} ย ^{๑๔} ๕
	มา ^๑ ส ^๒ ่ง ^๓ ย ^๔ ัง ^๕ ๖ ^๗ ร ^๘ อ ^๙ ง ^{๑๐} เ ^{๑๑} น ^{๑๒}	พ ^๑ ระ ^๒ น ^๓ ิ ^๔ เว ^๕ ก ^๖ ๗ ^๘ ๖ ^๙ เ ^{๑๐} ว ^{๑๑} เ ^{๑๒} น ^{๑๓} ร ^{๑๔} ิ ^{๑๕} ๘
(53)	ว ^๑ ะ ^๒ ก ^๓ ิ ^๔ น ^๕ อ ^๖ ัน ^๗ ๑ ^๘ ไ ^๙ ค ^{๑๐} ิ ^{๑๑} ค ^{๑๒}	ก ^๑ ็ ^๒ จะ ^๓ ไ ^๔ ค ^๕ ุ ^๖ ท ^๗ ุ ^๘ ส ^๙ ่ ^{๑๐} ง ^{๑๑} อ ^{๑๒} ัน ^{๑๓} ๑๐
	ก ^๑ ล ^๒ ว ^๓ ย ^๔ อ ^๕ อ ^๖ ย ^๗ ด ^๘ เ ^๙ ก ^{๑๐} น ^{๑๑} ัน ^{๑๒} ค ^{๑๓} ๑	ห ^๑ ั ^๒ ง ^๓ ๑๒ ^๔ ท ^๕ ญ ^๖ า ^๗ เ ^๘ เ ^๙ ื่อ ^{๑๐} แล ^{๑๑} ห ^{๑๒} ล ^{๑๓} ือ ^{๑๔} ห ^{๑๕} ล ^{๑๖} า ^{๑๗} ย ^{๑๘}
(54)	ป ^๑ ร ^๒ ิ ^๓ ๑๓ ^๔ ป ^๕ เ ^๖ ร ^๗ ม ^๘ เ ^๙ ก ^{๑๐} ม ^{๑๑} ญ ^{๑๒} ๑๔	ส ^๑ น ^๒ ุ ^๓ ก ^๔ ๑๕ ^๕ น ^{๑๖} ิ ^{๑๗} ส ^{๑๘} เ ^{๑๙} ส ^{๒๐} บ ^{๒๑} า ^{๒๒} ย ^{๒๓}
	ส ^๑ บ ^๒ ๑๖ ^๓ ส ^๔ ร ^๕ ร ^๖ พ ^๗ อ ^๘ ัน ^{๑๐} ๑๗ ^{๑๑} ท ^{๑๒} ร ^{๑๓} า ^{๑๔} ย ^{๑๕}	บ ^๑ มิ ^๒ ร ^๓ ้าง ^{๑๘} ๑๘ ^{๑๙} จะ ^{๒๐} แ ^{๒๑} ว ^{๒๒} ๑๙ ^{๒๓} พ ^{๒๔} า ^{๒๕} น ^{๒๖}

-
- ¹ฉ.1, ฉ.3, สพรัก ฉ.2, สะพรัก
²ฉ.1, ฉ.2, สพฤษ ฉ.3, สพริบ
³ฉ.1, ฉ.2, สะพรั้ง ฉ.3, สพรั้ง
⁴ฉ.1, ระวังระไว ฉ.2, ระวงงระไว ฉ.3, ระวังรไว
⁵ฉ.1, ฉ.3, ไทย ฉ.2, ไท
⁶ฉ.1, ฉ.3, ยัง ฉ.2, ยงง
⁷ฉ.1, ฉ.2, นิเวก ฉ.3, นิเวกน
⁸ฉ.1, ฉ.3, วัน ฉ.2, วณ
⁹ฉ.1, ฉ.3, อัน ฉ.2, อนน
¹⁰ฉ.1, อัน ฉ.2, อนน ฉ.3, สรรพ
¹¹ฉ.1, นั้น ฉ.2, นนงค์ ฉ.3, นั้นก
¹²ฉ.1, ฉ.3, หัง ฉ.2, พง
¹³ฉ.1, ฉ.2, ปรี ฉ.3, ปรีค
¹⁴ฉ.1, กุข ฉ.2, ฉ.3, กุข
¹⁵ฉ.1, ฉ.2, สนุก ฉ.3, สรนุก
¹⁶ฉ.1, ฉ.2, สบ ฉ.3, สัพ
¹⁷ฉ.1, ฉ.3, อัน ฉ.2, อนน
¹⁸ฉ.1, ฉ.2, ้าง ฉ.3, าว
¹⁹ฉ.1, เพว ฉ.2, แพ้ว ฉ.3, แ้ว

ภาพ 16

(55) หนึ่งโศกนายหัต¹ถาจารย์ รุ่มลักเลียมสาร

จะสอนวะสั่ง¹พัง²คำ

(56) ยินชอบชอบกวรเกรงบำ อยำฝ่าเ็นทำ³

ประทุษ⁴โบทหารุณ

(57) คู่⁵เค็ดกเื่อคั้งไฟคุ่น ทรหวนหัน⁶หุ่

ควย⁷โมทเหียบกำแหง

(58) หยามกายฉายนัคถีบแหง ก่ำราก⁸ร้ายแรง

แลเหวีก่ำดั่ง⁹ควาน¹⁰มอ

(59) ลอนชนัก¹¹ชักขา¹²จึงขอ ขวีกถนปลงกอ¹³

ทั้ง¹⁴หลอฉลักหลายกล

¹ฉ.1, ฉ.2, หัต ฉ.3, หัต

²ฉ.1, ฉ.3, สั่งพัง ฉ.2, สั่งพังง

³ฉ.1, กำ ฉ.2, ฉ.3, ทำ

⁴ฉ.1, ประทุษ ฉ.2, ฉ.3, ประทุษ

⁵ฉ.1, ฉ.3, คู่ ฉ.2, คู่

⁶ฉ.1, ฉ.3, หัน ฉ.2, นน

⁷ฉ.1, ฉ.2, ควย ฉ.3, โดย

⁸ฉ.1, ฉ.2, ก่ำราก ฉ.3, ก่ำราก

⁹ฉ.1, ฉ.3, ก่ำดั่ง ฉ.2, ก่ำดง

¹⁰ฉ.1, กวาน ฉ.2, ฉ.3, ควาญ

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ชนั๊ก ฉ.3, ชนั๊ก

¹²ฉ.1, ฉ.2, ขา ฉ.3, งา

¹³ฉ.1, ฉ.2, กอ ฉ.3, กอ

- (60) เล่นไม้ไล่แทง^๑ผู้^๒กน มมีกวร^๓เคยทน
อย่า^๔ทำ^๕แค้น^๖อำเภ^๗าฬ
- (61) วง^๑งักร^๒รัก^๓หม^๔หมอก^๕ากาน^๖ รัก^๗๕^๘อ^๙ก^{๑๐}ิบาล^{๑๑}
บ^{๑๒}า^{๑๓}เรอ^{๑๔}๗^{๑๕}บ^{๑๖}ำ^{๑๗}รุง^{๑๘}ค^{๑๙}ง^{๒๐}ค^{๒๑}า
- (62) เลี้ย^๑แยก^๒ก^๓ค^๔อ^๕อน^๖๘^๗กริ^๘ยา^๙ เชื้อ^{๑๐}ง^{๑๑}ว^{๑๒}า^{๑๓}ญ^{๑๔}มา^{๑๕}น^{๑๖}๗^{๑๗}มา^{๑๘}
ระ^{๑๙}ยา^{๒๐}กร^{๒๑}๑๐^{๒๒}ไ^{๒๓}ลา^{๒๔}ด^{๒๕}ล^{๒๖}ำ^{๒๗}เก^{๒๘}า
- (63) สอน^๑โค^๒จ^๓ง^๔ย^๕ิน^๖ถึ^๗๑^๘า^๙ โอ^{๑๐}ว^{๑๑}า^{๑๒}ท^{๑๓}แล^{๑๔}เค^{๑๕}า^{๑๖}
ร^{๑๗}วะ^{๑๘}๑๑^{๑๙}อ^{๒๐}ย^{๒๑}า^{๒๒}ละ^{๒๓}ล^{๒๔}ิม^{๒๕}ค^{๒๖}ง
- (64) ตรี^๑ส^๒ว^๓ส^๔ค^๕ิ^๖พ^๗ิ^๘พ^๙ม^{๑๐}ึง^{๑๑}ม^{๑๒}ง^{๑๓} กล^{๑๔}ย^{๑๕}ก^{๑๖}ย^{๑๗}ึง^{๑๘}ย^{๑๙}ง^{๒๐}
จะ^{๒๑}ไ^{๒๒}ค^{๒๓}แ^{๒๔}ก^{๒๕}พ^{๒๖}อ^{๒๗}ึง^{๒๘}ปี

^๑ฉ.๑, ฉ.๒, อ^๑า^๑เพอ ฉ.๓, อ^๑า^๑เภ

^๒ฉ.๑, ฉ.๒, ส^๑ม^๑ัก ฉ.๓, ส^๑ม^๑ัก

^๓ฉ.๑, ฉ.๓, ร^๑ัก ฉ.๒, ร^๑ักข

^๔ฉ.๑, ก^๑ว^๑าน ฉ.๒, ฉ.๓, ก^๑ว^๑าญ

^๕ฉ.๑, ฉ.๓, ร^๑ัก ฉ.๒, ร^๑ักข

^๖ฉ.๑, อ^๑พ^๑ิม^๑าล ฉ.๒, ฉ.๓, อ^๑ก^๑ิบ^๑าล

^๗ฉ.๑, ฉ.๒, บ^๑ำ^๑เรอ^๑ท ฉ.๓, บ^๑ำ^๑เรอ

^๘ฉ.๑, ฉ.๓, ม^๑อน ฉ.๒, อ^๑อน

^๙ฉ.๑, บ^๑า^๑ญ ฉ.๒, ม^๑าน ฉ.๓, น^๑าน

^{๑๐}ฉ.๑, ฉ.๒, ระ^๑ยา^๑กร ฉ.๓, ระ^๑ยา^๑กร

^{๑๑}ฉ.๑, ระ^๑วะ ฉ.๒, ฉ.๓, ระ^๑วะ

- (65) ปรากฏ¹ เกียรติ² ทวีธากร³ สมเด็จ⁴ นฤมดี
 บดินทรจักโปรดปราน
- (66) รัง⁵ สฤทธิ⁶ ยเกริกดิ⁷ พงศาว⁷ เม้นเอกอรรณยาน
 ยี่ง⁸ ยอดพระไท่ยท้าวไท
- (67) จงไปนาโนนของใส สุทธิหัง⁹ กัง⁹ ใจ
 จงจำสนิท¹⁰ เสนหา¹¹
- (68) รัฐ¹² รัช¹² ปรีดา รัฐ¹³ ฤณพระมะหา¹³
 กระบือ¹⁴ ประเสริ¹⁵ สรรพ

¹ฉ.1, ฉ.3, ปรากฏ ฉ.2, ปรากฏ

²ฉ.1, เกียรติ ฉ.2, เกียรติ ฉ.3, เกียรติ

³ฉ.1, ฉ.2, ทวีธากร ฉ.3, ทวีธากร

⁴ฉ.1, ฉ.2, สมเด็จ ฉ.3, สมเด็จ

⁵ฉ.1, ฉ.2, รัง ฉ.3, รัง

⁶ฉ.1, สฤทธิ ฉ.2, สฤทธิ ฉ.3, สฤทธิ

⁷ฉ.1, ฉ.3, พงศาว ฉ.2, พงศาว

⁸ฉ.1, ฉ.2, ไม่น่า ยี่ง

⁹ฉ.1, ฉ.3, กัง ฉ.2, กัง

¹⁰ฉ.1, สนิท ฉ.2, สนิท ฉ.3, สนิท

¹¹ฉ.1, เสนหา ฉ.2, ฉ.3, เสนหา

¹²ฉ.1, ฉ.2, รัฐ ฉ.3, รัฐ

¹³ฉ.1, ฉ.2, มะหา ฉ.3, มะหา

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, กระบือ

¹⁵ฉ.1, ฉ.3, ประเสริ ฉ.2, ประเสริ

- (69) รู้ระบอบ¹รู้รอบท่วงธรรม¹ รู้จักกลอัน²
จะฝึกจะชอบชั่วก็
- (70) พ่อเคยสู้³สร้าง³บารมี⁴ พระบาทพระศรี
สรรเพชญ⁵พุทธางกูรวาง⁵
- (71) บำเพ็ญ⁶โพธิญาณยิ่ง⁶บง หวังเสด็จ⁷แสดงทรง⁸
โพธิภาวิรัตน⁹ฉัตรไชย¹⁰
- (72) มุญเฑาะว์¹¹เล็ด¹¹ลบสย¹²ไสมย์¹² เสมอสมรรถ¹³สมุทไทย¹⁴
ฉิราธร¹⁵เรื่อง¹⁵เรื่องบุญ
- (73) สบพามาหนะแก้ว¹⁵บุญ ธรรมล้ำ¹⁵เลอจุล
จักรพรรดิ¹⁵กฤษ

¹ฉ.1, ฉ.2, ระบอบ ฉ.3. รอบ

²ฉ.1, ฉ.3, อัน ฉ.2. อนน

³ฉ.1, ฉ.2, ส้าง ฉ.3. สร้าง

⁴ฉ.1, บารมี ฉ.2, ฉ.3, บารมี

⁵ฉ.1, ฉ.2, สรรเพชญ ฉ. , สรรเพชญ

⁶ฉ.1, บำเพญ ฉ.2, ฉ.3, บำเพญ

⁷ฉ.1, ฉ.2, เสก ฉ.3. เสก

⁸ฉ.1, ฉ.3, ทรง ฉ.2. ทรง

⁹ฉ.1, รัต ฉ.2, รัต ฉ.3, รัตน

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ฉัตรไชย ฉ.2, ฉัตรไชย

¹¹ฉ.1, ฉ.3, เล็ด ฉ.2. เลอศ

¹²ฉ.1, ไสม ฉ.2, ไสมย์ ฉ.3, ไสมย

¹³ฉ.1, สมรรถ ฉ.2, ฉ.3, สมรรถ

¹⁴ฉ.1, ฉ.3, ไทย ฉ.2, ไทย

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, เรื่อง ฉ.3. เลื่อง

- (74) แก่น^๑พะหน้า^๑ถาวร หัว^๒ทั้ง^๒พระนกร
นิคม^๓ชัย^๓สีมา
- (75) ไผ่^๔ดง^๔ภู^๔ท^๔ก^๔ษ^๔ร^๔ร^๔มา ฝูง^๕ราช^๕ก^๕ร^๕ประ^๕ชา
ประ^๖ชุม^๖ประ^๖ชอม^๖จับ^๖บาน
- (76) วัน^๗ฉ^๗บ^๗ร^๗ม^๗โ^๗หิ^๗ส^๗ม^๗การ นะ^๘เรน^๘ท^๘รา^๘ชา^๘ร
ธ^๙เร^๙ศ^๙ต^๙ร^๙ก^๙ว^๙ไ^๙น^๙ย^๙
- (77) พู่^{๑๐}เพื่^{๑๐}อง^{๑๐}เล็^{๑๐}ง^{๑๐}:ค^{๑๐}ย^{๑๐}ค^{๑๐}ิน^{๑๐}ไ^{๑๐}ว แถ^{๑๑}สุ^{๑๑}ริ^{๑๑}ย^{๑๑}อุ^{๑๑}ไ^{๑๑}ท^{๑๑}ย^{๑๑}^๖
แส^{๑๒}ก^{๑๒}ง^{๑๒}เส^{๑๒}ค^{๑๒}จ^{๑๒}^๗เค^{๑๒}น^{๑๒}ค^{๑๒}ว^{๑๒}
- (78) ส^{๑๓}ร^{๑๓}ว^{๑๓}ม^{๑๓}พ^{๑๓}ร^{๑๓}ท^{๑๓}ว^{๑๓}ย^{๑๓}เท^{๑๓}พ^{๑๓}ท^{๑๓}ัง^{๑๓}^๘ป^{๑๓}ว^{๑๓}ง ท^{๑๔}ุ^{๑๔}ก^{๑๔}พ^{๑๔}ิ^{๑๔}ม^{๑๔}า^{๑๔}น^{๑๔}ม^{๑๔}น^{๑๔}ส^{๑๔}ร^{๑๔}ว^{๑๔}
ซ^{๑๕}ึง^{๑๕}ไ^{๑๕}ค^{๑๕}ำ^{๑๕}ว^{๑๕}ง^{๑๕}ส^{๑๕}ว^{๑๕}ง^{๑๕}^๙เส^{๑๕}
- (79) เส^{๑๖}ื่อ^{๑๖}เม^{๑๖}ื่อ^{๑๖}ง^{๑๖}ท^{๑๖}ร^{๑๖}ง^{๑๖}^{๑๐}เป^{๑๖}ื่อ^{๑๖}ง^{๑๖}เร^{๑๖}ื่อ^{๑๖}ง^{๑๖}เค^{๑๖} โ^{๑๗}ซ^{๑๗}ไ^{๑๗}ย^{๑๗}มะ^{๑๗}เท^{๑๗}^{๑๑}
สุ^{๑๘}เร^{๑๘}น^{๑๘}ท^{๑๘}ร^{๑๘}ศ^{๑๘}ก^{๑๘}ค^{๑๘}^{๑๒}ร^{๑๘}ัก^{๑๘}ษ^{๑๘}า
- (80) อ^{๑๙}ว^{๑๙}ย^{๑๙}ไ^{๑๙}ช^{๑๙}ย^{๑๙}ท^{๑๙}ำ^{๑๙}น^{๑๙}ิ^{๑๙}ร^{๑๙}า^{๑๙}ช^{๑๙}า น^{๑๒๐}ิ^{๑๒๐}ร^{๑๒๐}น^{๑๒๐}^{๑๓}ค^{๑๒๐}ร^{๑๒๐}ส^{๑๒๐}า
พิ^{๑๒๑}ล^{๑๒๑}า^{๑๒๑}ศ^{๑๒๑}แ^{๑๒๑}ส^{๑๒๑}น^{๑๒๑}ส^{๑๒๑}ว^{๑๒๑}ั^{๑๒๑}ศ^{๑๒๑}ค^{๑๒๑}

^๑ฉ.๑. ฉ.๒, พะหน้า ฉ.๓, พหน้า

^๒ฉ.๑, ฉ.๒, ทั้ง ฉ.๓, ทัง

^๓ฉ.๑, ชัยท ฉ.๒, ชัยเท ฉ.๓, ชัยค

^๔ฉ.๑, ฉ.๒, นะ ฉ.๓, น

^๕ฉ.๑, ภูไฉย ฉ.๒, ภูไฉย ฉ.๓, ภูไฉย

^๖ฉ.๑, ฉ.๓, ไทย ฉ.๒, ไทย์

^๗ฉ.๑, เสคจ ฉ.๒, เสคจ ฉ.๓, เสคจ

^๘ฉ.๑, เทพทั้ง ฉ.๒, เทพทั้ง ฉ.๓, เทพทั้ง

^๙ฉ.๑, ฉ.๒, สว ฉ.๓, สว

^{๑๐}ฉ.๑, ฉ.๓, ทรง ฉ.๒, ทร้ง

^{๑๑}ฉ.๑, ฉ.๒, มะเท ฉ.๓, มเท

^{๑๒}ฉ.๑, ฉ.๒, ศักค ฉ.๓, มเท

^{๑๓}ฉ.๑, ฉ.๓, ริน ฉ.๒, ริน

- (81) พระชนม์จย่นหมื่นปี พระยงยั้งทวี
ไกร้อยได้พัน¹ โกฎักลัม
- (82) สุธยภพ² สุธยวัฑเฑ พระเกียรติ³ ทรงธรรม
ธีรานั้น⁴ อ่าสุญ
- (83) โองการ⁵ บาน⁵ พระบันฑูร⁶ ให้พวนนิพุน
นิพนธ์⁷ ประโลมสอนสาร
- (84) พระปราชญ์⁸ ฐานานาย ผู้ใดจักปาน
จักขุนสมเด็จ⁹ เสก⁷ แสดง
- (85) หุกดมของจงจัก¹⁰ แจงแจง พุทธเพทางก¹¹ แดลง
รบิลรบบ⁸ ปางมรรพ
- (86) รังสฤษดิ์⁹ สิทธิ⁹ กล่าวกลอนันท์ โลมลาเพชวัน¹⁰
พระคชกัณฐ¹¹ มริณ¹¹

¹ฉ.1, ฉ.3, พัน ฉ.2, พนน

²ฉ.1, ฉ.3, จบ ฉ.2, ส

³ฉ.1, ฉ.2, เกียรติ³ ฉ.3, เกียรติ

⁴ฉ.1, ฉ.3, นั้น ฉ.2, นั้น

⁵ฉ.1, มาณ ฉ.2, ฉ.3, มาน

⁶ฉ.1, บันฑูร ฉ.2, บรรฑูร ฉ.3, บันฑูร

⁷ฉ.1, ฉ.3, เก็จเสก⁷ ฉ.3, เก็จเสก⁷

⁸ฉ.1, ฉ.3, รบิลรบบ ฉ.2, ระบิลระบอบ

⁹ฉ.1, รังสิทธิสิทธิ ฉ.2, รังสิทธิ⁹ สฤษดิ์ ฉ.3, รังสฤษดิ์สิทธิ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ชวัน ฉ.3, ชวัน

¹¹ฉ.1, มริณ ฉ.2, มริณ¹¹ ฉ.3, มริณ¹¹

ภาพยั๑๒

โคลง 4

(1)	นบไ้ ^๑ เทเวศ ^๒ ท้าว	เทวา
	เทวราชเรืองฤๅชา	ท้าวท้าว
	จงรักภัก๒	สารเสว๒ ^๓
	พาหนะที่ ^๔ นั่งท้าว	ท้าวไ้๒เรศ๒

ภาพยั 36

(2)	นบไ้ ^๕ เทเวศ ^๖	แป๒กร๒ม ^๗ เส๒	เล๒๒ ^๘ เล๒ส๒ว๒ร๒
	พระม ^๙ เท๒ว๒ร๒ก๒	เท๒ว๒ราช๒ห๒ร๒	ฤ๒๒๒ร๒๒ ^{๑๐} ท๒ร๒ง๒ส๒๒๒ร๒๒ ^{๑๑}
	ไ้๒ท้าว๒เท๒๒๒ร๒๒	พ๒๒๒๒๒๒๒๒ ^{๑๒}	๒ ^{๑๓} ๒๒๒๒๒๒๒๒

^๑๒.๑, ๒.๒, ไ้ ๒.๓, ไ้

^๒๒.๑, ๒.๒, เท๒๒ ๒.๓, เท๒๒

^๓๒.๑, ๒.๒, เส๒๒ ๒.๓, เส๒๒

^๔๒.๑, ๒.๒, ๒ ๒.๓, ๒

^๕๒.๑, ๒.๒, ไ้ ๒.๓, ไ้

^๖๒.๑, ๒.๒, เท๒๒ ๒.๓, เท๒๒

^๗๒.๑, ๒.๒, ก๒๒ ๒.๓, ก๒

^๘๒.๑, ๒๒ ๒.๒, ๒.๓, ๒๒

^๙๒.๑, ๒.๓, ๒ ๒.๒, ๒

^{๑๐}๒.๑, ๒.๒, ร๒ ๒.๓, ร๒

^{๑๑}๒.๑, ๒๒๒ ๒.๒, ๒๒๒ ๒.๓, ๒๒๒๒

^{๑๒}๒.๑, ๒๒๒ ๒.๒, ๒.๓, ๒๒

^{๑๓}๒.๑, ๒๒๒ ๒.๒, ๒ ๒.๓, ๒

(3) สรรวมประสิทธิพรพร แกทญา¹กัญชร ช้างแก้วไฉยรา
 นกโทชนฤทักซ์ นกโกเกเกมมตุ² เกมม³สรัสสีจักรา
 จงเปรมปรีดา พังมณภาพา ซึ่งสุภาภิกษอน

โคลง 4

(4) อ้าพ้ออชานับแกบ กำนิ้ง
 ลาดครันทกถึง เตือนทอง
 อ้าพ้ออชาร่าฟุ้ง พันธุ์เฒ่า
 พงษ์ประยูรพวกพ้อง เพื่อนเหลนแฉสหาย

กาพย์ 36

(5) อ้าพ้ออชากึ่ง เป่นขทานถึง วิกร⁴มารดา
 บริพาร⁵พวกพ้อง เฝือกเนียมพี่น้อง เฒ่าพงษ์วงษา
 พังพลายนานา ทกมันชีนกา ออย่าเอื้ออาวรต์
 (6) อ้าพ้ออชากิด เกยเที่ยวเกยสติกย์⁶ เกยกินเกยนอน
 ห่ง⁷ท่าแม่เปลิยว รุงรังรกเรียว ฐูเงี้ยวเกี้ยวขร
 อันตรายเบี่ยนขร เหลือบยุงมุงนอน รันรานคอมคี่

¹ก.1. ฉ.2, ญา ก.3, พระยา

²ก.1, กุ๊กซ์ ฉ.2, ก.3, ศุข

³ก.1, ก.2, เกมม ก.3, เขชม

⁴ก.1, บิดา ก.2, ก.3, วิกร

⁵ก.1, บริพาร ฉ.2, ก.3, บริพาร

⁶ก.1, สติก ฉ.2, ก.3, สติคย์

⁷ก.1. ก.3, ห่ง ฉ.2, หุง

(7) จำเอย่าพะวง	วนาพุกบพง ¹	สิ่งทุขกามี
เกรงไภยไหวหวาค	แรคควายร้ายกา ²	ไกรสรเสื่อสี ³
ผีโสมค ⁴ ชักฉี่	กำยำล่ำ ⁵ พี	พิภ ⁶ พึงแสง
(8) เคยเล่น ⁷ แหล่ไพโร	เลี้ยว ⁸ ลัก ⁹ หลีกไม้	หนามไหน ¹⁰ ที่มแห่ง
คอย ¹¹ คอย ¹² คอยเคิ ¹³	ระหกระเหิน	เหยียบกรวดเหยียบระ ¹⁴ แห่ง ¹⁵
หินผาศิลาแดง	หลักทอเข้ม ¹⁶ แข่ง ¹⁷	แห่ง ¹⁸ ท้าว ¹⁹ ร้าวระ ²⁰ ม
(9) เล็ม ²¹ คำหาระ ²² ปัก	ฝึก ²³ เืองอ ²⁴ กัก	ที่ ²⁵ ในไพรพนม ²⁶
ล่ำ ²⁷ มากล่ำ ²⁸ บน	หรร ²⁹ าก ³⁰ ฟ้าว ³¹ กราก ³² ฝน	ตราก ³³ แกลด ³⁴ กราก ³⁵ ลม
อาบน ³⁶ น้ำ ³⁷ เบือก ³⁸ ถม	ขุน ³⁹ ขัน ⁴⁰ สม ⁴¹ ม	หมอง ⁴² ตรี ⁴³ โส ⁴⁴ ภา

¹ฉ.1, ฉ.2, พง ฉ.3, พงบ

²ฉ.1, ฉ.2, กาจ ฉ.3, กาว

³ฉ.1, สี ฉ.2, ฉ.3, สี

⁴ฉ.1, ฉ.2, โสมค ฉ.3, โสมค

⁵ฉ.1, ล่ำ ฉ.2, ฉ.3, ล่ำ

⁶ฉ.1, พิภ ฉ.2, ฉ.3, พิภ

⁷ฉ.1, เหล่น ฉ.2, เล่น ฉ.3, เล่น

⁸ฉ.1, เหลี้ยว ฉ.2, ฉ.3, เลี้ยว

⁹ฉ.1, หลีก ฉ.2, ฉ.3, หลีก

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, คอย ฉ.3, คอย

¹¹ฉ.1, ฉ.3, เคิน ฉ.2, เคิ

¹²ฉ.1, ฉ.2, ระแห่ง ฉ.3, รแห่ง

¹³ฉ.1, ฉ.2, แข่ง ฉ.3, แข่ง

¹⁴ฉ.1, ฉ.3, ท้าว ฉ.3, ท้าว

¹⁵ฉ.1, เล็ม ฉ.2, เลม ฉ.3, เล็ม

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, พนม ฉ.3, พนม

(10)	พ้ออย่ายีนตี	เนาในพ ¹ นาลี	ล่ำบากหนัก ² หนา
	มาอยู่ยังกรุง	มีผู้มา ³ รุ่ง	บ่าเรอรักษา
	ประภี ³ ชัศตรา	ทุกวันเวลา	บให้ ⁴ เงื่องระคาย ⁵

โคลง 4

(11)	นิเวศ ⁶ เขตร ⁷ แคว้นมิ่ง	เมืองหลวง
	สนุกนี้กว่าถิ่นทั้ง ⁸ ปวง	ปากว่าง
	เพียงภพกุสิด ⁹ สรวง	สุระโลก ¹⁰
	บุญพ้อเคยคู่สร้าง ¹¹	ส่งให้มาเห็น ¹²

¹ฉ.1, ฉ.2, พะ ฉ.3, พ²ฉ.1, ฉ.2, หนัก ฉ.3, นึก³ฉ.1, ฉ.2, ประนิบัติ ฉ.3, ประภี⁴ฉ.1, ได้ ฉ.2, ฉ.3, ให้⁵ฉ.1, ฉ.2, ระคาย ฉ.3, รคาย⁶ฉ.1, ฉ.2, นิเวศ ฉ.3, นิเวศน์⁷ฉ.1, ฉ.2, เขตร ฉ.3, เขตร⁸ฉ.1, ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง⁹ฉ.1, ฉ.2, กุสิดร ฉ.3, กุสิด¹⁰ฉ.1, ฉ.2, สุระโลกย์ ฉ.3, สุระโลก¹¹ฉ.1, ฉ.3, สร้าง ฉ.2, สร้าง¹²ฉ.1, ฉ.2, เทน ฉ.3, เห็น

ภาพ 36

(12) นิเวศ ¹ เขตร ² แคน	บุรี ³ รมย์ ⁴ แสน	เกษม ⁵ กุชเข้าเป็น ⁵
นิรันดรสนุก ⁶	นิราณทุก ⁷	นิราท ⁶ แรมเข็ญ ⁷
บุญแล้วมาเห็น ⁸	อย่าร้อนลำเค็ญ ⁹	รำกายเคื่องใจ
(13) เข็ญเขยเสวยสวัสดิ ¹⁰	เสวยรมย์ ¹⁰ สมบัติ ¹¹	สมบุรณ ¹² เลิศ ¹³ ไกร
โรงรัตนพะแพ้ว	จะสูง ¹⁴ ทองแท่นแก้ว	แกมกาญจนาไมย ¹⁵
รจเรก ¹⁶ เรือไร	สารพรวณ ¹⁷ อำไพ	พิศเพียงขวัญ ¹⁸ คา

¹ฉ.1, ฉ.2, นิเวศ ฉ.3, นิเวศน์²ฉ.1, ฉ.2, เขตร ฉ.3, เขตร³ฉ.1, ฉ.3, บุรี ฉ.2, บुरิ⁴ฉ.1, ฉ.2, รมย์ ฉ.3, รมย์⁵ฉ.1, ฉ.2, เกษม ฉ.3, เกษ⁶ฉ.1, นิราท ฉ.2, นิราษ ฉ.3, นิราท⁷ฉ.1, เข็ญ ฉ.2, ฉ.3, เข็ญ⁸ฉ.1, ฉ.2, บุญแล้วได้มาเห็น ฉ.3, บุญแล้วมาเห็น⁹ฉ.1, ฉ.2, รำเค็ญ ฉ.3, ลำเค็ญ¹⁰ฉ.1, ฉ.2, รมย์ ฉ.3, รมย์¹¹ฉ.1, ฉ.3, สมบัติ ฉ.2, สมบัติ¹²ฉ.1, สมบุรณ ฉ.2, สมบุณ ฉ.3, สมบุรณ¹³ฉ.1, เลิศ ฉ.2, เลอศ ฉ.3, เลิศ¹⁴ฉ.1, ฉ.2, จะสูง ฉ.3, จสูง¹⁵ฉ.1, ฉ.2, กายจะนาไมย ฉ.3, กายจนาไมย¹⁶ฉ.1, ฉ.2, เรก ฉ.3, เรช¹⁷ฉ.1, ฉ.2, พรวณ ฉ.3, พรวณ¹⁸ฉ.1, ฉ.2, ขวัน ฉ.3, ขวัน

(14) พัน ¹ แผน ¹ พัน ¹ อน	เลื่อน ² ลา ² อา ² ก ² น ² อ ² น	ปู่ ³ ัก ³ อ ³ คร ³ ว ³
ม ³ ่ง ³ มา ³ น ³ เพ ³ ค ³ า ³ น ³ ค ³ า ³ ษ	ค ⁴ าว ⁴ สุ ⁴ ร ⁴ ร ⁴ ท ⁴ โ ⁴ อ ⁴ ภ ⁴ า ⁴ ว	ง ⁵ า ⁵ ม ⁵ ส ⁵ ร ⁵ ร ⁵ พ ⁵ ป ⁵ ระ ⁵ ค ⁵ ับ ⁵ ป ⁵ ระ ⁵ ค ⁵ า
ห ⁶ ้อย ⁶ พ ⁶ ว ⁶ ง ⁶ ม ⁶ ุ ⁶ ป ⁶ ฉ ⁶ า	มา ⁷ ไ ⁷ ด ⁷ ย ⁷ มา ⁷ ลา	ท ⁸ อม ⁸ ท ⁸ ระ ⁸ ห ⁸ ล ⁸ ม ⁸ อ ⁸ บ ⁸ อ ⁸ าย
(15) ที่ ⁹ ก ⁹ ิน ⁹ ก็ ⁹ เป็น ⁹ ก ⁹ ุ ⁹ ษ ⁹	ที่ ¹⁰ อยู่ ¹⁰ ก็ ¹⁰ ส ¹⁰ น ¹⁰ ก ¹⁰ นี้ ¹⁰	ที่ ¹¹ อน ¹¹ ก็ ¹¹ ส ¹¹ บ ¹¹ าย ¹¹ ⁸
ก ¹² น ¹² ป ¹² ระ ¹² ค ¹² อ ¹² ม ¹² ข ¹² ับ ¹² ก ¹² ล ¹² อ ¹² ม	ไ ¹³ พ ¹³ เ ¹³ ว ¹³ ะ ¹³ ห ¹³ เ ¹³ ร ¹³ ะ ¹³ พ ¹³ ร ¹³ อ ¹³ ม	ส ¹⁴ ี ¹⁴ ย ¹⁴ ง ¹⁴ ท ¹⁴ ร ¹⁴ อ ¹⁴ ¹⁰ ป ¹⁴ ระ ¹⁴ ส ¹⁴ า ¹⁴ ร ¹⁴ ¹¹ ส ¹⁴ าย
ค ¹⁵ ว ¹⁵ า ¹⁵ ญ ¹⁵ ข ¹⁵ ้าง ¹⁵ ท ¹⁵ ัง ¹⁵ ¹² ห ¹⁵ ล ¹⁵ าย	พ ¹⁶ ร ¹⁶ ัง ¹⁶ พ ¹⁶ ร ¹⁶ อ ¹⁶ ม ¹⁶ ล ¹⁶ อ ¹⁶ ม ¹⁶ ร ¹⁶ าย	โ ¹⁷ บ ¹⁷ ก ¹⁷ ป ¹⁷ ัก ¹⁷ พ ¹⁷ ัก ¹⁷ พ ¹⁷ า ¹⁷ น
(16) ข ¹⁸ อ ¹⁸ ง ¹⁸ ก ¹⁸ ิน ¹⁸ น ¹⁸ า ¹⁸ น ¹⁸ า	เ ¹⁹ อ ¹⁹ ม ¹⁹ โ ¹⁹ อ ¹⁹ ช ¹⁹ โ ¹⁹ อ ¹⁹ ชา	ก ²⁰ ล ²⁰ ว ²⁰ ัย ²⁰ อ ²⁰ ้อย ²⁰ พ ²⁰ ร ²⁰ ้า ²⁰ ว ²⁰ ท ²⁰ า ²⁰ ล
มี ²¹ ส ²¹ ่ว ²¹ ย ²¹ มา ²¹ ส ²¹ ่ง	จ ²² ัก ²² แ ²² ง ²² บ ²² ัน ²² จ ²² ง ²² ¹³	เจ ²³ ี ²³ ย ²³ ร ²³ ¹⁴ ท ²³ อ ²³ ง ²³ ร ²³ อ ²³ ง ²³ พ ²³ า ²³ น
ช ²⁴ ุ ²⁴ น ²⁴ ห ²⁴ มี ²⁴ น ²⁴ ห ²⁴ ม ²⁴ อ ²⁴ ก ²⁴ ว ²⁴ า ²⁴ ญ	ป ²⁵ ร ²⁵ น ²⁵ ป ²⁵ ร ²⁵ ือ ²⁵ บ ²⁵ ร ²⁵ ิ ²⁵ บ ²⁵ า ²⁵ ล	ป ²⁶ ระ ²⁶ ก ²⁶ ุ ²⁶ ิ ²⁶ บ ²⁶ ั ²⁶ ค ²⁶ ¹⁵ ช ²⁶ ัก ²⁶ สี

¹ฉ.1, ฉ.2, แผนก ฉ.3, พเนก

²ฉ.1, ฉ.3, อาทน์ ฉ.2, อาทน์

³ฉ.1, ม³่ง ฉ.2, ฉ.3, ม³่ง

⁴ฉ.1, ฉ.2, เพคาน ฉ.3, พิคาน

⁵ฉ.1, ฉ.3, สรรพ ฉ.2, สรรพ

⁶ฉ.1, ฉ.3, ม⁶ุ⁶ป⁶ฉ⁶า ฉ.2, ม⁶ุ⁶ป⁶ฉ⁶า

⁷ฉ.1, ฉ.2, ก⁷ุ⁷ก⁷ษ⁷ ฉ.3, ก⁷ุ⁷ษ

⁸ฉ.1, ฉ.3, สบาย ฉ.2, สะบาย

⁹ฉ.1, ฉ.2, บันเตะห⁹ ฉ.3, ไ⁹พ⁹เ⁹ว⁹ะ⁹ห⁹

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ทรอ ฉ.3, ขอ

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ประสาร ฉ.3, ผสาน

¹²ฉ.1, ฉ.2, ทัง ฉ.3, ทัง

¹³ฉ.1, ฉ.2, บันาง ฉ.3, บรรจง

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, เจียร ฉ.3, เจียน

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, ประก¹⁵ิ¹⁵บ¹⁵ั¹⁵ค¹⁵ ฉ.3, ประก¹⁵ิ¹⁵บ¹⁵ั¹⁵ค¹⁵

(17) สารพัน ¹ พิงเพลิน	ทุษรมย ² จำเริญ	ฉันทรายกามี
เกษะพระเกษ	ภูวะ ³ ไนยชิเบท ⁴	ภูวะ ⁵ นาชิบคิ
ปกเกล้าเมา ⁶	เม่นกักคิเป็นตรี	เม่นโสศสมพอง

โคลง 4

(18) จงเสื่อมเสียพยกร้าย	เรื่อง ⁷ แรง
อย่าหลออย่ารักแพง	ถึมช้า
สอนใดพ้ออย่าแกล้ง	กลากลาถ
จักประเสริฐเลิศล้ำ	เลื่องหล้าฤ ⁸ ชวร

กาพย์ 36

(19) จงเสื่อมเสียพย ⁹	หยาบคาบเมสียงมลด	พังกูชาสอน
อย่าถึบอย่ารัก	อย่าเบี่ยงสัค ¹⁰	อย่า ¹¹ สลักหลอหลอน
เยื้องย้ายโยกกลอน	กว่าไขว่ขวิคักอัน	ถอนชนักรักขา

¹ฉ.1, ฉ.2, สารพัน ฉ.3, สารพรรณ

²ฉ.1, ฉ.2, รมย ฉ.3, รมย์

³ฉ.1, ฉ.2, ภูวะ ฉ.3, ภู

⁴ฉ.1, ฉ.2, ชิเบท ฉ.3, ชิเบทร

⁵ฉ.1, ฉ.2, ภูวะ ฉ.3, ภู

⁶ฉ.1, ฉ.3, เมาลี ฉ.2, เมาลี

⁷ฉ.1, ฉ.2, เรื่อง ฉ.3, เริง

⁸ฉ.1, ฤา ฉ.2, ฉ.3, ฤา

⁹ฉ.1, ฉ.3, พยท ฉ.2, พะยท

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, อย่าเบี่ยงสัค ฉ.3, กำรากร้ายรัก

¹¹ฉ.1, ฉ.2, อย่า ฉ.3, แด

(22) รัก ¹ ยถรัก ² ประยูร รัก ⁷ ไถ้ริมคันทร์ จอมเจ้าของทน	รัก ³ เกียรติรัก ⁴ ตระกูล จักรพรรดิภูมินทร์ ทรง ⁸ กฤษณนถ ⁹	รัก ⁵ ชาติรัก ⁶ คน เป็นกษัตริย์ อเนกเหลือหลาย
(23) รัก ¹⁰ หมอยรัก ¹¹ กวาง กรันพือกี้แล้ว กนเลี้ยงทั้ง ¹⁴ หลาย	รัก ¹² ผู้รับบาล สั่งสอนบแก่แล้ว ชื่นชมสมหมาย	ประวิบัติ ¹³ ให้สบาย บกลาตบกลาย มีหน้าเบิกบาน
(24) สมเค็จ ¹⁵ ผ่านเกล้า หัวสิบห้าไท ¹⁸ กรบกรันเกรืองอาน	บพิตร ¹⁶ พระเจ้า ข้าส่วยข้าไซ้ ล้วนแล้วแก้วกาย ¹⁹	จะเสนห์โปรดปราน ¹⁷ หัวไทจะประทาน จะนมะณิ ²⁰ รจนา

-
- ¹⁻⁷ฉ.1, ฉ.2, รักย์ ฉ.3, รัก
⁸ฉ.1, ฉ.3, ทรง ฉ.2, ทรง
⁹ฉ.1, อนันต์ ฉ.2, อนนนต์ ฉ.3, อนนต์
¹⁰⁻¹²ฉ.1, รักย์ ฉ.2, ฉ.3, รัก
¹³ฉ.1, ฉ.2, ประวิบัติ ฉ.3, ประวิบัติ
¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง
¹⁵ฉ.1, ฉ.2, สมเค็จ ฉ.3, สมเค็จ
¹⁶ฉ.1, ฉ.2, บพิตร ฉ.3, บพิตร
¹⁷ฉ.1, ฉ.2, ปราน ฉ.3, ปราน
¹⁸ฉ.1, ฉ.2, ไท ฉ.3, ไท
¹⁹ฉ.1, ฉ.2, กาย ฉ.3, กายจน
²⁰ฉ.1, จะนมะณิ ฉ.2, จะนมะณิ ฉ.3, มณี

โคลง 4

(25) จะไ้ ^๑ ประกั ^๒ กับ ^๓ ควั ^๔	อาภ ^๕ รณ ^๖
นพ ^๗ ร ^๘ ค ^๙ น ^{๑๐} ด ^{๑๑} ง ^{๑๒} กร ^{๑๓} ก ^{๑๔}	ก ^{๑๕} อง ^{๑๖} แ ^{๑๗} ก ^{๑๘} ว ^{๑๙}
ล ^{๒๐} ว ^{๒๑} น ^{๒๒} ข ^{๒๓} อง ^{๒๔} กา ^{๒๕} พระ ^{๒๖} น ^{๒๗} ก ^{๒๘}	ก ^{๒๙} ว ^{๓๐} ร ^{๓๑} ค ^{๓๒} ู ^{๓๓}
ช ^{๓๔} าย ^{๓๕} เพ ^{๓๖} ื่อ ^{๓๗} ร ^{๓๘} ^๒ ฎ ^{๓๙} เพ ^{๔๐} ื่อ ^{๔๑} ร ^{๔๒} ^๓ แ ^{๔๓} ว ^{๔๔}	เพ ^{๔๕} ร ^{๔๖} ิ ^{๔๗} ต ^{๔๘} เพ ^{๔๙} ร ^{๕๐} ม ^{๕๑} พ ^{๕๒} ร ^{๕๓} าย ^{๕๔} แ ^{๕๕} ต ^{๕๖} ง

กาพย์ 36

(26) พ ^๑ ื่อ ^๒ จะ ^๓ ไ้ ^๔ ประกั ^๕	อา ^๖ ภ ^๗ ร ^๘ ณ ^๙ า ^{๑๐} ม ^{๑๑} ส ^{๑๒} ร ^{๑๓} ร ^{๑๔} พ ^{๑๕} ^๔	ย ^{๑๖} ะ ^{๑๗} ย ^{๑๘} บ ^{๑๙} ค ^{๒๐} าว ^{๒๑} ท ^{๒๒} อง
แ ^{๒๓} พ ^{๒๔} ร ^{๒๕} ว ^{๒๖} แ ^{๒๗} พ ^{๒๘} ร ^{๒๙} ว ^{๓๐} ^๕ พ ^{๓๑} น ^{๓๒} า ^{๓๓} ต ^{๓๔}	พ ^{๓๕} ร ^{๓๖} าย ^{๓๗} พ ^{๓๘} ร ^{๓๙} าย ^{๔๐} ^๖ ช ^{๔๑} าย ^{๔๒} มา ^{๔๓} ก ^{๔๔} ^๗	โ ^{๔๕} อ ^{๔๖} ภ ^{๔๗} า ^{๔๘} น ^{๔๙} ป ^{๕๐} ก ^{๕๑} ท ^{๕๒} ระ ^{๕๓} พ ^{๕๔} อง
เล ^{๕๕} ื่อ ^{๕๖} ม ^{๕๗} เล ^{๕๘} ื่อ ^{๕๙} ม ^{๖๐} ^๘ ด ^{๖๑} ำ ^{๖๒} ย ^{๖๓} อง	ห ^{๖๔} ้อย ^{๖๕} ห ^{๖๖} ุ ^{๖๗} ญ ^{๖๘} ก ^{๖๙} ร ^{๗๐} อง	ว ^{๗๑} ิ ^{๗๒} จ ^{๗๓} ิ ^{๗๔} ต ^{๗๕} ร ^{๗๖} ^๙ จ ^{๗๗} ง ^{๗๘} ก ^{๗๙} ด
(27) ร ^{๘๐} ะ ^{๘๑} ร ^{๘๒} เ ^{๘๓} อ ^{๘๔} ง ^{๘๕} ร ^{๘๖} ัก ^{๘๗} ก ^{๘๘} า	ร ^{๘๙} ะ ^{๙๐} ร ^{๙๑} อง ^{๙๒} น ^{๙๓} า ^{๙๔} น ^{๙๕} า	ร ^{๙๖} ะ ^{๙๗} ร ^{๙๘} ิ ^{๙๙} ค ^{๑๐๐} ก ^{๑๐๑} น ^{๑๐๒} ^{๑๐}
ช ^{๑๐๓} บ ^{๑๐๔} ัก ^{๑๐๕} ร ^{๑๐๖} เ ^{๑๐๗} ง ^{๑๐๘} ค ^{๑๐๙} ำ ^{๑๑๐} เก ^{๑๑๑} ิง	ด ^{๑๑๒} ำ ^{๑๑๓} ก ^{๑๑๔} ล ^{๑๑๕} ก ^{๑๑๖} ร ^{๑๑๗} อง ^{๑๑๘} เ ^{๑๑๙} ิง	ช ^{๑๒๐} ั ^{๑๒๑} ช ^{๑๒๒} ว ^{๑๒๓} า ^{๑๒๔} ล ^{๑๒๕} ^{๑๑} ว ^{๑๒๖} ิ ^{๑๒๗} ม ^{๑๒๘}
พ ^{๑๒๙} ิ ^{๑๓๐} ธ ^{๑๓๑} ภ ^{๑๓๒} า ^{๑๓๓} ก ^{๑๓๔} ย ^{๑๓๕} อ ^{๑๓๖} ำ ^{๑๓๗} พ ^{๑๓๘} น	อ ^{๑๓๙} ำ ^{๑๔๐} ไ ^{๑๔๑} พ ^{๑๔๒} ง ^{๑๔๓} า ^{๑๔๔} ม ^{๑๔๕} ก ^{๑๔๖} ด	ไ ^{๑๔๗} อย ^{๑๔๘} เร ^{๑๔๙} เ ^{๑๕๐} ด ^{๑๕๑} า ^{๑๕๒} ว ^{๑๕๓} ร ^{๑๕๔} ร ^{๑๕๕} ณ ^{๑๕๖} ^{๑๒}

^๑ฉ.๑, ฉ.๒, ดดงกร ฉ.๓, ดดงกรณ^{๒-๓}ฉ.๑, เพชร ฉ.๒, เพชร ๓.๓, เพ็ชร^๔ฉ.๑, ฉ.๒, สรพ ฉ.๓, สรรพ^๕ฉ.๑, ฉ.๒, แพร้วฉ ฉ.๓, แพร้วแพร้ว^๖ฉ.๑, ฉ.๒, พรายฯ ฉ.๓, พรายพราย^๗ฉ.๑, ฉ.๓, มาต ฉ.๒, มาก^๘ฉ.๑, ฉ.๒, เลื่อมฯ ฉ.๓, เลื่อมเลื่อม^๙ฉ.๑, ฉ.๒, วิจิตร ฉ.๓, พิจิตร^{๑๐}ฉ.๑, ฉ.๓, รัตน ฉ.๒, รัตน^{๑๑}ฉ.๑, ฉ.๒, ชัชวาล ฉ.๓, ชัชวาลย์^{๑๒}ฉ.๑, รวรว ฉ.๒, รวรวร ฉ.๓, ลาวรรณ

(28) จะเลื่องเลื่อง ¹ ภา	ชูเชือกเชือก ² ชื้อ	ขมขมขม ³ อนันต์
รุ่งเรืองเรือง ⁴ ไย	ดำเดียดเดียด ⁵ ไกร	กรังไคไค ⁶ จะทั
ทุกเขตรเขตร ⁷ ขัด ⁸	กรันกร้ามกร้าม ⁹ กรัน	หวาดหวั่นหวั่น ¹⁰ ไหว
(29) ยถักถัก ¹¹ สมบัตี ¹¹	สมบุร ¹² ภูสวัสกี	สวระพัก ¹³ พึงใจ
จงมีมาโนช	เปรมปรี ¹⁴ ปราโมช ¹⁵	พิศุคอิน้องใส
อย่าทุกข์ ¹⁶ โทมนิกร	เสน่ห้วงกัง ¹⁷ ใจ	ประคิพัทธ ¹⁸ ภักดี

¹ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, เลื่อง

²ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, เชือก

³ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, ขม

⁴ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, เรือง

⁵ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, เดียด

⁶ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, ไค

⁷ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, เขตร

⁸ฉ.1, ขันท์ ฉ.2 ขันท์ ฉ.3, ขันท์

⁹ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, กร้าม

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ๆ ฉ.3, หวั่น

¹¹ฉ.1, ฉ.2, สมบัติ ฉ.3, สมบัติ

¹²ฉ.1, ฉ.2, สมบุรุษ ฉ.3, สมบุรุษ

¹³ฉ.1, ฉ.2, สวระพัก ฉ.3, สวระพัก

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ปรี ฉ.3, ปรี

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, โมช ฉ.3, โมช

¹⁶ฉ.1, ฉ.3, ทุกข์ ฉ.2, ทุกข์

¹⁷ฉ.1, หวังกัง ฉ.2, หวังกัง ฉ.3, หวังกัง

¹⁸ฉ.1, พักฉ ฉ.2, พักฉ ฉ.3, พักฉ

(30) มพเพวิวาท ¹	บุญเบื้องบุรพชาติ	เกยภูมามี
พระบาทสมเด็จพระเจ้า ¹	พระพงษ์สรโรทัย ²	ผู้ทรงคุณ ³ บุร
เฉลิมโลกย์ ⁴ โม ⁵	ทรงบุญรา ⁵	พิเษ ⁶ สมการ
(31) สบณพอดแล้ว	กั้งไค้งแกว	จักรพรรดิ ⁷ ภูบาอ
แต่นี่หน้า ⁸	เย็น ⁵ หัวหลังท้าว	การาจะสาราญ
ไพรีภาพาน	เกษมกุศลศักดิ์	ทุกสิ่งสมมุต ¹⁰

โคลง 4

(32) ผู้ศฤงคารกัณฑ์อวมัก	กเขนทร์ เสวกรนา
กรมหมื่นศรีสุเรนทร์	กล่าวอ้าง
ถวายแก่ปิ่นกุเขนทร์	อยุทธเขต ไร่ฤา
หวังอยู่ภูเขเรศวร	สืบเจ้าเงินเฉลิม ¹¹

¹ฉ.1, ฉ.2, สมเด็จ ฉ.3, สมเด็จพระ

²ฉ.1, ฉ.2, สรรพคุณ ฉ.3, สรรพคุณ

³ฉ.1, ฉ.3, กุร ฉ.2, กุร

⁴ฉ.1, ฉ.2, โลกย์ ฉ.3, โลก

⁵ฉ.1, ฉ.3, โม⁵ ฉ.2, โมลี

⁶ฉ.1, ฉ.2, พิเษ ฉ.3, พิเษ

⁷ฉ.1, ฉ.2, จักรพรรดิ ฉ.3, จักรพรรดิ

⁸ฉ.1, ฉ.2, พระหน้า ฉ.3, หน้า

⁹ฉ.1, ฉ.2, เย็น ฉ.3, เย็น

¹⁰ฉ.1, สมมุต ฉ.2, สมมุต ฉ.3, สมมุต

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ไม่มีโคลงนี้

ฉันทคุุณฐิสังเวยกล่อมร้างแห่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

๗๖๖ คุุณฐิ สุธิสงคราม¹ กล่าวว่า " เรื่องกำนันที่คุุณฐิสังเวยกล่อมร้างพัง และกาพย์ขับไม้กล่อมร้างพัง พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส^๒ นี้ บิสิมส์ปรากฏอยู่ในหนังสือที่เรียกกันว่า ชุมมนุสัที่คุุณฐิสังเวย พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาตรีธรรมศุกราชบรมนารถนิวยภักดี ภิริยพาหะ (เจริญ จารุจินดา) เมื่อ พ.ศ. 2457 "

และอีกตอนหนึ่งก็กล่าวว่า " ในตอนท้ายของกาพย์ขับไม้กล่อมร้างพังนั้น มีโคลงบอกพระนาบผู้แต่งฉันทคุุณฐิ เพื่อให้เกิดกับวันทีกล่อมร้างพลาย พระนิพนธ์ของกรมหมื่นศรีสุเรนทรจึงมีอยู่ก่อนแล้ว ในการทรงพระนิพนธ์ฉันทคุุณฐิและกาพย์กล่อมร้างพังนี้ปรากฏว่า กรบหมื่นไกรสรวิชิต เป็นผู้อาราธนาให้ทรงพระนิพนธ์เช่นเดียวกับสมุทรโฆษกำนันที จะนั้นจึงสันนิษฐานว่าทรงแต่งพระนิพนธ์เรื่องฉันทคุุณฐิกล่อมร้างพังนี้ก่อนสมุทรโฆษกำนันทีหอยปี เข้าใจว่าคงจะทรงนิพนธ์เรื่องนี้ก่อนได้ข้างเผือกพังหงสาสุวรรณกในรัชกาลที่ 3 "^๒

ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิ์คิกุล ๓ อยุธยา³ ได้กล่าวถึงพระนิพนธ์หนังสือต่างๆของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ว่าที่สำคัญควรจะนำมากล่าวได้ข้างไว้ 17 เรื่องด้วยกัน ใน 17 เรื่องนี้มี ฉันทคุุณฐิสังเวยกล่อมร้างพัง และกาพย์ขับไม้กล่อมร้างพังแยกไว้เป็น 2 เรื่อง

¹ คุุณฐิ สุธิสงคราม กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส หน้า 384

² คุุณฐิ. หน้า 385-386

³ ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิ์คิกุล ๓ อยุธยา พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส หน้า 13

๑๔ วุฒิ สุธิสงกรรม¹ กล่าวถึงเหตุที่รัชกาลที่ 3 ไม่นำเอาฉันทกล่อมช้าง
พลายมากล่อมช้างเพราะว่า

"อาจเป็นด้วยพระนิพนธ์กล่อมช้างพลายของกรมหมื่นศรีสุเรนทรที่ทรงไว้ใน
รัชกาลที่ 2 นั้น ไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้กล่อมช้างทั้งในรัชกาลที่ 3 หรือจะเป็น
ด้วยทรงรังเกียจพระนิพนธ์ของกรมหมื่นศรีสุเรนทรขึ้นบา ด้วยเคยเป็นอริกันมาแต่
รัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง ไม่โปรดพระนิพนธ์ฉันทกล่อมช้าง
ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร กรมหมื่นไกรสรวิจิตร เจ้ากรมพระอาลักษณ์จึง ได้กราบทูล
อาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสให้ทรงพระราชนิพนธ์
ฉันทกล่อมช้างทั้งขึ้นใหม่โดยเฉพาะสำหรับใช้ใบิจฉันทกล่อมช้างทั้งหงสาสุวรรณครานั้น
ก็อาจจะเป็นได้ ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งหรือหลายเหตุก็เป็นได้เช่นกัน ฉะนั้นจึงได้เกิด
พระนิพนธ์ 'แสดงฉบับซ้ำใส่ สืบสอง' ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระ
พระปรมานุชิตชิโนรสพระองค์นั้น"

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงแต่งฉันทกล่อมช้างทั้ง
เมื่อกราวได้ว่างแล้ว หังหงสาสุวรรณคร ในรัชกาลที่ 3 และประวัติของช้างว่า

"คงจะทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ก่อนได้ช้างเผือกหงสาสุวรรณครในรัชกาลที่ 3
ช้างทั้งสี่ระลอกนี้เป็นลูกเถื่อนกลองไฟที่ป่าแขวงเมืองศรีสาโรงทอง เจ้าพระยา
บดินทรเดชาสิงห์ (แก้วกระดูลสิงห์เสนา) นำถวายสมโภชน์ในวัน ๓ วัน ๓ 4 ก่ำ
มีวศ จ.ก. 1202 (พ.ศ. 2383) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว² พระ
ราชทานนามว่า 'หังหงสาสุวรรณคร' เป็นช้างพังฉ้างเดียวที่ได้ในรัชกาลที่ 3 "²

¹ ๑๔ วุฒิ สุธิสงกรรม กรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ หน้า 392

² ๒. หน้า 386

และยังได้กล่าวถึงผู้อาราธนาไว้ด้วยว่า "เมื่อได้ช้างพังหงสาสุวรรณกัณฐิกา
ที่ 3 นั้น กรมหมื่นไกรสรวิชิต ได้ว่าราชการกรมพระอาทิตย์อยู่ จึงได้ทรงอาราธนา
พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสให้ทรงฉันทกล่อมช้างพัง (เมีย) ช้างนั้น"¹

เจ้าคุณ สุนทรสิริ² ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทรงนิพนธ์ฉันทกล่อมช้างพัง ว่า

"ในตอนท้ายของฉันทกล่อมช้างพังนั้นปรากฏความว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงพระราชนิพนธ์ฉันทกล่อมช้างพังนั้นขึ้นเพื่อเฉลิม
พระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 กรุงรัตนโกสินทร์
และได้ทรงพระนิพนธ์แปลกกว่าฉันทกล่อมช้างน่าย ซึ่งได้มีอยู่เดิมอันเป็นพระนิพนธ์
ของกรมหมื่นตรีสุเรนทรในรัชกาลที่ 2 "²

¹เจ้าคุณ สุนทรสิริ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส หน้า 387

²ก. หน้า 385

เอกสารหมายเลข 4

เอกสารฉบับนี้เป็นผลจากการตรวจสอบชำระจากเอกสาร 3 ฉบับ คือ

ฉบับ 1 ก้นหาล้อมขวาง พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
หม่อมหลวงแดง สุนทรโวหาร เลขที่ 17 พ.ศ. 2479 (ใบมีกาพย์ขับใบ)

ฉบับ 2 กล่อมช้างพังกำนัน พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
เลขที่ 9 ข.1/ข หอสมุดแห่งชาติ

ฉบับ 3 จุลนิพนธ์ที่คุ้งวิจิตรเวียง กรุณา พ.ศ. 2503

อักษรย่อที่ใช้แทนเอกสาร 3 ฉบับ

ฉบับ 1 ใช้อักษรย่อว่า ก.1

ฉบับ 2 ใช้อักษรย่อว่า ก.2

ฉบับ 3 ใช้อักษรย่อว่า ก.3

ในการตรวจสอบชำระเอกสารหมายเลข 4 นี้ใช้เกณฑ์การพิจารณาดังต่อไปนี้

ก. คำหรือความที่ไม่มีความหมายเฉพาะกับหมายความว่า คำหรือความนั้นตรงความ
ต้นฉบับทั้ง 3 ฉบับ (หรือ 2 ฉบับในกาพย์ขับใบ)

ข. วลี คำหรือพยางค์ที่มีหลายเลวากับเป็นคำที่ใช้พิจารณาจากเกณฑ์ดังนี้

1) เป็นวลี คำหรือพยางค์ที่ปรากฏในเอกสารจำนวน 3 ฉบับนี้ซ้ำกันมากที่สุด เช่น ก.1, ก.2, ให้ ก.3, ไท ก็ได้ออกคำว่า ให้

2) เป็นคำที่มีตัวสะกดการันต์ถูกต้องของทรวินิจฉัยเกี่ยวกับคำในพจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เช่น ก.1, ก.2, รวง ก.3, รัง ก็ได้ออกคำ
ว่า รัง

3) เป็นคำที่ได้พิจารณาเทียบเคียงกับคำที่เป็นคำเดียวกันแต่ได้ปรากฏที่
อื่นในเอกสารตามความหมาย ข้อ ก. เช่น ไสล เมื่อปรากฏที่อื่นเป็น ไสล ก็คงใช้
ไสล

ฉบับ 16

(1) สรวณ¹พิ²ฐ³กรบัง⁴กั⁵ ไคร⁶ร⁷ก⁸น⁹นิ¹⁰ร¹¹นทราย¹²คว¹³ย¹⁴เค¹⁵อ¹⁶บ¹⁷ำ¹⁸มา¹⁹ง(2) ไท¹ว²ไ³ท⁴เ⁵พ⁶ย⁷ท⁸ำ⁹ว¹⁰ท¹¹ัง¹² ำ¹³ว¹⁴ง¹⁵ น¹⁶ำ¹⁷ว¹⁸ญ¹⁹แบ²⁰น²¹ส²²ร²³ว²⁴งทุ¹ก²ห³ม⁴ำ⁵ร⁶ัง⁷ร⁸ัก⁹ษ¹⁰า(3) เป¹น²อา³ท⁴ี⁵ก⁶ม⁷ด⁸า⁹ก¹⁰น¹¹ ำ¹²ว¹³ง¹⁴า¹⁵ ค¹⁶น¹⁷ ำ¹⁸ว¹⁹ง²⁰ ำ²¹ว²²ง²³ ำ²⁴ว²⁵ง²⁶ ำ²⁷ว²⁸ง²⁹ ำ³⁰ว³¹ง³² ำ³³ว³⁴ง³⁵ ำ³⁶ว³⁷ง³⁸ ำ³⁹ว⁴⁰ง⁴¹ ำ⁴²ว⁴³ง⁴⁴ ำ⁴⁵ว⁴⁶ง⁴⁷ ำ⁴⁸ว⁴⁹ง⁵⁰ ำ⁵¹ว⁵²ง⁵³ ำ⁵⁴ว⁵⁵ง⁵⁶ ำ⁵⁷ว⁵⁸ง⁵⁹ ำ⁶⁰ว⁶¹ง⁶² ำ⁶³ว⁶⁴ง⁶⁵ ำ⁶⁶ว⁶⁷ง⁶⁸ ำ⁶⁹ว⁷⁰ง⁷¹ ำ⁷²ว⁷³ง⁷⁴ ำ⁷⁵ว⁷⁶ง⁷⁷ ำ⁷⁸ว⁷⁹ง⁸⁰ ำ⁸¹ว⁸²ง⁸³ ำ⁸⁴ว⁸⁵ง⁸⁶ ำ⁸⁷ว⁸⁸ง⁸⁹ ำ⁹⁰ว⁹¹ง⁹² ำ⁹³ว⁹⁴ง⁹⁵ ำ⁹⁶ว⁹⁷ง⁹⁸ ำ⁹⁹ว¹⁰⁰ง¹⁰¹ ำ¹⁰²ว¹⁰³ง¹⁰⁴ ำ¹⁰⁵ว¹⁰⁶ง¹⁰⁷ ำ¹⁰⁸ว¹⁰⁹ง¹¹⁰ ำ¹¹¹ว¹¹²ง¹¹³ ำ¹¹⁴ว¹¹⁵ง¹¹⁶ ำ¹¹⁷ว¹¹⁸ง¹¹⁹ ำ¹²⁰ว¹²¹ง¹²² ำ¹²³ว¹²⁴ง¹²⁵ ำ¹²⁶ว¹²⁷ง¹²⁸ ำ¹²⁹ว¹³⁰ง¹³¹ ำ¹³²ว¹³³ง¹³⁴ ำ¹³⁵ว¹³⁶ง¹³⁷ ำ¹³⁸ว¹³⁹ง¹⁴⁰ ำ¹⁴¹ว¹⁴²ง¹⁴³ ำ¹⁴⁴ว¹⁴⁵ง¹⁴⁶ ำ¹⁴⁷ว¹⁴⁸ง¹⁴⁹ ำ¹⁵⁰ว¹⁵¹ง¹⁵² ำ¹⁵³ว¹⁵⁴ง¹⁵⁵ ำ¹⁵⁶ว¹⁵⁷ง¹⁵⁸ ำ¹⁵⁹ว¹⁶⁰ง¹⁶¹ ำ¹⁶²ว¹⁶³ง¹⁶⁴ ำ¹⁶⁵ว¹⁶⁶ง¹⁶⁷ ำ¹⁶⁸ว¹⁶⁹ง¹⁷⁰ ำ¹⁷¹ว¹⁷²ง¹⁷³ ำ¹⁷⁴ว¹⁷⁵ง¹⁷⁶ ำ¹⁷⁷ว¹⁷⁸ง¹⁷⁹ ำ¹⁸⁰ว¹⁸¹ง¹⁸² ำ¹⁸³ว¹⁸⁴ง¹⁸⁵ ำ¹⁸⁶ว¹⁸⁷ง¹⁸⁸ ำ¹⁸⁹ว¹⁹⁰ง¹⁹¹ ำ¹⁹²ว¹⁹³ง¹⁹⁴ ำ¹⁹⁵ว¹⁹⁶ง¹⁹⁷ ำ¹⁹⁸ว¹⁹⁹ง²⁰⁰ ำ²⁰¹ว²⁰²ง²⁰³ ำ²⁰⁴ว²⁰⁵ง²⁰⁶ ำ²⁰⁷ว²⁰⁸ง²⁰⁹ ำ²¹⁰ว²¹¹ง²¹² ำ²¹³ว²¹⁴ง²¹⁵ ำ²¹⁶ว²¹⁷ง²¹⁸ ำ²¹⁹ว²²⁰ง²²¹ ำ²²²ว²²³ง²²⁴ ำ²²⁵ว²²⁶ง²²⁷ ำ²²⁸ว²²⁹ง²³⁰ ำ²³¹ว²³²ง²³³ ำ²³⁴ว²³⁵ง²³⁶ ำ²³⁷ว²³⁸ง²³⁹ ำ²⁴⁰ว²⁴¹ง²⁴² ำ²⁴³ว²⁴⁴ง²⁴⁵ ำ²⁴⁶ว²⁴⁷ง²⁴⁸ ำ²⁴⁹ว²⁵⁰ง²⁵¹ ำ²⁵²ว²⁵³ง²⁵⁴ ำ²⁵⁵ว²⁵⁶ง²⁵⁷ ำ²⁵⁸ว²⁵⁹ง²⁶⁰ ำ²⁶¹ว²⁶²ง²⁶³ ำ²⁶⁴ว²⁶⁵ง²⁶⁶ ำ²⁶⁷ว²⁶⁸ง²⁶⁹ ำ²⁷⁰ว²⁷¹ง²⁷² ำ²⁷³ว²⁷⁴ง²⁷⁵ ำ²⁷⁶ว²⁷⁷ง²⁷⁸ ำ²⁷⁹ว²⁸⁰ง²⁸¹ ำ²⁸²ว²⁸³ง²⁸⁴ ำ²⁸⁵ว²⁸⁶ง²⁸⁷ ำ²⁸⁸ว²⁸⁹ง²⁹⁰ ำ²⁹¹ว²⁹²ง²⁹³ ำ²⁹⁴ว²⁹⁵ง²⁹⁶ ำ²⁹⁷ว²⁹⁸ง²⁹⁹ ำ³⁰⁰ว³⁰¹ง³⁰² ำ³⁰³ว³⁰⁴ง³⁰⁵ ำ³⁰⁶ว³⁰⁷ง³⁰⁸ ำ³⁰⁹ว³¹⁰ง³¹¹ ำ³¹²ว³¹³ง³¹⁴ ำ³¹⁵ว³¹⁶ง³¹⁷ ำ³¹⁸ว³¹⁹ง³²⁰ ำ³²¹ว³²²ง³²³ ำ³²⁴ว³²⁵ง³²⁶ ำ³²⁷ว³²⁸ง³²⁹ ำ³³⁰ว³³¹ง³³² ำ³³³ว³³⁴ง³³⁵ ำ³³⁶ว³³⁷ง³³⁸ ำ³³⁹ว³⁴⁰ง³⁴¹ ำ³⁴²ว³⁴³ง³⁴⁴ ำ³⁴⁵ว³⁴⁶ง³⁴⁷ ำ³⁴⁸ว³⁴⁹ง³⁵⁰ ำ³⁵¹ว³⁵²ง³⁵³ ำ³⁵⁴ว³⁵⁵ง³⁵⁶ ำ³⁵⁷ว³⁵⁸ง³⁵⁹ ำ³⁶⁰ว³⁶¹ง³⁶² ำ³⁶³ว³⁶⁴ง³⁶⁵ ำ³⁶⁶ว³⁶⁷ง³⁶⁸ ำ³⁶⁹ว³⁷⁰ง³⁷¹ ำ³⁷²ว³⁷³ง³⁷⁴ ำ³⁷⁵ว³⁷⁶ง³⁷⁷ ำ³⁷⁸ว³⁷⁹ง³⁸⁰ ำ³⁸¹ว³⁸²ง³⁸³ ำ³⁸⁴ว³⁸⁵ง³⁸⁶ ำ³⁸⁷ว³⁸⁸ง³⁸⁹ ำ³⁹⁰ว³⁹¹ง³⁹² ำ³⁹³ว³⁹⁴ง³⁹⁵ ำ³⁹⁶ว³⁹⁷ง³⁹⁸ ำ³⁹⁹ว⁴⁰⁰ง⁴⁰¹ ำ⁴⁰²ว⁴⁰³ง⁴⁰⁴ ำ⁴⁰⁵ว⁴⁰⁶ง⁴⁰⁷ ำ⁴⁰⁸ว⁴⁰⁹ง⁴¹⁰ ำ⁴¹¹ว⁴¹²ง⁴¹³ ำ⁴¹⁴ว⁴¹⁵ง⁴¹⁶ ำ⁴¹⁷ว⁴¹⁸ง⁴¹⁹ ำ⁴²⁰ว⁴²¹ง⁴²² ำ⁴²³ว⁴²⁴ง⁴²⁵ ำ⁴²⁶ว⁴²⁷ง⁴²⁸ ำ⁴²⁹ว⁴³⁰ง⁴³¹ ำ⁴³²ว⁴³³ง⁴³⁴ ำ⁴³⁵ว⁴³⁶ง⁴³⁷ ำ⁴³⁸ว⁴³⁹ง⁴⁴⁰ ำ⁴⁴¹ว⁴⁴²ง⁴⁴³ ำ⁴⁴⁴ว⁴⁴⁵ง⁴⁴⁶ ำ⁴⁴⁷ว⁴⁴⁸ง⁴⁴⁹ ำ⁴⁵⁰ว⁴⁵¹ง⁴⁵² ำ⁴⁵³ว⁴⁵⁴ง⁴⁵⁵ ำ⁴⁵⁶ว⁴⁵⁷ง⁴⁵⁸ ำ⁴⁵⁹ว⁴⁶⁰ง⁴⁶¹ ำ⁴⁶²ว⁴⁶³ง⁴⁶⁴ ำ⁴⁶⁵ว⁴⁶⁶ง⁴⁶⁷ ำ⁴⁶⁸ว⁴⁶⁹ง⁴⁷⁰ ำ⁴⁷¹ว⁴⁷²ง⁴⁷³ ำ⁴⁷⁴ว⁴⁷⁵ง⁴⁷⁶ ำ⁴⁷⁷ว⁴⁷⁸ง⁴⁷⁹ ำ⁴⁸⁰ว⁴⁸¹ง⁴⁸² ำ⁴⁸³ว⁴⁸⁴ง⁴⁸⁵ ำ⁴⁸⁶ว⁴⁸⁷ง⁴⁸⁸ ำ⁴⁸⁹ว⁴⁹⁰ง⁴⁹¹ ำ⁴⁹²ว⁴⁹³ง⁴⁹⁴ ำ⁴⁹⁵ว⁴⁹⁶ง⁴⁹⁷ ำ⁴⁹⁸ว⁴⁹⁹ง⁵⁰⁰ ำ⁵⁰¹ว⁵⁰²ง⁵⁰³ ำ⁵⁰⁴ว⁵⁰⁵ง⁵⁰⁶ ำ⁵⁰⁷ว⁵⁰⁸ง⁵⁰⁹ ำ⁵¹⁰ว⁵¹¹ง⁵¹² ำ⁵¹³ว⁵¹⁴ง⁵¹⁵ ำ⁵¹⁶ว⁵¹⁷ง⁵¹⁸ ำ⁵¹⁹ว⁵²⁰ง⁵²¹ ำ⁵²²ว⁵²³ง⁵²⁴ ำ⁵²⁵ว⁵²⁶ง⁵²⁷ ำ⁵²⁸ว⁵²⁹ง⁵³⁰ ำ⁵³¹ว⁵³²ง⁵³³ ำ⁵³⁴ว⁵³⁵ง⁵³⁶ ำ⁵³⁷ว⁵³⁸ง⁵³⁹ ำ⁵⁴⁰ว⁵⁴¹ง⁵⁴² ำ⁵⁴³ว⁵⁴⁴ง⁵⁴⁵ ำ⁵⁴⁶ว⁵⁴⁷ง⁵⁴⁸ ำ⁵⁴⁹ว⁵⁵⁰ง⁵⁵¹ ำ⁵⁵²ว⁵⁵³ง⁵⁵⁴ ำ⁵⁵⁵ว⁵⁵⁶ง⁵⁵⁷ ำ⁵⁵⁸ว⁵⁵⁹ง⁵⁶⁰ ำ⁵⁶¹ว⁵⁶²ง⁵⁶³ ำ⁵⁶⁴ว⁵⁶⁵ง⁵⁶⁶ ำ⁵⁶⁷ว⁵⁶⁸ง⁵⁶⁹ ำ⁵⁷⁰ว⁵⁷¹ง⁵⁷² ำ⁵⁷³ว⁵⁷⁴ง⁵⁷⁵ ำ⁵⁷⁶ว⁵⁷⁷ง⁵⁷⁸ ำ⁵⁷⁹ว⁵⁸⁰ง⁵⁸¹ ำ⁵⁸²ว⁵⁸³ง⁵⁸⁴ ำ⁵⁸⁵ว⁵⁸⁶ง⁵⁸⁷ ำ⁵⁸⁸ว⁵⁸⁹ง⁵⁹⁰ ำ⁵⁹¹ว⁵⁹²ง⁵⁹³ ำ⁵⁹⁴ว⁵⁹⁵ง⁵⁹⁶ ำ⁵⁹⁷ว⁵⁹⁸ง⁵⁹⁹ ำ⁶⁰⁰ว⁶⁰¹ง⁶⁰² ำ⁶⁰³ว⁶⁰⁴ง⁶⁰⁵ ำ⁶⁰⁶ว⁶⁰⁷ง⁶⁰⁸ ำ⁶⁰⁹ว⁶¹⁰ง⁶¹¹ ำ⁶¹²ว⁶¹³ง⁶¹⁴ ำ⁶¹⁵ว⁶¹⁶ง⁶¹⁷ ำ⁶¹⁸ว⁶¹⁹ง⁶²⁰ ำ⁶²¹ว⁶²²ง⁶²³ ำ⁶²⁴ว⁶²⁵ง⁶²⁶ ำ⁶²⁷ว⁶²⁸ง⁶²⁹ ำ⁶³⁰ว⁶³¹ง⁶³² ำ⁶³³ว⁶³⁴ง⁶³⁵ ำ⁶³⁶ว⁶³⁷ง⁶³⁸ ำ⁶³⁹ว⁶⁴⁰ง⁶⁴¹ ำ⁶⁴²ว⁶⁴³ง⁶⁴⁴ ำ⁶⁴⁵ว⁶⁴⁶ง⁶⁴⁷ ำ⁶⁴⁸ว⁶⁴⁹ง⁶⁵⁰ ำ⁶⁵¹ว⁶⁵²ง⁶⁵³ ำ⁶⁵⁴ว⁶⁵⁵ง⁶⁵⁶ ำ⁶⁵⁷ว⁶⁵⁸ง⁶⁵⁹ ำ⁶⁶⁰ว⁶⁶¹ง⁶⁶² ำ⁶⁶³ว⁶⁶⁴ง⁶⁶⁵ ำ⁶⁶⁶ว⁶⁶⁷ง⁶⁶⁸ ำ⁶⁶⁹ว⁶⁷⁰ง⁶⁷¹ ำ⁶⁷²ว⁶⁷³ง⁶⁷⁴ ำ⁶⁷⁵ว⁶⁷⁶ง⁶⁷⁷ ำ⁶⁷⁸ว⁶⁷⁹ง⁶⁸⁰ ำ⁶⁸¹ว⁶⁸²ง⁶⁸³ ำ⁶⁸⁴ว⁶⁸⁵ง⁶⁸⁶ ำ⁶⁸⁷ว⁶⁸⁸ง⁶⁸⁹ ำ⁶⁸⁹ว⁶⁹⁰ง⁶⁹¹ ำ⁶⁹²ว⁶⁹³ง⁶⁹⁴ ำ⁶⁹⁵ว⁶⁹⁶ง⁶⁹⁷ ำ⁶⁹⁸ว⁶⁹⁹ง⁷⁰⁰ ำ⁷⁰¹ว⁷⁰²ง⁷⁰³ ำ⁷⁰⁴ว⁷⁰⁵ง⁷⁰⁶ ำ⁷⁰⁷ว⁷⁰⁸ง⁷⁰⁹ ำ⁷¹⁰ว⁷¹¹ง⁷¹² ำ⁷¹³ว⁷¹⁴ง⁷¹⁵ ำ⁷¹⁶ว⁷¹⁷ง⁷¹⁸ ำ⁷¹⁹ว⁷²⁰ง⁷²¹ ำ⁷²²ว⁷²³ง⁷²⁴ ำ⁷²⁵ว⁷²⁶ง⁷²⁷ ำ⁷²⁸ว⁷²⁹ง⁷³⁰ ำ⁷³¹ว⁷³²ง⁷³³ ำ⁷³⁴ว⁷³⁵ง⁷³⁶ ำ⁷³⁷ว⁷³⁸ง⁷³⁹ ำ⁷⁴⁰ว⁷⁴¹ง⁷⁴² ำ⁷⁴³ว⁷⁴⁴ง⁷⁴⁵ ำ⁷⁴⁶ว⁷⁴⁷ง⁷⁴⁸ ำ⁷⁴⁹ว⁷⁵⁰ง⁷⁵¹ ำ⁷⁵²ว⁷⁵³ง⁷⁵⁴ ำ⁷⁵⁵ว⁷⁵⁶ง⁷⁵⁷ ำ⁷⁵⁸ว⁷⁵⁹ง⁷⁶⁰ ำ⁷⁶¹ว⁷⁶²ง⁷⁶³ ำ⁷⁶⁴ว⁷⁶⁵ง⁷⁶⁶ ำ⁷⁶⁷ว⁷⁶⁸ง⁷⁶⁹ ำ⁷⁷⁰ว⁷⁷¹ง⁷⁷² ำ⁷⁷³ว⁷⁷⁴ง⁷⁷⁵ ำ⁷⁷⁶ว⁷⁷⁷ง⁷⁷⁸ ำ⁷⁷⁹ว⁷⁸⁰ง⁷⁸¹ ำ⁷⁸²ว⁷⁸³ง⁷⁸⁴ ำ⁷⁸⁵ว⁷⁸⁶ง⁷⁸⁷ ำ⁷⁸⁸ว⁷⁸⁹ง⁷⁹⁰ ำ⁷⁹¹ว⁷⁹²ง⁷⁹³ ำ⁷⁹⁴ว⁷⁹⁵ง⁷⁹⁶ ำ⁷⁹⁷ว⁷⁹⁸ง⁷⁹⁹ ำ⁸⁰⁰ว⁸⁰¹ง⁸⁰² ำ⁸⁰³ว⁸⁰⁴ง⁸⁰⁵ ำ⁸⁰⁶ว⁸⁰⁷ง⁸⁰⁸ ำ⁸⁰⁹ว⁸¹⁰ง⁸¹¹ ำ⁸¹²ว⁸¹³ง⁸¹⁴ ำ⁸¹⁵ว⁸¹⁶ง⁸¹⁷ ำ⁸¹⁸ว⁸¹⁹ง⁸²⁰ ำ⁸²¹ว⁸²²ง⁸²³ ำ⁸²⁴ว⁸²⁵ง⁸²⁶ ำ⁸²⁷ว⁸²⁸ง⁸²⁹ ำ⁸³⁰ว⁸³¹ง⁸³² ำ⁸³³ว⁸³⁴ง⁸³⁵ ำ⁸³⁶ว⁸³⁷ง⁸³⁸ ำ⁸³⁹ว⁸⁴⁰ง⁸⁴¹ ำ⁸⁴²ว⁸⁴³ง⁸⁴⁴ ำ⁸⁴⁵ว⁸⁴⁶ง⁸⁴⁷ ำ⁸⁴⁸ว⁸⁴⁹ง⁸⁵⁰ ำ⁸⁵¹ว⁸⁵²ง⁸⁵³ ำ⁸⁵⁴ว⁸⁵⁵ง⁸⁵⁶ ำ⁸⁵⁷ว⁸⁵⁸ง⁸⁵⁹ ำ⁸⁶⁰ว⁸⁶¹ง⁸⁶² ำ⁸⁶³ว⁸⁶⁴ง⁸⁶⁵ ำ⁸⁶⁶ว⁸⁶⁷ง⁸⁶⁸ ำ⁸⁶⁹ว⁸⁷⁰ง⁸⁷¹ ำ⁸⁷²ว⁸⁷³ง⁸⁷⁴ ำ⁸⁷⁵ว⁸⁷⁶ง⁸⁷⁷ ำ⁸⁷⁸ว⁸⁷⁹ง⁸⁸⁰ ำ⁸⁸¹ว⁸⁸²ง⁸⁸³ ำ⁸⁸⁴ว⁸⁸⁵ง⁸⁸⁶ ำ⁸⁸⁷ว⁸⁸⁸ง⁸⁸⁹ ำ⁸⁸⁹ว⁸⁹⁰ง⁸⁹¹ ำ⁸⁹²ว⁸⁹³ง⁸⁹⁴ ำ⁸⁹⁵ว⁸⁹⁶ง⁸⁹⁷ ำ⁸⁹⁸ว⁸⁹⁹ง⁹⁰⁰ ำ⁹⁰¹ว⁹⁰²ง⁹⁰³ ำ⁹⁰⁴ว⁹⁰⁵ง⁹⁰⁶ ำ⁹⁰⁷ว⁹⁰⁸ง⁹⁰⁹ ำ⁹¹⁰ว⁹¹¹ง⁹¹² ำ⁹¹³ว⁹¹⁴ง⁹¹⁵ ำ⁹¹⁶ว⁹¹⁷ง⁹¹⁸ ำ⁹¹⁹ว⁹²⁰ง⁹²¹ ำ⁹²²ว⁹²³ง⁹²⁴ ำ⁹²⁵ว⁹²⁶ง⁹²⁷ ำ⁹²⁸ว⁹²⁹ง⁹³⁰ ำ⁹³¹ว⁹³²ง⁹³³ ำ⁹³⁴ว⁹³⁵ง⁹³⁶ ำ⁹³⁷ว⁹³⁸ง⁹³⁹ ำ⁹⁴⁰ว⁹⁴¹ง⁹⁴² ำ⁹⁴³ว⁹⁴⁴ง⁹⁴⁵ ำ⁹⁴⁶ว⁹⁴⁷ง⁹⁴⁸ ำ⁹⁴⁹ว⁹⁵⁰ง⁹⁵¹ ำ⁹⁵²ว⁹⁵³ง⁹⁵⁴ ำ⁹⁵⁵ว⁹⁵⁶ง⁹⁵⁷ ำ⁹⁵⁸ว⁹⁵⁹ง⁹⁶⁰ ำ⁹⁶¹ว⁹⁶²ง⁹⁶³ ำ⁹⁶⁴ว⁹⁶⁵ง⁹⁶⁶ ำ⁹⁶⁷ว⁹⁶⁸ง⁹⁶⁹ ำ⁹⁷⁰ว⁹⁷¹ง⁹⁷² ำ⁹⁷³ว⁹⁷⁴ง⁹⁷⁵ ำ⁹⁷⁶ว⁹⁷⁷ง⁹⁷⁸ ำ⁹⁷⁹ว⁹⁸⁰ง⁹⁸¹ ำ⁹⁸²ว⁹⁸³ง⁹⁸⁴ ำ⁹⁸⁵ว⁹⁸⁶ง⁹⁸⁷ ำ⁹⁸⁸ว⁹⁸⁹ง⁹⁹⁰ ำ⁹⁹¹ว⁹⁹²ง⁹⁹³ ำ⁹⁹⁴ว⁹⁹⁵ง⁹⁹⁶ ำ⁹⁹⁷ว⁹⁹⁸ง⁹⁹⁹ ำ¹⁰⁰⁰ว¹⁰⁰¹ง¹⁰⁰² ำ¹⁰⁰³ว¹⁰⁰⁴ง¹⁰⁰⁵ ำ¹⁰⁰⁶ว¹⁰⁰⁷ง¹⁰⁰⁸ ำ¹⁰⁰⁹ว¹⁰¹⁰ง¹⁰¹¹ ำ¹⁰¹²ว¹⁰¹³ง¹⁰¹⁴ ำ¹⁰¹⁵ว¹⁰¹⁶ง¹⁰¹⁷ ำ¹⁰¹⁸ว¹⁰¹⁹ง¹⁰²⁰ ำ¹⁰²¹ว¹⁰²²ง¹⁰²³ ำ¹⁰²⁴ว¹⁰²⁵ง¹⁰²⁶ ำ¹⁰²⁷ว¹⁰²⁸ง¹⁰²⁹ ำ¹⁰³⁰ว¹⁰³¹ง¹⁰³² ำ¹⁰³³ว¹⁰³⁴ง¹⁰³⁵ ำ¹⁰³⁶ว¹⁰³⁷ง¹⁰³⁸ ำ¹⁰³⁹ว¹⁰⁴⁰ง¹⁰⁴¹ ำ¹⁰⁴²ว¹⁰⁴³ง¹⁰⁴⁴ ำ¹⁰⁴⁵ว¹⁰⁴⁶ง¹⁰⁴⁷ ำ¹⁰⁴⁸ว¹⁰⁴⁹ง¹⁰⁵⁰ ำ¹⁰⁵¹ว¹⁰⁵²ง¹⁰⁵³ ำ¹⁰⁵⁴ว¹⁰⁵⁵ง¹⁰⁵⁶ ำ¹⁰⁵⁷ว¹⁰⁵⁸ง¹⁰⁵⁹ ำ¹⁰⁶⁰ว¹⁰⁶¹ง¹⁰⁶² ำ¹⁰⁶³ว¹⁰⁶⁴ง¹⁰⁶⁵ ำ¹⁰⁶⁶ว¹⁰⁶⁷ง¹⁰⁶⁸ ำ¹⁰⁶⁹ว¹⁰⁷⁰ง¹⁰⁷¹ ำ¹⁰⁷²ว¹⁰⁷³ง¹⁰⁷⁴ ำ¹⁰⁷⁵ว¹⁰⁷⁶ง¹⁰⁷⁷ ำ¹⁰⁷⁸ว¹⁰⁷⁹ง¹⁰⁸⁰ ำ¹⁰⁸¹ว¹⁰⁸²ง¹⁰⁸³ ำ¹⁰⁸⁴ว¹⁰⁸⁵ง¹⁰⁸⁶ ำ¹⁰⁸⁷ว¹⁰⁸⁸ง¹⁰⁸⁹ ำ¹⁰⁸⁹ว¹⁰⁹⁰ง¹⁰⁹¹ ำ¹⁰⁹²ว¹⁰⁹³ง¹⁰⁹⁴ ำ¹⁰⁹⁵ว¹⁰⁹⁶ง¹⁰⁹⁷ ำ¹⁰⁹⁸ว¹⁰⁹⁹ง¹¹⁰⁰ ำ¹¹⁰¹ว¹¹⁰²ง¹¹⁰³ ำ¹¹⁰⁴ว¹¹⁰⁵ง¹¹⁰⁶ ำ¹¹⁰⁷ว¹¹⁰⁸ง¹¹⁰⁹ ำ¹¹¹⁰ว¹¹¹¹ง¹¹¹² ำ¹¹¹³ว¹¹¹⁴ง¹¹¹⁵ ำ¹¹¹⁶ว¹¹¹⁷ง¹¹¹⁸ ำ¹¹¹⁹ว¹¹²⁰ง¹¹²¹ ำ¹¹²²ว¹¹²³ง¹¹²⁴ ำ¹¹²⁵ว¹¹²⁶ง¹¹²⁷ ำ¹¹²⁸ว¹

- (5) อีก¹เรื้อน^๒หัก^๓ ขำ^๔รง^๕ พฤ^๖ณ^๗ยาน^๘ยง^๙
 ของ^{๑๐}อัป^{๑๑}น^{๑๒}กราก^{๑๓}
- (6) หนึ่ง^{๑๔}น^{๑๕}ส^{๑๖}ข^{๑๗}น^{๑๘}น^{๑๙}น^{๒๐}น^{๒๑}น^{๒๒}น^{๒๓}น^{๒๔}น^{๒๕}น^{๒๖}น^{๒๗}น^{๒๘}น^{๒๙}น^{๓๐}น^{๓๑}น^{๓๒}น^{๓๓}น^{๓๔}น^{๓๕}น^{๓๖}น^{๓๗}น^{๓๘}น^{๓๙}น^{๔๐}น^{๔๑}น^{๔๒}น^{๔๓}น^{๔๔}น^{๔๕}น^{๔๖}น^{๔๗}น^{๔๘}น^{๔๙}น^{๕๐}น^{๕๑}น^{๕๒}น^{๕๓}น^{๕๔}น^{๕๕}น^{๕๖}น^{๕๗}น^{๕๘}น^{๕๙}น^{๖๐}น^{๖๑}น^{๖๒}น^{๖๓}น^{๖๔}น^{๖๕}น^{๖๖}น^{๖๗}น^{๖๘}น^{๖๙}น^{๗๐}น^{๗๑}น^{๗๒}น^{๗๓}น^{๗๔}น^{๗๕}น^{๗๖}น^{๗๗}น^{๗๘}น^{๗๙}น^{๘๐}น^{๘๑}น^{๘๒}น^{๘๓}น^{๘๔}น^{๘๕}น^{๘๖}น^{๘๗}น^{๘๘}น^{๘๙}น^{๙๐}น^{๙๑}น^{๙๒}น^{๙๓}น^{๙๔}น^{๙๕}น^{๙๖}น^{๙๗}น^{๙๘}น^{๙๙}น^{๑๐๐}
 แล^{๑๐๑}ย^{๑๐๒}า^{๑๐๓}กร^{๑๐๔}อ^{๑๐๕}ม^{๑๐๖}ร^{๑๐๗}แม่^{๑๐๘}พ^{๑๐๙}าย^{๑๑๐}
- (7) ส^{๑๑๑}เ^{๑๑๒}ร^{๑๑๓}ัง^{๑๑๔} ส^{๑๑๕}า^{๑๑๖}ข^{๑๑๗}น^{๑๑๘}น^{๑๑๙}น^{๑๒๐}น^{๑๒๑}น^{๑๒๒}น^{๑๒๓}น^{๑๒๔}น^{๑๒๕}น^{๑๒๖}น^{๑๒๗}น^{๑๒๘}น^{๑๒๙}น^{๑๓๐}น^{๑๓๑}น^{๑๓๒}น^{๑๓๓}น^{๑๓๔}น^{๑๓๕}น^{๑๓๖}น^{๑๓๗}น^{๑๓๘}น^{๑๓๙}น^{๑๔๐}น^{๑๔๑}น^{๑๔๒}น^{๑๔๓}น^{๑๔๔}น^{๑๔๕}น^{๑๔๖}น^{๑๔๗}น^{๑๔๘}น^{๑๔๙}น^{๑๕๐}น^{๑๕๑}น^{๑๕๒}น^{๑๕๓}น^{๑๕๔}น^{๑๕๕}น^{๑๕๖}น^{๑๕๗}น^{๑๕๘}น^{๑๕๙}น^{๑๖๐}น^{๑๖๑}น^{๑๖๒}น^{๑๖๓}น^{๑๖๔}น^{๑๖๕}น^{๑๖๖}น^{๑๖๗}น^{๑๖๘}น^{๑๖๙}น^{๑๗๐}น^{๑๗๑}น^{๑๗๒}น^{๑๗๓}น^{๑๗๔}น^{๑๗๕}น^{๑๗๖}น^{๑๗๗}น^{๑๗๘}น^{๑๗๙}น^{๑๘๐}น^{๑๘๑}น^{๑๘๒}น^{๑๘๓}น^{๑๘๔}น^{๑๘๕}น^{๑๘๖}น^{๑๘๗}น^{๑๘๘}น^{๑๘๙}น^{๑๙๐}น^{๑๙๑}น^{๑๙๒}น^{๑๙๓}น^{๑๙๔}น^{๑๙๕}น^{๑๙๖}น^{๑๙๗}น^{๑๙๘}น^{๑๙๙}น^{๒๐๐}
 กุ^{๒๐๑}ญ^{๒๐๒}อ^{๒๐๓}ร^{๒๐๔}พ^{๒๐๕}ัง^{๒๐๖} พ^{๒๐๗}ล^{๒๐๘}า^{๒๐๙}ย^{๒๑๐}
- (8) น^{๒๑๑}ั้^{๒๑๒}ม^{๒๑๓}เก^{๒๑๔}ล^{๒๑๕}้า^{๒๑๖}เก^{๒๑๗}าร^{๒๑๘}น^{๒๑๙}ย^{๒๒๐} อ^{๒๒๑}ภ^{๒๒๒}ิ^{๒๒๓}ว^{๒๒๔}ัน^{๒๒๕}น^{๒๒๖}น^{๒๒๗}น^{๒๒๘}น^{๒๒๙}น^{๒๓๐}น^{๒๓๑}น^{๒๓๒}น^{๒๓๓}น^{๒๓๔}น^{๒๓๕}น^{๒๓๖}น^{๒๓๗}น^{๒๓๘}น^{๒๓๙}น^{๒๔๐}น^{๒๔๑}น^{๒๔๒}น^{๒๔๓}น^{๒๔๔}น^{๒๔๕}น^{๒๔๖}น^{๒๔๗}น^{๒๔๘}น^{๒๔๙}น^{๒๕๐}น^{๒๕๑}น^{๒๕๒}น^{๒๕๓}น^{๒๕๔}น^{๒๕๕}น^{๒๕๖}น^{๒๕๗}น^{๒๕๘}น^{๒๕๙}น^{๒๖๐}น^{๒๖๑}น^{๒๖๒}น^{๒๖๓}น^{๒๖๔}น^{๒๖๕}น^{๒๖๖}น^{๒๖๗}น^{๒๖๘}น^{๒๖๙}น^{๒๗๐}น^{๒๗๑}น^{๒๗๒}น^{๒๗๓}น^{๒๗๔}น^{๒๗๕}น^{๒๗๖}น^{๒๗๗}น^{๒๗๘}น^{๒๗๙}น^{๒๘๐}น^{๒๘๑}น^{๒๘๒}น^{๒๘๓}น^{๒๘๔}น^{๒๘๕}น^{๒๘๖}น^{๒๘๗}น^{๒๘๘}น^{๒๘๙}น^{๒๙๐}น^{๒๙๑}น^{๒๙๒}น^{๒๙๓}น^{๒๙๔}น^{๒๙๕}น^{๒๙๖}น^{๒๙๗}น^{๒๙๘}น^{๒๙๙}น^{๓๐๐}
 ว^{๓๐๑}ร^{๓๐๒}เท^{๓๐๓}พ^{๓๐๔}ย^{๓๐๕} เท^{๓๐๖}ว^{๓๐๗}ก^{๓๐๘}ร^{๓๐๙}ร^{๓๑๐}ม^{๓๑๑}
- อ^{๓๑๒}ิก^{๓๑๓}โก^{๓๑๔}ญ^{๓๑๕}จ^{๓๑๖}น^{๓๑๗}า^{๓๑๘}เน^{๓๑๙}ก^{๓๒๐}ว^{๓๒๑}

¹ฉ.1, ฉ.2, อีก ฉ.3, อีก

²ฉ.1, หัก ฉ.2, หัก ฉ.3, หัก

³ฉ.1, ฉ.2, ขำ ฉ.3, ขำ

⁴ฉ.1, ฉ.2, พฤณ ฉ.3, พฤษ

⁵ฉ.1, ฉ.2, ยง ฉ.3, ยง

⁶ฉ.1, อัปนกราก ฉ.2, อัปนกราก ฉ.3, อัปนกราก

⁷ฉ.1, นนกีขานนารถ ฉ.2, นนกีขานนารถ ฉ.3, นนกีขานนารถ

⁸ฉ.1, เกล็ดงขรรคาอาน ฉ.2, เกล็ดงขรรคาอาน

ฉ.3, เกล็ดงขรรคาอาน

⁹ฉ.1, แลยกรอกร ฉ.2, แลยกรอกร ฉ.3, แลยกรอกร

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, รัง ฉ.3, รัง

¹¹ฉ.1, ฉ.2, งง ฉ.3, พัง

¹²ฉ.1, หัง ฉ.2, หัง ฉ.3, หัง

¹³ฉ.1, ฉ.3, นัน ฉ.2, นัน

¹⁴ฉ.1, เการพ ฉ.2, เการพ ฉ.3, เการพ

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, เทพ ฉ.3, เทพ

- (9) พินเนก¹พินเนกร²ทั้ง³มวญ ข้าพระเจ็ญ⁴ชวน
 จุมนุมฉนวนยสวัสกี
- (10) เทียนทองฐปทีป⁵ปาฉี หลายสำสุรกี
 พิเลปลานมูธา
- (11) จัวยป้องผองพิบัติ⁶นนานา นฤโหมภยา
 พยาธิทุกข⁷ทุกพรกั
- (12) สบสรรพ⁸สิ่งเสียดเกียจกรร⁹ อุปสัคคุปัทวัน¹⁰
 ทรายอย่าแ้วพาฉา
- (13) แด้ไ้ธำรงกั¹¹ธเรศนรา จิปทั้ง¹²บริ¹³พา
 ร¹⁴ราชบำเรอ¹⁵บหนอง¹⁶

¹ฉ.1, เนก ฉ.2, ฉ.3, เนก

²ฉ.1, ฉ.2, กรร ฉ.3, กรร

³ฉ.1, ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง

⁴ฉ.1, ฉ.2, เจอญ ฉ.3, เจ็ญ

⁵ฉ.1, ฉีป ฉ.2, ทีปะ ฉ.3, ทีป

⁶ฉ.1, ฉ.2, พิบัติ ฉ.3, พิบัติ

⁷ฉ.1, ฉ.2, ทุกข ฉ.3, ทุกข์

⁸ฉ.1, ฉ.2, สรรพ ฉ.3, สรรพ

⁹ฉ.1, ฉ.2, กรร ฉ.3, กัน

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ปัทวัน ฉ.2, ปัทวัน

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ธำรงกั ฉ.3, ธำรง

¹²ฉ.1, ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง

¹³ฉ.1, บริ ฉ.2, ฉ.3, บริ

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ร ฉ.3, ระ

¹⁵ฉ.1, บำเรอห์ ฉ.2, ฉ.3, บำเรอ

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, บง ฉ.3, บงสุ

- (14) ศรีสวัสดิกิจพิพัธ¹ธมมิง กลอุณจงคัง
 ที่ขายุกัมสมมุต²
- (15) หนึ่งโสศกุลลักขณเทระ³กุล กริน⁴ธัมมุต
 ภิกขุ⁵โยพระเกรียบคิ⁶กระษัต⁷
- (16) ฌตุงเขวอติกวาสวามี เณลิม⁸อโยททยาศรี
 พิเศก⁹ยานสารทรวง¹⁰
- (17) พระผขงปองเปลื้องปลดปลง ทุกชาธรรธำรงค¹¹
 มนัทธำบัค¹²บางเบา
- (18) แรบไร่ไพรทกขล่ำเนา แหนงเฑวศก่ำเดา
 อตุรพิโยกเฒ่าพันธุ

¹ฉ.1. ฉ.2, พัพพิธ ฉ.3, พัพ

²ฉ.1, ฉ.2, สมมุต ฉ.3, สมมุต

³ฉ.1, ทธ ฉ.2, ฉ.3. ทธ

⁴ฉ.1, กริน ฉ.2, ฉ.3, กริน

⁵ฉ.1, ภิกขุ ฉ.2, ภิกขุ ฉ.3, ภิกขุ

⁶ฉ.1, ฉ.2, เกรียบคิ ฉ.3, เกรียบคิ

⁷ฉ.1, ฉ.2, ษัตริ ฉ.3, ษัตริย์

⁸ฉ.1, ฉ.2, เณลอบ ฉ.3, เณลิม

⁹ฉ.1, ฉ.2, พิเศก ฉ.3, พิเศก

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ทรวง ฉ.2, ธรรม

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ธรรมำรงค ฉ.3, ธรรมำรง

¹²ฉ.1, ฉ.3, บำบัค ฉ.2, บำบัค

- (19) คาลคัมรังษ¹ จิตร วาบัลย์ เทียร² ทิพยสุกัณ
 ธรมาโสจร³ ไทร³ สกน³
 (20) อ้วงถัลย⁴ บันเทาทุกขทาง⁵ ปราโมท⁶ กระทบ
 บันโดยนุสาณ³ สวรรสอน

ฉันท 14

- (21) อ้าแม่อย่ามีมะคำนี้ ทรทึงเทวดาว⁷
 วงษาแลมารครบิกร มิกรพันธุกรรคา
 (22) อ้าแม่อย่าคิดคะอัส⁸ จ⁸ เพื่อนพนาทวา
 อ้าแม่อย่าหมางมนัถ⁸ กุ⁸ ก้วยคไนยไกล
 (23) อ้าแม่อย่านึกนิกรสาร บริพารในพงไพร
 อ้าแม่อย่าอว⁹ ฤไทย ทุกชถึงพนาณกัพนม

¹ฉ.1, ฉ.3, รังษ ฉ.2, / ร่างษ

²ฉ.1, เทียบ ฉ.2, ก.3, เทียร

³ฉ.1, ไทร ๒ ฉ.2, ฉ.3, ไทร ๒

⁴ฉ.1, ถัลย ฉ.2, ฉ.3, ถัลย

⁵ฉ.1, ก., ทุกขทาง ฉ.3, ทุกขทาง

⁶ฉ.1, ฉ.2, ปราโมท ก.3, ปราโมท

⁷ฉ.1, ฉ.2, อว ๒ ก.3, อว ๒

⁸ฉ.1, กุ ก.2, ฉ.3, กุ

⁹ฉ.1, ฉ.2, อว ๒ ก.3, อว ๒

- (24) อ้า¹แม่อย่างจงจิตรจร¹เห็น¹ กุช²เพลิน²ภิรมย์²ส
 ทุ่ง³ทำอันยาสุ³ก³ียน
 (25) อ้า⁵แม่อย่างอาไลย⁵ระลวง⁶ รก⁶ท่วงพนาลี
 ส้ม⁷แหล่งคำ⁷แห่ง⁷รุกข⁷ก⁷รี
 (26) อ้า⁸แม่อย่างหวัง⁸วิตก⁸ปอง จะ⁸เที่ยว⁸ท่อง⁸ใน⁸ท้อง⁸พนา⁸ก⁸
 รัญ⁹⁸ยา⁹ทุร⁹ก⁹ม⁹ก⁹ัน⁹การ⁹⁵ บมี¹⁰เคิน¹⁰ส¹⁰ก¹⁰ว¹⁰ค¹⁰าย¹¹¹¹
 (27) ไทร¹²นอม¹²สร¹²พร้อม¹²ก¹²บ¹²ี¹²กา¹²จ¹² แล¹³สร¹³พร¹³า¹³ศ¹³ทั้ง¹⁴ภู¹⁴ก¹⁴¹⁵พร¹⁵าย
 ม¹⁶ร¹⁶าง¹⁶ก¹⁶ว¹⁶าน¹⁶บั¹⁷ พร¹⁷ร¹⁷ก¹⁷ก¹⁷เล¹⁷ห¹⁷า¹⁷ก¹⁷หล¹⁷อน

¹ฉ.1, ฉ.2, เกอญ ฉ.3 เห็น

²ฉ.1, ฉ.2, เพดอน ฉ.3, เพลิน

³ฉ.1, สุช ฉ.2, สุก ฉ.3, กุก

⁴ฉ.1 ฉ.2, เหน ฉ.3, เห็น

⁵ฉ.1, ฉ.2, อาไลย ฉ.3, อาลย

⁶ฉ.1, ฉ.3, ระลาง ฉ.2, รลวง

⁷ฉ.1, จ ฉ.2, ฉ.3, จะ

⁸ฉ.1, ฉ.2, รัญ ฉ.3, รัถ

⁹ฉ.1, กันคาน ฉ.2, ฉ.3, กันการ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, เกอร ฉ.3, เคิน

¹¹ฉ.1, ฉ.2, คาย ฉ.3, การ

¹²ฉ.1, กณะปีกาจ ฉ.2, ฉ.3, กณปีกาจ

¹³ฉ.1, สพราก ฉ.2, ฉ.3, สรพราก

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง

¹⁵ฉ.1, พุก ฉ.2, ฉ.3, ภู

¹⁶ฉ.1, ฉ.3, กวาม ฉ.2, กวาม

¹⁷ฉ.1, ฉ.2, บัน ฉ.3, บรร

(32)	หนึ่ง โสคนา ¹ เทวิ ² ชาติ ³	ในอากาศ ⁴ ชัย ⁵ โยชน
	หัตถิน ⁶ แลอินทรี ⁷ มายล	จะประโยชน ⁸ กับ ⁹ ภุญช
(33)	เกี่ยว ¹⁰ ฉวน ¹¹ ก็คำมค ¹² ไปปาม	บมี ¹³ ความการ ¹⁴ ญญ
	ปองนา ¹⁵ เอาอาชรร ¹⁶ เป็น ¹⁷ ทุย	อุทร ¹⁸ มุ่ง ¹⁹ อ ²⁰ ร ²¹ ง ²² แรง
(34)	อ้าย ²³ ม ²⁴ บ ²⁵ ร ²⁶ ไ ²⁷ กรจะ ²⁸ พ ²⁹ า ³⁰ ก ³¹ นี้	บ ³² ริ ³³ ก ³⁴ ษ ³⁵ ค ³⁶ ุ ³⁷ ม ³⁸ แข ³⁹ ว
	ค ⁴⁰ ก ⁴¹ นา ⁴² อัน ⁴³ ป ⁴⁴ รา ⁴⁵ ก ⁴⁶ ฏ ⁴⁷ ส ⁴⁸ ำ ⁴⁹ แ ⁵⁰ ง	ไ ⁵¹ ภ ⁵² ย ⁵³ เก ⁵⁴ ท ⁵⁵ พ ⁵⁶ า ⁵⁷ ชา ⁵⁸
(35)	ก ⁵⁹ า ⁶⁰ ย ⁶¹ จะ ⁶² มี ⁶³ ม ⁶⁴ ก ⁶⁵ ม ⁶⁶ ย	ค ⁶⁷ ุ ⁶⁸ ย ⁶⁹ ม ⁷⁰ ร ⁷¹ ม ⁷² ป ⁷³ รี ⁷⁴ ค ⁷⁵ า ⁷⁶ า
	ร ⁷⁷ ม ⁷⁸ ร ⁷⁹ าว ⁸⁰ ม ⁸¹ ป ⁸² าว ⁸³ พิ ⁸⁴ ค ⁸⁵ ิ ⁸⁶ ส ⁸⁷ า	ห ⁸⁸ ั ⁸⁹ ส ⁹⁰ เ ⁹¹ ห ⁹² ุ ⁹³ ท ⁹⁴ ุ ⁹⁵ ก ⁹⁶ ส ⁹⁷ ิ ⁹⁸ ง ⁹⁹ ส ¹⁰⁰ ร ¹⁰¹ ร ¹⁰² พ

¹ด.1, ทวิ ด.2, ฉ.3, ทวิข

²ด.1, หัตถิน ด.2, หัตถินท^ว ด.3, หัตถิน

³ด.1, ฉ.2, ทรี^ย ด.3, ทรี^ย

⁴ด.1, ฉว^ย ด.2, ฉ.3, เกี่ยว

⁵ด.1, ฉ.2, ป[ี] ด.3, มี

⁶ด.1, ฉ.2, เป^น ด.3, เป^น

⁷ด.1, มี ด.2, ฉ.3, ป[ี]

⁸ด.1, คม ด.2, ฉ.3, ค[ุ]ม

⁹ด.1, ค[ั]ก^านา ด.2, ค[ั]ก^านา ด.3, ค[ั]ก^านา

¹⁰ด.1, ฉ.3, ก^ว ด.2, ก^ว

¹¹ด.1, ฉ.2, ไภ^ย ด.3, ภ^ย

¹²ด.1, พ^าท^าา ด.2, ฉ.3, พ^าท^าา

¹³ด.1, ฉ.2, ม^ย ด.3, ม^ย

¹⁴ด.1, ฉ.3, ห[ั]ส^ย ด.2, ห[ั]ส^ย

- (36) ขามนอนกั้นอนเนิตระกา^๑ นีรอาตณ^๑ร^๒คายคัน
เกลือกกจ้าวรมีมูลทิล^๓อัน รคน้องลอลองทุลี^๔
- (37) ลำโถมมีผู้ปลาก^๕ แลล่ำบากในพงพี
บริพารก็มากกับนิปรี^๖ ก็บันไคยมโนถนน
- (38) ก่ำเจ้าชะเนอพนสำกั นิดคักอกรตรอม
จันไรจะไถลคิริตอ^๗ แลจะตอกทั้ง^๘หลือบยุง
- (39) ยามเณจะ^๗หมทุกหมทวี^๗ ขมมีผู้ไคยคอง
แฝกคาจะหาใครบดมาบุง เปน^๘โรงรมชมรมสถาน
- (40) ักสิ่ง^๙สำเ่งนิทรอนาถ^{๑๐} รุกขชาติในเนนพนาถ^๑
รับรุกข์กา^{๑๑}รับสรีรสำราญ บดจะขึ้นจะชุม^{๑๒}ชด

^๑ฉ.๑, แยกากัน ๑.๒, ฉ.๓, นีรอาตณ

^๒ฉ.๑, ๑.๒, ร ๑.๓, ระ

ฉ.๑, ๑.๒, ทิล ๑.๓, ทิล

^๔ฉ.๑, ๑.๒, ทุลี ๑.๓, ทุลี

^๕ฉ.๑, ๑.๒, ปลาก ๑.๓, ปลาก

^๖ฉ.๑, ๑.๓, ทั้ง ๑.๒, ทั้ง

^๗ฉ.๑, ๑.๒, ๑.๓, จะ

^๘ฉ.๑, ๑.๒, เปน ๑.๓, เป็น

^๙ฉ.๑, สิ่ง ๑.๒, สิ่ง ๑.๓, สิ่ง

^{๑๐}ฉ.๑, กนาถ ๑.๒, ๑.๓, กนาถ

^{๑๑}ฉ.๑, รุกขแล ๑.๒, ๑.๓, รุกข์กา

^{๑๒}ฉ.๑, ชุม ๑.๒, ๑.๓, ชุม

- (41) อ้า¹เมื่อย้า¹ทวังจรทุเรก พนเซคร¹เถื่อนสล¹
 รกชัญลควัลล²แลปน รุกขรแวมอันหนามหนา
- (42) ฉา¹เค็ญบัคคักรคร³ไลบ³ ลำเนาไพรพนาทวา
 ช้ามเซราะ⁴ฉำเราะ⁴กิริ⁵ทุรา รัญ⁶ห้วงลหาร⁷ธาร
- (43) กร¹กรับ³อันคละ⁹มะ⁹ถ์ลา แลคมกล้า¹⁰ก็อกรคกาล¹⁰
 บาคบาทคำไบยบขันกาล กัง¹¹ละ¹¹เยื่อ¹¹ค¹¹เปน¹¹เลื่อ¹¹ค¹¹หนอง
- (44) หนึ่ง¹แสงหวาดลามดทุก¹²เรธร¹² ในไเร¹³ดัก¹³ห้¹³สมปอง¹³
 ย็อบยาก¹ดำ¹มาก¹จิกร¹จ่านอง พนศุข¹ชม¹ม¹ไกร

¹ฉ.1, สดณ ๖.2, ก.๖ สดณ

²ฉ.1, วัค ฉ.2, ฉ.3, วัลล

³ฉ.1, ฉ.2, ไลย ฉ.3, ไล

⁴ฉ.1, ฉ.2, เซราะ ฉ.3, เมาะ

⁵ฉ.1, กิริย ฉ.2, ฉ.3, กรี

⁶ฉ.1, ก.2, รัญ ฉ.3, รัถย

⁷ฉ.1, ฉ.2, ลหาร ฉ.3, ลหวน

⁸ฉ.1, ก.2, กรับ ฉ.3, กรับ

⁹ฉ.1, ฉ.3, มะ ฉ.2, มะมะ

¹⁰ฉ.1, ก.2, กรคกาล ฉ.3, กรคกาท

¹¹ฉ.1, ฉ.3, กัง ฉ.2, ำง

¹²ฉ.1, ฉ.3, พรธ ฉ.2, พรธ

¹³ฉ.1, ฉ.3, สยปอง ฉ.2, บสมปอง

- (45) ยาบแล้งแลสงสุริยคำเกดง¹ กลเพลง²โพโล³ไฟ
 ทั่วถิ่นสลิลสิสุท⁴ไส ก็ขึ้นขุนแปนมูลหิน⁵
- (46) ขอบมละสละวลทั้ง⁶บวญ บมีกวระจามกิน
 ขอบมละสละกระมล⁷จิน ทนาฝั่งสำเนิงพนานก⁸

ฉันท 11

- (47) ในพระบุรี⁹ศรี อยู่ทอเยทนิเวศน์สถาน¹⁰
 เขมมกุขสำราญ¹¹ ภิรมย์¹²ยิ่งทุกสิ่งสรรพ
- (48) เมืองมูล¹³สบบรรพ¹⁴สวัส ก็สมปกิจอนนรรก¹⁵
 นฤทุกขทุกพรต¹⁶ พิพิชโภยบโกลักลาย

¹ฉ.1, ฉ.2, เกดง ฉ.3, เก็ง

²ฉ.1, ฉ.2, เพลง ฉ.3, เพลง

³ฉ.1, โพโลง ฉ.2, โพโลง ฉ.3, พระโพโลง

⁴ฉ.1, ฉ.2, สุตฉ ฉ.3, สุตฉ

⁵ฉ.1, ฉ.3, มูลหิน ฉ.2, มูลหิน

⁶ฉ.1, ฉ.3, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง

⁷ฉ.1, กะมล ฉ.2, ฉ.3, กระมล

⁸ฉ.1, ฉ.3, พนาก ฉ.2, พนา

⁹ฉ.1, บุรี ฉ.2, ฉ.3, บุรี

¹⁰ฉ.1, นิเวศสถาน ฉ.2, อยู่อาศัยสมยา ฉ.3, นิเวศสถาน

¹¹ฉ.1, ฉ.3, สำราญ ฉ.2, หารรา

¹²ฉ.1, ภิรมย์ ฉ.2, ฉ.3, ภิรมย์

¹³ฉ.1, ฉ.3, มูล ฉ.2, มูล

¹⁴ฉ.1, ฉ.2, บรรพ ฉ.3, บรรพ

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, นรรก ฉ.3, นันก

(49)	ปราการทวารว	แลสรห้าง ¹ ลีมาราย
	ป้อมป็นครคั่นหมาย	อมิตรมอกฎาปลอกชนม์
(50)	โองาณพระระณตรี	มณเฑียรรเพื่องถกถ
	เพียรพิพยไผษณ	คพิพานโนแบนเมือง
(51)	ยอดคหัตถนภาภาณ	อถิดาเมสังเมสื่อง
	รุ่งโรจอร่ามเรือง	จำหรั ² รัตนภา
(52)	เพียบ ³ พดสกณเส	สุรภาแสนยา ⁴
	เพียมเพย ⁵ โยธา	ชเยศยุทธรำบาย ⁶
(53)	ชุมชมมระ ⁷ ชากร	นรพจนทบริพาร
	สารแสระรัมพะยาบ	ยกรถอเนกา
(54)	บุษ ¹ แม่มมาอำรุง	แกลงแปนฐำนิพา
	หน ⁸ จอมจุอาทวา	รว ⁹ คักิหลก ¹⁰ เลลอม ¹¹

¹ฉ.1, ส้าง ฉ.2, ฉ.3, สรห้าง

²ฉ.1, ฉ.2, จำหรั ฉ.3, จำรัส

³ฉ.1, ฉ.2, เพียบ ฉ.3, เพียม

⁴ฉ.1, ฉ.3, แสนยา ฉ.2, แสนญา

⁵ฉ.1, ฉ.2, เพย ฉ.3, เพพ

⁶ฉ.1, รำบาล ฉ.2, รำบาน ฉ.3, รำบาย

⁷ฉ.1, ปรา ฉ.2, ฉ.3, ประ

⁸ฉ.1, หนะ ฉ.2, ฉ.3, หน

⁹ฉ.1, รวะ ฉ.2, ฉ.3, รว

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, กิหลก ฉ.3, กิลก

¹¹ฉ.1, ฉ.2, เลลอม ฉ.3, เลลิม

(55)	อย่า ¹ แม่อย่า ¹ ทรร ¹ ทิ้ง ¹	พน ² สิ่งเส ² ถึ ² ย ² ร ²	เก ³ อม ³
	อย่า ⁴ แม่ ⁴ วัก ⁴ เต ⁴ อม ⁴	เท ⁴ ว ⁴ ส ⁴ ห ⁴ วัง ⁴ ก ⁴ ง ⁴ ว ⁴ ล ⁴ ไ ⁴ พร	
(56)	เช ⁵ อ ⁵ ญ ⁵ ส ⁵ ว ⁵ ย ⁵ ส ⁵ ว ⁵ ค ⁵ ี ⁵ ญ ⁵	น ⁷ ก ⁷ ท ⁷ ก ⁷ น ⁷	ทุ ⁸ ก ⁸ ส ⁸ ง ⁸ ไ ⁸ ช ⁸ บ ⁸
	เช ⁶ ข ⁶ ม ⁶ ล ⁶ ม ⁶ ก ⁶ ิ ⁶ ร ⁶ ม ⁶ ย ⁶ ไ ⁶ น	น ⁶ ก ⁶ ร ⁶ า ⁶ ส ⁶ อ ⁶ า ⁶ พ ⁶ ร	
(57)	โ ⁹ ร ⁹ ง ⁹ เร ⁹ ื่อ ⁹ ร ⁹ ก ⁹ ัม ⁹ ส ⁹ ร ⁹ ร ⁹ ท ⁹	ส ⁹ ำ ⁹ ห ⁹ ร ⁹ บ ⁹ ร ⁹ า ⁹ ช ⁹ ก ⁹ ุ ⁹ ญ ⁹ ช ⁹ ร	
	ภ ¹⁰ า ¹⁰ ก ¹⁰ พ ¹⁰ เ ¹⁰ น ¹⁰ ก ¹⁰ น ¹⁰ ว ¹⁰	น ¹² ิ ¹² ร ¹² า ¹² ก ¹² ร ¹² ำ ¹² ว ¹² า ¹² ค ¹² ิ ¹² ร ¹² ค ¹² า ¹² ย ¹²	
(58)	ท ¹³ ำ ¹³ เ ¹³ ร ¹³ ำ ¹³ ร ¹³ ง ¹³ ก ¹³	ก ¹⁴ ิ ¹⁴ ม ¹⁴ จ ¹⁴ ง ¹⁴ ว ¹⁴ ำ ¹⁴ ล ¹⁴ า ¹⁴ ย ¹⁴	
	จ ¹⁵ ร ¹⁵ ล ¹⁵ ุง ¹⁵ ฉ ¹⁵ ล ¹⁵ ุ ¹⁵ พ ¹⁵ ร ¹⁵ า ¹⁵ ย ¹⁵	ส ¹⁶ ุ ¹⁶ พ ¹⁶ ร ¹⁶ ณ ¹⁶ เ ¹⁶ พ ¹⁶ ร ¹⁶ อ ¹⁶ ก ¹⁶	บ ¹⁷ ร ¹⁷ ร ¹⁷ เ ¹⁷ จ ¹⁷ อ ¹⁷ ก ¹⁷ ท ¹⁷ า ¹⁷

¹ฉ.1, ท¹ร¹ห¹ึง ฉ.2, ฉ.3, ท¹ร¹ห¹ึง

²ฉ.1, ส²เ²ถึ²ย²น ฉ.2, ฉ.3, ส²เ²ถึ²ย²ร

³ฉ.1, ฉ.2, เก³อม ฉ.3, เก³ิม

⁴ฉ.1, ฉ.2, เก⁴อม ฉ.3, เก⁴ิม

⁵ฉ.1, ฉ.2, เช⁵อ⁵ญ⁵ ฉ.3, เช⁵ญ⁵

⁶ฉ.1, ฉ.3, ส⁶ว⁶ย⁶ ฉ.2, ส⁶ว⁶อ⁶ย⁶

⁷ฉ.1, ทุ⁷ก⁷ช⁷ ฉ.2, ฉ.3, ทุ⁷ก⁷ช⁷

⁸ฉ.1, ไ⁸ช⁸บ⁸ ฉ.2, ฉ.3, ไ⁸ช⁸บ⁸

⁹ฉ.1, ส⁹ร⁹บ⁹ ฉ.2, ส⁹ร⁹บ⁹ ฉ.3, ส⁹ร⁹ร⁹ท⁹

¹⁰ฉ.1, พ¹⁰ำ¹⁰ง¹⁰ ฉ.2, ภ¹⁰า¹⁰ก¹⁰ย¹⁰ ฉ.3, ภ¹⁰า¹⁰ค¹⁰

¹¹ฉ.1, เ¹¹น¹¹ก¹¹ ฉ.2, เ¹¹น¹¹ก¹¹ ฉ.3, พ¹¹น¹¹ก¹¹

¹²ฉ.1, น¹²ิ¹²ร¹²า¹² ฉ.2, ฉ.3, น¹²ิ¹²ร¹²า¹²ก¹²

¹³ฉ.1, ฉ.2, ท¹³ำ¹³ร¹³ง¹³ก¹³ ฉ.3, ท¹³ำ¹³ร¹³ง¹³

¹⁴ฉ.1, จ¹⁴ำ¹⁴ห¹⁴ล¹⁴ัก¹⁴ ฉ.2, ฉ.3, จ¹⁴ำ¹⁴ล¹⁴า¹⁴ย¹⁴

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, ฉ¹⁵ล¹⁵ุ¹⁵ ฉ.3, ฉ¹⁵ล¹⁵ุ¹⁵

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, เ¹⁶พ¹⁶ร¹⁶อ¹⁶ก¹⁶ ฉ.3, เ¹⁶พ¹⁶ิ¹⁶ร¹⁶ท¹⁶

¹⁷ฉ.1, ฉ.2, บ¹⁷ร¹⁷ร¹⁷เ¹⁷จ¹⁷อ¹⁷ก¹⁷ ฉ.3, บ¹⁷ร¹⁷ร¹⁷เ¹⁷จ¹⁷อ¹⁷ก¹⁷

- (59) เครื่องฉากฉนวนสากฉ้าน พิกาน¹เสวทรภษา
 ร้ายย่อยร้ายวน²มา ดยไขสุคนธ์ขจร
 (60) โสภาคธาสรา พมิสันทนากรณ์
 แก้วแก้วลงกรณ³ อลงกฤ⁴รจนา⁵
 (61) พู่⁶พวงจามเรศ พิเศก⁷เสวทรอาภา
 เรืองรัตนราชา วศิรคัม⁸จงกลกรณ⁹
 (62) พนักเนบวำนองประจำ กระวีล¹⁰กรำสุวรรณ¹¹สรรพ
 แดบสายโก¹สยพรรณ¹² พิโรจรัก¹³รังษี¹⁴

¹ฉ.1, สิกาส ฉ.2, ฉ.3, พิกาน

²ฉ.1, ฉ.3, ร้ายวน ฉ.2, ร้ายวน

³ฉ.1, ฉ.3, กรณ ฉ.2, กร

⁴ฉ.1, ฉ.3, กฤ ฉ.2, โกฤ

⁵ฉ.1, ฉ.3, รจน ฉ.2, โอร

⁶ฉ.1, ฉ.2, พู่ ฉ.3, ภู

⁷ฉ.1, ฉ.2, พิเศก ฉ.3, พิเศบ

⁸ฉ.1, ฉ.2, รคัม ฉ.3, ระคัม

⁹ฉ.1, ฉ.2, กรณ ฉ.3, กรรณ

¹⁰ฉ.1, กระวิน ฉ.2, ฉ.3, กระวิล

¹¹ฉ.1, ฉ.3, สุวรรณ ฉ.2, สุวรรณ

¹²ฉ.1, ฉ.2, พรรณ ฉ.3, พรรณ

¹³ฉ.1, รัตน ฉ.2, ฉ.3, รัค

¹⁴ฉ.1, รังกรี ฉ.2, รงกรี ฉ.3, รังษี

(63)	ขอพกกัศร ^๑ คำ	ลัวนทีบทำทุกสิ่ง ^๑ ก็
	สายพรหม ^๑ อันรู ^๑	รจิตรใหม่อุไรพรรณ ^๒
(64)	มอง ^๓ ทางที่ ^๑ าง ^๔ ว	ผจงกร ^๑ ่าสพรรณเบร
	เจ็ด ^๕ การกำ ^๑ พู ^๖ อัน	ขจิกร ^๗ ร ^๑ ค่นจำลายลาย
(65)	กรของ ^๑ เซอง ^๘ ซึ่ง ^๑ สวของ ^๙	กาเกอง ^{๑๐} กาญจน ^{๑๑} พราย
	แพรว ^๑ แพรว ^๑ อ ^๑ รามราย	ร ^๑ ค่นล ^๑ วจำหลักผจง
(66)	สร้อย ^๑ พันกัน ^๑ ทางทาบ	พ ^๑ กนางกาบ ^๑ ประ ^๑ ก ^๑ ิ ^๑ ท ^๑ ร ^๑ ง ^{๑๒}
	เฉลิม ^๑ มาศ ^{๑๓} พิลา ^๑ สลง	ก ^{๑๔} ญ ^{๑๔} ชร ^{๑๔} ร ^{๑๔} า ^{๑๔} ภ ^{๑๔} ร ^{๑๕} ณ ^{๑๕} -

^๑ฉ.๑, พรหม ฉ.๒, ก.๓, พรหม

^๒ฉ.๑, ฉ.๒, พรรณ ก.๓, พรรณ

^๓ฉ.๑, ขรอง ฉ.๒, ขรอง ฉ.๓, ของ

^๔ฉ.๑, หว่าง ฉ.๒, ก.๓, วาง

^๕ฉ.๑, เจอก ฉ.๒, เจอก ฉ.๓, เจ็ด

^๖ฉ.๑, ฉ.๒, กำพู ฉ.๓, กำพู

^๗ฉ.๑, ก.๓, ขจิตร ฉ.๒, รคิน

^{๘-๙}ฉ.๑, ฉ.๒, เซอง ฉ.๓, เซิง

^{๑๐}ฉ.๑, ฉ.๒, เกอง ฉ.๓, เกิง

^{๑๑}ฉ.๑, ฉ.๓, กาญจน ฉ.๒, กาญจน

^{๑๒}ฉ.๑, ฉ.๓, ทาง ฉ.๒, ทาง

^{๑๓}ฉ.๑, ฉ.๓, มาศ ฉ.๒, มาก

^{๑๔}ฉ.๑, กญ ฉ.๒, กญ ฉ.๓, กญ

^{๑๕}ฉ.๑, ญชรภรณ ฉ.๒, ญชรภรณ ฉ.๓, ญชรภรณ

(67)	น้ำโพงกระพองไฟ	รุจรัส ¹ ประทับตร ²
	โสภาสดาพร	พิพิธภาพเข้มขบพรต ³
(68)	กระบังภัทธรพันทาม ⁴	การามาศคัง ⁵ แมนสวรกร ⁶
	พักณลประกลกรร	กฏำมประกิจกาญจน ⁷
(69)	กระจิงจิงหะวาง	หัง ⁸ บน ¹ ลางระเบียบ ⁹ สมาน
	โพรงพรายจำลายลาน ¹⁰	จิตรล้นอุไรไมย
(70)	เรียบรัตนานะก	รจเรขแสงใส
	รัตนกนกระกลไน	บุลยภัทธร ¹¹ พานขันธ
(71)	สายแกมที่สำอาก ¹²	ปกบฏางครัง ¹³ สรรค์
	รัง ¹⁴ สกุบคิสู่วรอนัน	บรรวง ¹⁵ เส้นแปนสู่กรสาย

¹ฉ.1, จไร ฉ.2, วรัก ฉ.3, วรัส

²ฉ.1, ฉ.2, ภัทธร ฉ.3, ภัตร

³ฉ.1, ฉ.2, พรต ฉ.3, พรณ

⁴ฉ.1, ฉ.2, ทาษ ฉ.3, ทาก

⁵ฉ.1, ฉ.3, คัง ฉ.2, คงง

⁶ฉ.1, สรกร ฉ.2, ฉ.3, สรกร

⁷ฉ.1, กาญ ฉ.2, กาญจน์ ฉ.3, กาญจน

⁸ฉ.1, ฉ.3, หัง ฉ.2, หังง

⁹ฉ.1, เรียบ ฉ.2, รียบ ฉ.3, ระเบียบ

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, ลาน ฉ.2, ลาก

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ภัทธร ฉ.3, ภัตร

¹²ฉ.1, ฉ.2, สำอาก ฉ.3, สำาง

¹³⁻¹⁴ฉ.1, ฉ.2, รงง ฉ.3, รัง

¹⁵ฉ.1, บันง ฉ.2, ฉ.3, บรรวง

(72)	ร้อยรืมกำพลศักร	ไพโรจรัทนพะ ¹ แพรวพราย
	ขลิบขอบรรอบ ² ราย	รจิกร ³ หุ้มบรรเจอด ⁴ จัญ
(73)	ผ้าผากขนองพอง	มุกคากองบรรเทื่องสุริย ⁵
	ไหมมาศ ⁵ อันใหญ่ลย์ ⁶	บรรสาน ⁷ สอคเปนลายแล ⁸
(74)	ริงเรียบระคาษ ⁹ คา	รจนาในพื้นแพร
	แกงดู ¹⁰ พญูแปร	ประกอบขอบกือเขี้ยวพรวณ ¹¹
(75)	ลาวเกรื่องวันเรื่องรคัษ ¹²	ประพาวณลัษพิฑูรย ¹³ สรรค ¹⁴
	สอ่งแสงรวีวรณ	วิโรจรุงจำหรัค ¹⁵ ศรี ¹⁶

¹ฉ.1, น ฉ.2, พ ฉ.3, พะ

²ฉ.1, ฉ.2, รรอบ ฉ.3, ระรอบ

³ฉ.1, ฉ.2, รจิกร ฉ.3, รจิต

⁴ฉ.1, ฉ.2, เจอด ฉ.3, เจิก

⁵ฉ.1, ฉ.3, ไหมมาศ ฉ.2, มากไหม

⁶ฉ.1, บุลย์ ฉ.2, ฉ.3, บุลย

⁷ฉ.1, บันสาร ฉ.2, บรรสาร ฉ.3, บรรสาน

⁸ฉ.1, แร ฉ.2, ฉ.3, แล

⁹ฉ.1, ฉ.3, ระคาษ ฉ.2, รคาษ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ดู ฉ.3, ก

¹¹ฉ.1, ฉ.2, พรวณ ฉ.3, พรวณ

¹²ฉ.1, ระคัษ ฉ.2, ฉ.3, รคัษ

¹³ฉ.1, ฉ.2, พิฑูรย ฉ.3, พิฑูริย

¹⁴ฉ.1, สรรค ฉ.2, ฉ.3, สรรค

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, จำหรัค ฉ.3, จำรัส

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, ศรี ฉ.3, สี่

(76)	มอง ¹ พื้นกำพู ¹ เพรณ ²	กุด ³ เลอ ³ จำหลัก ³ มี
	มากมุก ⁴ ชาลี	รยางแย่งประจำยาม
(77)	ใบโพธิ ⁵ พิจิตร ⁵ ห้อย	รยามข้อย ⁶ รียา ⁶ งาบ
	สุกศรี ⁷ สุวรรณ ⁸ วาม	ววาม ⁹ วัชร ⁹ ยับ ¹⁰ ยล
(78)	ร้อย ¹¹ รัก ¹² โกไสย	วิไลย ¹³ ลัก ¹³ ณ ¹³ เจ้าหลัก ¹³ ถก
	สพสรพ ¹³ มงคล	กเชน ¹⁴ ทรา ¹⁴ ธรา ¹⁴ ภร ¹⁴
(79)	สมย ¹⁵ กสม ¹⁵ กัก ¹⁴	ทุภ ¹⁵ ลัก ¹⁵ ณ ¹⁵ เก ¹⁵ ริน ¹⁵ ทร
	เกร ¹⁶ อง ¹⁶ ก ¹⁶ ขอล ¹⁶ งกร ¹⁶	มกุ ¹⁷ ฏ ¹⁷ ว ¹⁷ เร ¹⁷ ศ ¹⁷ ท ¹⁷ ว ¹⁷ ว ¹⁷ ร ¹⁸

¹ฉ.1, ฉ.2, กำพู ฉ.3, กำภู

²ฉ.1, ฉ.2, เพรณ ฉ.3, เพริศ

³ฉ.1, ฉ.2, เลอ ฉ.3, เลิศ

⁴ฉ.1, มากมุก ฉ.2, มากมุข ฉ.3, มากมุก

⁵ฉ.1, ฉ.3, โพธิ ฉ.2, โพ

⁶ฉ.1, ฉ.2, รียา ฉ.3, ระยา

⁷ฉ.1, ฉ.2, ศรี ฉ.3, สี

⁸ฉ.1, ฉ.2, สุวรรณ ฉ.3, สุวรรณ

⁹ฉ.1, ฉ.2, ววาม ฉ.3, วะวาม

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ยยับ ฉ.3, ระยับ

¹¹ฉ.1, รอย ฉ.2, ฉ.3, ร้อย

¹²ฉ.1, รัก ฉ.2, ฉ.3, รัก

¹³ฉ.1, สรพสรพ ฉ.2, สบสรพ ฉ.3, สบสรพ

¹⁴ฉ.1, กัก ฉ.2, ฉ.3, กัก

¹⁵ฉ.1, ฉ.2, กิ ฉ.3, ก

¹⁶ฉ.1, ฉ.2, กร ฉ.3, กร

¹⁷ฉ.1, มกุฎ ฉ.2, มกุฎ ฉ.3, มกุฎ

¹⁸ฉ.1, ฉ.2, วร ฉ.3, วล

(80)	สรพ ^๑ ร้อมผู้บำรุงรัก ^๑	สรพ ^๑ รักผู้บำรุง ^๑ เร ^๑ บร
	โถม ^๑ ล่อม ^๑ ถนอม ^๑ ขวัญ	ประ ^๑ คิ ^๑ พิน ^๑ ใน ^๑ ถิ่น ^๑ สถาน
(81)	ของ ^๑ ส่วย ^๑ ม ^๑ กร ^๑ อย	ทั้ง ^๒ ๒ ^๑ ด้วย ^๑ ด้วย ^๑ อีก ^๑ พ ^๑ ร้า ^๑ ว ^๑ กาล
	ทฤ ^๓ ณ ^๓ า ^๓ ๓ ^๑ สา ^๑ ห ^๑ าร	ทุก ^๑ สิ่ง ^๑ สร ^๑ ร ^๑ พ ^๑ พร ^๑ ณ ^๑ ๔ ^๑ มี
(82)	จัก ^๑ ภัก ^๑ ษ ^๑ ไ ^๑ โก ^๑	ก็ ^๑ จะ ^๑ ได้ ^๑ ส ^๑ ก ^๑ ว ^๑ ก ^๑ ี
	โดย ^๑ ค ^๑ ัง ^๑ ๕ ^๑ จิ ^๑ เ ^๑ คา ^๑ ป ^๑ รี	คิ ^๑ ป ^๑ ระ ^๑ ศ ^๑ ม ^๑ ป ^๑ ระ ^๑ ศ ^๑ ก ^๑ ส ^๑ ม
(83)	เข ^๑ น ^๑ บ ^๑ ร ^๑ ุ ^๑ ษ ^๑ ส ^๑ น ^๑ ก ^๑ นี้ ^๑ เ ^๑ า	สุ ^๑ ก ^๑ ๖ ^๑ สา ^๑ ภิ ^๑ ร ^๑ ม ^๑ ย ^๑ ธ ^๑ ม
	ผู้ ^๑ ขึ้น ^๑ ดู ^๑ รา ^๑ ร ^๑ บ ^๑ เ ^๑	น ^๑ ก ^๑ ทุก ^๑ ข ^๑ ไ ^๑ ย ^๑ พ ^๑ าน

¹ฉ.1, รง ฉ.2, ฉ.3, เรอ

²ฉ.1, ฉ.3, ทั้ง ฉ.2, ทั้งง

³ฉ.1, ฉ.3, ทฤณ ฉ.2, ทฤณเา

⁴ฉ.1, ฉ.2, พรณ ฉ.3, พรณ

⁵ฉ.1, ฉ.2, คัง ฉ.3, คัง

⁶ฉ.1, ฉ.2, สุก ฉ.3, ทุก

ฉบับ 16

- (84) หนึ่ง ไสคหับ¹อาจารย์¹ชาญ เที่ยว¹วิชา²ญาณ
ในฤๅณ³แลโทม³ทั้ง³ฉดง
- (85) สอน¹สิ่ง¹ตั้ง¹จิกร¹จำนง กำนับ¹ในกลอง
คคี่อัน¹พำ¹คำ¹กฐ¹สวณ
- (86) อย่า¹กึ่ง¹วัง¹เก็ย¹ค¹เก็อง¹หุ มา¹ใน¹ชม¹ฤๅ
จง¹ยิน¹ที่¹ฉด¹บ¹ก¹ฉด¹ป¹ก¹ม
- (87) รัก¹รัก¹ก¹ที่¹พยายาม เช็ด¹ฉด¹ย¹ฟง¹ความ¹
ทุก¹สิ่ง¹ทุก¹คำ¹ย¹า¹เบง
- (88) หบ¹ด¹ก¹ว¹า¹ญ¹ฉด¹ฉด¹ฉด¹ฉด¹ฉด¹ ค¹ย¹า¹ค¹ย¹ใจ¹⁰เอง
อัน¹เก¹ย¹ฉด¹ป¹าง¹ห¹ย¹าง¹¹ไพ¹ร

¹ฉ.1, ฉ.2, ैयाอาจารย์ ฉ.3, ทัศคาวาจารย์

²ฉ.1, ฉ.2, วิชา ฉ.3, วิทยา

³ฉ.1, ฉ.3, ั้ง ฉ.2, ั้งง

⁴ฉ.1, ฉ.3, ั้งกั้ง ฉ.2, ั้งงกั้ง

⁵ฉ.1, ฉ.3, มฤๅ ฉ.2, มฤๅ

⁶ฉ.1, ฉ.2, กอป ฉ.3, กอบ

⁷ฉ.1, ักย ฉ.2, ฉ.3 ัก

⁸ฉ.1, ฉ.3, ฟง ฉ.2, ฟงง

⁹ฉ.1, กวาว ฉ.2, ฉ.3, ควาว

¹⁰ฉ.1, คย ฉ.2, ฉ.3, ใจ

¹¹ฉ.1, ฉ.2, หย้าง ฉ.3, อย้าง

- (89) แรงร้ายหารุณฟู¹ไฟ มัว²โมทยไทย
 รั้นทำประทุบรูโทะษา
- (90) ถอนฉนักชักนุคบาทา สดักหลอ¹มายา
 แลแย่ง¹แลยอชอกอ
- (91) แว้งเหวียงเปียงสมักกวา³ ทดว่งแล่นถารอ
 จัก⁴รัง⁴ม⁵ยัง⁵หุคคง
- (92) ถีนักไล่¹แล่นแหลกลง⁶ เพื่อพาลทรง
 แลหอนทำนุกในทำนอง
- (93) มละพยก⁷ดคโหมทุกลบอง โอนอ่อนโคยปอง
 ประโยชน¹เป้นยอกคชยาน
- (94) มารยาทร⁸พิลาตลักษณะอาการ อากัป⁹จงชาญ
 จงเชื่องชา¹⁰วิ¹⁰กริยา
- (95) โฉวาทประสาธสรพ¹¹สุภา นิก¹²ควรรปรีคา
 สดักแลรับสาร¹³สอน

¹ฉ.1, ถีนักไล่¹พาคฟู¹ไฟ ฉ.2, ฉ.3, แรงร้ายหารุณฟู¹ไฟ

²ฉ.1, ฉ.3, มัว ฉ.2, มัว

³ฉ.1, ทวาม ฉ.2, ฉ.3, กวาญ

⁴ฉ.1, ฉ.3, รัง ฉ.2, รังง

⁵ฉ.1, ฉ.3, ยัง ฉ.2, ยงง

⁶ฉ.1, ถีนแก่นแล่นแกใจจง ฉ.2, ถีนักไล่¹แล่นแหลกลง ฉ.3, ถีนักไล่¹
 แล่นแหลกลง

⁷ฉ.1, พยค ฉ.2, ฉ.3, พยศ

⁸ฉ.1, ฉ.3, ยาทร ฉ.2, ยาค

⁹ฉ.1, ฉ.2, กัปะ ฉ.3, กัป

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ชำนิะ ฉ.3, ชำนิ

¹¹ฉ.1, ฉ.2, สรรพ ฉ.3, สรรพ

¹²ฉ.1, ฉ.2, นิก ฉ.3, ลิก ¹³ฉ.1, ฉ.2, สาร ฉ.3, สารสน

- (96) กรีสวัสดิ์กิวัฒนา¹สถาพร จตุรงค²วรพร
 จักมี³แม่โดยหมาย
- (97) ปราภ⁴ยก็ยั้งทุกสิ่งพาย เกร⁵อน⁵เกรีย⁶คิ⁶กำจาย
 กำจร⁷ทั้ง⁷ทองชาบศรี
- (98) เป⁸นเอกอรรค⁸ราชกร⁹นี⁹ กับ⁹กฤษ⁹รอันมี⁹
 อุ¹⁰ทิ¹⁰จพงษ์¹⁰พร¹⁰เห¹¹
- (99) พัน¹²พาหน¹²นาร¹²ธ¹²แล¹²เนา ใน¹³นคร¹³า¹³เร¹³
 สำ¹⁴ราญ¹⁴ภ¹⁴ร¹⁴ม¹⁴ย์¹⁴สม¹⁴บุ¹⁴ร¹⁴ณ¹⁴

¹ฉ.1, วัฒน ฉ.2, ฉ.3, วัฒนา

²ฉ.1, จัตุรงค์ ฉ.2, ฉ.3, จตุรงค

³ฉ.1, ฉ.3, แก่ ฉ.2, แก่

⁴ฉ.1, ฉ.2, ภ⁴ ฉ.3, ภ⁴

⁵ฉ.1, ฉ.2, เกร⁵อน ฉ.3, เกร⁵น

⁶ฉ.1, ฉ.2, เกรีย⁶คิ ฉ.3, เกรีย⁶คิ

⁷ฉ.1, ฉ.3, ทั้ง ฉ.2, ทั้ง

⁸ฉ.1, ฉ.3, เอกอรรค ฉ.2, อิศรา

⁹ฉ.1, กิริ⁹นี ฉ.2, กิริ⁹นี ฉ.3, กร⁹นี

¹⁰ฉ.1, พงษ์ ฉ.2, ฉ.3, พงษ์

¹¹ฉ.1, พัน¹¹เห¹¹า ฉ.2, พร¹¹เห¹¹า ฉ.3, พ¹¹เห¹¹า

¹²ฉ.1, ฉ.2, พาหน¹²นาร¹²ธ ฉ.3, พาหน¹²นาร¹²ธ

¹³ฉ.1, นั¹³คร¹³า ฉ.2, ฉ.3, น¹³คร¹³า

¹⁴ฉ.1, บุ¹⁴ร¹⁴ณ¹⁴ ฉ.2, บุ¹⁴ร¹⁴ณ¹⁴ ฉ.3, บุ¹⁴ร¹⁴ณ¹⁴

- (100) สมเด็จพระสังฆราช^๑ จักสาธ^๑ฎ
ภิกษุ^๑นักรุ^๑ณา
- (101) รัง^๒รัก^๓กั^๓คิสร^๓พหิ^๓มา เปน^๓ค^๓ช^๓ม^๓ห^๓า
ม^๓ง^๓ค^๓ณ^๓ค^๓ร^๓ค^๓ว^๓ร^๓เ^๓ล^๓อ^๓ม^๓^๔
- (102) จ^๕ม^๕า^๕น^๕มา^๕โน^๕ช^๕ค^๕อ^๕เ^๕ท^๕อ^๕ม^๕^๕ ประ^๖ค^๖ิ^๖พ^๖ร^๖ร^๖ช^๖^๖เ^๖ค^๖อ^๖ม^๖^๗
ผ^๖ค^๖ง^๖ภ^๖ก^๖ค^๖ี^๖น^๖ก^๖ย^๖ค^๖ี^๖
- (103) โ^๘ค^๘ย^๘ป^๘ร^๘ะ^๘ก^๘ิ^๘จ^๘ป^๘ร^๘ะ^๘ก^๘อ^๘ป^๘^๘ก^๘ั^๘ค^๘เว^๘ท^๘ี^๘ ท^๘า^๘ง^๘ช^๘ร^๘ร^๘ม^๘ว^๘ิ^๘ถ^๘ี^๘
ช^๘ิ^๘ร^๘า^๘ง^๘ค^๘ร^๘เ^๘อ^๘ม^๘^๙ไ^๙บ^๙ร^๙า^๙น^๙
- (104) แม่^{๑๐}ค^{๑๐}ย^{๑๐}ภ^{๑๐}ุ^{๑๐}พ^{๑๐}ร^{๑๐}ะ^{๑๐}ส^{๑๐}ม^{๑๐}ภ^{๑๐}า^{๑๐}ร^{๑๐} ส^{๑๐}ม^{๑๐}โ^{๑๐}พ^{๑๐}ธิ^{๑๐}ภ^{๑๐}ิ^{๑๐}น^{๑๐}ิ^{๑๐}ห^{๑๐}า^{๑๐}ร^{๑๐}
ม^{๑๐}ห^{๑๐}ิ^{๑๐}ศ^{๑๐}ร^{๑๐}า^{๑๐}ส^{๑๐}ว^{๑๐}า^{๑๐}ม^{๑๐}ี^{๑๐}
- (105) ผู้^{๑๑}ส^{๑๑}ว^{๑๑}ง^{๑๑}ว^{๑๑}ิ^{๑๑}ม^{๑๑}ุ^{๑๑}ค^{๑๑}ิ^{๑๑}โม^{๑๑}ก^{๑๑}ช^{๑๑}โม^{๑๑}^{๑๑} ห^{๑๑}วัง^{๑๑}ส^{๑๑}ร^{๑๑}ี^{๑๑}จ^{๑๑}ก^{๑๑}แ^{๑๑}ก^{๑๑}ศ^{๑๑}ร^{๑๑}ี^{๑๑}
ส^{๑๑}ร^{๑๑}ร^{๑๑}พ^{๑๑}ช^{๑๑}^{๑๑}พ^{๑๑}ิ^{๑๑}ศ^{๑๑}ก^{๑๑}ส^{๑๑}ว^{๑๑}ร^{๑๑}ร^{๑๑}ย^{๑๑}า^{๑๑}

^๑ฉ.๑, ฉ.๒, ส^๑า^๑ท^๑ร ฉ.๓, ส^๑า^๑ท^๑ร

^๒ฉ.๑, จ^๒ง ฉ.๒, ร^๒ง^๒ง ฉ.๓, ร^๒ัง

^๓ฉ.๑, ฉ.๓, ร^๓ัก^๓ษ^๓ ฉ.๒, ร^๓ัก

^๔ฉ.๑, ฉ.๒, เ^๔ล^๔อ^๔ม ฉ.๓, เ^๔ล^๔ิ^๔ม

^๕ฉ.๑, ฉ.๒, เ^๕ท^๕อ^๕ม ฉ.๓, เ^๕ท^๕ิ^๕ม

^๖ฉ.๑, ป^๖ร^๖ะ^๖ค^๖ิ^๖พ^๖ร^๖ร^๖ช^๖ ฉ.๒, ป^๖ร^๖ะ^๖ก^๖ิ^๖พ^๖ร^๖ร^๖ช^๖ ฉ.๓, ป^๖ร^๖ะ^๖ค^๖ิ^๖พ^๖ท^๖ช^๖

^๗ฉ.๑, ฉ.๒, เ^๗ค^๗อ^๗ม ฉ.๓, เ^๗ค^๗ิ^๗ม

^๘ฉ.๑, ฉ.๒, ก^๘อ^๘ป ฉ.๓, ก^๘อ^๘บ

^๙ฉ.๑, ฉ.๒, ร^๙เ^๙อ^๙ม ฉ.๓, ร^๙เ^๙ิ^๙ม

^{๑๐}ฉ.๑, โ^{๑๐}ม^{๑๐}ล^{๑๐}ี ฉ.๒, ฉ.๓, โ^{๑๐}ม^{๑๐}ล^{๑๐}ี

^{๑๑}ฉ.๑, ฉ.๒, พ^{๑๑}ช^{๑๑} ฉ.๓, พ^{๑๑}ช^{๑๑}ญ^{๑๑}

- (106) เบน¹มิ่งม¹ภู¹ภพ²ศา²ดา ปอง¹โปรค¹กณา
อเนก¹นิกร¹เวไน¹ย
- (107) เม¹ก็¹จระ¹แส¹สง¹สาร¹สมุ¹ท¹ไทย ดู³แหล³ง³ศ³วา³ไ³ลย
ม¹ล¹าง¹เกล¹ศ¹ลา¹ญ¹ป¹าน
- (108) เพร⁴ง⁴พระ⁴บ⁴าร⁴เม⁴ศ⁴บ⁴ั⁴ค⁴าล ไค²ญ²ช²ร²ค²ระ²การ
ก¹ือ¹แก¹ว¹ัง¹ง¹า¹ว¹ิ¹ง¹ ⁶อ⁶บ⁶ ⁷ม⁷ญ
- (109) พระ¹ก¹ณ¹ญา¹เก¹ร¹อ¹ค¹ุ¹ล¹บ¹ แส⁸ค⁸ง⁸ล⁸้า⁸เล⁸อ⁸จุ⁸ล⁸
จ¹ักร¹จุ¹ธ¹า¹ว¹ิ¹ศ¹กร¹
- (110) แต⁹น⁹ไ⁹พ⁹น⁹า⁹จ⁹ก⁹ป⁹ร⁹ คา²ศ²ุ²ช²ส²ว²ส²ค²ี
ห¹⁰ัง¹⁰ ¹⁰ค¹⁰าว¹⁰ห¹⁰ัง¹⁰ ¹¹ค¹¹ณ¹¹แ¹¹น¹¹ส¹¹ป¹¹าม
- (111) ฤ¹ก¹เ¹ล¹ือ¹ง¹เพ¹ือ¹ง¹เ¹ุง¹กร¹ุง¹ร¹าม ² ส²ร²าง²เ²ล²ี²ย²น²ส²ง²กร²าม
จ¹ัก¹ข¹าม¹ท¹ุก¹ท¹ิ¹ศ¹ท¹ุ¹ ¹³

¹ฉ.1, ฉ.2, ภู¹ ฉ.3, ภู¹

²ฉ.1, ศาส ฉ.2, ฉ.3, ศาส

³ฉ.1, ฉ.2, ดู³ ฉ.3, ดู³

⁴ฉ.1, ฉ.2, เพร⁴ง⁴ ฉ.3, เกร⁴ง

⁵ฉ.1, บ⁴าร⁴เม⁴ต⁴ ฉ.2, บ⁴าร⁴เม⁴ต⁴ ฉ.3, บ⁴าร⁴เม⁴ศ⁴

⁶ฉ.1, ฉ.3 บ⁶ัง⁶เก⁶ิ⁶ค⁶ ฉ.2, บ⁶ง⁶ง⁶เก⁶ิ⁶ค⁶

⁷ฉ.1, ฉ.2, ก⁷อ⁷บ⁷ ฉ.3, ก⁷อ⁷บ⁷

⁸ฉ.1, ฉ.2, จ⁸ุ⁸ล⁸ะ⁸ ฉ.3, จ⁸ุ⁸ล⁸

⁹ฉ.1, พ⁹ท⁹น⁹า⁹ ฉ.2, พ⁹ะ⁹ท⁹น⁹า⁹ ฉ.3, พ⁹น⁹า⁹

¹⁰⁻¹¹ฉ.1, ฉ.3, ห¹⁰ัง¹⁰ ฉ.2, ห¹¹ัง¹¹

¹²ฉ.1, ฉ.2, ร¹²าม¹² ฉ.3, ก¹²ร¹²าม¹²

¹³ฉ.1, ไ¹³ทย¹³ ฉ.2, ฉ.3, ไ¹³ท¹³

- (112) ท้าวท้าวหนาวเกรีย¹คิ¹อันไกร ฤาเระ²ม²รณไฟ
 รี³รี³รันทำ⁴ร่า⁴บยา⁴
- (113) ค่าง⁵โณนอภา⁵ท⁵สัการ ทั่ง⁶วาย⁶กุก⁶สาร
 สุวรรณ⁷หิ⁷รญา⁷มาลา⁷
- (114) บำ⁸บวง⁸บท⁸เรณ⁸ุรา⁸ชา มอ⁸บ⁸วญ⁸สี⁸มา
 มา⁸อ⁸ก⁸มา⁸อ⁸น⁸ว⁸ย⁸อง⁸ก⁸
- (115) พระ⁹ย⁹ศ⁹ก⁹ญ⁹โย⁹ย⁹ง อย⁹า⁹ไ⁹้⁹ค⁹ง
 จัก⁹จ⁹ก⁹แ⁹ง⁹แ⁹ง⁹ม⁹ญ⁹
- (116) ทุ¹⁰ก¹⁰ท¹⁰ว¹⁰ย¹⁰เ¹⁰ด¹⁰อ¹⁰ล¹⁰ ไพร¹⁰ไ¹⁰ท¹⁰ห¹⁰บ เชน¹¹ม¹¹เส¹¹พ¹¹ย¹¹ ส¹¹ว¹¹ส¹¹ท¹¹ิ¹¹ค¹¹ุ¹¹ณ¹¹
 ข¹²จ¹²ค¹²พิ¹²บ¹²ค¹² ปี¹³ทา¹³

¹ฉ.1, ฉ.2, เกรีย¹คิ ฉ.3, เกีย¹รคิ

²ฉ.1, ฉ.2, เระ²ม ฉ.3, เระ²ม

³ฉ.1, ฉ.2, รี ฉ.3, รี

⁴ฉ.1, มา⁴ล ฉ.2, บาน ฉ.3, บาน

⁵ฉ.1, วา⁵ท ฉ.2, อา⁵ท ฉ.3, วา⁵ท

⁶ฉ.1, ฉ.3, ทั่ง ฉ.2, ทั่ง

⁷ฉ.1, ฤ⁷ก⁷ชา ฉ.2, ฉ.3, มา⁷ลา

⁸ฉ.1, ม⁸ว ฉ.2, ม⁸ว ฉ.3, ม⁸ว

⁹ฉ.1, ฉ.2, ก⁹ญ ฉ.3, ก⁹ญ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, เ¹⁰ม¹⁰อ¹⁰ล ฉ.3, เ¹⁰ม¹⁰ิน

¹¹ฉ.1, เ¹¹พ¹¹ย ฉ.2, เ¹¹พ¹¹ ฉ.3, เ¹¹พ

¹²ฉ.1, พิ¹²บ ฉ.2, พิ¹²บ ฉ.3, พิ¹²บ

¹³ฉ.1, ฉ.2, ปี¹³ทา ฉ.3, ปี¹³ทา

- (117) หัวเขตรนิกกามฉา¹ วักรจุลพารา²
 ภิรณฺยํร้างบักขเขญ
- (118) เณสเสณนิสากรหยาตเณ เปือกหล้าแหล่งเปน
 กุขานุคุขใส³ทรวง
- (119) ทวยไท้เทพย⁴หัวถิ่นสรลง รับราชบำนาง
 อามิสฺสุทิสฺสรรมา
- (120) เสือเมืองทรง⁵เมืองมีอา ทิ⁶ทั้ง⁷เทพา
 พิทักษ์⁸เสวทศฺรไชย
- (121) เซอญ⁹ช่วยอวยพรอันไพ นูลยภาพแกไท
 ชเรศ¹⁰ชำระก¹¹พิสุชา
- (122) จงยื่นหมี่เฒ่ามากพรวมา สืบเสวยสวรวรยา
 ธิปิตติวัลยถาวร¹²

¹ฉ.1, ฉ.2, ฉา ฉ.3, อาณา

²ฉ.1, ฉ.2, พารา ฉ.3, ภารา

³ฉ.1, ใน ฉ.2, ฉ.3, ไส

⁴ฉ.1, ฉ.2, เทพย ฉ.3, เทพ

⁵ฉ.1, ฉ.3, ทรง ฉ.2, ชรวง

⁶ฉ.1, ทิ ฉ.2, ฉ.3, ทิ

⁷ฉ.1, ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง

⁸ฉ.1, นุรักษ์ ฉ.2, ฉ.3, พิทักษ์

⁹ฉ.1, ฉ.2, เซอญ ฉ.3, เซิญ

¹⁰ฉ.1, ฉ.2, ชเรศ ฉ.3, ชเนศ

¹¹ฉ.1, ฉ.2, ชำรงค ฉ.3, ชำรง

¹²ฉ.1, ปักติวัลยถาวร ฉ.2, ปักติวัลยถาวร ฉ.3, ปักติวัลยถาวร

- (123) เจริญ¹พระประภาพลกำลัง จริต²พางภาษกร
 คำเกอง³กระจำงเมฆา
- (124) เจียรจอมจักรพรรดิจักรา⁴ ทัพ⁵ไ้หมันทา
 คุ⁶ราชนเรนทรบุ⁷ราณ
- (125) สุธแสงศกีสุริย์เลวลาญ ประไลย⁸โลกย⁹บันกาล
 คำบงพระยศอยาไชนย
- (126) รัง¹⁰สฤคพิพคิพากย์อันไพ เราะห้อจเอาใจ
 บรรเจิก¹¹พระเกรียคิ¹²กระษัตริ¹³
- (127) ลาเพพจนพระกรนี¹⁴ แปลงแปลกกรมศรี¹⁵
 สุธเรนทรรัง¹⁶บรรหาร

¹ฉ.1, ฉ.2, เจริญ ฉ.3, เจริญ

²ฉ.1, ฉ.2, จริต ฉ.3, วัธ

³ฉ.1, ฉ.2, เกอง ฉ.3, เกิง

⁴ฉ.1, ฉ.3, จัตุรา ฉ.2, จัตุรา

⁵ฉ.1, ทัพ ฉ.2, ฉ.3, ทัพ

⁶ฉ.1, ฉ.3, คุ ฉ.2, คุ

⁷ฉ.1, โย ฉ.2, ฉ.3, บุ

⁸ฉ.1, ฉ.3, ประไลย ฉ.2, มลาย

⁹ฉ.1, ฉ.2, โลกย ฉ.3, โลก

¹⁰ฉ.1, ฉ.3, รัง ฉ.2, รง

¹¹ฉ.1, เจริญ ฉ.2, เจริญ ฉ.3, เจริญ

¹²ฉ.1, ฉ.2, เกรียคิ ฉ.3, เกรียคิ

¹³ฉ.1, ฉ.2, กระษัตริ ฉ.3, กระษัตริย์

¹⁴ฉ.1, กรีนี ฉ.2, กรีนี ฉ.3, กรีนี

¹⁵ฉ.1, กรี ฉ.2, ฉ.3, กรมศรี

¹⁶ฉ.1, ไบรณตรงง ฉ.2, ฉ.3, สุธเรนทรรัง

(128) หวัง¹ เอลอม² แห่'ลงพสุธาร กลองบาทมทิบาล
 บรรยายยุบลบริบูรณ์³

¹ฉ.1, ฉ.3, หวัง ฉ.2, ไ่ว้หวัง

²ฉ.1, ฉ.2, เอลอม ฉ.3, เกลิม

³ฉ.1, บุรณ ฉ.2, ฉ.3, บุรณ

กาพย์ขับไม้

โคลง 4

(1)	ไหว้ไท้เทวราชอ้าง	อัญญา องค์ถา
	เรื่องฤทธิเรื่องเคชา	ช่วยป้อง
	กรัรคนชิตีเยศพาห์	พัง ¹ เผือก พระเอย
	ทุกขโศกโรคอย่าพ้อง	แดกพันไภยพาน ²

กาพย์ 36

(2)	ไหว้ไท้ชาคา ³	สวามภูวนา	รายนฤทธิผู้ชาญ
	โกญวานาเนศวร	พิชเนกทั้ง ⁴ มาญ	พิชเนศวรกราน ⁵
	เทวกรรม ⁶ สรรรค์สาร	แปกเทพย ⁷ บันดาล	เคชมหิมา
(3)	สรวมพร ⁸ พระพรัก	พร้อมพร้อมบริรักษ์	บำรุงราชพา
	หนแก้วกรินี ⁹	เสวตรสารศรี	นฤโรภยา
	นฤทุกขคู่ชสา	ภิรมย์ปรีดา	สลับรับกำสอน

¹ฉ.2, พงง ฉ.3, พัง

²ฉ.2, พาล ฉ.3, พาน

³ฉ.2, ธาญา ฉ.3, ธาคา

⁴ฉ.2, ทั้งง ฉ.3, ทั้ง

⁵ฉ.2, กรานต์ ฉ.3, กราน

⁶ฉ.2, กรรม ฉ.3, กรรม

⁷ฉ.2, เทพย ฉ.3, เทพ

⁸ฉ.2, พร ฉ.3, พระ

⁹ฉ.2, กรินี ฉ.3, กรินี

โคลง 4

(4)	อ้ออร่อนเทเวศให้	โทยหา
	ถึงประยูรพงษา	สบขร้ง ¹
	คไนยและภรรคา ²	เคี้ยวเค็ด ³ มาเอย
	อีก ⁴ สถานเดือนทอง	ท่งท้งเห็นไศล

กาพย์ 36

(5)	อ้อรอย่าอา	คูรค้วยพงษา	ภรรคา ⁶ คไนย
	บิกามารคร	คู ⁷ คชนิกร	เพื่อนเล่นแหล่งไพร
	เคยพา ⁸ กันไศล	ท่งท่าป่าไศล ⁹	ล่ำบากยากจร
(6)	อ้อรอย่าถวิล	ไพรสาณฑ์สถานถิ่น	ที่กินพื้นนอน
	รกชัญหนามหนา	ทิมชาคินานา	พิศมร่ายราญรอน ¹⁰
	เหลือนบงุ่นบ่อน	หลายหลากทากหนอน	รินรำนราวี

¹ฉ.2, ขร้ง ฉ.3, ข้อง

²ฉ.2, ภรรคา ฉ.3, ภรรคา

³ฉ.2, เค็ด ฉ.3, เค็ด

⁴ฉ.2, อีก ฉ.3, อีก

⁵ฉ.2, ท่งเห็นไศล ฉ.3, ท่งเห็นไศล

⁶ฉ.2, ภรรคา ฉ.3, ภรรคา

⁷ฉ.2, คู ฉ.3, คู

⁸ฉ.2, พา ฉ.3, พา

⁹ฉ.2, ไศล ฉ.3, ไศล

¹⁰ฉ.2, รอน ฉ.3, รอน

(7)	อ้อร่อย ¹ าหวัง	คู่ช ² ในไพรกรัง	เกรงกรัง ³ ไภยมี
	พวกพาล ¹ มฤคธา	เสื่อสี่ ² ร้ายกาจ	โสมค้อ ³ ศวมุขี
	หลอนหลอกยาปี	ห้ศ ³ กิน ³ อินทรีย์	เฉียว ³ เป็นภักษา
(8)	เคย ⁴ เที่ยว ⁴ เถื่อนทาง	ลัด ⁴ หลีก ⁴ ไล่ ⁴ ขวาง	หลัก ⁴ ค่อ ⁴ หนามหนา
	หินฉากรวดกรัน	คมแหลมหลายพรรณ ⁵	ขาด ⁵ แห่ง ⁵ บาทา
	ปวกป้วย ⁶ เวทนา	นิราศ ⁶ สุชา	ทุก ⁷ ซั้ว ⁷ ทั้ง ⁷ อง
(9)	หนึ่ง ⁷ แสวงหาอาหาร	สาร ⁸ พัน ⁸ กันการ	ยาก ⁹ ได้ ⁹ โดย ⁹ ปอง
	ครำ ⁸ แคะ ⁸ ครำ ⁸ ณ	ล่ำ ¹⁰ เคี้ยว ¹⁰ ทุก ¹⁰ ซั้ว ¹⁰ หน	กร ¹⁰ ะ ¹⁰ ม ¹⁰ ค ¹⁰ หม่น ¹⁰ หมอง
	นอน ¹¹ ก ¹¹ ด ¹¹ วล ¹¹ อง	อาบน ¹¹ น้ำ ¹¹ ใน ¹¹ หนอง	หมอง ¹¹ เก ¹¹ ร ¹¹ ้า ¹¹ เสียด ¹¹ ศรี
(10)	อ้อร่อย ¹² าอา	วร ¹² ณ ¹² เนา ¹² นา	ภา ¹² ไคร ¹² ไย ¹² คิ
	มาอยู่ ¹³ พารา ¹³	มี ¹³ ผู้ ¹³ ค ¹³ ง ¹³ ณ ¹³ คา	สุข ¹⁴ เชชม ¹⁴ เปรม ¹⁴ ปรี ¹⁴ คิ ¹⁴
	ยาก ¹⁵ ไร ¹⁵ ไป ¹⁵ มี	เหมือน ¹⁵ ใน ¹⁵ พนาลี	ท่ง ¹⁵ เทิน ¹⁵ เนิน ¹⁵ พนม

¹ฉ.2, พาล ฉ.3, พาท²ฉ.2, สี่ ฉ.3, สี่³ฉ.2, หัม³อินทร ฉ.3, ห้ศ³กิน⁴ฉ.2, หลี้ ฉ.3, หลี้⁵ฉ.2, พรรณ ฉ.3, พรรณ⁶ฉ.2, ปวกป้วย ฉ.3, ป้วยปวก⁷ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง⁸ฉ.2, สรรพรรณ ฉ.3, สารพัน⁹ฉ.2, ยาก ฉ.3, อยาก¹⁰ฉ.2, ทุก ฉ.3, ทุก¹¹ฉ.2, นอน ฉ.3, นอก¹²ฉ.2, วร ฉ.3, พรรณ¹³พารา ฉ.3, ภารา¹⁴ฉ.2, ปรี ฉ.3, ปรี¹⁵ฉ.2, เทอนเนอน ฉ.3, เทินเนิน

โคลง 4

(11)	อัญชยาธรรมยศสร้าง ¹	สรวงเสมอ แลภา
	เสนอสุนัขล่าอำเภอ ²	เผื่อนพัน
	แปดพระพรากไพรเณอ	เชิญ ³ ประเวศ เวียงเอย
	อวยแม่เปนนั่ง ⁴ กัน	แท้ให้เกล็ดงวาลย์ ⁵

กาพย์ 36

(12)	เนาในนครา	ภิรมย์ทรนทา	ทุกค่ำคืนวัน
	นิราศความทุกข์	ปรีดิ์ ⁶ เปรมเกษมสุข	สุนัขล่าเมืองสวรรค์
	สุขในพนารั้ว	ภาเท่าถึงทัน	เทียบแท้เทียมสอง
(13)	เชิญ ⁷ แม่เสวยสวัสดิ	สมบุรณ์ ⁸ โรงรัท	สมบัติ ⁹ เนืองนอง
	แท่นที่สถิตย์	จรดงไสกิต	พันดลัด ¹⁰ ทอง
	อร่ามเรืองรอง	พิศพรณ ¹¹ เถือกถอง	ทรวิจตรูตา

¹ฉ.2, ส้าง ฉ.3, สร้าง

²ฉ.2, อำเพอ ฉ.3, อำเภอ

³ฉ.2, เชอญ ฉ.3, เชิญ

⁴ฉ.2, ซิน่ง ฉ.3, ที่นั่ง

⁵ฉ.2, เกลองถวัล ฉ.3, เกล็ดถวัลย์

⁶ฉ.2, ปรี ฉ.3, ปรีดิ์

⁷ฉ.2, เชอญ ฉ.3, เชิญ

⁸ฉ.2, บุรณ์ ฉ.3, บุรณ์

⁹ฉ.2, บัถิ ฉ.3, บัถิ

¹⁰ฉ.2, ดลู่ ฉ.3, ดลู่

¹¹ฉ.2, พิศพรณ ฉ.3, พิศพรณ

(14)	พื้นเพเนกไสยาสน์	สอ้านสอาก	ปูลาดวัดถา ¹
	เอนอ่อนอินทรีย์	ไรร้างราศี	ฤาญคายกายา
	บริพัตรรักษา	ปฏิบัติอิศตรา ²	บ่าเรือเชอขวัญ
(15)	ยามนอนสำราญ	ยามภักษาหาร	เป็นสุขทุกอัน
	มีคนประโคมขับ	จำเรียงร้องรับ	กล่อมเกลี้ยง ³ กลอนฉันท
	ความญคชคัง ⁴ คร	บัคแซ ⁵ เนืองนันท ⁶	นั่ง ⁷ ด้อมบริบาล
(16)	หญาเหย ⁸ เพื่อฟาย	กล้วยอ้อยเหลือหลาย	ทุกสิ่งพรว้าตาล
	ข้า ⁹ ส่วยส่งชน	ฤาห่อนชววยชวน	แสวงหาอาหาร
	บริบูรณ์ ¹⁰ ทุกประการ	ชุมนุมอหมื่นความญ	ชักสืบวีรฤ ¹¹

¹ฉ.2, วัดถา ฉ.3, วัดถา

²ฉ.2, ปฏิอิศตรา ฉ.3, ปฏิอิศตรา

³ฉ.2, เกลี้ยง ฉ.3, เกลี้ยง

⁴ฉ.2, คัง ฉ.3, คัง

⁵ฉ.2, แซ ฉ.3, แซ

⁶ฉ.2, นรนต์ ฉ.3, นนต์

⁷ฉ.2, นั่ง ฉ.3, นั่ง

⁸ฉ.2, เหย ฉ.3, เหย

⁹ฉ.2, ข้า ฉ.3, ข้า

¹⁰ฉ.2, บริบูรณ์ ฉ.3, บริบูรณ์

¹¹ฉ.2, วรฤ ฉ.3, วรฤ

(17)	สารพัดเพลิกเพลิน ¹	ไว้ทุกข์สุขเจริญ ²	บ่าวราศไถยัน
ทรายกาพ้อง		เควไต้ป๊กป๋อง	รุ่มเกล้าเกียจกัน ³
ยศศักดิ์สิ่งสรรพ		ศฤงฆารอนันต์ ⁴	อเนกบ้านนา ⁵

โคลง 4

(18)	จงมานมาโนชน้อม	ในพจน์ ⁶ สอนนา
ปล้างบละสละลพยศ		หยาบร้าย
คุะ ⁷ เคือกเงือกกอด		โผนอนอ่อน เทอญแม่
มารยาตร ⁸ ญาทบทยาย		ย่างเท้าเพลาสมอ

กาพย์ 36

(19)	จงยิบสารสอน	พยทหยาบหย่อน	อ่อนโดยสาสน์ ⁹ เสนอ
อย่าตื่นวิ่งเต้น		หลวงเล่นเล่น	แต่ตามอำเภอ ¹⁰
ใจอย่าแย้งเข่อ		เรือนร้านชาน ¹¹ เผลอ	ฉัดถีบทำลาย

¹ฉ.2, สรรพพิคเพลอกเพลอน ฉ.3, สารพัดเพลิกเพลิน

²ฉ.2, เจริญ ฉ.3, เจริญ

³ฉ.2, กรร ฉ.3, กัน

⁴ฉ.2, อนรรค์ ฉ.3, อนันต์

⁵ฉ.2, บ้านาน ฉ.3, บ้านาญ

⁶ฉ.2, พจน ฉ.3, พจน์

⁷ฉ.2, คุ ฉ.3, คุ

⁸ฉ.2, ยาท ฉ.3, ยาทร์

⁹ฉ.2, สาสน์ ฉ.3, สาสน์

¹⁰ฉ.2, อำเพอ ฉ.3, อำเภอ

¹¹ฉ.2, ชาล ฉ.3, ชาน

(20)	อย่าเกียจสำนึกนี้ ¹ ถอนชักแข็ง ² หลอสลัดเล่ห์ร้าย	โรงแท่นวรุดงหลัก ³ ชิงชอกคอย ⁴ คนคอ ⁵ คนท้าย	หมอลาญทั้ง ⁶ หลาย แว้งเหวี่ยงวุ่นวาย เบี่ยงสับกพัดลง
(21)	อย่าเกียจน้ำหย้า ⁷ สอนสั่ง ⁸ จงจำ ปลดปล่อยไปปล่อย	ทุกอย่าง ⁹ มา สกับรับคำ มานะทรง	เมื่อยาคิดคง ทำตามประสงค ธานี ¹⁰ กิริยา
(22)	รักษาติรักษศ รักพระเปนเจ้า พระคุณมทิมา	ตระกูลปรากฏ ¹¹ จอมภพผ่านเฝ้า อำรุงมกุณฑกา	สูงศักดิ์พิงษา ผู้เฝ้ารักษา หอนให้อนาทร ¹²
(23)	รักผู้บริรักษ์ ¹³ ครั้นเชื่องชำนาน ปรีดาทุสมร	หมอลาญสรพรัก ราบเรียบอาการ ถามีทุกขร้อน	สรพร้อมเผิกสอน ชวนกันอวยพร ชวนหัวคน

¹ฉ.2, ทั้ง ฉ.3, ทั้ง

²ฉ.2, แข็ง ฉ.3, แข้ง

³ฉ.2, คอแย้ง ฉ.3, คอแย้ง

⁴ฉ.2, คอ . ฉ.3, คอ

⁵ฉ.2, หย่าง ฉ.3, หย่าง

⁶ฉ.2, สั่ง ฉ.3, สั่ง

⁷ฉ.2, นิฉ ฉ.3, นิ

⁸ฉ.2, ปรากฏ ฉ.3, ปรากฏ

⁹ฉ.2, จณ ฉ.3, จณ

(24)	พระบาทนฤบาล	จะโปรกประหาน	ทาสใช้หลายคน
	หัวสืบส่วยหย้า	อาภรณ์โอ้อ่า	ก่องแก้วกาญจน ¹
	ครบเครื่องช้างต้น	เพราเพริศเลิศ ² ล้ำ	ประเสริฐ ³ สิ่งสรรพ

โคลง 4

(25)	ทุกพรรณโอภาสแก้ว	ก่องกาญจน ⁴
	ประทับสรรพ ⁵ อลงการสาร	สิ่งถ้วน
	บุญเพรงภพโลกาล	นคฺงแม่ มาแม่
	เจริญ ⁶ รูปเจริญ ⁷ ลักษณะล้วน	พิลาศล้ำส่ง ⁸ ศรี

กาพย์ 36

(26)	จักไค้อลงกรณ ⁹	คชาอาภรณ์	สำหรับกรีนี ¹⁰
	สร้อยพันลำทาง	กอบกอบสำอาง ¹¹	กนกกรูจี
	ผ้าโพกตระพองมี	เข้มขาวอย่าง ¹² เกี	คอกมาศ ¹³ นาคฉน

¹ฉ.2, จณ ฉ.3, จน²ฉ.2, เพรอสเลิศ ฉ.3, เพริศเลิศ³ฉ.2, เสริฐ ฉ.3, เสริฐ⁴ฉ.2, จณ ฉ.3, จณ⁵ฉ.2, สร้อย ฉ.3, สรรพ⁶⁻⁷ฉ.2, เจริญ ฉ.3, เจริญ⁸ฉ.2, ส่ง ฉ.3, ส่ง⁹ฉ.2, กร ฉ.3, กรณ¹⁰ฉ.2, กรีนี ฉ.3, กรีนี¹¹ฉ.2, กอบสำอางค์ ฉ.3, กอบสำอาง¹²ฉ.2, หย่าง ฉ.3, อย่าง¹³ฉ.2, มาศ ฉ.3, มาศ

(27)	ตาก ¹ พื้นกัฏฐ์กระบัง ควาทองจำหลัก รัตนคากพัน	บนล่างกระจัง ก้ามปูถูกปัก แถบหน้าหลังบรร	จังหวะเรียบรัน เรียบรัตนรัง ² สรรค์ จงแต่งครุฑรา
(28)	หุ้มแถบสีกระหลาค ควาเครื่องรักคน กุศันรจนา	ริมสายสูตรมาศ ³ พานหน้าหลังถกล นพรัตน์ ⁴ มีค่า	ขลิบทิดกรังกรา สุพรรณโสภา ประดับเรื่องรอง
(29)	ซ้ายหน้าแย่งรยาง ฉนวนจำลายลาย พู่ ⁸ ห้อยหูสอง	ประจำยามระยະ ⁵ วาง โกไสยสออสาย ชาวพรวร ⁹ ผูกมือง	ระย้า ⁶ ไบโพทอง แกงสี ⁷ สมพอง พื้นพาดจามรี
(30)	สปรพรพารณ ลงน้ำประโคม เครื่องแห่ครบท	หัตถ์คา ¹⁰ ลงกรณ ชนะ ¹¹ เกรโรม ตำแหน่งหัตถ์ ¹²	ประดับอินทรีย์ สัประพนเกล็ดมี เสวตรศรีสมบุรณ ¹³

¹ฉ.2, ทาษ ฉ.3, ทาก

²ฉ.2, รัตนรัง ฉ.3, รัตนรัง

³ฉ.2, สุทามค ฉ.3, สูตรมาศ

⁴ฉ.2, รัตน ฉ.3, รัตน

⁵ฉ.2, ระยະ ฉ.3, ระยะ

⁶ฉ.2, ระย้า ฉ.3, ระย้า

⁷ฉ.2, กรี ฉ.3, สี

⁸ฉ.2, พู่ ฉ.3, ภู

⁹ฉ.2, พรวร ฉ.3, พรวณ

¹⁰ฉ.2, หัตถ์ ฉ.3, หัตถ์

¹¹ฉ.2, ชนะ ฉ.3, ชนะ

¹²ฉ.2, หัตถ์ ฉ.3, หัตถ์

¹³ฉ.2, บุรณ ฉ.3, บุรณ

(31)	จักเร ^๑ ียงพระยถ	พระเกียร ^๑ ติป ^๑ รากฏ ^๑	พระเช ^๑ รช ^๑ กุล ^๑ ย์
	แต ^๑ น ^๑ พ ^๑ น ^๑ า ^๑	เย็น ^๑ ใจ ^๑ ไฟ ^๑ ร ^๑ ฟ้า ^๑	ฉา ^๑ ทุ ^๑ ก ^๑ เพิ ^๑ ม ^๑ ฏ ^๑ ล ^๑
	ไฟ ^๑ ร ^๑ เ ^๑ ื่อ ^๑ ม ^๑ ส ^๑ ฏ ^๑	จง ^๑ ก ^๑ อ ^๑ ป ^๑ อ ^๑ น ^๑ ก ^๑ ฏ ^๑	ภัก ^๑ ค ^๑ ็น ^๑ ก ^๑ ย ^๑ ค ^๑ ี

โคลง 4

(32)	เกล ^๑ ลา ^๑ ฉ ^๑ น ^๑ ท ^๑ ข ^๑ ว ^๑ ญ ^๑ ก ^๑ ล ^๑ อ ^๑ ม ^๑ แ ^๑ ก ^๑ ว ^๑	กร ^๑ น ^๑ ี ^๑ ๕	เส ^๑ ว ^๑ ค ^๑ ร ^๑ น ^๑ า
	คร ^๑ โล ^๑ ง ^๑ กา ^๑ พ ^๑ ย ^๑ ก ^๑ ล ^๑ ว ^๑ า ^๑ ท ^๑ ี	ถ ^๑ อ ^๑ ง ^๑ ถ ^๑ อย ^๑	
	ป ^๑ ล ^๑ ก ^๑ ส ^๑ า ^๑ ร ^๑ ซ ^๑ ึ ^๑ ง ^๑ ก ^๑ ร ^๑ ม ^๑ ก ^๑ ร ^๑ ี	สุ ^๑ เร ^๑ น ^๑ ท ^๑ ร ^๑ เ ^๑ ร ^๑ ี ^๑ ย ^๑ บ ^๑ ๖	ไ ^๑ ว ^๑ ธ ^๑ า
	ก ^๑ ร ^๑ ม ^๑ น ^๑ ุ ^๑ ช ^๑ ิ ^๑ ก ^๑ ส ^๑ ก ^๑ ย ^๑ ก ^๑ ิ ^๑ ร ^๑ ถ ^๑ ร ^๑ อย ^๑	เร ^๑ ื่อ ^๑ ง ^๑ ข ^๑ ำ ^๑ เ ^๑ น ^๑ ส ^๑ อ ^๑ ง	

^๑ฉ.๒, เกียรติปรากฏ ฉ.๓, เกียรติปรากฏ

^๒ฉ.๒, พะหน้า ฉ.๓, หน้า

^๓ฉ.๒, สุกเพ่อม ฉ.๓, ทุกเพ็ม

^๔ฉ.๒, กอป ฉ.๓, กอบ

^๕ฉ.๒, กิรีน ฉ.๓, กริน

^๖ฉ.๒, เรียบ ฉ.๓, เรียน

(33)	กรมศรีสุเรนทรผู้พรำ	เผือกคช
	กรมมุขิตีโนรส	เริ่ม ¹ อ้าง
	กรีนี ² เสวตรวรพจน์	ภาษิต ³ เสนอนา
	หวังอยู่คูเรศสร้าง ⁴	สืบฟ้าดินเฉลิม ⁵
(34)	คุษฎี ⁶ สำหรับแรกอ้าง	อดิศวร ส้าง ⁷ ธา
	ทูตอเคิม ⁸ บรรหาร	ท่อนไข
	กรมไกรสรวิจิตชวน	เชิญ ⁹ แต่ง
	แสดงฉบับ ¹⁰ ซ้ำได้	สืบสอง

¹ฉ.2, เรอม ฉ.3, เริ่ม

²ฉ.2, กรีนี ฉ.3, กรีนี

³ฉ.2, ภาษิต ฉ.3, ภาสิต

⁴ฉ.2, ส้าง ฉ.3, สร้าง

⁵ฉ.2, เฉลอม ฉ.3, เฉลิม

⁶ฉ.2, คุษฎี ฉ.3, คุษฎี

⁷ฉ.2, ส้าง ฉ.3, ส้าง

⁸ฉ.2, เกอม ฉ.3, เกิม

⁹ฉ.2, เชอญ ฉ.3, เชิญ

¹⁰ฉ.2, ฉบับ ฉ.3, ฉบับ

บทที่ 3

ช่างและพระราชพิธีสมโภชช่างเผือก

ความสำคัญของช่าง

ช่างเป็นสัตว์ใหญ่โตและฉลาดสามารถฝึกหัดใช้งานได้นับว่าเป็นสัตว์ที่สำคัญและมีคุณค่ามนุษย์มาแต่โบราณ เนื่องจากช่างเป็นสัตว์มีกำลังมากคนจึงจับมาเลี้ยงและใช้ให้ลากเข็นงานหนัก ตลอดจนการเดินทางไกล ๆ สมัยก่อนก็ใช้ช่างเป็นพาหนะสำคัญดังปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน เวลาเดินป่าทางไกลก็มักใช้ช่าง¹ นอกจากนี้ ฟอรั้ง² (Fourbin) ซึ่งเข้ามากับคณะทูตฝรั่งเศสครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ ยังเล่าเรื่องช่างทำงานว่า "คนไทยใช้สัตว์โตเหล่านี้ทำงานต่าง ๆ มันทำงานเหมือนกันกับคนรับใช้ เช่น ให้เลี้ยงเด็กเป็นต้น มันเฝ้าระวังเด็กลงในเปล โกวและกล่อมจนเด็กหลับและแม่ของเด็กต้องการอะไร ก็สั่งให้ช่างไปหยิบมาให้"

ทางฝ่ายปกครองบ้านเมืองต้องการช่างไว้สำหรับการรบทัพจับศึก จัดเป็นกองทัพอีกทัพหนึ่งเรียกว่าทัพช่าง ซึ่งเป็นเหล่าหนึ่งใน จตุรงค์เสนา ตามประวัติการใช้กองทัพช่างแต่ดึกดำบรรพ์อยู่ในพงศาวดารว่า เมื่อ พ.ศ. 325 ต้นนิบาลแม่ทัพของประเทศคาเดช เคยยกกองทัพช่างข้ามทะเลเมดิเตอร์เรเนียนไปตีถึงอาณาจักรกรุงโรม³

¹ ศุภร บุนนาค สมบัติวิ มหิจารณวรรณคดีขุนช้างขุนแผน หน้า 313.

² เซาสิเอร์ เคอะ ฟอรั้ง ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุฟอรั้ง
กรมศิลปากร หน้า 93

³ สมเด็จพระนารายณ์ นิทานโบราณคดี หน้า 413.

"การใช้ช้างให้เป็นประโยชน์ในการรบของไทย" เท่าที่มีหลักฐานอยู่ในศิลาจารึกของ
พ่อขุนรามคำแหง ครั้งกรุงสุโขทัยว่า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดยกทัพมาตี เมืองตาก
 พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์กับพระเจ้ารามคำแหงยกทัพออกรบ พระเจ้ารามคำแหงทรงช้าง
 ตัวสำคัญชื่อ "เนกพล"¹ ตีทัพขุนสามชนแตกพ่ายหนีไป ความนี้ปรากฏในศิลาจารึกว่า

"ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาตีเมืองตาก พ่อไปรบขุนสามชนช้างซ้าย
 ขุนสามชนขึ้นมาขวางขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้าไพร่ฟ้าหน้าใส พ่อถูกหนีญญาพ่ายจะแจ
 กุบหนี กุชี่ช้างเนกพลถูกด้วยเขากองพ่อ กุชี่อช้างช่วยขุนสามชน ตนกุชี่ช้างขุนสามชน
 ตัวชื่อมาศ เมืองแพขุนสามชนพ่ายหนี"²

นอกจากนี้ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เมื่อพูดถึงกองทัพ ก็มักจะพรรณนาถึง
กองทัพช้าง อย่างเช่นศรีปราชญ์³ ได้กล่าวถึงพลช้างไว้ว่า

พลคชชเมวมัน	บุกรจิธร	คโถมร
พลคชชสายสมร	ภูษนาภรณ์	ประดับดาบ
พลคชชณนาค	สรรพประดับมาศ	ศัแตงตน
พลคชชราญรณ	แล่นก็แล่นชน	ก็ชนชนะ
พลคชชฉลาญมาร	แย่งประแอกอ่าน	ประดับไธ
พลคชชเก็กไภย	ไกรกำเลาะไช	ยชาญชาญศ

อนิรุทธคำฉันท์

¹ บอช เชเคย์ ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย หน้า 59

² กรมศิลปากร เรื่องพระร่วง เทียบเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปล จารึกสุโขทัย
 สุภาพิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง หน้า 359

³ ศรีปราชญ์ อนิรุทธคำฉันท์ หน้า 11.

การรบโดยใช้อาวุธข้างเป็นภาพที่น่าตื่นเต้นและน่ากลัว ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ศิศกุล¹ ทรงเล่าตอนพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ ยกทัพเข้าตีกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิราช โดยใช้อาวุธข้างยกมามากมาย โดยอ้างถึงความชอบ เฟอร์เนา เมนเดซ ปินโต (Fernao Mendes Pinto) เล่าไว้ว่า

"การรบยิ่งรุนแรงขึ้นกว่าก่อน และภายในครึ่งชั่วโมงก็ชนะโดยไม่ต้องดอยทัพ ข้าพเจ้าไม่รู้ว่าจะอะไรไฉนไป นอกจากจะบอกได้แต่ว่า เราได้เห็นแต่เลือดไหลเป็นทาง ๆ ไปทุกหนทุกแห่ง และในอากาศก็เต็มไปด้วยไฟ เสียงก็ก้องกัมกับนาราวกับแผ่นดินจะถล่มทลาย เป็นสิ่งที่น่ากลัวยิ่งนักที่ได้ยินเสียงต่าง ๆ พร้อม ๆ กัน ทั้งเสียงของเสียงกลอง เสียงแตร ปรนอยู่กับเสียงปืนใหญ่และเสียงข้างร้องดัง 5000 ตัว"

การต้อนรับแขกเมืองก็มักจะมีเรื่องข้างเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเพราะเมืองไทยตระหนักถึงความสำคัญของชาวต่างชาติและพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อชาวนิวซีแลนด์ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินเยือนนิวซีแลนด์ว่า "เราเป็นข้างซึ่งนำความปรารถนาดีมาให้แก่ผู้"² อย่างเช่นเมื่อคราวพระราชอาคันตุกะคือ สมเด็จพระเจ้าเฟดเดอริกแห่งเดนมาร์กเสด็จเยือนประเทศไทยก็ได้จัดให้การคล้องช้างในเพนียดถวายให้ทอดพระเนตรที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2505³

นอกจากที่กล่าวข้างประวัติดังกล่าวในประวัติศาสตร์ไทยว่า " 8 พฤศจิกายน 2228 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จจากพระนครศรีอยุธยาไปประทับแรม ณ เมืองลพบุรี เพื่อ "

¹ ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ศิศกุล สารคดี หน้า 36

² โอลาส เสวกุล สารคดีรอบเมืองไทย หน้า 114

³ โอลาส เสวกุล "ไปคล้องช้างในเพนียด" ขาวกร 9(18) : 114

เตรียมการคล้องช้างไว้ต้อนรับแขกเมือง"¹

นอกจากนี้ "ช้าง" ยังปรากฏในสำนวนไทยมากมายอย่างเช่น "เลี้ยงช้างกินชีช้าง" หมายความว่าผลประโยชน์พลอยได้จากหน้าที่ตนทำหรือปฏิบัติอยู่เป็นประจำ ผลประโยชน์ที่พลอยได้นั้นก็รู้ ๆ กันว่าเป็นการไม่ชอบแต่ก็มักจะถือกันว่าเป็นของธรรมดาที่ต้องเป็นเช่นนั้น แต่ถ้า "กินชีช้าง" มากเกินไปก็กลายเป็นเรื่องทุจริตต่อหน้าที่² อย่างที่เรียกว่า คอรัปชัน ในปัจจุบัน

เรื่อง "กินชีช้าง" ช้างเคยฟ้องร้องพระราชมาร้างหนึ่ง จนคนเลี้ยงช้างนั้น ถูกลงโทษ ฟอรั้ง³ (Fourbin) เล่าเรื่องราวสมเด็จพระนารายณ์ตรัสช่วยว่า

"ช้างตัวที่เราซื้ออยู่เคยวันเป็นตัวอย่างช้างฉลาดได้ไม่สู้มานานัก ความคนหนึ่ง ได้คักอาหารลงให้มันกินแต่ครั้งหนึ่งเท่านั้น มันจะกล่าวโทษความก็พูดไม่ได้ มันจึงแฉกเสียงดังลั่นไปทั่วพระราชวัง เราเคาะไม่ถูกว่าเหตุไรมันจึงร้อง เราจึงมีความสงสัยสั่งให้ความคนใหม่ไปเลี้ยงช้างตัวนี้ ความคนนี้เป็นคนซื่อ จักหาข้าวให้มันเต็มเม็ดเต็มหน่วย ช้างตัวนี้ยืนวงออกไปแบ่งข้าวออกเป็นสองส่วน กินแต่ส่วนหนึ่งเท่านั้น แล้วแฉกเสียงดังลั่นขึ้นอีก คนที่วิ่งไปก็จึงรู้ว่าความคนก่อนโกงอาหารของช้าง อายความคนนั้นรับสารภาพว่าโกงข้าวช้างจริง เราจึงลงโทษความคนนั้นอย่างหนัก"

ที่มาของสำนวน "เลี้ยงช้างกินชีช้าง" นี้ กาญจนาคพันธุ์⁴ว่า "มาจากการเลี้ยงช้าง

¹ ประยุทธ์ สิริพันธ์ สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย หน้า 454.๐

² กาญจนาคพันธุ์ สำนวนไทย ภาค 2 หน้า 280

³ เซาเลียร์ เคอะ ฟอรั้ง ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุฟอรั้ง
กรมศิลปากร หน้า 92.

⁴ กาญจนาคพันธุ์ สำนวนไทย ภาค 2 หน้า 280.

ของหลวงในสมัยโบราณ ช่างใดค้าเลี้ยงดูจากหลวงเป็นส่วนตัว เช่น ค้าหญาคนเลี้ยงก็ได้
ประโยชน์จากคหญาที่นั่นบ้าง . . . เลยเอามาใช้เป็นสำนวน"

เรื่องช่างฉลาดและมีความรู้สึกลึกซึ้งเหมือนคนและชอบเล่นสนุก ฟอรั้ง¹ ยังเล่าไว้
อีกว่า

"อีกวันหนึ่งข้าพเจ้าเห็นเขานำช่างอีกตัวหนึ่งไปลงน้ำ ในขณะที่มันเดินโยกเยก
ไปตามถนน มันเองวิ่งขึ้นไปใกล้ช่างตัดเสื้อคนหนึ่ง ช่างตัดเสื้อคนนั้นเล่นสัปดน
เอาเข็มแทงวงของมันเพื่อให้มันหงวลง เวลากลับจากอาบน้ำ มันเองวิ่งไป
หยอกช่างตัดเสื้ออีก ช่างตัดเสื้อเอาเข็มแทงมันบ่อย ๆ อีกทีหนึ่ง ในทันใดนั้น
มันพ่นน้ำโคลนที่มันอมมาถูกช่างตัดเสื้ออมมมม เมื่อมันแค้นเคืองได้แล้ว และมองไป
เห็นช่างตัดเสื้อเบี่ยงตัวหนีตัว มันเองวิ่งไปปิดมา ทำหน้าทำทางแสดงความ
พอใจ เหมือนกับคนปรบมือและยิ้มเยาะ เมื่อรู้สึกแค้นเคืองได้สาแก่ใจ"

~~โดยปกติช่างเป็นสัตว์ที่มีความกตัญญูรู้คุณ จะไม่ทำอันตรายคนเลี้ยงนอกเสียจากเวลา~~
~~ตกมันจะคุ้ยถึงกับอาละวาด อย่างเช่นพระเศวตที่เขาคิน² เรื่องนี้สอนกันมาแต่โบราณ~~
~~ดังโคลงสุภาษิตประจำ ตามในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ว่า~~

"รูว่าช่างคุ้ย
อย่าไขว่หน้าคานพลัน

เมามัน
แตกราว"³

¹ เซวาลิเออร์ เคอะ ฟอรั้ง ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุ ฟอรั้ง
กรมศิลปากร หน้า 93.

² คึกฤทธิ์ ปราโมช สยามรัฐ หน้า 5 8 มกราคม 2515.

³ กรมศิลปากร ประชุมสุภาษิตฉบับหอสมุดแห่งชาติ หน้า 115.

เรื่องข้างตกมันคร่ำย มีวิธีที่จะทำให้มันสงบเสียบที่ ฟอรบั้ง ได้เห็นมาแก้ตัวว่า
ต้องเอาข้างพังเข้าไปอยู่ใกล้ ๆ และเวลาพาไปอาบน้ำก็ให้ข้างพังเดินนำหน้ามีความรู้และเป่าแตร
เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณให้คนระวางตัวและหลักหนีไปให้ไกล¹

ข้างที่ตกมันแล้วอาละวาดแต่ตอนหลังก็คิดได้ไม่อาละวาดก็มี อย่างที่ฟอรบั้ง² ได้เห็น
มาแล้วแล้วว่า

"วันหนึ่งเขานำข้างตกมันตัวหนึ่งไปลงน้ำ มันหนีความไปได้แล้วลงไปอาละวาดอยู่
กลางแม่น้ำ ทำให้คนตกมันกันมาก ข้าพเจ้าขึ้นมาตามมันไปถามว่ามันจะทำอะไร ได้พบภรรยา
ความข้างยืนอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำกำลังพูดต่อว่าข้างตกมันตัวนั้นดังนี้ "พอจะให้ตัวของข้าถูกคัตตะโปก
หรือ ฟอร คืออยู่แล้วความที่ปล่อยให้ข้างหนีไปได้นั้นต้องได้รับอาญา เช่นนั้น นี่แน่ โดยเหตุที่ตัว
ของข้าจะตองตาย ข้าลูกของข้าเสียขวัญก็แล้วกัน" พูดขาดคำลงคั้งนั้นแล้ว หญิงคนนั้นเอาลูกกวาด
ลงที่พื้นดินแล้ววิ่งหนีไป เด็กคนนั้นร้องไห้ขอยุกับที่ ข้างแลเห็นเด็กร้องไห้ก็ยืนรณอยู่คั้งนั้นก็ใจอ่อน
ขึ้นจากน้ำแล้วเอางวงอ้อมเด็กคนนั้นพากลับไปโรงและยืนนิ่งสงบเสียบมอยู่"

ข้างเมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ใช้งาน เมื่อตายก็ได้หนึ่งได้เนื้อทำประโยชน์อื่นอีก ดังที่กรมสมเด็จ
พระปรมาภิไธยในร³ นิพนธ์ว่า "อีกคุณธรรมอันปลดปลง โทหนตเส่งคิง สำคัญหมายในกายมี"
นอกจากนี้ ในการติดต่อกันระหว่างสัตว์ไมตรีของไทยกับต่างประเทศ เช่น จีน มักจะมีข้างเป็น
เครื่องราชบรรณาการด้วยเสมอ ในลิปกรมไทย จีนสมัยราชวงศ์หมิง⁴ ว่า

¹ เซวาลิเออร์ เคอะ ฟอรบั้ง ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๖ จดหมายเหตุ ฟอรบั้ง
กรมศิลปากร หน้า ๑๒.

² ๑. หน้า ๑๒ - ๑๓.

³ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ฉันท์กฤษณาสอนน้อง หน้า ๓๓.

⁴ เฉลิม บงบุญเกิด ลิปกรมไทยจีนสมัยราชวงศ์หมิง ไม่ปรากฏจำนวนหน้า

พระราชพิธีราชแตงมหาราชวงศ์หมิง

ไม้ฉากสี่พันซั้ง

งาช้างสองร้อยซั้ง

รงสองร้อยซั้ง

พริกไทยสองร้อยซั้ง

พระราชพิธีนาถ (ฮองเฮา)

ไม้ฉากสองพันซั้ง

งาช้างหนึ่งร้อยซั้ง

รงหนึ่งร้อยซั้ง

พริกไทยหนึ่งร้อยซั้ง

ลักษณะข้าง

การดูลักษณะข้างว่าดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับใจของตามลักษณะที่ปรากฏในตำราคุณลักษณะที่ได้มาจากอินเดียตามลัทธิพราหมณ์ที่นับถือไสยศาสตร์ เชื่อว่าพระเจ้าทั้งสามสร้างโลกคือพระพรหม พระนารายณ์หรือพระวิष्ณุ และพระอิศวร หรือพระศิวะ¹ เทพทั้งสามนี้ถว้รวมเรียกว่า ตรีมูรติ ความหมายทางอภิปรัชญา (Metaphysics) หมายถึง 3 ประการคือ การสร้าง การดำรงรักษา และการทำลาย² ดังนั้นข้างจะมีลักษณะดีหรือไม่ก็ก็เป็นเรื่องที่เทพดังกล่าวนี้สร้างควย

ลักษณะข้างที่ดีที่เหมาะสมสำหรับการสงคราม ^{ทองคำอยู่ใน} ตำราพิชัยสงครามไทย-จีน³

ได้กล่าวว่า

"อันลักษณะข้างศึก ด้ว่าข้างตัวใดเติบโตสูงรูปงาม รวดเร็ว กล้าหาญ งอนงาและโขมก หัวคุดแกลงนั้น เท้าทั้งสี่ยืนยังมั่นคงประคองเส้าประโคน บ่าแกงคุดขาด ตะคุบหลังคุด

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำราพระคุณลักษณะ" พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงมหาดไทย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาเพชรพิไชยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพกษิณทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 84.

² เจื้อ สตะเวทิน ตำราบรรณคดี หน้า 4.

³ ส. วรรณะนิตย์ ตำราพิชัยสงครามไทย-จีน หน้า 84 - 85.

วงแหวนน้ำเตาพุเต็มตาจุฑาวง ทั้งสองจนจุจนร ใหญ่ ช้างสะบ้า
 จุจามร เท้าทั้งสี่วงและหางถึงดิน มีน้ำมนต์หลังเสียงจุฟารอง เมื่อดำเนิน
 จุจราชสีห์ ค่ำปลอด ช้างนั้นมีชัยในสงครามแล"

ข้างตามตำนานกล่าวว่ามียุสัตระกูลโดยที่พระพรหม พระวิष्ณู พระอิศวร และ
 พระเพลิงหรือพระอัคนี สร้างให้เกิด จึงมีชื่อดังนี้คือ พรหมพงศ์ พิณพงศ์ อิศวรพงศ์
 และอัคนีพงศ์ จากสัตระกูลแบ่งออกไปหลายชนิดมากมาย เป็นช้างทรงมงคลและช้างอัฐค¹
 ที่เป็นช้างสัตระกูลไม่ใช่สามตระกูลตามเทพเจ้าของอินเดียที่กล่าวข้างต้น เพราะ
 ถัดตามคติตระกูลของคนอินเดียซึ่งมีอยู่ 4 ตระกูล ช้างจึงแบ่งชาติเหมือนกับพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว² ว่างมีพระบรมราโชบายว่า

"ตำราช้างมาจากอินเดีย คือ ช้างที่พระอิศวรสร้างนั้นเป็นชาติหรือชัตตริยะ เรียกว่า
 อิศวรพงศ์ ช้างซึ่งพระพรหมสร้างนั้นเป็นชาติพรหมณ์เรียกว่า พรหมพงศ์ ช้างซึ่ง
 พระนารายณ์สร้างเป็นชาติแพทย์หรือเวช เรียกว่า วิศณุพงศ์ ช้างซึ่งพระเพลิงสร้าง
 เป็นชาติสูตร หรือ สุกตะ เรียกว่า อัคนีพงศ์"

นอกจากนี้ยังทรงกล่าวว่า ช้างทั้ง 4 ตระกูลที่กล่าวนี้ "เป็นสกุลลักษณะ ไม่มีเป็นช้างไทย
 ในตำราสรรเสริญว่าให้คุณต่าง ๆ คือ อิศวรพงศ์นั้นให้เจริญทรัพย์และมีอำนาจ พรหมพงศ์นั้น
 ให้เจริญอายุและวิทยา วิศณุพงศ์นั้นให้เจริญมั่งคั่งสาหาร และระงับภัยอุบาทว์ทั้งปวง"³

¹ ศุภร มุขนาค สมบัติกวีบทวิจารณ์วรรณคดีชุดขุนช้างขุนแผน หน้า 315.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำราพระคชลักษณ์" พระเศวตวชิรพาห
 กระทรงมหาคไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
 พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 87.

³
 ก. หน้า 100.

การเกิดมีช้างขึ้นในโลกแต่เริ่มแรกในตำราสร้างโลกกล่าวว่า

"พระนารายณ์เสด็จประทับอยู่ในเกษียรสมุทร แล้วกระทำอธิษฐานด้วยเทวฤทธิ์ให้คอกบัวผุดขึ้นในพระอุทรมีกลีบ 8 กลีบ มีเกสร 173 เกสร แล้วจึงนำคอกบัวนั้นไปถวายพระอิศวร ๆ จึงได้แบ่งคอกบัวนั้นออกเป็น 4 ส่วน ๆ หนึ่ง 8 เกสร เป็นของพระอิศวร ส่วนหนึ่ง 8 กลีบ 24 เกสรให้แก่พระพรหม ส่วนหนึ่ง 8 เกสรให้พระนารายณ์ ส่วนหนึ่ง 133 เกสรให้แก่พระเพลิง พระเป็นเจ้าทั้ง 4 จึงได้สร้างเป็นช้าง 4 ตระกูล และพระพรหมนั้นได้สร้างช้าง 10 หมู่ และสร้างอัฐฤทธิและช้างตระกูลต่าง ๆ พระนารายณ์ก็สร้าง 8 ช้าง พระเพลิงได้สร้างช้างซึ่งมีลักษณะ 49 ช้าง ช้างโทะษ 80 จำพวก"¹

ในตำราที่กล่าวถึงนี้ว่าพระเป็นเจ้าทั้งสี่ให้เกิดช้าง 7 สี่คือ เหลือง ขาว แดง เขียว ดำ ต่าง ๆ และให้พิจารณาลักษณะต่าง ๆ ประกอบอีก 10 ประการ คือ ขน หาง จิกหู เล็บ อณฑโกส ของแมงปู ขมขม เพดาน สนับขาข้างในไร เล็บ ถ้ามีสีตองกันกับสีกาย นับว่าเป็นช้างสกุลลักษณะใช้ได้²

1. พรหมพงศ์ เป็นตระกูลช้างที่พระพรหมเป็นผู้สร้างมี 10 หมู่ ประวัติตามศาสนาพราหมณ์ พระพรหมมีกำเนิดมาจากไข่ พระกายของพระองค์มีสีแดง มีสี่เกียร สี่กร กล่าวกันว่าพระพรหมทรงศักดิ์สิทธิ์ถือคัมภีร์พระเวท ลูกประคำคนโตบรรจุน้ำในแม่น้ำคงคา กับข้อนสำหรับหยอดไขเนยลงในไฟ บางคราวก็ทรงเทพศัตรา 2 กร ถือท้าวอาญาสิทธิ์กับขลุ่ย อีก 2 กร เก็บไวหามสรรพภัย ที่สถิตของพระพรหมอยู่ ณ พรหมปุระบนยอดเขาพระสุเมรุ มีแม่น้ำคงคาล้อมรอบ มีหงส์เป็นพาหนะ³

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำราพระศกสมัญญ" พระเทพวชิรพาหุ กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสาธน์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาเพชรพิไชยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 86.

² อ. หน้า 100.

³ เจื้อ สตะเวทิน ตำราโบราณคดีไทย หน้า 20.

ข้างตระกูลพรหมพงศ์ มีลักษณะเนืองนอน ขนอ่อนละเอียดขึ้นขุมละสองเส้น
 น้ำเต้าแผ่ คิ้วสูง โขนคสูง มีกระขาวที่คิ้วมาก หายต่ำกว่าหน้า ขนหลัง ขนหู ขนปาก
 ขนตายาว ออกใหญ่ งาสีเหลือง งวงเรียวรีค เป็นต้นเป็นปลายและสั้น¹ เรื่องสร้างข้าง
 10 หนุมันมีอยู่ว่า พระอิศวรสถาปนามหาอุปกาธิ์ให้ลงมาอยู่ในถ้ำ ชื่อว่า เทวสินทรบรรพต
 นางจึงไปกินเถาขลควาลลี พระพรหมจึงให้นางอุปกาธิ์มีบุตรเป็นข้าง 10 หนุมัน²

1.1 ข้าง 10 หนุมันดังต่อไปนี้

หนุมัน 1 ฉัตถันต์ ลักษณะสีกายมีสีขาวเหมือนสีเงิน งาขาวเหมือน
 สีเงินบวง หาง สีเทา สันหลังแดง ว่าเป็นข้างสำหรับพระมหาจักรพรรดิ ถ้าเวลาจะทรง
 ไปรอบจักรวาล ออกจากพระราชวังแควเวลาพอรุ่ง พอพระอาทิตย์ขึ้นก็กลับมาถึงวัง³ ดังคำรับ
 พระคชลักษณ์คำฉันท์⁴ กล่าวว่า

"ขอข้างฉัตถันต์แลองค์ จักรพรรดิเสด็จทรง ในวัชรภพมิขาม
 สามล้านหกแสนหมื่นสาม ร้อยห้าสิบตาม โขโยชนผาถนรรณาย
 แก่เข้าถึงเข้ามิงาย กำลังมีกลาย มีพรตภาคเงินงาม"

หนุมัน 2 อุโบสถ ลักษณะสีกายสีเหมือนสีทอง บรมจักรทรงออกจากวัง—
 แต่เข้าไปรอบจักรวาล พอเที่ยวกลับมาถึงที่⁵

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำราพระคชลักษณ์" พระเศวตวชิรพาหน
 กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
 พระยาเพชรพิไชยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 87.

² ก. หน้า 90.

³ ก. หน้า 90.

⁴ คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ฉบับตัวเขียน เลขที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2455.

⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น.ก.

ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์¹ กล่าวว่า

"อุโบสกระกูลมีนาม จักระพร รคิทร งตาม ก่าแพงจักรพาพณรร
ไปเข้าคั่น เทียงสุริยัน บมีเหมือนฉัททันต พร รณาคยคือทองโสภี"

หมู่ 3 เหมหัตถี ลักษณะสี่กาย เหลือง² ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์
กล่าวว่า

"ข้าง เหลืองชื่อ เหมหัตถี พร รณกือกรี่ สพร รณเรื่องอาภา"

หมู่ 4 มงคลหัตถี สี่กายเหมือนคกอกัญชัญม่วง งามอนขึ้นขวา³
ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์⁴ ว่า

"ศรีดังอัญชันดวงฉกา กุกลักษณะลีลา มงคลหัตถีฐานาม"

หมู่ 5 คันธหัตถี สี่กายเหมือนไม้กฤษณา มูตรมูลและตัวข้างมีกลิ่นหอม
กัณฑฤษณา⁵ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์⁶ ว่า

¹ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ฉบับตัวเขียน เลขที่ 42 ช.1 พ.ศ. 2455.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำรับพระคชลักษณ์" พระเสวตวชิรพาน
กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาวาณิกยกร
พระยาเพชรพิไชยศรีสวัสดิ์ ณ หอสมุดวังสนามจันทร์ ราชวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 91.

³ น. หน้า 91.

⁴ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ก.ว.

⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น.น.

⁶ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ล.น.

"ชื่อคันธหัตถ์เงื่อนงาม ศรีฤทธมาสาม สิ่งมูตรและมูลคั่วหอม"

หมู่ 6 บิงคล สีกายเหมือนท้าวพิรา กือคาแมว¹ คำรับพระच्छลักกัณห์
กัจฉ² ว่า

"บิงกัศรีสุริยเสกจจอม อุไทยเทพน้อม บุคันทรบรรพตพราย"

หมู่ 7 คามพหัตถ์ สีกายเหมือนทองแดงหล่อน้ำใหม่ รูปพรรณสูงใหญ่³
คำรับพระच्छลักกัณห์กัจฉ⁴ ว่า

"ศรีสรรพเพ็ญมทองพระราย ชุกลักกัณเณคฉาย มีนามซึ่งกามพหัตถ์"

หมู่ 8 บัณฑิร หรีว นาคันทร สีกายขาวเผือกกว่าเหมือนเงี่ยงไกรลาส⁵
คำรับพระच्छลักกัณห์กัจฉ⁶ ว่า

"มีพรรณเผือกดวงกือกรี ไกรลาสกิริ ชื่อบัณฑิรโคยไวย"

หมู่ 9 กัจโกย สีกายเหมือนน้ำไหล⁷ คำรับพระच्छลักกัณห์กัจฉ⁸ ว่า

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "คำรับพระच्छลักกัณห์" พระเศวตวชิรพาน
กระหรวงมหาคไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
พระยาภิไธยพิไลยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 91

² คำรับพระच्छลักกัณห์กัจฉ เลขที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2485.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น.ก.

⁴ คำรับพระच्छลักกัณห์กัจฉ ล.ก.

⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น.ก.

⁶ คำรับพระच्छลักกัณห์กัจฉ ฉบับตัวเขียน ล.ก.

⁷ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น.ก.

⁸ คำรับพระच्छลักกัณห์กัจฉ ล.ก.

"ช้างหนึ่งมีนามทั้งโคย กรีกุศลไหล อุทกธารารมย์"

หมู่ 10 กาพวกหัตถ์ สี่กายกำเหมือนปีกกา¹ คำรับพระच्छลักมคำฉันท² ว่า

"กาพวกหัตถ์สม บูณคำอุคม แลพรายก้งนิลภูผา"

ช้าง 10 หมู่นี้มีปรากฏในวรรณคดีตอนกล่าวถึงช้างอย่างเช่นสมุทรโฆษคำฉันท
กรมสมเด็จพระปรมานุชิต³ ได้พรรณนาไว้ว่า

"บางชาติคเชนทร์ชัยทัณฑ์ นิวเมืองเฟื้องพรร ฌภาทไหรณฺฐรมย์

บางสารอุโบสถ สกฺขมมี มาตังคอินทรีย์ สุพรรณพวงคางหงส์

บางเหล่าเหลื่องลานพิศวง เหมหัตถ์ก้องศ ก่อวรรณโนเสลา

บางหมู่มกกลไอยรา สี่อัญชันยกา ประกอบมกกลคสดาน

บางโกตรคันชคชโฬหาร มุลบุตรกายตระการ กัหมอตระหลบสมสกันช

บางปิงคละเผ่าพรรณ พิศพรรณโสภณ พิศาระจักนุกรี

บางช้างช้อคามพะคำรี พินภาคหัตถ์ กังคามพะก้งกองเกล้า

บางปัตตรพงต์พิพหา เพือกผ่องล่าพา พิลาสลออกกอสรพ

บางกลไยภกชพวกพันธุ์ สี่สินธุ์เทียมทั้น ผลิกรันจรัสจรัญ"

ช้างที่กล่าวถึงหรือเปรียบเทียบกับพลกำลังของผู้ที่สรรเสริญกับช้างกึ่งที่กล่าวว่า
"มีกำลังก้งพญาฉันทันต์" นั่นคือ ช้าง 10 หมู่ที่เป็นหมู่แรกมีกำลังมากที่สุด ดังนี้

- 1) ฉันทันต์ ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับ ช้างอุโบสถ 10 เชือก
- 2) อุโบสถหัตถ์ ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างเฒ 10 เชือก
- 3) เฒหัตถ์ ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างมกกล 10 เชือก

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำราพระच्छลักม" พระแก้ววชิราวุธ
กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
พระยาเพชรพิไชยกรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 91.

² คำรับพระच्छลักมคำฉันท ฉบับตัวเขียน เลขที่ 42 ข.1พ.ศ. 2455.

³ พระมหาพรหมมุนี สมเด็จพระนารายณ์ และ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
สมุทรโฆษคำฉันท หน้า 189-190.

4) มงคลหัตถี	ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างกันธ	10	เชือก
5) คันธหัตถี	ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างปิงกล	10	เชือก
6) ปิงกลหัตถี	ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างตามพ	10	เชือก
7) ตามพหัตถี	ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างปักพร	10	เชือก
8) ปักพรหัตถี	ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างคังโคย	10	เชือก
9) คังโคยหัตถี	ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับช้างกาหวก	10	เชือก
10) กาหวกหัตถี	ตัวหนึ่งมีกำลังเท่ากับ	10	กำลังคน ¹

ความเชื่อเรื่องช้าง 10 หมู่เนกเพื่อจะเปรียบเทียบความสามารถของบุคคลต่างگان พลกำลัง โภยใช้ช้างเทียมหรือไธช้างเป็นมาตราวัด ถ้ากล่าวว่าเขาเป็นคนมีกำลังมากก็จะไม่รู้สึกลำบากใจแล้วเท่ากับการพูดว่า เขาเป็นคนมีกำลังดังพญาฉัททันต์ เพราะพญาฉัททันต์มีกำลังคิดเป็นตัวเลขได้ 10^{10} เท่ากับ 10,000,000,000 กำลังคน ซึ่งมีกำลังมากมาย มากกว่าพลเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกา รวมทั้งจีนเสียอีก ดังนั้น พระพุทธองค์คอนเสวพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์นั้นเป็นช้างฉัททันต์ เท่ากับยกย่องพระพุทธองค์ว่ามีพลกำลังมากด้วยอีกประการหนึ่ง

1.2 ช้างอัฐทิต เป็นช้าง 8 ทิศของเชาพระสุเมร ตระกูลพรหมพงศ์และถือว่าเป็นช้างสำหรับบ้านเมืองทั้งปวง ตามประวัติกล่าวว่าช้างอัฐทิตนี้เกิดจากช้างเอเกทันต์ของพระอินทร์ที่ลงมายังโลกมนุษย์ เมื่อคราวที่พระอินทร์บรรพตพิภพ แล้วทำความเคียดแค้นให้แก่ฤาษีไฟพร พระอินทร์จึงให้พระวิษณุกรรมมาบังคับเอาไปถวายพระอินทร์ได้ พระอินทร์ให้แบ่งเป็นช้าง 8 เชือก

"ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปมีงตัวเกี่ยวให้แบ่งเป็นช้าง 8 ช้าง ให้ถอยกำลัง แล้วลงไปเฝ้าประจำทิศทั้ง 8 ทิศ บูรพานั้นให้ชื่อว่าไธราพต 1 ทิศอาคเนย์ให้ชื่อว่า ช้างบุณฑริก 1 ทิศทักษิณให้ชื่อว่าช้างพราหมณ์เจกฉันท 1 ทิศหรดีให้ชื่อว่า ช้างกระมุท 1 ทิศประจิมให้ชื่อว่า ช้างอัฐัน 1 ทิศพายัพให้ชื่อว่า ช้างนุชปัทม 1 ทิศอุดรให้ชื่อว่า ช้างสารวพุมิสสสถาน 1 ทิศอีสานให้ชื่อว่า ช้างคุปติษฏ เป็นช้างมีนาม 8 คู่ด้วยกัน

¹ สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ วรรณคดีและวรรณกรรมปัจจุบัน หน้า 184.

ให้มิ่งไปอยู่ประจำทิศทั้ง 8 ทิศ"¹

ข้างอัฐทิศ มีชื่อและลักษณะดังต่อไปนี้

หมู่ 1 ไวยราพต มีลักษณะ 15 ประการคือ สีตัวเหมือนสีเมฆเมื่อกลุ่มฝน
เท้าทั้งสี่กลมกึ่งทรงจักร เล็บเสมอ หน้าสูง หายคำอย่างสิงห์ ตัวใหญ่เท้าข้างทั้งปวง
ตาใหญ่กึ่งการประกายพริก งายาวขึ้นขวา งวงกึ่งตัวนาค หลังราบค้ำกันชนู ปลายหู
ปรบหน้าถึงกัน ปลายหูปรบหลังถึงกัน โขมกทั้งสองสูง เสียงกู่เสียงสังข์ หางบังคอดง

หมู่ 2 บุษตริก มีลักษณะ 6 ประการคือ สีกายทั้งคอกบัวขาว งาใหญ่
งาขาวเหมือนสีสังข์ เล็บสี่เหลี่ยมเหมือนทอง หอมเหมือนกลิ่นสักตมขมกซ ห้องมัวค้ำกราบฝนกรำ

หมู่ 3 พรหมณโโลหิต มีลักษณะ 4 ประการคือ สีตัวแดงโลหิต งาใหญ่
คอกกลม เล็บงเหมือนเสียงแตรแตรน

หมู่ 4 กระมุท มีลักษณะ 5 ประการคือ สีค้ำคอกกระมุท หรือบัวสายแดง
ตัวสูงยาวกลม หูอ่อน เล็บงเหมือนเสียงแตรองอน งามอนข้างขวาเหมือนพระจันทร์วันขึ้น 3 ก่ำ

หมู่ 5 อัญชนะ มีลักษณะ 4 ประการคือ กอใหญ่ งาใหญ่ตรงเสียงค้ำลมพัดใน
ปล้องไม้ไผ่ สีตัวเหมือนสีคอกอัญญะมวง

หมู่ 6 บุษปัทม มีลักษณะ 7 ประการคือ สีค้ำหมากสุก ผิวเปลือกละเอียด
มีกระหน้า ตัวใหญ่งาม งามอน ขาข้างขวาสูงกว่าข้างซ้าย เสียงค้ำเมฆ

หมู่ 7 เสาวโณ มีลักษณะ 7 ประการคือ สีค้ำทองแก่ ทรงสันฐานค้ำใส่เสื้อ
เท้าทั้งสี่ค้ำคองอ่อน ตัวกลม หน้าใหญ่ งายาวเล็ก เสียงค้ำเสียงนกระเรียน

หมู่ 8 สุประภัส เป็นหมู่สุดท้ายมีลักษณะ 9 ประการคือ สีเนื้อค้ำสีเมฆเมื่อคำ
ขนค้ำขนทองงู งาข้อ งาสีขาวบริสุทธิ์ค้ำขาว เนื้อที่อ่อนสีเหมือนบัวสายแดง ขนปากยาว

อันโทโกสอ่อน เค้ามันอ่อน เสี่ยงร้องเหมือนเสียงฟ้า¹ และตามคำราชาของกรมขุนศิริคชสังกาศ²
กล่าวลักษณะไว้ดังนี้

"สุประคิมพิศภาภพิน	สนชบา
บัมราชบัวแกงปรา	กฎแท้
ชนดุจอรุณานา	การาช
งานชอวรสิสุทธิแล	เสนาชาวมัจง"

พระมหาราชครู³ แต่งเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ตอนพระสมุทรโฆษเสด็จจับช้าง ได้กล่าว
ถึงช้าง อัญสูท หรืออัญญชวา

มีอัญญชำนวบพรรณ	โอชาพศสวรรค์	แลนุพรกโกมุท
มีอัญญชวามณีบุษย์	ฉันทันตบรสิสุทธิ	สารโหมมหา
สุประคิมสมเค็จราชา	ชมกชลักษณะ	ประเสริฐในไพรสมท

2. วิมลพงศ เป็นตระกูลช้างที่พระนารายณ์ทรงสร้างพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง
ของพราหมณ์ มีสีกร ถือ ศรี คทา จักร สังข์ (บางตำราว่า ถือ คอกบัว คทา จักร สังข์)
ประทับ ณ เขาไวญณู บรรทมเหนือพญาอนันตนาคราช อยู่ใต้เกษียรสมุทร มีพาหนะเป็นครุฑ

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "คำรับพระคชลักษณะ" พระเศวตวชิรพาหน
กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
พระยากริไพ์พิไชยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505
หน้า 91 - 93.

² ฤๅกร บุนนาค สมบัติกวีมหิจารณวรรณคดีสุคนธ์ข้างขนแผน หน้า 307

³ พระมหาราชครู สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
สมุทรโฆษคำฉันท์ หน้า 48 - 49.

ชื่อ เวณโตบ มีหน้าที่ปราบยุคเข็ญ¹

นางตระกูลพิณพงศ์ มีลักษณะ ผิวเนื้อหนาชนหน้าเกรียน ออก กาง คอ เต้าทั้งสี่ใหญ่
หางยาว งวงยาว หน้าใหญ่ มีกระแวงเสมอกัน ลูกจกมูใหญ่ ขุนมัว หลังราบ²

อัญญกช เป็นช้างซึ่งพระนารายณ์ทรงสร้างมี 8 หมู่ คือ

หมู่ 1 สังขหัตต มีลักษณะ 4 ประการคือ สีสังสีทอง งาเล็กเท่ากัน เวลา
เข้าเสียงกังเสี้ยงเสื่อ เวลาเย็นเสียงกังเสี้ยงโก³ ในตำราช้างของกรมขุนศิริราชสักการ⁴
กล่าวลักษณะไว้ละเอียดดังนี้

สังขหัตตพรรณภาคแท้	เทียมสุวรรณ
งาม่องขึ้นขวาพรรณ	เพริกพร้อม
เสียงสารถจุวสันต์	เสียงอิ่ง ไก่นา
ยืนอยู่กลางทีกหย่อม	ฤทธิ์เรืองสมบูรณ์

หมู่ 2 ความพัสักรินทร์ สีทองแกงเกา

หมู่ 3 ขมลบ มีลักษณะหุบรอบ โขบข้างหน้าประจบกัน

หมู่ 4 ลบขม เหมือนกับหมู่ที่ 3 แต่หูกกลับมาปรบถึงกันข้างหลัง

หมู่ 5 กรบกระจอก มีลักษณะเล็บกรบ 20 สีเล็บเหมือนหนึ่งแก้วรูปงาม

¹ วิสิฐ พุทธิบัณฑิต วรรณคดีจนาภิธาน หน้า 233 - 234

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "คำรับพระคชลักษณ์" พระเศวตวิธาน
กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
พระยากริไพ์สรพิไสยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505
หน้า 87

³ ฎ. หน้า 93

⁴ ศุภร บุนนาค สมบัติกวีปทวิจารณ์วรรณคดีชุดขุนช้างขุนแผน หน้า 296

หมู่ 6 พลุสะคำ หรือ ทวีรค มีลักษณะงาข้างบน รูปงาม

หมู่ 7 สังข์ตันต์ (ชื่อซ้ำกับหมู่ 1) มีลักษณะงาขาวเหมือนสีสังข์ตัวดำบริสุทธิ์

หมู่ 8 โคนุตร หางเหมือนหางโค งาขน เสียงเหมือนเสียงโคป่า สีเหลือง¹

พระมหाराชาครุ² ไก่กล่าวถึงช้างฉัทธุคหรือ อัญมณคลว่า

ลางล้วนเผือก่องคือคิริ ไกรลาสรูจี แลพรายคือจันทร์ทกลา

ลางข้างชลพิโสภา หุปรบไปมา คะคว่างแลคอบรอบรัน

ลางคือโคนุตรพรายพรรณ ลางสารสำคัญ คือสีหขนิมคาว

ลางงาขนขาวแน่นนวล ลางเล็บบริวาร ผนควรวานีพระองค์

ลางก้าวเท้าท้าวไทผจง ลางทอกโทนคง แลตรูตรระหมัน เมามัน

สมุทรโฆษคำฉันท์

3. อิกวรพงศ์ เป็นตระกูลช้างที่พระอิศวรทรงสร้าง พระอิศวรหรือพระศิวะ เป็นเทพเจ้าสูงสุดองค์หนึ่งของพราหมณ์ พระลักษณะมี 3 ตา ตกที่สามอยู่หน้ามาก พระกายสีแดง พระศอสีนิล นุ่งหมกวยหนังเสือ มีตรีศูลเป็นอาวุธ มีโคอุสุภราช ชื่อ นันทิ เป็นพาหนะ ทรงมีอำนาจมาก และครุฑ มีหน้าที่เป็นผู้ทำลายล้าง³

ช้างตระกูล อิกวรพงศ์ มีลักษณะเนื้อดำสนิทเนื้อละเอียดเกลี้ยง งาทั้งสองใหญ่ขึ้นเสมอกัน เท้าใหญ่ น้ำเต้ากลม โขมกสูง งวงเรียวเป็นต้นเป็นปลาย คอกลม เมื่อเดินนั้น

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำราพระคชลักษณ์" พระเศวตวชิรพาท กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรีพระยากรีกุ๊เพ็ชรพิไลยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 93.

² พระมหाराชาครุ สมเด็จพระนารายณ์ และกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส สมุทรโฆษคำฉันท์ หน้า 48.

³ เจื้อ สตะเวทิน ภาษาไทยชุดक्रमัชยัม วรณคคไทย ข. หน้า 562.

ย่นคอ หลังเป็นคันขนุ ท้ายเป็นสุกร ขนทอตามวงหลัง ออกใหญ่ หนาสูงกว่าท้าย เทาหนา ทั้งสองอ่อน เทาหนาทั้งสองเรียบรัก ผักบัวกลม หางเป็นข้อหาง ๆ สันบงาเป็นสองชั้น ขมับเสมอไม่พอง หูใหญ่ ข้อมวงยาวข้างขวาระบายหูอ่อนนุ่ม มีขนมากกว่าข้างซ้าย หนาใหญ่¹

อัญชลดาธาร เป็นช้างซึ่งพระอิศวรทรงสร้างมี 8 หมู่ คือ

หมู่ 1 ออมจักรพาล มีลักษณะงาเคียวงอกแต่เพดาน งาซ้ายสั้นเห็นอยู่หน้าหนึ่ง

หมู่ 2 กัณห์หัตถ์ หรือ คชกรรมหัตถ์ มีลักษณะงาฝ่ายซ้ายโอบรอบวง มาติดปลายตรงปากขวา งาฝ่ายขวาอ้อมเลี้ยวทบงาฝ่ายซ้าย ไปติดปลายตรงปากซ้าย มีกำลังมาก ขนข้างคมีอาณาพามาก

หมู่ 3 เอกพันธ์ มีลักษณะงาเคียวงอกแต่เพดาน งวงยกพาดไปข้างขวา งาอยู่ข้างซ้าย ยกวงพาดมาอยู่ข้างซ้าย งาอยู่ข้างขวา กำลังมาก ข้างอื่น ๆ พันหนึ่งจึงจะแรงเท่าข้างนี้

เอกพันธ์ พระนารายณ์ให้เป็นพาหนะของพระอินทร์ แล้วมอบให้เทพยดา ชื่อ เทพคณาธิดา ให้เอาไปรักษาไว้เสียในป่าไถลมนุญย์ เอาไปแต่ครั้งใดระคาญ² เป็นช้างที่ พระอินทร์ออกจะไม่โปรด ข้างเอกพันธ์จึงคึกคักน้อยใจ

"คราวหนึ่งพระอินทร์กับบรรพตฤๅษี พระอินทร์แพ ข้างเอกพันธ์ ตกใจกลัวจึงหนีลงมา เทียวยังพื้นดินในโลกมนุญย์ เทียวหักต้นหมากรากไม้ของพวกมนุญย์ แล้วเลยไปทำลายต้นไม้ ใกล้พระอาศรมของพระฤๅษี เมื่อพระฤๅษีขับไล่ ข้างเอกพันธ์ก็กลับไล่ฤๅษีวิ่งหนีกระเจิงไป

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำรับพระคชลักษณ์" พระเศวตวชิรพาหน
กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
พระยาศรีเพ็ชรพิไลยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 87.

²
ฉ. หน้า 94

อุบิจึงไปฟ้องพระอินทร์ให้ลงโทษช่างเอกพันท์ พระอินทร์จึงใช้ให้พระวิมลกรรมลงมาจับ¹

พระวิมลกรรมนำไปถวายพระอินทร์ได้ พระอินทร์เลยสาปให้เป็นช้างอัญหิสี ประจำทิศทั้ง 8 และให้สับลูกหลาน เหลนเป็นขี้มนุญย์ ให้มนุญย์ทำเรือนบนหลัง และเหาะเหินไม่ได้ เหมือนกึ่งแตกอน

หมู่ 4 ก. เขวกะดัดี้ หรือ ภาพพันท์สี่สี มีลักษณะสี่ตัวดำ งาคำ เล็บดำ ตาคำ หัวสรรพางค์

หมู่ 5 จ. หุระถัก มีลักษณะงาช้างละคู่เป็น 4 งา โขมค สูงทั้งสองข้าง มีอำนาจในการกัก

หมู่ 6 ทินตราพาน หรือโรมพันท์ มีลักษณะงาไขว้กันแต่ต้นงา ปลายกลับขวามาอยู่ซ้าย ขวามาอยู่ขวา แฉกมากนิก ในการว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดทรงใช้ปราบศัตรู ขาศึกจะพ่ายแพ้เป็นแน่ และกันสรรพจัญไรได้ทุกประการ

หมู่ 7 สันชงศ์ มีลักษณะเท้าหนาสูง ท้ายดำ เท้าเรียว รูปข้างท้ายเหมือนหนึ่งราชสีห์ เกล็นเร็ว

หมู่ 8 จุมภราสาท มีลักษณะปลายงาแดงเหมือนข้อมรง²

4. อัญหิสี เป็นตระกูลช้างที่พระเพลิงทรงสร้าง พระเพลิงหรือพระอัคนีเป็นเทพที่พวกอารยันเคารพมากที่สุดองค์หนึ่ง ที่ขึ้นสืบเนื่องมาจากการบูชาไฟ ในคัมภีร์ฤคเวท พระอัคนีเป็นพระขอ... เจ้า มีจวามแก่นรองจากพระอินทร์ และเป็นเทพที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดา เหตุนี้จึงทรงปรากฏในการอ้างอิงถึงพิธีสำคัญทุกชนิด³

¹ สมบัติ พลายน้อย สุวรรณนิยา หน้า 240.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "คำรับพระคชลักษณ์" พระเศวตวชิรพาห กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระศรีเพ็ชรพิไลยวีรสวัสดิ์ ณ สุธาหลวงวังเทพศิรินทร์ราชวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 94 - 95.

³ จันทก ทองประเสริฐ ป. วิชาประยุกต์ หน้า 314 - 320.

ข้างตระกูลอัคนีพงศ์ มีลักษณะผิวกระด้าง ขนที่หนุยหยาบ ตะเกียบหูห่างหางเขิน
หน้ากระแดง ปากแดง หนางวงแดง ผิวเนื้อหม่นไม่ดำสนิท¹

ข้างที่พระเพลิงทรงสร้างมี 42 หมู่ คือ

หมู่ 1 ประพัทธจักร พาล ลักษณะงามเกินเขื่องวง

หมู่ 2 อุตรรกฐมภ์ ออกใหญ่แรงมาก

หมู่ 3 รัตนกฐมภ์ ปลายงาขาวก้นงาช้างพองจก้น

หมู่ 4 เสวตพระนร สีขาว ขนขาว ตาขาว เล็บขาว หางขาว อันตโกสขาว

หมู่ 5 ประทุมหัตถี สีบัวโรย ผิวตัว อันตโกส ขน เล็บ ขาว เจือแดง

ตาขาวบริสุทธิ์

หมู่ 6 เสวตคชาว สีตัว เป็นสีทองตากแห้ง ขน เล็บ หาง อันตโกสลดลง

มาตามสี

หมู่ 7 เนียมเอก มีลักษณะกายสั้นพร้อม งายื่นออกมาเสมอพรายปาก

เหมือนจาวมะพร้าว ประมาณ 2 นิ้วเศษ มีกำลังมาก

หมู่ 8 เนียมโท ชื่อประทุมตันต์ รูปสั้นพร้อมทั้งตัว งามอกพ่นพรายปาก

ประมาณ 5 นิ้ว เหมือนรูปไข่

หมู่ 9 เนียมตรี ชื่อ ประทุมตันต์มีจักร รูปสั้นทั้งตัว งามยาวพ่นพรายปาก

5 นิ้ว รูปเหมือนปลีกล้วย

หมู่ 10 นพสุบรรณ มีลักษณะ 9 อย่าง ถึงพ่นคือเท้า 4 งวง 1 หาง 1

งา 2 อันตโกส 1 ยาวจรถึงพ่น

หมู่ 11 ปัทมสัทินทร มีลักษณะสีตัว เหลือง งามเหมือนสีสังข์

หมู่ 12 พิกเนศวรมหาพิมาย มีงาแฉกข้างซ้ายข้างเดียว เบื้องขวาบอด

ตาขาว เล็บขาว

หมู่ 13 เทพามาโกเนศมหาไพศุรย์ มีงาข้างขวาข้างเดียว งามข้างซ้ายบอด

ตาขาว เล็บขาว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "คำรับพระคชลักษณ์" พระเจ้าวชิรวิภา
กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นเอกสารใน "พระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
พระศรีเพ็ญพิไชยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505, หน้า 87.

- 14 นิลทันต์ สีตัวเป็นข้างปกติ แดงาคำทั้ง 2 ข้าง
 15 นิลจักษุ มีลักษณะในตาคำ
 16 นิลนัช เล็บคำทั้ง 4 เท้า
 17 เหมทันต์ มีลักษณะงาเหลืองทั้ง 2 ข้าง
 18 เหมจักษุ มีลักษณะตาเหลืองทั้ง 2 ข้าง
 19 เหมนัช บิลักษณะเล็บเหลืองทั้ง 4 เท้า
 20 รัตจักษุ มีลักษณะตาแดง
 21 รัตนนัช มีลักษณะเล็บขาวทั้ง 4 เท้า เหมือนส้มูกอาหาร
 22 รัตนนัช เล็บแดงทั้ง 4 เท้า
 23 เสวตพัตร สีตัวขาว เหมือนสีสังข์
 24 เสวตจักษุ ตาขาวบริสุทธิ์
 25 เสวตนัช เล็บขาวทั้ง 4 เท้า เหมือนสีสังข์
 26 เทพคิริ มีสีเขี้ยวเหมือนหนึ่งเขาคิริ เมฆหรือผลหว่าคิม
 27 จันทคิริ สีเหมือนหนึ่งสีรุ้ง เขาขาว เรือหรือขาวเหมือนสีเท้า
 28 ลิลานโรช สีเหมือนคอกสามหา
 29 สุวโรจ สีตัวเหมือนปากนกแขกเต้า ปากล้างงอนขึ้นเหมือนนกแขกเต้า
 30 คำพงศ์นิม ตัวพ่นขาวเหมือนช้างเผือกผ่านคำเหมือนใส่เสื้อเกราะ
 31 สมพงศ์นิม พ่นตัวขาว ตาขาว เล็บขาว ขนขาว กระดาคาไ้ทั้งตัว
 32 กุมปราสาท รูปงาม โขมคสูง
 33 จตุรกุมภ มีลักษณะขากลงทั้ง 4 สีเหมือนผักบัวใหญ่
 34 ขลุมประเจียด รูปร่างสีเหมือนช้างตามธรรมชาติ เนียม ที่ผู้มีขนขาวยาวห้อย
 เหมือนคอกหญ้าห้อยไว้
 35 พาลจกิริ งาทั้งสองงอนขึ้นพอบปลายจกกัน
 36 พิทาเนสุรย์ ข้างเหมือนปกติ แต่ผดกขุมหนึ่งมี 2 เส้น
 37 มุขสโรสาร มีข้อเรียกต่างออกไปตามลักษณะเสียงเป็น 4 ข้อ

เมม เสียงคังฟาร์อง
 โกญรักพิท เสียงคังนกระเรียน
 สรสังข เสียงเหมือนเสียงสังข
 ศัพทเกรี เสียงรองเหมือนกลอง

หมู่ 38 ภัทร มีขนาดสูง 7 ศอก โอบรอบ 10 ศอก ผิวละเอียด โดยยาว
 9 ศอก สีงาเหมือนน้ำผึ้งสด หลังเป็นเงาพิท ท้ายหลังค้งค้งข้างเอน มันทกลีเขียว

หมู่ 39 มิค หรือ มฤก มีลักษณะตัวและงาแดง สูง 6 ศอก อกใหญ่ตัวยาว
 8 ศอก ใหญ่ 9 ศอก ราวคอราบ ผมหงา ท้องใหญ่ ขนยาว ตาเหมือนคาราสี
 มันทกลีเขียว

หมู่ 40 สังคิน มีลักษณะตาใหญ่ใหญ่ คางสั้นหางเขิน งาสีเหลืองเหมือนทอง
 คีรปะใหญ่ สีตัวเหมือนเขม่า สูง 5 ศอก ยาว 7 ศอก ใหญ่ 8 ศอก

หมู่ 41 กุญชรคร มีลักษณะท้ายใหญ่ เป็นตะกูลวานร

หมู่ 42 พฤสสาร หรือ รอบจักรวาล มีเล็บรอบเท้า เมื่อเวลาขึ้นเป็นปกติ
 เห็นเป็นตามธรรมชาติ¹

อำนวยพงก คือข้างตระกูลต่อข้างตระกูลประสมกัน มีลูกแปลกออกไปนับเป็นตระกูล
 ขึ้นอีกเป็น 14 หมู่² ข้างทั้ง 14 หมู่³ เป็นลูกของข้างอัฐฤทธิประสมกันจึงได้ชื่อว่า อำนวยพงก³

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "คำรับพระคชลักษณ์" พระแก้วมรกต
 กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
 พระศรีเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505
 หน้า 95 - 98.

²
 ฎ. หน้า 90.

³
 ฎ. หน้า 100.

- หมายเหตุ 1 อัญมณนา อัมพมู และเมฆ ช้างไอยราพตประสมกับช้างพัง
 หมายเหตุ 2 พันลึงคณะ ช้างปทุมทริกประสมกับกบิลลา
 หมายเหตุ 3 นิลกะ ช้างพร ามณโลहितประสมกับปิงคลา
 หมายเหตุ 4 บิสลักส์ ช้างพร ามณโลहितประสมกับปิงคลา
 หมายเหตุ 5 ปิงคลา อะนุประระและมหาัทมะ ช้างกร ามุทประสมกับช้างพัง
 หมายเหตุ 6 อุบลมาลี สีตัวเหมือนกับสัตตบุษย์ ตัวขาว
 หมายเหตุ 7 จมสระ สีสำราจ ตัวขาว
 หมายเหตุ 8 (ชื่อไม่ปรากฏ) พันตัวดำกระขาวทั้งตัว
 หมายเหตุ 9 นิล สีนิล ตาขาว เข้มขาว
 หมายเหตุ 10 อัญมณาวดี ความพรวรรณและประะมากี อัญมณประสมกับช้างพัง
 หมายเหตุ 11 ความพฤษณี ศฤกษณ์ดีและพลานิส มุขพันธ์ประสมกับช้างพัง
 หมายเหตุ 12 ลาหะ งาเหลือง หน้าเต็ม ปากยาว ตาเล็ก ตัวขาว
 หมายเหตุ 13 สังขพัง สิงคนาคและบุษพันธ์ เสาวโถมประสมกับช้างพัง
 หมายเหตุ 14 อัญมณาวดี และสุประะดิษฐ์ สุประะดิษฐ์ประสมกับพังอนุประมา¹

ในวรรณคดีมักจะกล่าวถึงชื่อช้างในตระกูลต่าง ๆ อย่างเช่น พระยาธิศรานุภาพ (อัน)¹ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำรับพระคชลักษณ์" พระเสวตวชิรพาท
 กระหวางมหาคไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี
 พระศรีเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505, หน้า 98 -
 100.

² พระยาธิศรานุภาพ (อัน) อุเทศคำฉันท์ หน้า 59 - 60.

นาเนกคชลักษณ์สืบพรรณ สืบพวกสกรรจ์ สลอบสร้างนางพศ
 ลางเณคชอันวยวงก คชาธารบาทงก พินายพิเนกเอกพันก
 เผือกเนียมณีนลพสุมรรณ สุกคิษฐปิงกัล โกมุตรชมลบนน้ำหลาย
 อุเทนคำฉันท

หรือใบขุนช้างขุนแผน¹ กล่าวชมช้างไว้ว่า

จตุบาทกลากลาพนาคร ฝูงกฤษณรเข้าจักรระบักพง
 นำโขลงกลาเคลื่อนมากล้าคล้าย หึ่งหึ่งพลายเนียมนิลระหง
 โกมุตรสังขพันคั่นทรง อำนวยหงส์สุประกินสุตระหงางงาม
 ซาคีเชอเนอเกิดใบป้าตน เอกทัตเททอกพนกพินายหลาม
 สืบเคนเคนกรนโกรกตะโกรงตาม กอนข้ามชอนชักทะโคงคู้

ช้างลักษณะร้าย ช้างที่มีลักษณะไม่ดีมีอยู่ 33 ชนิด ตามตำราห้ามเลี้ยงเพราะจะเป็น
 อันตรายต่อเจ้าของ ช้างดังกล่าวปรากฏอยู่ในสมุทรโฆษคำฉันท์² ตอนที่พระมหาราชครูแต่ง

"แต่ช้างทุรลักษณะนี้กร พากันเชรนชรอน ในป่ามาแปมปน

ทุยท่าพาลาพาลล สิ่งกาลกนชน กันโลนระลมดังไค
 พลุแกมบังกิงจรรไร หมพลุคพิพาไศรย กำพก่าโบลโยเยก
 ประดุจสุกรีฟแลคค ะรณังมัจฉ หึ่งนากพันพิณาย
 ลับคามบุรบกักรรลาย ชุกชอนพรักพราย มิเกราะกัเกาะพลุหนี
 รัศพันศทรหลุหลุสสี ะระคกักทุยชี พศฤงสวามิพร
 โชนชรไลกันแอกกุ่มก ะยอมเหียรทุรกรช เฆรณากลากลาค
 แลกระกุ่งนากนกรช าวุ ขกวรสรุกโดยสากร เหียรชให้ห้ามปราม
 ไตรตรึงบัลกีราฐรังสาม สิมสามดับตาม ก็นำคทากระบิลลา"

ชื่อช้างที่มีลักษณะร้าย 33 ชนิดก็อ ทุย, ท่า, พาลา, พาลล, สิ่งกาล, ชนกันโลน,
 ระลมดังไค, พลุแกม, บังกิงจรรไร, หมพลุค, พิพาไศรย, กำพก่าโบล, โยเยก,

¹พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขุนช้างขุนแผน 414.

²พระมหาราชครู สมเด็จพระนารายณ์ และกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
สมุทรโฆษคำฉันท์ หน้า 40 - 41.

ประพุก, สุกรีพ, กัศกรณ, บังมัต, นาคพันธ, พินาย, ฉันทาษ, ยุกยักษ, มรรลย, บิเคาะ, กันเงาะ, รัตพันท์, ทูรตุล, กันทุย, ชีพฤตสวามีพร โชนทรไล, กันแอก, ตรีคุงนาค นครฆาญ และขจวรสฤก

ลักษณะข้างร้าย

1. หุญ ที่จริงใช้เรียกควายที่มีเขาบิดเบี้ยวผิดปกติธรรมดา ในที่นี้ใช้เรียกช้างที่มีลักษณะควาย คือ งาบิดเบี้ยว แต่ในตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์¹ ว่าหางสั้น งาเนา "ชื่อหุญหางสั้น มมีแวง สอกหนึ่งมีแวง แลงอกประชมคันหาง งาเนาแลงกันฉานบาง"

2. หุ้ว เป็นลักษณะว่างนิ้วชนิดหนึ่ง ถ้าเทียบ เท้าสั้นง่า หนึ่งยาน "หนึ่งชื่อท่าปาง แลลักษณะร้ายมีคี่ มีหน้าง่าเงอมก้อกริ เทียบหน้าสั้นมีเนื้อกระเพื่อมหนึ่งยาน สุวานลอกไตทอง ประปราน มีไค้โดยสารทึงก่อระเนเนื้อเวียง"²

3. หุ้วภา เป็นลักษณะขอ น้าไม้ เวลามันถายเอาหางพันไว้แทนที่จะยกขึ้น ในที่นี้ใช้เรียกช้างที่มีลักษณะเช่นนี้ ก็คือเรียกช้างที่มีลักษณะชั่วร้ายชนิดหนึ่ง ตำราไม่ให้เอามาเป็นพาหนะ แต่ตามตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์³ ว่า ฝิบากยาว หุ้วปากไมสนธิ

หนึ่งชื่อพาลาอาเจียร หุ้วปากมมีเนียง แลเห็นคันงาทั้งสอง
ก้วยเหตุที่ปายาวของ ชื่อพาลาปอง ลักษณะร้ายมีคี่

¹ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ของหอสมุด กรมวังเขียน เลขที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2455

²
ก.

³
ก.

4. พาหน เป็นลักษณะชั่ว คอเป็นร่องน้ำซังได้ "หนึ่งชื่อพาหน มีติ คาบไม้อยามี แลคอ เป็นร่องน้ำซัง"¹

5. สิงคาล หมายถึงสุนัขจิ้งจอก ในที่นี้เรียกช้างที่มีลักษณะคล้ายสุนัขจิ้งจอกคือ ลอกแลง

6. ชนกันโลน เป็นลักษณะช้างชั้วชนิดหนึ่ง ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์² ชื่อ ชนโกณ และบอกลักษณะไว้

"หนึ่งชื่อชนโกณแลปนัง งาขาวซัดซัง ทั้งรูปทั้งโฉมอัปรี
เมื่อเคียรคูกิริณี คลองเท้าน้ำมี อำเพือคือช้างเฒ่าเคียร
หัวเขื่อนตาลน่ม่งเมิน เบื้องท้ายสูงสเทิน แลเหน็กเป็นจัญไร"

7. ระลุมสังโก ตามตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์³ เรียก "ละลุมสังโก" และบอกลักษณะไว้ควย

ช้างหนึ่งชื่อละลุมสังโก กระทบตเลื่อนไป ก็เป็นอันเคียวด้วยกัน
คือคังจอมปลวกงอกถ้งัน ไปมีร่องอัน ที่ปากกังเวียรวางขอ

8. พลุกแบก เป็นช้างซึ่งมีงาแตกร้าวแตกจนงาถึงปลายงา "หนึ่งชื่อพลุกแบกวันวาย งาแตกตันปลาย แลร้าวสลายโดยเทน"⁴

9. มังกินจรรไร ในตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์⁵ มีชื่อ มังกินทุพลา และได้บอกลักษณะชั่วไว้

¹ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ขอหอสมุด ฉบับตัวเขียน เลขที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2455

²
ฉ.

³
ฉ.

⁴
ฉ.

⁵
ฉ.

หนึ่งนามมังคินทุพลา หุสองซ้ายขวา แลข้างหนึ่งสิ้นเสียแสดง

หลังนั้นเป็นกระทกแพง ทางจุจวลแวง แลเกี่ยวกระหวัดพญา

10. ทมพลุก เป็นข้างลักษณะชั่วชนิดหนึ่ง จากกลง งาคุ่มลงดิน ทม ภาษาเขมร
แปลว่า กด พลุก เป็นภาษาเขมร (กลุก) แปลว่า งาช้าง แต่ในตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์¹
บรรยายลักษณะไว้ว่า

นามหนึ่งทมพลุกมิกิ งาสันใหญ่มี แลปลายคือเสียมแสนดาว

ออกคทองหยอนยานยาว งวงแวงโศคสาว หึ่งหึ่งแลหน้ายานยุร

11. ทิพาไศรย เป็นลักษณะข้างชั่ว มีอาการเหงาง่วง เงื่องหงอย (มาจาก
ศัพท์ ทิว อ่านว่า ทิ - วะ แปลว่า เหงาง่วง เงื่องหงอย) ตามตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์²
ว่า "คชาทิพาไส"

หนึ่งนามคชาทิพาไส มานแรงระไบ ดงชาติโคเพละพรรค

มักคุกเห้านอนกลางวัน หนึ่งหยอนยานอัน ดงเหนียงระมากคือเซน

12. กำพอกำโบล เป็นข้างลักษณะชั่วอีกชนิดหนึ่ง แก้มหึ่งงอ เวลาเดินแก้มแกว่ง
โยนไปมา (จากศัพท์ กำพอ แปลว่า หึ่งก, งอ กำโบล แปลว่า ขมับ, แก้ม) แต่ในตำรับ
พระคชลักษณ์คำฉันท์³ เรียกกำปมกำโบน และบรรยายลักษณะชั่วไว้อย่างละเอียด

หนึ่งนามกำปมกำโบนแปน ต้นคางเลงเหม ประจักษ์แกตาดยาวจง

เซละหยคยอยยี่ดลง ไหลมมิซากค ก็ถูกบืออัฟลา

ตัวขาวด่างทั่วกายา ถ่ายมูลหนักมา ดงขนอันเพชลา

รศตัวแกงทลนปาน โภยสาทร เบาราม แลหามมมานไชโย

¹ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ของหอสมุด จมื่นตัวเขียน เลขที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2455

²
ฉ.

³
ฉ.

13. โยนยัก เป็นช้างลักษณะชั่ว เวลาเดินโยนตัวไปมา โคลงไปโคลงมา ยักมาจากยศ เป็นช้างที่ใครนำมาเลี้ยงแล้วจะโยนเกียรติกของเจ้าของหมด คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์¹ เรียก โยนยัก

"คชหนึ่งโยนยักมัทลี โยนห้วงวงที อูระแลเยื้องไปมา
ยกเท้ามีไคตรงตรา แขนงหัวเหลือกตา ถอนเกลือกจัญไร
ปรบหูแกว่งหางแว่นไว อยู่บนมิศุขใจ บังคลองแลตัวไฉนยอม
อ่าพอนไทรควรตอม ลักษณะร้ายแถมมอม สรรพโทษมหิ"

14. ประหลุก ลักษณะช้างชั่ว งาสั้น คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์² มีช้างชนิดหนึ่ง.
เรียก "พลุก" กล่าวว่า "ช้างหนึ่งชื่อว่าพลุกภอ งาตันค้ำเขว แลเห็นสมคว่ายกาย"

15. สุกริพ เป็นลักษณะช้างชั่วที่มีคอเล็กงามไม่สมกับตัว ในคชลักษณ์คำฉันท์³ กล่าวว่า
"คชหนึ่งชื่อสุกริพสพิล คอสั้นคางถวิล คุใหญ่แลเห็นบมิสม
หางยาวคคคคคไปกลม หน้าพวงบวมทม แลคุดังเนาพิงซัง
ที่นั่งบมิราบโดยหวัง สนับหางยอนยัง แลเคียวักเย็ดผาคณรร"

16. คัฏฐณี เป็นลักษณะช้างชั่ว งาตำคินเหมือนจะงัดคิน คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์⁴
ไต่กล่าวถึงลักษณะช้างชั่วชนิดนี้ไว้อย่างละเอียดว่า

"คชหนึ่งมีสมยาคัก ธรณีเคลมคัก แสงานันแนมวงลง
หัวต่ำเท้าหลังสูงทรง เท้าหน้าลดลง คังนบเคารพธรินทร"

¹ คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ของหอสมุด ฉบับตัวเขียน เล่มที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2455

²
ข.

³
ข.

⁴
ข.

เมื่อเคียว่างเท่าเหยียบดิน หอนเสมอยลยิน ยกช้างจึงย่างมทจร
 สี่เท้าไขว่กันจับซ่อน ฌมบางเลืงอน แลทางก็ยาวสุดสูง
 หลังราบแตกายคอคุง โดยสาครกำนง แลลักษณรายอปริ"

17. มังมัต เป็นลักษณะช้างตัวที่มีงามังหน้า คำว่าพระคชลักษณ์คำฉันท์เรียก
 "พระมังมัต"¹

หนึ่งนามตรมังมัตมิลลา งาขาวเกกขาว งาซ้ายก็เกกโดยเฉวียง
 ต้นงาคคพลีนิคเปียง ขึ้นตามกันเกียง ปลาค้างผองไอยรา
 ซ้ายแลดูเหินงา เสมอซ้ายขวา แลซี่เบ้องกลางเพนเสมอ

18. นาคพันธุ ลักษณะช้างตัวที่มีวงเหมือนพญานาค

"คชหนึ่งนาคพันบันเวียร ขนองโก่งคี่เกียร แลตำบสมกายา
 งาสันองคูลิมิลลา แท้สูงองงา แลเง้อมเอาภักษโอนตาม"²

19. พินาย คำว่าพระคชลักษณ์คำฉันท์กล่าวถึง พินายว่า "คชหนึ่งชื่อพินาย เรื่องฤทธิ์
 โทษนั้นพิพิธ อำเพอร้ายพิงปละ"³ และยังได้เรียกชื่อที่ต่างกันออกไปอีก 4 ชื่อ คือ สิริพิพินาย
 พรตพินายอินทรพิพินาย และนาคศักดิ์พินาย

"หนึ่งงาบังอกชื่อสิทธ พินายเพียงพิกรม แลหรัลภณนา
 งอกเสมอสนับพลุกโดยตรา ชื่อพรตพินายนา ลักษณะร้ายอจินต์
 หนึ่งงากงงขนายชื่ออินทร์ กพิพินายถวิล แลโทษนั้นมากหลากหลาย
 หนึ่งงาขวางปากกงงหมาย นาคศักดิ์พินาย แลชิงอันคัมโดยกุล"⁴

¹ คำว่าพระคชลักษณ์คำฉันท์ ของหอสมุด ฉบับตัวเขียน เลขที่ 42 ข. 1 พ.ศ. 2455.

²
ก.

³
ก.

⁴
ก.

20. สันคาช คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์เรียก "สันคาช"¹

"หนึ่งคชสันคาชบุรุมาร ชิวหายาวยาน แลเทียมปลายปากมึงาม
ต้นสันศรีสรากใหญ่ลาม อ้าปากเค็รทราม แลหลังมรราบคั่นงา"

21. บุรุษักษ์ เป็นลักษณะข้างข้างชนิดหนึ่ง เดินนำกลัวเหมือนยักษ์

22. มรราย คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ เรียก "มรราย"²

"คชหนึ่งนามมรรายโถก ปรายอยู่นิตยโลกย ทั้งหลายจงฟังไภยภิต
พังพลายจุติยวครคิก โทษะพิณิก โภยสาทรกลาวเบรารณ"

23. ปิเคาะ เป็นข้างลักษณะข้างมีนม 3 เต้า "คชหนึ่งชื่อปิเคาะอำพน สกลศรีเต้ากล
โดยสาทรกลาวสาหรณ"³

24. ก้นเอาะ เป็นข้างไม่มีงา ไม่สมลักษณะ

25. รัทนต์ เป็นข้างลักษณะข้างงาและเล็บมีสีแดง "คชหนึ่งสมยารัตนต์ งา
เล็บแดงฉัน คือชาตยางคนเตรียมตรา"⁴

26. หุรุหล เป็นข้างลักษณะข้างคือมีทองและหนังยาน

"ข้างหนึ่งนามชื่อหุรุหล ทองนั้นยานบุร แลหนังนั้นยานบุยบาย"⁵

27. ก้นทุย เป็นตัวลักษณะข้างประเภตกใจกลัวง่าย หวาดผวาสูงอยู่เสมอ
คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ เรียก ตระกก้นทุย ว่าเป็นข้างที่มีหน้าเหมือนอีเก้ง และหางยาว
ลากดิน

"หนึ่งนามตระกก้นทุยธาร หน้าคุดหน้าฟาน แลหางนั้นยาวลากดิน"⁶

¹ คำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ของหอสมุด ฉบับตัวเขียน เลขที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2455

²
ข.

³
ข.

⁴
ข.

⁵
ข.

⁶
ข.

28. ชีพศถสวามิภู เป็นช้างลักษณะชั่วที่ใครไต่ไปแล้วช้างนั้นจะฆ่าเจ้าของ
ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ เรียก "สวามิภู"¹
"หนึ่งสวามิภูโดยคัล หนารายแยงยล คือแวนประตัมหน้าสาร
สวนตานันโสศสาทาน ถล่องคองอเหละการ เป็นโทษเทียรบัดเคี้ยว
29. โชนขรไล เป็นช้างลักษณะชั่วชนิดหนึ่ง (โชน แปลว่า โพล่ง, ไหม้จนทั่ว,
ขรไล, จัญไร แปลว่า ชั่วร้ายเลวทราม)
30. กันแอก เป็นช้างชั่วมีลักษณะ "ตานันลักลานเหลือกหา เหลือกมกรณา ชื่อ
กันแอกกุมเพียงพิศม"²
31. ตระคุงนาค เป็นช้างลักษณะชั่วชนิดหนึ่ง กิริยาอาการ เหมือนนาคสอด้ง
ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ เรียก "ตระคุงนาคินทร"³
"คชหนึ่งตระคุงนาคินทร หัวท้ายเจียนจินต แลสูงบสมคูกาล
กลางตัวต่ำตอยพิการ เณออะะจันพาล ประเภทพิงพิศเพียร"
32. นกรฆา เป็นช้างชั่วที่ไต่มาแล้วทำอันตรายต่อบ้านเมือง มีลักษณะตามที่ปรากฏ
ในตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์⁴ กล่าวว่า
"หนึ่งนามนกรฆาฉวางเรียว แตตณวงเพรียว ตลอดจนปลายพิงเหน
งวงยาวคูกจังราชเคนทร องคูลีคเชน ทรกีเวียคมมิงาม
สี่สะเทาทายเทียมทาม ภาษญารวกราม แลกรมตระพองกุ่มกิน"
33. ชควรสรุ เป็นช้างลักษณะชั่วที่ไต่มาแล้วทำอันตรายต่อบ้านเมือง ตำรับ
พระคชลักษณ์คำฉันท์⁵ เรียก "ชควนสุข" และกล่าวว่า

¹ ตำรับพระคชลักษณ์คำฉันท์ ของหอสมุด ฉบับตัวเขียน เลขที่ 42 ข.1 พ.ศ. 2455

² น.

³ น.

⁴ น.

⁵ น.

"ข้างหนึ่งชดจนสุขพิการ คือหมอล้วนไปคล้องเอาลูกโหลงกลา
หนึ่งคล้องทองมาศภามา แดพันทรา แลคลอไตในเวียง
เหียรโทษบุรพเคียง อย่าไว้โรงเวียง อุบาทว์อุบัตคือไฟ"

จบเล่ม ๑๐๗ ๑๙๐

ข้างในวรรณคดี

๑๒๐๓.

ความเชื่อเรื่องช้างจะแสดงออกมาในรูปนิทานเรื่องสัตว์ (Animal tale)

และเป็นที่แพร่หลายโดยทั่วไปมีตัวเอกของนิทานเป็นช้างแต่สมมุติว่ามีความคิดและการกระทำต่าง ๆ
ตลอดจนพูดจาอย่างมนุษย์ธรรมดา แต่จุดเด่นที่น่าสนใจของเรื่องอาจเป็นชนิดที่มคธศิสอนใจ
สอนความประพฤติเป็นสำคัญก็มี อย่างเช่น ฉันทันตปริตร เป็นตำนานหนึ่งในสิบสองตำนาน
สอนเรื่องการไม่อาฆาตจองเวร มีตำนานว่า

พระยาฉันทันตเป็นช้างเผือกผ่องมียาว เป็นหัวหน้าโขลง ช้างเป็นจำนวนมาก
อาศัยอยู่ในร่าป่าแห่งหนึ่งใกล้สระฉันทันต มีช้างพังสองเชือกเป็นเมีย ชื่อจุลสุภทัตกับมหาสุภทัต

วันหนึ่งพระยาฉันทันตพระนางช้างทั้งสองไปชมต้นไม้งิ้ว ซึ่งผลัดดอกออกกระยา พอไปถึง
พระยาช้างจึงเข้าชนต้นรัง บรรดาคนคำ มดแกกั้วลงมากับใบไม้กิ่งไม้แห้ง ๆ ถูกตองตัว
นางช้างจุลสุภทัต ซึ่งยืนอยู่เหนือลม บรรดาเกสรดอกไม้ก็ร่วงหล่นโปรยปรายลงมาตองตัว
นางช้างมหาสุภทัตซึ่งยืนอยู่ใกล้ลม นางช้างจุลสุภทัตเห็นดังนั้นก็น้อยใจหาว่าพระยาช้างแก่ง
ให้มดหล่นตองตน ที่นางมหาสุภทัตกลับโปรยปรายเกสรดอกไม้สด ๆ ให้หล่นลงบนหลัง จึงคิด
อาฆาตพระยาช้างเรื่อยมา ต่อมาอีกวันหนึ่งมีช้างนำดอกบัวหลวงมาให้พระยาช้าง พระยาช้าง
เอางวงรับดอกบัวโปรยเกสรลงบนตระพองแล้วยื่นให้นางมหาสุภทัต นางจุลสุภทัตเห็นเข้าอีก
ก็แค้นใจหนักขึ้น จึงผูกเวรว่าจะเกิดในชาติใด ๆ ก็ตาม ขอให้ได้ฉาญพระยาช้างนี้

อยู่มาไม่ช้า นางช้างจุลสุภทัตล้มแล้วไปเกิดเป็นราชิดาของพระเจ้าแผ่นดินแคว้น
มัทธรัฐชื่อสุภทัต พอเจริญพระชนมพรรษาก็ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพาวานสี ปราบฏตาม

ตำนานว่า พระนางสุกัณหาทรงระลึกชาติที่ได้เคยจิตที่ถูกผูกเวรพระยาช้างมาแตกฉน
พระนางจึงทรงกิจจะให้พรานไปเฝ้าพระยาช้างฉันทันทีถึงมีรับสั่งกับพรานไพรคนหนึ่งชื่อ
โสนุครว่า ขอให้ไปเฝ้าพระยาช้างฉันทันทีแล้วตัดเอางามาถวาย

พรานโสนุครจึงเตรียมเครื่องมือสำหรับใช้ในการต่าง ๆ มี มีด ขวาน จอบ เคียว
เลื่อย และร่มหนัง แล้วออกเดินทางไปตามพนันถิ่นมนุษย์ จากนั้นก็ถึงป่ารกหลายแห่ง มีป่าหญ้าแพรก
ป่าเลา ป่าไม้แดง ป่าแสม ป่าหวาย บางแห่งก็เป็นป่าทึบแม้งจะเลื่อยก็แสนยาก พ้นจากป่า
ก็ข้ามลำน้ำ ข้ามเขา ตลอดทางที่มาพรานโสนุคร ต้องใช้เคียวเกี่ยวหญ้ามา้าง มีดตัดบ้าง
ใช้ขวานฟันบ้าง เมื่อถึงลำน้ำก็ต้องทำแพข้าม ถึงภูเขาคงขึ้นป่ายถาว์ลยขึ้นไปจนถึงยอดเขา
เพราะไม่มีทางอื่นจะเดินอ้อมไปได้

เมื่อถึงยอดเขาพรานโสนุครมองลงไปข้างล่างเห็นพระยาช้างเผือกผ่องงายาว พร้อม
ควาญช้างบริวารมากมาย จึงวางแผนที่จะสังหารพระยาช้าง ครั้นเมื่อเห็นพระยาช้างพา
บริวารออกไปหากินก็โคตรร่มหนังที่เตรียมไป จากยอดเขาลงมาพบนางข้างล่าง แล้วเดินไปยังที่ที่
ตนกำหนดไว้ เอาจอบขุดหลุมตรงที่พระยาช้างอยู่เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส แล้วเอาระคานปูลาดบน
ปากหลุมเกลี่ยหญ้าและใบไม้พรางไว้ เสร็จแล้วเอาผาคลุมศีรษะตนเอง นุ่มหม่นผากาสาวพัสตร
ถือธนูมีลูกศรอาบยาพิษ แล้วยืนคอยที่พระยาช้างอยู่ในหลุมนั้น

เมื่อพระยาช้างกลับจากหากินก็มาที่เคยอยู่ พรานโสนุครก็นำธนูปล่อยลูกศร ถูกท้อง
พระยาช้างจนทะลุหลัง พระยาช้างร้องขึ้นด้วยความเจ็บปวด เหล่าช้างที่เป็นบริวารได้ยินเสียง
ก็วิ่งมาดู ครั้นเห็นพระยาช้างได้รับทุกขเวทนาจึงเหวี่ยงคนหาศัตร์ที่มาทำร้าย พอเหล่าช้างวิ่งไป
หมดแล้ว พระยาช้างจึงออกสิ้นความเจ็บปวด พิจารณาลูกศรที่แล่นมา จึงเห็นว่าถ้ามายัง
คันอื่น ๆ ก็คงจะถูกช้างตัวหรือถูกกระพอง แต่ที่ถูกท้องทะลุหลัง คงจะมีศัตร์อยู่ที่ใดคินยังมาเป็นแน่

พระยาช้างคิดดังนั้นจึงเอาเท้ากระทุ้งดินจนกระคานที่ปิดหลุมเปิดออกก็เห็นพรานโสนุคร
จึงสอดกงวงลงไปหมายจะจับขึ้นมาฟาด แต่พอมองเห็นผากาสาวพัสตรอันเป็นธงชัยพระอรหันต์
จึงเกิดความรู้สึกว้า ธงชัยพระอรหันต์คนบัณฑิตไม่พึงทำลาย จึงเอางวงยกนายพรานขึ้นมาวางไว้
ข้างหน้าแล้วถามนายพรานว่า ท่านมาเราเพื่อประสงค์อะไร นายพรานตอบว่า พระนางสุกัณห
มเหสีพระเจ้าพาราณสีต้องการ งาของท่านจึงใช้เรามาหาท่าน

ครั้งพระยาช้างไค้พังคังนั้นก็นึกได้ว่า เป็นเพราะนางจุลสุภิตาทำใจจองเวร เอาไว้ เพื่อให้เวรระงับ พระยาช้างจึงอนุญาตให้นายพรานโสณกร เลื่อยเอางาทั้งคู่ไป พองาขาด พระยาช้างก็ตั้งนิทานปรารภนาให้โคบุตร ลุสัสมาสัมโพธิญาณ แล้วมอบงาให้แก่นายพรานไป และยังได้ตั้งสัตยาธิษฐานขอให้สัตว์ป่าอย่าได้ทำร้ายพรานและกลับมาเมืองโดยสวัสดิ์ พอพรานกลับมาไปพระยาช้างก็ตาย¹

ช้างที่มีชื่อในตำนานพระพุทธรศาสนา คือช้างปาลิไลยก์และช้าง นาลาคีรี ช้างปาลิไลยก์ นั้นมักจะเห็นหลุดทำรูปไว้มาก เป็นรูปพระพุทธรเจ้าประทับห้อยพระบาท และมีสิงกับช้างที่อยู่ ช้างหน้าสิงคือรวงผึ้ง ช้างเองวงคือกระบอกน้ำ พระพุทธรูปปางนี้เรียกว่าปางปาลิไลยก์ หรือปางปาลิไลยก์ถือ เป็นพระประจำวันของผู้ที่เกิดวันพฤหัสบดี หรือผู้ที่อยู่ในเขตพระราหู เสวยอายุ ก็มักจะบูชาพระปางนี้นักมาก

การที่พระพุทธรูปปางนี้มีช้างและสิงเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นเพราะการสร้างตำนานที่ว่า ครั้งหนึ่งพระภิกษุในเมืองโกสัมพีนครวิวาทแตกร้างกัน แม้จะทรงพร่ำสอนอย่างไรก็หาเชื่อฟังไม่ พระพุทธองค์จึงเสด็จหลีกหนีไปอยู่ในร้าวไพร่ รัตติวันตามลำพัง ในครั้งนั้นมีพญาช้างเชือกหนึ่ง ชื่อปาลิไลยก์เกิดความเมื่อนายว่าคาญพวกบิณฑูร ไม่มีความสบายในการกินอยู่ จึงปลื้มตัวหนีออกจากโขลงเข้าไปในป่ารัตติวัน พบพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ที่นั้นก็เข้าไปใกล้แล้วเอางวงขึ้นจอบ ถวายบังคม จากนั้นก็หักเอากิ่งไม้มาปักควาควมให้สะอาด เอากะบอกไปตักน้ำมาถวาย ไค้สรังได้เสวยอย่างสะดวกสบาย นอกจากนั้นยังไปเก็บผลไม้ต่าง ๆ มาถวายอีกด้วย

ช้างปาลิไลยก์ปรนนิบัติพระพุทธเจ้าในตอนที่เข้าเมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปนิเทศบาตร ก็เอามาตรตามไปส่งและรออยู่จนเสด็จกลับ ก็รับบาตรเดินตามพระองค์มาจนถึงที่ประทับ ถึงคราว พระพุทธองค์จะไขนํ้าร่อนสร่งสนาน ช้างปาลิไลยก์ก็เอาไม้แห้งมาสีกันจนเกิดไฟ เก็บไม้มาสุ่ม ให้ลูกโพล่งแล้วเอางวงกลิ้งกอนหินเข้าไปในกองไฟ เมื่อเห็นกอนหินร้อนดีแล้วก็เอาไม้เขี่ยกอนหินทิ้งลงไปในแอ่งน้ำที่มิ้นน้ำแต่เพียงเล็กน้อย เมื่อรู้สึกว่ น้ำในแอ่งนั้นร้อน ก็เอางวงจุ่มน้ำแล้วกลับไปยังที่ประทับของพระศาสดา พระองค์แลเห็นอาการ ของช้างปาลิไลยก์ก็ทรงทราบ และเสด็จไป

¹ แปลก สนธิรักษ์ พิธีกรรม หน้า 17 - 19.

สรุลงสนาน

ในเวลากลางคืนข้างปาลิโลกยังคอยพิทักษ์รักษาพระพุทธรองค์ใหญ่อันตรายจากสัตว์ต่าง ๆ ที่จะเข้ามารบกวนโดยนางเองวางถ่อท่อนไม้ใหญ่ เถียนวนเวียนอยู่จวนรุ่งเช้า

พวกเศรษฐีในเมืองสาวัตถีไม่เห็นพระพุทธรองค์เป็นเวลานานก็คิดถึง จึงได้พากันขอให้พระอานนท์เถระไปกราบทูลอาราธนาพระบรมศาสดาให้เสด็จกลับพระนครสาวัตถี พระอานนท์พร้อมด้วยพระภิกษุซึ่งกลับคืนคิดเล็กวิวกกันแล้วก็ไปหาพระบรมศาสดา เมื่อไปถึงพระภิกษุทั้งหลายคอยอยู่ข้างนอก ให้แต่พระอานนท์เถระเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาแต่พระองค์เดียว พอข้างปาลิโลกแลเห็นพระอานนท์ก็เข้าใจว่าจะมาโดยทุจริต ก็นางเองคิดว่าท่อนไม้วางเข้าไปจะทำร้าย แต่พระบรมศาสดาทอดพระเนตรเห็นเสียก่อน จึงรับสั่งให้หยุดและตรัสว่า พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐากข้างปาลิโลกได้ฟังเช่นนั้นก็วางท่อนไม้ลงอย่างว่าง่าย และเข้าไปรับบาตรจีวรจากพระอานนท์ แต่พระอานนท์ไม่ยอมให้ ข้างปาลิโลกเห็นดังนั้นจึงคิดว่า ถ้าท่านรูปนี้รู้ขนบธรรมเนียมที่ดีก็ต้องไม่วางบริวารของตนลงบนพื้นแผ่นดินที่ประทับของพระศาสดา และเมื่อเห็นพระอานนท์วางบาตรจีวรของท่านลงบนพื้น ก็มีความเลื่อมใส กลายความเคารพพระอานนท์เป็นอย่างดี

หลังจากที่พระอานนท์ได้เข้าเฝ้าและกราบทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องชาวเมืองสาวัตถีพากันหวังถึงการเสด็จกลับไปของพระองค์ พระศาสดาทรงทราบก็ตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นก็ควรจะไปข้างปาลิโลกแลเห็นพระพุทธรองค์และพระอานนท์เตรียมจะไปเช่นนั้นก็เข้าไปขวางทางไว้ พระภิกษุทั้งหลายเห็นเช่นนั้นจึงทูลถามว่า ข้างปาลิโลกมาขึ้นขวางอยู่อย่างนี้ มีความประสงค์อะไรพระเจ้าข้า พระศาสดาทรงตอบว่า ข้างปาลิโลกใครจะถวายอาหารแก่พวกเรา เธอไม่ควรขัดใจเขา ตกลงพระภิกษุทั้งหลายต้องพักอยู่ในราวป่านั้น ส่วนข้างปาลิโลกก็เข้าป่าหาผลไม้มีขนุน กล้วย มากองไว้มากมาย ครั้นรุ่งเช้าก็จัดถวายภิกษุทั้งหมด แต่ปรากฏว่าเมื่อพระภิกษุฉันอิ่มแล้ว ผลไม้ก็ยังเหลืออยู่อีกมากมาย

เมื่อฉันเสร็จแล้ว พระศาสดาก็ทรงนำพระภิกษุทั้งหลายออกจากที่นั่นไป ครั้นเดินไปได้หนึ่งหนอยหนึ่ง ข้างปาลิโลกก็ขึ้นขวางทางข้างหน้าพระศาสดาอีก ภิกษุทั้งหลายก็ทูลถาม -- -- พระศาสดาตรัสตอบว่า เขาต้องการให้พวกเราไป แต่ต้องการให้ฉันกลับเขาไม่ยากให้ฉันจากไป แล้วพระองค์จึงตรัสกับข้างปาลิโลกว่า ปาลิโลกะ ฉันไปครั้งนี้แล้วจะไม่กลับมาอีก

ในชาตินี้เธอจะยังไม่บรรลุฉานวิสัยสนา หรือมรรคนอะไรได้เลย อย่าคิดอะไรให้มากนัก ตามเรื่องกล่าวว่าข้างปาลีไลยก์เองวงยักเข้าไปในป่ากร่องไห้ แล้วหลีกทางให้ แต่ก็ยังเดินตามไปข้างหลัง เมื่อพระศาสดาเสด็จถึงความปจาร เขตแดนหมู่บ้าน พระองค์จึงหันพระพักตร์มาตรัสกับข้างปาลีไลยก์ว่า ปาลีไลยกะ ตอนนี้ไปไม่ใช่ดินแดนของเธอ ข้างปาลีไลยก์ยืนร้องไห้ มองดูพระศาสดาจนเสด็จรับสายตาไป และในฉับพลัน ข้างปาลีไลยก์ก็ล้มลงตาย ณ ที่นั้น

ด้วยกุศลแห่งความเลื่อมใสในพระศาสดา และการที่ได้ปฏิบัติพระพุทธรูปด้วยความยินดี มีความเคารพตัวเอง ข้างปาลีไลยก์ก็ได้ไปบังเกิดเป็นเทพเจ้าอยู่ในสรวงสวรรค์ และมีนามว่า "ปาลีไลยกะเทพบุตร"¹

อีกเรื่องหนึ่งในพุทธประวัติคือ ข้างนาลาคีรี ซึ่งมีความชั่วร้ายมาก เทวทัตพยายามที่จะกำจัดพระพุทธรูปเจ้าที่วางแผนการไว้ข้างนาลาคีรีประหารพระองค์ โดยไปขอยืมข้างนาลาคีรีจากพระเจ้าเก เทพย์มายังกรุงราชคฤห์ แล้วให้ความรู้ข้างเขาเหล่านั้นให้ข้างนาลาคีรีดื่มกินเข้าไปถึง 16 กระออม เพราะเหตุนี้ครั้นที่ข้างที่ชั่วร้ายเป็นท่อนอยู่แล้วนั้นเมื่อเมาเหล้าก็จะยิ่งชั่วร้ายมากขึ้น และคิดว่าพระพุทธรูปเจ้าคงจะไม่สามารถปราบข้างอย่างนาลาคีรีได้

เทวทัตได้กำหนดจะใช้ข้างนาลาคีรีประหารพระพุทธรูปเจ้าในตอนเช้าขณะที่พระพุทธรูปเสด็จออกมณฑปมา ตอนเย็นก่อนจะถึงเวลาทำการได้มีประกาศเตือนชาวเมืองว่าในเวลาเช้าวันรุ่งขึ้นจะปล่อยข้างนาลาคีรี คนใดที่มีธุระอันใด ก็ให้เร่งทำเสียก่อนเข้าตรู่ ฝ่ายพวกชาวเมืองครั้นทราบเรื่อง ก็พากันเป็นห่วงพระพุทธรูปเกรงจะไม่ทราบจะถูกข้างนาลาคีรีทำร้าย ชาวเมืองบางพวกจึงพากันไปกราบทูลอ้อนวอนให้พระพุทธรูปทรงรับการเสด็จออกมณฑปมา แต่พระองค์หาใคร่รับคำอ้อนวอนไม่ เพราะมีพระประสงค์จะทรงทรมานข้างนาลาคีรี

ครั้นรุ่งเช้า พระพุทธรูปเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์หมู่ใหญ่ก็ออกมณฑป และได้เข้าไปในนครราชคฤห์ พวกชาวเมืองต่างตื่นตื่นและตระหนก บ้างตื่นตื่นไม่แอบดู บ้างหลบซ่อนอยู่แต่ในบ้าน ไม่มีใครกล้าออกมาเดินตามคูที่ถนน ฝ่ายความรู้อันที่ใคร่รับสินบนจากเทวทัต เมื่อแลเห็น

พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาก็ปล่อยข้างนาลาคีรีทันที ข้างนาลาคีรี เมื่อเป็นอิสระก็วิ่งอาละวาดไปตามถนน จับเกวียนที่จอดขวางทางฟาดกับถนน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้มันก็ทำลายเสียราบ

พระภิกษุสงฆ์เมื่อแลเห็นข้างนาลาคีรีอาละวาดเช่นนั้น ก็พากันตกตาดันไม่ให้พระพุทธรูปของค์เสด็จต่อไป แต่พระพุทธรูปของค์ทรงปฏิเสธ และประทับยืนทอดพระเนตร ข้างนาลาคีรีด้วยพระอาการอันสงบ ขณะนั้นมีหญิงลูกอ่อนคนหนึ่งอุ้มลูกเดินมา พอเห็นข้างนาลาคีรีก็ตกใจกลัว หันลูกนอนอยู่กลางทางระหว่างข้างและพระพุทธรูปเจ้า ข้างเห็นหญิงนั้นวิ่งหนีก็ไล่ตามแล้ววกกลับมาที่ทวารก พระพุทธรูปของค์ทรงเห็นเช่นนั้นก็ทรงแฉะเมตตาไปยังข้างนาลาคีรี และเปล่งสุรสิงหนาทคำรัสว่า

"นาลาคีรี เจ้าถูกเขามอมควยเหลาถึง 16 กระออม จึงทำให้เจ้าเมา และไม่ใช้ความประสงค์ของเจ้าที่จะให้เจ้าประหารคนอื่น เจ้าไม่ควรจะอาละวาดโดยไร้เหตุ จงมานี้เถิด นาลาคีรี"

ข้างนาลาคีรี เมื่อได้ยินเช่นนั้นก็ล้มตาศี้นองควย เมื่อได้พิจารณาเห็นพระพุทธรูปของค์ก็เกิดความรังเกียจ เข้าไปหมอบอยู่แทนพระยุคลบาทของพระศาสดา พระองค์จึงตรัสต่อไปว่า "นาลาคีรี เจ้าเป็นเพียงข้างงวง อย่าพยายามเบียดเบียนข้างผู้นาคะ (ข้างตัวประเสริฐ หมายถึงพระอรหันต์) เพราะการเบียดเบียนข้างผู้นาคะย่อมได้บุญทุกข์ ลูกกรกฏฐิ ตั้งแต่อดีตกาลจนปัจจุบัน ผู้นาคะข้างตัวประเสริฐจะไม่ไพบสุคติ เจ้าอย่าเมาเพราะเมาไปสู่สุคติไม่ได้ เจ้าจงทำทางที่จะทำตนไปสู่สุคติดีกว่า

ข้างนาลาคีรี เมื่อได้ฟังเช่นนั้นแล้วก็เกิดความปิติยินดียอตัวถอยหลังแล้วถวายบังคมพระศาสดา กลับไปยังโรงพักอาศัยและตั้งแต่นั้นมาข้างนาลาคีรีก็สงบเสงี่ยมไม่มั่วหะลุๆ ราวเหมือนอย่างแต่ก่อน¹

เรื่องข้างปาลิไลยก์ และข้างนาลาคีรีนี้พิจารณาแล้ว จะเห็นว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการสอนอย่างเห็นความคิดของข้างปาลิไลยก์ก่อนเข้าไปรับบาตรจีวรจากพระอรหันต์ แต่พระอรหันต์ไม่ยอมให้ แล้วพระอรหันต์ว่า จะรับบาตรธรรมเนียมหรือไม่ ก็เป็นเรื่องที่แสดงถึงจรรยาวัฏจักร—

¹ สมบัติ พลายน้อย สัตวินิยาย ส. พลายน้อย (นามแฝง) หน้า 258 - 261.

อันควรไม่ควร อย่างที่ประทับของพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นของเฉพาะ ไม่ควรที่ใครจะเอาของไปวาง เป็นการสอนทางอ้อมอีกอย่างหนึ่ง โดยสมมุติให้ช่างปาลิไลยก์สอน

ส่วนเรื่องช่างนาลาคีรียกมีคำสอนที่เปรียบเทียบช่างวงกับช่างฉันทะ ซึ่งหมายถึงพระอรหันต์ และพูดถึงสุคติก็สามารถทำให้ช่างที่เมาเหล้า หายเมาและหายอาละวาดได้

ช่างในวรรณคดีที่ได้ยินกันอยู่เสมอ ๆ คือ ช่างเฮอร์วัน ตามคติทางพุทธศาสนากล่าวว่าเป็นเฮอร์วันเทพบุตร ผู้เป็นสหายของพระอินทร์ ประวัตินี้เดิมว่าเมื่อครั้งพระอินทร์ยังเป็นสมมณฑปผู้มีนิสัยชอบทำบุญกุศล โดยเฉพาะทำประโยชน์แก่ชุมชนมุขชน ร่วมกับสหาย 32 คน จนถูกนายบ้านอิจฉาและกล่าวหาว่าของสมุณคนคิดเป็นโจร พระเจ้าแผ่นดินทรงรับสั่งให้จับตัวมาและตัดสินให้ลงโทษประหารชีวิตโดยวิธีให้ช่างเหยียบ โดยมิได้ทรงสอบสวน แต่ควยอำนาจเมตตาคิด และคุณความดี ช่างตัวที่จะให้ประหาร ถึงแม้จะถูกกระหน่ำควยขอสักเท่าไรก็ตามก็ไม่กล้าที่จะย่างเท้าเข้าไปเหยียบได้ ฝ่ายพระราชาทรงดำริว่า ช่างนี้เห็นคนมากคงจะกลัว จึงรับสั่งใหม่ให้เอาเสื่อลำแพนมาคลุมคนเหล่านั้นให้มืด เพื่อมิให้ช่างเห็น แล้วจะได้เดินเข้าไปเหยียบได้ แม้กระนั้นก๊ี้ ช่างก็หากล้าย่างเท้าเข้าไปเหยียบไม่ คงยืนอยู่กับที่ พระราชาทรงแปลกพระทัย จึงมีรับสั่งให้เรียกตัวมาสอบถาม ก็ได้ทรงทราบความจริงว่า เขากับพวกมุ่งทำสาธารณประโยชน์เท่านั้น หาได้ของสมุณพรคนพวกเป็นโจรไม่ จึงรับสั่งให้ปลดนายบ้านนั้นเสีย แล้วทรงตั้งสมมณฑปเป็นนายบ้านแทน และได้พระราชทานช่างตัวนั้นไว้ให้ใช้เป็นพาหนะ ช่างตัวที่กล่าวเมื่อยตายไปก็ได้ไปบังเกิดเป็นเทพบุตร ชื่อ เฮอร์วันเทพบุตร¹

ลักษณะของช่างเฮอร์วันในไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า

"แล้วว่า ยังมีเทพยดาองค์ 1 ชื่อไอยรวรรณเทพบุตร นิลแลเมื่อพระอินทร์เจ้าแลมีที่เสด็จไปเล่นแห่งใด ๆ ก๊ี้ แลจะใคร่ให้ช่างไปเล่น จึงไอยรวรรณเทพบุตรก็นิมิตตัวเป็นช่างเนื้อกตัว 1 ไหญ่ก โดยสูงได้ 1,200,000 วา และมีหัวได้

¹ นาค ใจอารีย์ "เรื่องช่างเฮอร์วัน" วารสารวัฒนธรรมไทย 6(2):30 - 31

33 หัว ๆ น้อย ๆ อยู่สองหัวอยู่สองข้าง นอกหัวทั้งหลายนั้นแล้วหัวใหญ่ได้ 2,000 วา แลหัวถักนั้นเข้าไปทั้งสองข้างแลหัวแล 3,000 วา ถักนั้นเข้าไปแลหัวแล 4,000 วา ถักนั้นเข้าไปแลหัวแล 5,000 วา ถักนั้นเข้าไปกว้างแลหัวแล 6,000 วา เร่งเข้าไป ถึงในก็เร่งใหญ่ถักกันเข้าไปดังกล่าวนั้นแล ส่วนหัวใหญ่อันที่อยู่ตามกลางทั้งหลายชื่อ สุกัสเป็นพระที่นั่งแห่งพระอินทร์ โดยกว้างได้ 2,400,000 วา แล เหนือหัวข้างนั้น แลมีแท่นแก้วหนึ่งกว้างได้ 96,000 วา แลมีปราสาทกลางแท่นแก้วนั้นมีทั้งสองแถว ฝูงนั้นโดยสูงได้ 8,000 วา ทั้งฝูงนั้นเทียบรอบแก้ว 7 สิ่ง แลมีพรวนทองคำห้อย ยอยลงทุกแห่งแถวไปมา แลมีเสียงนั้นไพเราะระลอกนาคังเสียงพาทย์พิณในเมืองฟ้า ในปราสาทนั้นเทียบรอบคักเพดานผ้าทิพย์ แลมีแท่นนอนอยู่ในที่นั้น กว้างได้ 8,000 วา แลมีราชาศันษาหมอนใหญ่หมอนน้อยหมอนอิง องค์พระอินทร์นั้นสูงได้ 6,000 วา แลประทับนั่งด้วยแก้วนิมิตาภรณ์ทั้งหลายแล ชนึ่งเหนือแท่นแก้วนั้นหัวข้างได้ 33 หัวได้ พระอินทร์ให้เทพยดาทั้งหลายชี้ 22 หัวนั้นมีบุญเพียงประดุจพระอินทร์ได้ ๑ อันว่าหัวข้างทั้ง 33 หัวแลหัว ๆ มีงา 7 อันแล งาละอันยาว ได้ 400,000 วา แลงานนั้นมีสระได้ 7 สระ ๆ แลสระนั้นมีบัวได้ 7 กอ ๆ บัวแลกอนั้นมีดอก 7 ดอก ๆ แล อันนั้นมีกลีบ 7 กลีบ ๆ แล อัน ๆ นั้นมีนางฟ้าเป็นร่าระบำบรรพตแล 7 คน นางแลคน ๆ นั้นมีสาวใช้ได้ 7 คนโสค ข้าง 33 หัวนั้นได้ 231 งา สระนั้นได้ 1,617 สระแลกอบัวในสระนั้นได้ 11,319 กอ แลดอกบัวนั้นได้ 79,233 ดอก แลมีดอกบัวนั้นใส่ได้ 554,631 กลีบ แลนางฟ้าอันร่าระบำ นั้นได้ 27,176,919 คน แลมีอยู่ในงาช้างไอยราวรรณนั้นแลมีฐานที่แห่ง 1 โดยกว้าง ได้ 50 โยชน์ เป็นที่อยู่แห่งฝูงนางร่าระบำแลบริวารของนางทั้งหลายนั้นด้วย ฯ¹

จะเห็นว่าช่างเอราวัณนี้ใหญ่โตมาก และเป็นเรื่องที่สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดนิมิตภาพ

¹ พระมหาธรรมราชาลิไทย "ไตรภูมิพระร่วง" เรื่องพระร่วงเที่ยวเมืองพระร่วง
คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สถาปิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง หน้า 684 - 686.

(Imagery) โดยกล่าวเกินความจริง (Hyperbole) ตามลักษณะของวรรณคดีเพื่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์และได้ความมหัศจรรย์เท่านั้น ต่อมาเรื่องช้างเอราวัณก็มีกวีนำมาแต่งโดยพรรณนาความพิสดารเช่นเดียวกัน ดังในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตจำแลงกายเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เพื่อไปลวงฆ่าเหล่าพวกวานรของพระราม ทรงบรรยายไว้อย่างละเอียดว่า

"อินทรชิตมิกเป็นกายิน เหมือนองค์อมรินทร์

ทรงคชเอราวัณ

ช้างนิมิตฤทธิ์แรงแข็งขัน เผือกผ่องผิวพรรณ

สีสังข์สะอาคโศพา

สามสิบสามเศียรโสภา เศียรหนึ่งเจ็ดงา

ดั่งเพชรรัตนบุรี

งาหนึ่งเจ็ดโคกขรณี สรหนึ่งขอมมี

เจ็ดกอกอุมลันตาล

กอกหนึ่งเจ็ดกอกดวงมาลย์ คอกหนึ่งแบ่งบาน

มีกลีบเจ็ดกลีบฉกา

กลีบหนึ่งมีเทพธิดา เจ็ดองค์โสภา

นางนอยลำพานงพาล

นางหนึ่งขอมมีบริวาร อีกเจ็ดเขาวมาลย์

ลวนทุปนิมิตมายา

จันระมาร่ำร้ายสาหัส ขำเลื่องหางตา

หาที่ดั่งเทพอัปสร

มีวิมานแกวงามบวร ทุกเทศกฤษ

ดั่งเวชยันต์อมรินทร์"¹

1

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย "บทพากย์รามเกียรติ์" แบบเรียน

ตามคติพราหมณ์ ข้างเเรวณ ว่าเกิดจากการข้างหนึ่งของพระโกญจนาเนศวรศิวบุตร
จัดเป็นอัคนิพจน์ เพราะลึ้มเชื้อสายมาจากพระเพลิง มีเรื่องย่อว่า ในไตรคาถาพระอิศวรมี
เทวโองการให้พระเพลิงแผลงฤทธิ์ พระเพลิงก็แผลงฤทธิ์เป็นเปลวไฟออกจากกรรณทั้งสอง
และกลางเปลวไฟนั้นเกิดเป็นเทวกุมารองค์หนึ่งมีพระพักตร์เป็นข้างมีกร สองกร กรขวาทรง
ตรีศูล กรซ้ายทรงคอกบัว ทรงสวมสร้อยสังวาลนาค นั่งขานมณฑลพระอิศวร จึงประทานนามว่า
พินเนศวร ส่วนเปลวไฟที่ออกจากกรรณเบื้องซ้ายเกิดเป็นเทวกุมารอีกองค์หนึ่ง มีพระพักตร์
เป็นข้าง 3 เคียง 4 เท้า มีกร 6 กร กรที่หนึ่งเกิดเป็นแถวตฤณชฎ มี 33 เคียง 4 เท้า
ข้างตัวนั้นชื่อว่า เเรวณ กล่าวว่า เป็นข้างเผือกเชือกแรก ที่กำเนิดจากการของพระโกญจนา-
เนศวรศิวบุตร แล้วก็ให้กำเนิดตัวต่อ ๆ มาอีกกรหนึ่งเกิดเป็นข้าง 3 เคียง ชื่อคิริเมฆละ
ข้างทั้งสองนี้กล่าวว่า เป็นพาหนะของพระอินทร์ แต่ในคัมภีร์พุทธศาสนาเฉพาะข้างคิริเมฆละ
กล่าวว่า เป็นพาหนะของพระยามารารัทธิราช ซึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นที่ 6 ชื่อ ปริณมิทวสวัตติ
ที่ใช้เป็นพาหนะมาลงพระพุทธรูปเจ้าในวันที่จะตรัสรู้ ถึงในบทสวดถวายพระพร บทพาหุ ซึ่ง
ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

"ปางเมื่อพระองค์ปรมพุท	ชวิสุทธศาสนา
ตรัสรู้อนุตตร สมา	ธินโพธิบัลลังก์
ขุนมาร สหัสสพหุพา	หวัชววิจิตรคลัง
ชคิริ เมฆละประดัง	คชเหี้ยมกระเหิมหาญ" ¹

ข้างอีกเชือกหนึ่งในวรรณคดีคือ พระยาเศวตบัจจินาคเป็นข้างเผือกผู้สีกายขาวผ่องดัง
รัตนศิริ งามดั่งงอนไถ ในหนังสือมหาเวสสันดร ขาดก็กล่าวถึงประวัติของข้างนี้ไว้ว่า
"ยังมีนางกฤษณคชาชาติภักตันทเถื่อน เพี้ยอยู่ในกลางอากาศก็พามบุตร ขาวบริสุทธิ์ดังโกลาสเลิกล่น
มาไว้ในโรงข้างต้น เป็นมหามงคลบรมราชาณาธาร ก็ขึ้นยังสถานนาเวศ สัพพะ พนา อันว่า

¹ นาค ใจอารีย์ "เรื่องข้างเเรวณ" วารสารวัฒนธรรมไทย 6(2) : 33
สิงหาคม 2505.

ประชาชนชาวพิษณุโลก จึ่งให้ชื่อภูเขารัจฉาเคนทร์ ควรจะเป็นศรีสง่างามพระนคร เพราะเกิดเป็นปัจฉิมแห่งพระเวสสันดร มหาสมมติวงศ์¹

ข้างเขื่อนนี้ได้เป็นราชพาหนะพระที่นั่งตนของพระเวสสันดร และเป็นที่รักหวงแหนของ ขวานคร สิริราช เป็นอันมาก เพราะไม่ว่านายหัตถาจารย์จะพาไปยังท้องถื่นใด ก็ชั้นกาลให้ ฝนตกไปทั่วท้องถื่นนั้น พวกชาวเมืองจึงพากันนับถือ กราวหนึ่งในเมืองกลิงครรัฐเกิดฝนแล้ง ชาวยากหมากแพง พระเจ้าแผ่นดินพยายามแก้ไขอย่างไรก็ไม่เป็นผล ในที่สุดชาวเมืองร้องขอ ให้พระเจ้ากลิงครรัฐส่งทูตไปขอข้างปัจฉิมแห่งพระเวสสันดร พระเจ้ากลิงครรัฐทรงเห็นชอบ จึงส่งพาหนะ 8 คนไปขอ พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ พวกชาวเมืองสิริราชได้ทราบ เจนนั่น ก็พากันไปฟ้องร้องต่อพระเจ้ากรุงสุโขทัย ซึ่งในที่สุดพระเวสสันดร พระนางมัทรีและ ราชนิโยบร สทั้งสองต้องออกจากพระนครไป

เรื่องนี้ถ้าวิจารณ์ก็ต้องว่า คนในสมัยนั้นรักข้างยิ่งกว่าเจ้านายของตน แค่นั้น อรรถาจารย์ก็กล่าวแก้ว่าเป็นเพราะเทพเจ้าคลั่งใจให้พวกชาวเมืองเห็นข้างดีกว่าพระเวสสันดร เพื่อจะได้เป็นมูลเหตุให้พระเวสสันดรได้ออกจากพระนคร ไปบำเพ็ญเนกขัมมบารมีธรรม²

การจับข้าง - ใจกว้าง

ด้วยข้างเป็นสัตว์ใหญ่โตและมีกำลังมาก เกินกำลังของมนุษย์ที่จะจับได้ - การจับข้าง สมัยก่อนประวัติศาสตร์นั้น ทำกันอย่างไรก็พอที่จะกล่าวได้เป็น 2 ประการ คือ จับข้างโดยวิธี ชุณหหลุมพราง กับได้ลูกข้างมาโดยวิธีบังเอิญ นับได้ว่าเป็นความฉลาดของมนุษย์ที่สามารถจับสัตว์ ใหญ่มาใช้งานได้

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส "นิมิตานต์" มหาเวสสันดรชาดก

² สมมติ พลายน้อย สัตว์นิยาย ส. พลายน้อย (นามแฝง) หน้า 250 - 251.

1. การซุกหลุมพราง มนุษย์สมัยก่อนจะเลือกคุ้ยหาปลีข้างทองผาแดงลงไปกินน้ำ แล้วซุกหลุมพรางลึกประมาณ 3 หลอกเศษ เอาใบไม้กิ่งไม้ปูรองไว้ดินกลบให้เป็นที่ราบเสมอกับพื้นดินธรรมดาแล้วเอาพางโรยทับ เมื่อข้างเดินมาตกหลุมเขาก็เอาไฟจุดเผาป่าและโหรงขึ้นข้างที่มั่วควยก็จะพากันหนีไปหมดเหลือแต่ข้างที่ตกหลุมอยู่ มนุษย์ชาวป่านั้นก็หาถึงไม้มาทำเป็นร่มบังแดดให้แสงลอดยให้ข้างหิวแล้วจึงนำเอาหญ้าและน้ำมาส่งให้กินทุกวัน วิธีทรมาณหรือกรากข้างก็เพื่อให้ข้างจำมนุษย์ได้และเชื่องนี้ใช้เวลาประมาณ 30 - 40 วัน เมื่อเชื่องแล้วก็ซุกปากหลุมให้ลาดข้างเดินขึ้นจากหลุมได้ก็นำไปเลี้ยงไว้¹

2. การไถ่ลูกข้าง สมเด็จพระพรยาจารย์ ราชานุกาพทรงกล่าวว่า เมื่อแรกมนุษย์จับข้างใช้ เดิมมนุษย์เห็นจะไถ่ลูกข้างมาโดยไม่คิดจะจับ แล้วเลี้ยงลูกข้างและฝึกหัดใช้งานจนกระทั่งเติบโตใหญ่จึงให้เป็นข้างคอก จับข้างเถื่อนใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีก²

การจับข้างไถ่วิวัฒนาการมาเป็นลำดับ วิธีจับข้างที่ชาวอินเดียนสอนไว้มีอยู่ 3 อย่าง คือ เรียกว่า "วังข้าง" คือจับข้างหมดทั้งโกลของอย่างหนึ่ง เรียกว่า "โพนข้าง" คือไถ่จับข้างแต่ที่ละเชือกอย่างหนึ่ง เรียกว่า "จับข้างในเพนียด" คือตอนโกลของข้างเข้ามาในคอกที่มันคงซึ่งเรียกว่า "เพนียด" แล้วเลือกจับแต่ข้างบางเชือกที่ชอบใจ แล้วปล่อยข้างที่เหลือกลับเข้าไปตามเดิม³

1. การวังข้าง ชาวบ้านเรียกว่าตั้งคอกคักข้าง⁴ เป็นการจับข้างเถื่อนที่ต่างประเทศชอบใช้กัน ในเกาะลังกาและมาเลเซียแต่ก่อนก็จับแต่อย่างวังข้างของไทยก็มีทางภาคใต้เช่นที่จังหวัดชุมพร กับตามหัวเมืองลานนาแต่ก่อน เช่น เมืองน่าน เป็นต้น⁵

¹ ส. ไพรวัลย์ ตำนานการจับข้าง หน้า 8 - 9

² สมเด็จพระพรยาจารย์ ราชานุกาพ นิทานโบราณคดี หน้า 420

³ ค. หน้า 417.

⁴ โอภาส เสวีกุล "ไปคูล้องข้างในเพนียด" ชาวกรุง 19(8) : 116 พฤษภาคม 2513.

⁵ สมเด็จพระพรยาจารย์ ราชานุกาพ นิทานโบราณคดี หน้า 456.

วิธีวังช้าง ผู้ทำการจะเลือกหาที่จะตั้งคอกช้างตามทางที่ช้างโ ชลงมักเดินไปมา¹

คอกนั้นไซ้คนไม่ทำเป็นเสาคอกผูกควยเถาว์ลัยและหวายให้มันคงคล้ายกับเพนียดคสองข้างของ หลวงซึ่งจะไ้กล่าวต่อไป แต่วามีประตูเข้าเพียงด้านเดียวไม่มีประตูออก เมื่อตั้งคอกเสร็จแล้ว ผู้ทำการวังช้างจะคอยดูเวลาที่ช้างจะฉาน ส่วนมากมักจะเป็นเวลากลางคืน พอช้างเดินผ่าน มาคนที่แอบซ่อนอยู่ก็เอะอะขึ้นโดยตีเกราะเคาะไม้และจุดไฟ โดยปกติช้างเป็นสัตว์กลัวไฟ พอเห็น แสงไฟและได้ยินเสียงเอะอะก็ตกใจพากันวิ่งหนี เมื่อวิ่งก็ไปปะทะกับไม้ปีกกาของคอกที่ตักเอาไว้ ก็วิ่งหาทางออก แต่ถูกคนไล่หลังมาจึงวิ่งเข้าประตูคอก²

เมื่อช้างป่าเหล่านั้นวิ่งเข้าไปในคอกจนหมดแล้ว เขาจะปึกประตูคอกข้างในคอกก็จะ วิ่งวนไปมาหาทางออก ครั้นพอช้างอ่อนกำลังลงคนที่คอยอยู่ข้างนอกก็จะโยน เชือกมาศ เข้าไป คล่องที่เท้าของช้างเสร็จแล้วผูกมัดไว้กับเสาคอกให้แน่น จากนั้นก็ใช้ช้างต่อเอาหาม (เชือก) ผูกคอช้างเถื่อนจนแน่นดีแล้วก็พาออกมาข้างนอกที่ละเชือกแล้วนำไปผูกไว้ตามต้นไม้ใหญ่ เพื่อให้ ช้างเชื่อง จึงนำไปใช้งานต่าง ๆ ต่อไป³

2. การโพนช้าง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แซกโพน⁴ หรือ แทรกโพนหรือ โพนแทรก⁵ เป็นการคล้องช้างเถื่อนกันทีละเชือก โดยใช้เชือกหนังทำเป็นมาศ และผู้คล้องจะ ต้องนั่งอยู่บนคอกช้างต่อ⁶ การคล้องชนิดนี้เป็นส่วนหนึ่งของราษฎรต่างคนต่างทำ ในภาคเหนือและ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นิทานโบราณคดี หน้า 458

² โฉภาส เสวีกุล "ไปผูกคล้องช้างในเพนียด" ข่าวกรุง 19(8) : 116 พฤษภาคม 2513

³ อ. หน้า 117 - 118.

⁴ สุเจตน์ ลายดี "โพนช้าง" สยาม 27 มกราคม 2516 หน้า 7.

⁵ สมพงษ์ เกรียงไกร เพชร — "การคล้องช้างและเพนียดกรุงเก่า" แสนสุข 2(80):

29 9 กุมภาพันธ์ 2516.

⁶ พันดา สัตยธรรม ขอช้างเผือก หน้า 4.

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไปคล่องกันเป็นหมู่ ๆ หมู่หนึ่ง ๆ ก็มีครุมากกว่ากับไปหมู่ละคน¹

เมื่อไปถึงท่าเล็ที่รู้แน่ว่าเป็นที่ซึ่งช้างป่าจะออกมาหากิน ผู้เป็นหัวหน้าใหญ่ก็จะสั่งให้ ความช้างที่ไปในขบวนหยุดช้าง แล้วนัดหมายแบ่งหน้าที่กันอาจแบ่งเป็น 2 พวก อยู่กันพวกหนึ่ง กับให้พวกหนึ่งไปคอยคักชุมอยู่ในป่าอีกแห่งหนึ่ง² เมื่อพบโขลงช้าง หมอช้างก็จะคอยหมายตาช้าง ป่าตัวที่ต้องการ จะคล่องไว แล้วก็บอกให้รู้ทั่วกัน จากนั้นก็ไล่ตอนช้างป่าออกไปทางป่าโปร่งใน บริเวณภูมิประเทศที่เป็นลานกว้าง และเมื่อไล่ถึงหระหมอช้างก็จะขับช้างต่อทุกตัวออกไล่แซงกัน เอาช้างป่าตัวที่ต้องการให้ออกจากโขลง แล้วขับช้างต่อชนาไปกับช้างป่า³

ตอนที่หมอช้างต้องใช้ความเร็วโดยการสอไม้คันจามที่ติดเชือกบ่วงบาศให้ไปคล่อง เท้าช้างไวโดยแม่นยำ และถนัดว่าถนัดคล่องเท้าช้างฉีกพลาตถึง 2 ครั้งแล้ว แสดงว่าฝีมือ หมอช้างผู้นั้นยังใช้การไม่ได้⁴ เมื่อคล่องบ่วงบาศเข้าที่ชมช้างป่าข้างหนึ่งผูกติดอยู่กับลำตัวช้างคอ ตอนที่ช้างตอกกับช้างป่าจะถึงกันอย่างสุดกำลัง หมอช้างที่คอยอยู่บนคอช้างต่อจะรีบกระโดดลง แล้ววิ่งเอาปลายเชือกหนึ่งอีกข้างหนึ่งไปควักไว้กับต้นไม้ใหญ่ให้ทันท่วงที ช้างป่าจะคืนรนอย่าง สุดกำลังอยู่เกือบสามวันจึงอ่อนกำลังลงและหายพบ⁵

เมื่อจับช้างป่าได้เพียงพอแก่ความต้องการแล้ว พวกหมอช้างก็จะนำกลับไปยังบ้านของตน

3/ การจับช้างในเพนียด เป็นพระราชพิธีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นพระราชประเพณีสืบเนื่องกันมา ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัย

¹ โสภาส เสวิกุล "ไปคล่องช้างในเพนียด" ชาวกรุง 19(8) : 116 พฤษภาคม 2513.

² โสภาส เสวิกุล สารคดีรอบเมืองไทย หน้า 120.

³ สมพงษ์ เกรียงไกรเศรษฐ์ - "การคล้องช้างและเพนียดกรุงเก่า—สายสุข 2(8)—: 29
9 กุมภาพันธ์ 2516.

⁴ ก.

⁵ โสภาส เสวิกุล ก.ก. หน้า 122 - 123.

เป็นราชานี้อย่างจนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์คือรัชกาลที่ 5 เป็นรัชกาลสุดท้าย

เพนียดเป็นเสาไม้ใหญ่ลักษณะคล้ายวังช้าง ตรงกลางก่อเป็นกำแพงอิฐถือปูนแข็งแรง มีพลับพลาสำหรับพระมหากษัตริย์ประทับชม มีโรงพักช้าง ชากเพนียดโบราณในปัจจุบันนี้มีอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตำบลสวนพริก หมู่ที่ 3 อำเภอกรุงเก่า² มีลักษณะชั้นนอกทำเป็นเชิงเตินกว้างประมาณ 7 ศอก ทั้ง 3 ด้าน โดยเฉพาะตรงด้านข้างซึ่งบรรจบกันทั้งสองข้าง กว้างประมาณ 7 ศอก เท่ากัน บริเวณตรงกลางใหญ่มากโปรดให้ปลูกพลับพลาไว้ถึง 3 แห่ง สำหรับทอดพระเนตรการจับช้างในเพนียดแห่งนี้ และมีที่ทอดพระเนตรจับช้างกลางแปลงอีก 2 แห่ง ซึ่งเป็นพลับพลาหลังเล็กเท่าที่ประทับทอดพระเนตรในเพนียด³

การจับช้างในเพนียดนี้แบ่งงาน 3 วัน คือวันที่หนึ่งตอนโคลงช้างเข้าเพนียด วันที่สองคล้องช้างใหญ่ในเพนียด วันที่สามคล้องช้างยอที่กลางแปลง และวันที่สี่ตอนช้างกลับไปปล่อยป่า⁴

วิธีการที่จะให้ช้างป่าเข้าเพนียดนั้นคือจะต้องใช้โคลงช้างบ้าน ซึ่งมีหมอช้างและความชำนาญคอยบังคับอยู่ด้วยเพื่อไล่ตอนเข้าสู่เพนียด หมอช้างจะเลือกช้างตอนที่เข้าฝูง มีลักษณะอ้วนพีสูงใหญ่และมีฝีเท้าตลอดจนรักษาโคลงได้ดี ให้เป็นช้างนำเดินเข้าสู่เพนียดแล้วมีช้างตอลูกฝูงปลายแถว ก็จะขยายเรียงรายออกไปรอบนอกๆ เพื่อคอยป้องกันมิให้ช้างป่าเชือกหนึ่งเชือกใดเล็ดลอดออกไปไถ่จนล่วงเข้าสู่เพนียด ช้างตอลูกฝูงทั้งหลายนั้นก็ต้องช่วยกันอุดปากทางเพนียด

¹ โสภาส เสวิกุล "ไปตุคล้องช้างในเพนียด" ชาวกรุง 19(8) : 114 - 115
พฤษภาคม 2513.

² พนิกา สิริวิวรรณ ขอช้างเผือก หน้า 4 - 5.

³ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร "การคล้องช้างและเพนียดกรุงเก่า (ต่อ)" แสนสุข
2(81): 26 กุมภาพันธ์ 2516.

⁴ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ญาณโมรณคณี หน้า 484.

ไว้อย่างแข็งขัน¹

ภายในเพนียดมีประตูและทำช่องไว้สำหรับระบายโคลงข้างเข้าออกถึง 2 ทาง กว้างประมาณ 8 ศอก เป็นทางซึ่งข้างเดินได้เชือกเดียว และตรงบริเวณสุดสะพานมีเสาปักกันเป็นเขื่อนทั้งสองข้าง มีกำแพงสูงจากพื้นดินประมาณ 10 ศอกต่อจากเสาตรงขึ้นมาถึงเชิงแท่นปลายและทำเป็นทางให้พนักงานประจำอยู่ และมีเสาใหญ่แขวนอยู่ 2 ต้น ต้นเสาเกรกให้แบนหย่อนลงมาถึงพื้นดิน เสานี้เรียกว่า "โคงเตง" ที่ดินตรงบริเวณโคงเตงนี้ซึกเป็นรางแล้ว ยังไม่กระดานให้เป็นช่องกลางสำหรับต้นโคงเตงลงไปอยู่ และเลื่อนเปิดปิดตามช่องนั้น ที่ริมของมีกวาง 4 กวาง สำหรับเปิดปิดโคงเตง²

เมื่อข้างท่อนำข้างโคลงข้างป่าเข้าสู่เพนียดหมดแล้ว คนรักษาโคงเตงก็จะหย่อนโคงเตงทางของด้านหนึ่งให้ปีกปากของเสีย แล้วเปิดโคงเตงทางของอีกด้านหนึ่งเพื่อกันเอาข้างต่อจากฝูงออกมาเพียงเชือกเดียว³

ต่อไปหมอข้างก็จะนำข้างต่อหลายเชือกเข้าไปในเพนียด ขับไล่ข้างป่าไปรอบ ๆ เพนียดแล้วใช้ไม้คันจามซึ่งติดเชือกมาศอยุ่ด้วยคลองกว้างข้างป่า เมื่อติดแล้วรีบชักไม้กระชากเชือกมาศให้รู้ตึดแน่นกับเท้าข้าง⁴

ข้างป่าบางเชือกฉลาด พอเห็นข้างอื่นถูกคล้องมาก็รีบหลบเข้ากลางโคลงมียอมให้คล้องไถ่กาย ๆ หมอข้างจะตอนข้างพวกนั้นออกจากเพนียดไปแล้วทำการคล้องกันกลางแปลง

¹ สมพงษ์ เกรียงไกร เพชร "การคล้องช้างและเพนียดกรุงเก่า (ต่อ)" แสนสุข

2(B1) : 26 กุมภาพันธ์ 2516.

² น.

³ น. หน้า 27.

⁴ น. หน้า 27

โล่ง ๆ เช่นเดียวกับวิธีโพนข้าง¹

เมื่อเหลือข้างที่ไม่ต้องการแล้ว หลังจากนั้นก็ทอนโน้ตลงกลับไปปล่อยป่า การทอนโน้ตลงกลับนั้นง่ายเพราะข้างเถื่อนรูทิศทางที่จะไปป่าและอยากกลับอยู่ด้วยกันทุกตัว ข้างต่อเป็นแต่คอยระวังอย่าให้ข้างโน้ตลงไปที่เขาบานคน พอพบนานของแถวข้างตอก็กลับ ปล่อยให้ข้างโน้ตลงเถื่อนแยกย้ายกันไปตามใจเป็นเสรี จการจับข้างที่เพี้ยบคเท่านั้น²

การจับข้างป่านี้ สมพงษ์ เกรียงไกร เพชร³ ว่ายังมีอีกวิธีหนึ่งคือการจับข้างในน้ำ ขณะที่ข้างลงเล่นน้ำโดยการไขเรือใหญ่หรือแพใหญ่ขมิไล่ให้ข้างลงไปในที่น้ำลึกแล้วไขเชือกคล้องคอ

ความเชื่อเรื่องการจับข้าง *

ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏเกี่ยวกับการจับข้างนั้นมีมาก เพราะถือว่าการจับสัตว์ใหญ่มีกำลังมากกว่ามนุษย์หลายสิบเท่า นั้น เป็นการเสี่ยงอันตราย และมีความเกรงกลัวข้างที่จับ โดยเชื่อว่าสัตว์ป่าทุกชนิดนั้นมีผีร้ายสิงอยู่ จึงแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ ดังเช่น พิธีกรรมโพนข้าง หรือแซกโพน การวังข้าง และการคล้องข้างในเพี้ยบค

ก่อนออกทำการคล้องข้าง

เริ่มต้นตั้งแต่การเตรียมการ จะออกโพนข้าง มีการปลุกโรงพิธีเพื่อทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ลักษณะโรงพิธีเป็นเครื่องไม้ กลางโรงพิธีมีธูปธูปตั้งเทวรูปกับเครื่องทำพิธี มีหมอนำมด เป็นคน ข้างหน้าพระ ตั้งเครื่องสักการะและเครื่องสังเวยเทวดา ต่อออกมา

¹ สมพงษ์ เกรียงไกร เพชร "การคล้องข้างและเพี้ยบครุงเก่า (ต่อ)" แสนสุข 2(81) : 27 16 กุมภาพันธ์ 2516.

² สมเด็จพระพรหมญาณวราชาญาณภาพ นิทานโบราณคดี หน้า 496 - 497.

³ สมพงษ์ เกรียงไกร เพชร น.ก.

ข้างหน้าบูมชา วางเชือกบาศไว้ชุดหนึ่ง และกองไฟรายกันไว้สามกอง เมื่อใดฤกษ์ หมอเฒ่า หรือครูบา นั่งกลางทรงหน้าบูมชา มีหมอผู้ช่วยอีกสองคนนั่งสองข้าง คนอื่นนั่งเรียงกันเป็น วงล้อมรอบ เริ่มพิธีด้วยการจุดธูปเทียนบูชาเทวดาและครูบัพัทยาเย มีเครื่องสังเวทยะประกอบด้วย โกล้อมสี่ตัว เหล่าหนึ่งชวด กับเครื่องสังเวทยะอื่น ๆ อีกสองหรือสามอย่าง¹ เมื่อบูชาแล้ว หมอเฒ่าหรือครูบาทำพิธีครอบผู้ที่จะขึ้นครู เป็นหมอข้าง พวกที่เข้าใหม่จะต้องว่าคำบูชาครูบัพัทยาเย ตามครูบาพรอม ๆ กันทีละวรรค เนื้อความของคำบูชาว่ามีว่า ขอให้มาครอบงำอยู่ให้ช้านาน การ คล่องช้างให้ปราศจากอันตราย และเสียดภัยไรทั้งปวง ลงท้ายด้วยให้กล่าวคำปฏิญาณว่าจะ โพนช้างเป็นอาชีพต่อไป จะไม่ฆ่าช้าง ยิงช้าง และจะปฏิบัติความโอวาทของครูบาเป็นนิตย²

เมื่อเสร็จพิธีทางไสยศาสตร์แล้ว ความรู้ข้างจะนำช้างต่อทุกเชือกไปรวมกันที่ลานบ้าน ของครูบา พร้อมกับขืนสิ่งของที่จำเป็นต่าง ๆ ขึ้นบรรทุกบนหลังช้าง จากนั้นครูบาจะเข้าไปกราบ เทาหน้าของช้างต่อสามครั้งแล้วช้างตอนที่ฝึกไว้ก็จะยกขาหน้าเป็นเหมือนบันไดให้ครูบาเหยียบขึ้นไป นั่งที่คอ ก่อนจะนั่งครูบาต้องว่าคาถาปักเป้าสิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้ลี้หายไปก่อน ครั้นทุกสิ่งทุกอย่าง เรียบร้อยแล้ว หัวหมูของคณะก็เป้าเขาควายให้เคลื่อนขบวนเข้าป่าได้ การเคลื่อนขบวนนี้เขา ต้องหาฤกษ์ยามเสียก่อน ตามความเชื่อที่มาแต่ดั้งเดิม และระหว่างที่ขบวนกำลังเดินอยู่ในป่านั้น ก็ จะเป้าเขาควายตลอดเวลา เป็นการขับไล่ภูตผีให้หนีไป ขณะที่ขบวนกำลังอยู่ในป่า มีข้อห้าม อย่างหนึ่งคือห้ามใครหนีกลับบ้านเด็ดขาด³

ครั้นเมื่อยกขบวนไปถึงชายดงที่จะโพนช้าง หมอเฒ่าสั่งให้หยุดพักทำ "พิธีเบิกไพร" คือบวงสรวงเจ้าป่าและ เชนเชือกบาศก่อนอีกครั้งหนึ่ง การพิธีนั้นเอาเชือกบาศทั้งหมดวางรวม

¹ สุเจตน ลายดี "โพนช้าง มรดกสยาม โดยเทอดไทย" สยาม 27 มกราคม 2516 หน้า 7.

² สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ญาณโฆสิต ญาณโฆสิต หน้า 469.

³ สุเจตน ลายดี "โพนช้าง มรดกสยามโดยเทอดไทย" สยาม 27 มกราคม 2516 หน้า 7.

กันไว้กลางวง พวกหมอลำจตุรพักตีสืบมาและถวายเครื่องกระยาหาร มวงสรวง อธิษฐาน ขอให้ทำการสำเร็จ จดแจ้งปรารถนาแล้วเสี่ยงทายด้วยการ ถอดกระดูกคางไก่เครื่องเซ่นตัวหนึ่งมาดู ถ้าใครกระดูกยาว เรียวอย่างงาช้างและมีข้อถี่ ถือกันว่า โชคดี ถ้าใครกระดูกหักหรือข้อห่าง ถือกันว่า เป็นอัปมงคล¹ หมอเข่าจะทำพิธีประสาทความกล้าให้หมอช่างหน้าใหม่พร้อมกับใช้ชาวสาร เสกโปรย ใส่ตัวหมอช่างใหม่แล้วรินเหล้าเซ่นสรวง เจ้าป่าเจ้าเขาเสร็จแล้วควายช่างก็ไปล่าเสียง เชือกหนัง ที่คล้องช้างกับมวงมาศคล้องกับไม้คันทวนพร้อมกับขึ้นนั่งบนคอช้าง ยกมวงมาศขึ้นตั้งจิต อธิษฐาน เป็นอันเสร็จพิธีพร้อมที่จะเคลื่อนขบวนไปหาคลองข้างต่อไป²

ส่วนการวิ่งช้างก็มีการทำพิธีกรรมและไหว้ครูตามความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่ เมื่อมีผู้ไปขอให้วิ่งช้าง หมอเข่าก็เข้าพิธีบูชาครูนั่งสำรวมใจ ร่ายมนต์ขอสุบินนิมิตต่อครู ปักบาย ใบมา เขาเผ่นว่าจะจับช้างได้ตามประสงค์หรือไม่ เมื่อในสุบินนิมิตดีแล้ว หมอเข่าจึงเลือกตัวหมอ ช้างกับทั้งพวกที่จะทำการ อย่างอื่น ๆ มาจัดเป็นพนักงานทำหน้าที่ต่าง ๆ จนครบครัน ในการที่ ออกไปจับช้างนั้นบรรดาผู้ไปต้องจัดการทางบ้านเรือนของตนตามข้อบังคับในตำรา ศาสตร์ เมื่อ จัดคนเสร็จแล้ว หมอเข่าก็หาฤกษ์ทำพิธีกรรม ไหว้ครูพร้อมกันวันหนึ่งก่อนแล้วจึงพากันออกไปล่า เห็นเลือกหาที่ตั้งคอกคักช้างตามทางที่ช้างโผลงมักเดินไปมาที่ใดในดง เมื่อหมอเข่าเห็นว่าตรงไหน เหมาะยังต้องทำพิธีพิธีกรรม ร่ายมนต์ ขอนิมิตต่อครู ปักบายอีกครั้งหนึ่งว่าตั้งคอกตรงนั้นจะสำเร็จ ประโยชน์หรือไม่ ต่อเมื่อได้นิมิตดีจึงสั่งให้ตัดไม้ทำเสาคอก และตัดเถาว์ลัยและหวายสำหรับ ผูกมัดคอกให้มั่นคง เมื่อได้อุปกรณ์ต่าง ๆ พร้อมแล้ว หมอเข่าทำพิธี ร่ายมนต์เชิญครู ปักบายมา มาช่วยและรคนำมนต์ตามแนวที่จะตั้งคอกกับทั้ง ร่ายมนต์ข่มผีร้ายที่จะชักชวนให้ไปเสียจากที่นั้นก่อน แล้วปลุกศาลเพียงตาทั้ง 4 ทิศ เชิญเทพารักษ์มาช่วยและทำหนังสือบนบานวางไว้ทุกศาลว่าถ้าจับ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นิทานโบราณคดี หน้า 470 - 471.

² สุเจตน์ ลายกี "โพนช้าง มรดกสยามโดยทอดไทย" สยาม 27 มกราคม

ข้างใดมากกว่าเท่านั้นตัว จะถวายสินบนอย่างนั้น ๆ แล้วจึงให้ลงมือตั้งคุก¹

การคล้องช้างในเพี้ยกุดเป็นการคล้องช้างที่เป็นงานใหญ่และมีพิธีการต่าง ๆ มาก เป็นวิธีของหลวงเรียกว่า พระราชพิธีหลวง ก่อนคล้องช้างต้องทำพระราชพิธีทอดเชือกตาม เชือกก่อน คล้ายกับโพนช้างและแซกโพนในเรื่องการมีเชือกมาตเข้ามาเกี่ยวของควย ผิดกัน แต่ว่าการคล้องช้างในเพี้ยกุดพระราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี มีการบูชาพระอิศวร พระนารายณ์ และ พระพิฆเณศ เมื่อบูชาแล้วก็เชิญมารวมในพิธีที่หน้าขมร มหราหมณ์ก็มีโต๊ะเชือกมาปักเงินโต๊ะหนึ่ง ปักทองสามโต๊ะ เชือกมาที่ตั้นนั้นเป็นเชือกมาที่เคียดคล้องช้างเผือกไคมาแล้วทั้งสิ้น พระราหมณ์ อำนวยตัจบแล้วก็ยกเชือกมาที่วางกองบนโต๊ะตั้งขึ้นเรียกว่าทอดเชือก ต่อจากนั้นก็สมมติคนใด คนหนึ่งเป็นช้าง มีพระชนกถือเครื่องที่ผูกคอช้างสำหรับพระเจ้ายูหัวทรงพาดบนหลังแล้วก็มี พระแสงขอช้างของพระบาทสมเด็จพระเจ้ายูหัวเอาพาดใส่ไว้ในชนกอีกทีหนึ่ง พระราหมณ์ออกมา อำนวยทกลองช้างเสร็จแล้วมีการรำพัดชาที่เวียงกลางโรงพิธี ซึ่งมีโต๊ะเชือกมาตตั้งอยู่²

ภายหลังการคล้องช้าง

เมื่อจับช้างไคตามที่ต้องการแล้ว ก่อนจะกลับจะมีการทำพิธีบวงสรวงเพื่อเป็นการ ขอบคุณและอำลาเจ้าป่าเจ้าพรเสียดก่อน แล้วเดินทางกลับหมู่บ้านของตน เมื่อถึงใกล้หมู่บ้านจะ ทำพิธีเซ่นกาลเจ้าและเซ่นภูตผีป่าจเสียดก่อน หมอช้างจึงจะเขามาของคนไค และจากนั้นเขา ก็จะทำพิธีรับเครื่องเสียดรับขวัญพวกที่สามารถจับช้างไคไคโดยมีการดื่มเหล้า และร้องเพลงเป็น ที่สนุกสนานครึกครื้น ในคณะของพวกพาไคไคไปจอยู่มา การรับขวัญรับขวัญกันนี้เรียกว่า "งอบล้อง" ซึ่งแปลว่าดื่มเหล้าเฮฮารับขวัญ³

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราช วรนาถภาพ นิพนธ์โบราณคดี หน้า 458 - 459.

² โองาส เสวกุล "ไปคล้องช้างในเพี้ยกุด" ขาวกร 19(8) : 118 - 120
พฤษภาคม 2513

³ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร "การคล้องช้างและเพี้ยกุดทุ่งเกว" สันสุข 80:29
9 กุมภาพันธ์ 2516

สำหรับของพระเจ้าแผ่นดิน ภายหลังการคล้องช้างได้แล้วจะมีการลาไพร และทำพิธี
ไสยศาสตร์ เช่นเดียวกัน

"หมอเจ้าครู แกวนกล

ทูลสารยุบล

ประสงคจักลาไพร

/แต่งฉนวนกรมการพิไสย

เทียบหงส์ศรีไสว

แลกสถานลุมบา

ลาไพรแล้วพระลิลลา

เอาพดยาตรา

จะหาสำนักพลนอน"

สมุทรโฆษคำฉันท์¹

ไม่กล้าหาถึงบ้านเมืองแล้วก็มีพระราชพิธีสมโภช

พระ

การจับช้างตามวิธีต่าง ๆ ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว
ซึ่งเป็นส่วนที่ราษฎรทำ ถ้าหากคล้องได้ช้างเผือกจะต้องนำขึ้นทูลเกล้าถวายแก่พระบาท
พระเจ้าอยู่หัว จะใคร่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำเหน็จให้ตามสมควร หากไม่นำ
ทูลถวายปิดบังซ่อนเร้นข้างนั้นไว้หรือปล่อยเสีย ก็มีความผิดตามกฎหมาย

ช้างเผือก ตามความรู้สึกของคนทั่วไปเข้าใจว่าช้างที่มีสีขาว (white elephants)

โดยเฉพาะ คาร์ล บ็อค² ซึ่งเป็นชาวต่างประเทศเข้ามาเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 5

¹ พระมหาราชาครู สมเด็จพระนารายณ์ และกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

สมุทรโฆษคำฉันท์ หน้า 49.

² Bock, Carl Alfred, Temples and Elephants, p. 25.

* พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช 2464 มาตรา 21

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ยังกล่าวว่าถ้าเขาเขียนว่าข้างที่เขาเห็นมีสีขาวคนอื่นจะหาว่าเขาตามอคติ* แต่เขาก็ยืนยันว่ามันเป็นข้างเผือก

ที่เชื่อว่าข้างเผือกมีสีขาวของไทยนั้นก็เนื่องมาจากข้างเผือกที่กล่าวในวรรณคดีเป็นเช่นนั้น เป็นคนว่าข้างเฮอร์วันของพระอินทร์ มีลักษณะกาย "เผือกผ่องผิวพรรณ สีสังข์สะอาดโอฬาร¹ ในปฐมสมโพธิกถา ก็ว่ามีเศวตหัตถิ² ข้างหนึ่งเที่ยวอยู่บนภูเขาทอง เกวตหัตถิก็คือข้างขาว หรือที่เรียกว่าข้างเผือกนั่นเอง และในสมุทรโฆษคำฉันท์ก็ว่า "ลางล้วนเผือกผ่องคือศรี ไกรลาสรูจี แลพรายคือจันทรถลา"³ ล้วนแต่มีความหมายว่าเป็นข้างมีสีขาวทั้งสิ้น

ความจริงข้างเผือกที่มีสีขาวจริง ๆ นั้นมีแต่หาได้ยาก ตามตำรับพระคชลักษณ์เรียกว่า ข้างเผือกเอก มีลักษณะสีตัวขาว ขนขาว ตาขาว เล็บขาว หางขาว ก้นตโกสขาว เรียกว่า เศวตพระพร⁴ พระยาข้างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่เป็นข้างเผือกเอกก็มีอยู่หลายเชื้อก เช่น

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย "บทพากย์รามเกียรติ์" แบบเรียนวรรณคดีไทย เล่ม 4 หน้า 109.

² สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระปฐมสมโพธิกถา หน้า 43

³ พระมหाराชาธิราช สมเด็จพระนารายณ์ และกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส สมุทรโฆษคำฉันท์ หน้า 48.

⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำรับพระคชลักษณ์" พระเศวตวชิรพาหนะ กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 95

*
Were I do describe him as white, I should lay myself open to the charge of colour-blindness; but he was quite an albins ...

พระเทพกฤษณ¹ พระยาแก้วตฤณ² พระยาเศวตไอบรา³ พระยาแก้วตชิลัก⁴
พระมหาศรีแก้วตวิมลวรรณ⁵ เป็นต้น

ตามกฎหมายมีข้อเรียกข้างเผือกกันโดยทั่วไป 3 ข้อคือ ข้างสำคัญ ข้างสีประหลาด
และข้างเนียม แล้วอธิบายลักษณะข้างไว้

"คำว่า ข้างสำคัญ ให้พึงเข้าใจว่า ข้างที่มีมงคลลักษณะ 7 ประการ

- 1) ตาขาว
- 2) เพดานขาว
- 3) เล็บขาว
- 4) ขนขาว
- 5) ฟันหนังขาวหรือสีคล้ายหม้อใหม่
- 6) ขนหางขาว
- 7) อมตโคตรขาวหรือสีคล้ายหม้อใหม่⁶

"คำว่า "ข้างสีประหลาด" ให้พึงเข้าใจว่า ข้างที่มีมงคลลักษณะอย่างใดใน 7 อย่างคือ

¹ กระทรวงมหาดไทย "พระยาข้างกรุงรัตนโกสินทร์" พระเศวตวชิรพาห พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาเพชรพิไชยศรีสวัสดิ์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส
29 พฤศจิกายน 2505 หน้า 65 (อ้างอิงมาจากเทศาภิบาล เล่ม 11 แผ่นที่ 65 วันที่ 1
สิงหาคม 130).

²
ฉ. หน้า 66

³
ฉ. หน้า 67.

⁴
ฉ. หน้า 67.

⁵
ฉ. หน้า 74.

⁶
พระราชบัญญัติสำหรับช้างป่า พระพุทธศักราช 2464 มาตรา 4.

- 1) คาขาว
- 2) เพดานขาว
- 3) เล็บขาว
- 4) ขนขาว
- 5) ฟันหนังขาวหรือสีคล้ายหม้อใหม่
- 6) ขนหางขาว
- 7) อันทโคตรขาว หรือสีคล้ายหม้อใหม่¹

"คำว่า "ช้างเนียม" ให้พึงเข้าใจว่า ช้างที่มีลักษณะ 3 ประการคือ

- 1) ฟันหนังคำ
- 2) งามีลักษณะดังรูปปลีกล้วย
- 3) เล็บคำ"²

รายละเอียดนอกเหนือจากที่กล่าวนี้ศึกษาได้จาก ลักษณะช้าง มีกล่าวมาแล้วแต่ตน

✓ พระนางข้างกรงแก้วบุษยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ที่ขุนเทพทวารวดีแห่งนั้นทูลเชิญส่งเวียงล้อมช้างเพื่อขโมยไปถวายพระยาบรมมหาราชวัง³ เป็นช้างเผือก คลองไค้ที่ป่าแขวงเมืองนครสวรรค์ เมื่อศักราช 1022 ปีขวศโทศก⁴ นอกจากนี้ยังมีช้างเผือก ชื่อ พระอินทร์ไอยราวรรณ ✓

¹ พระราชบัญญัติสำหรับช้างป่า พระพุทธศักราช 2464 มาตรา 4

² ฎ.

³ เป็คอง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา หน้า 169

⁴ กระบวนมหาดไทย พระแก้วมรกต หน้า 60 (อ้างอิงมาจากพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา)

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาที่ 2 มีข้างพังเผือก แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช
มี พระฉัททันต์

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มี พระคเชนทร์โศคม พระรัตนากาศ พระแก้วทรงมาศ
ข้างเผือกพังแม่และพังลูก พระบรมไกรสร พระสุริยบุญ

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเอกท้าว) มีพระอินทไธราพต และ
พระบรมรัตนากาศ แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) มีพระบรมไตรจักร
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระบรมโกศ) มี พระวิเชียรหัตถ์ดิน พระบรมนาเคนทร
พระบรมวิไชยคเชนทร พระบรมบุญพร พระบรมจักรพาลหัตถ์ และ พระบรมคชลักษณ์

ส่วนแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี มีเขือกเคียว คือ ข้างพังเผือก¹

พระยาบางขุนดิน

รัชกาลที่ 1 มีพระบรมไกรสร (บวรสุประคิษฐ์) พระบรมไกรสร (บวรบุษปพันต์)
พระอินทไธรา พระเทพบุญพร พระบรมฉัททันต์ พระบรมฉัททันต์ พระบรมนิมิต พระบรม-
คชลักษณ์ (อรรคคเชนทร) พระบรมนาเคนทร พระบรมคชลักษณ์ (อรรคชาติคามพหัตถ์)
และพระบรมเมฆเอกทันต์

รัชกาลที่ 2 มี พระยาเศวตบุญพร พระบรมนาเคนทร พระบรมหัตถ์ดิน พระบรม-
นาเคนทร (คเชนทรธรรมา) พระยาเศวตไธรา และพระยาเศวตคชลักษณ์

รัชกาลที่ 3 มี พระบรมคชลักษณ์ พระบรมไธรา พระบรมนาเคนทร พระบรม-
เอกทันต์ พระยามงคลหัตถ์ดิน พระยามงคลนาเคนทร พระบรมไกรสร พระบรมบุญพร
พิงหงษาสุวรรณ พระบรมนิมิตนาเคนทร พระบรมไธเรศ พระบรมสังขัตตันต์ พระบรมคชลักษณ์
(ศักกิสารจุมประสาท) พระบรมนาคคเชนทร นาเคนทรนชา พระบรมทศนชา ข้างปลาย
สีปลาด พระบรมศุกราช พระยามงคลคชพงษ์ และข้างปลายกระจุคำ

¹ กระทรวงมหาดไทย พระแก้ววชิราวุธ หน้า 60 (อ้างอิงมาจากพระราชพงศาวดาร
ฉบับพระราชหัตถเลขา) หน้า 59 - 63.

รัชกาลที่ 4 มี พระบรมมหารัชมังมัย พระวิมลรัตนกิริณี พระบรมมหารัชมังมัย
พระวิมลรัตนกิริณี พระพิไชยนิลนัย พระพิไชยกฤษณาวรรณ พระศรีสกลกฤษณ์
พระมหากษัตริย์เศวตวิมลวรรณ ข้างพังเผือกเอก พระเศวตสุวรรณาภรณ์ ข้างพังเผือกเอก
พระเทพสยามมหาพิณเนศวร ข้างสีปลาก เจ้าพระยาปราบไตรจักร และพระยาไวยานภาพ¹

รัชกาลที่ 5 มีพระยาเศวตวรรณ พระมหารัชมังมัย พระเศวตสุภาภรณ์
พระเทพรัตนกิริณี พระศรีสวัสดิ์เศวตวรรณ พระบรมมหารัชมังมัย พระเศวตวรรณ
พระเศวตวรรณสรพางค์ พระเศวตวิสุทธิเทพา พระเศวตสุนทรสวัสดิ์ พระเศวตสกลโรภาส
พระเศวตจุริภาภรณ์ พระเศวตวรรณเคนทร์ ข้างพลายเผือกเอก พระศรีเศวตวรรณภา
พระเศวตอุดมวรรณ ข้างพลายสีปลาก (มี 2 เชือก) เจ้าพระยาไวยานภาพ

รัชกาลที่ 6 มีเชือกเดียวคือ พระเศวตวิจิตรพาน

รัชกาลที่ 7 มีเชือกเดียวคือ พระเศวตคชเคณฑล²

รัชกาลที่ 9 มี พระเศวตคชเคณฑล และพระเศวตรัตนกิริณี³

พ.ศ. ๒๔๗๕ (๒๔๗๕) (๒๔๗๕)

การอ้างอิงข้าง

ในสมัยโบราณข้างทุกเชือกที่อยู่ในกรมข้างจะต้องผ่านพิธีการสมโภชเฉลิมฉลอง

¹ กระทรวงมหาดไทย พระเศวตวิจิตรพาน หน้า 64 - 76 (อ้างอิงมาจากเทศาภิบาล
เล่ม 11 แผ่นที่ 65 วันที่ 1 สิงหาคม 130)

²

ก.

³ "ข้างเผือกกราบทูลพระกรุณารับ" ประชาธิปไตย 10 กรกฎาคม 2509 หน้า 9.

รับขวัญเสียก่อน¹ การรับขวัญก็คือการกล่อมช้างจึกเป็นพระราชาพิธีใหญ่โต กระทำด้วยเหตุผล
สองประการ คือ

ก. ปลุกปลอบใจช้าง เพราะเชื่อว่าช้างเป็นสัตว์ที่สามารถเข้าใจภาษามนุษย์ได้
จึงต้องสรรหาถ้อยคำที่ไพเราะมากล่อมใจช้างให้ละพยศคลายความดุร้ายตามความเชื่อที่เคยปฏิบัติ
กันมาแต่ก่อน

ข. บักรังควาน เป็นพิธีทางไสยศาสตร์² เพื่อจะขับไล่ผีร้ายที่สิงอยู่กับสัตว์ป่า
ใหญ่ ๆ เช่นช้างออกเสียก่อนที่จะนำมาอยู่กับมนุษย์

การกล่อมช้างมีประวัติความเป็นมาว่ามีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าจันทรคุปตมหาราช
แห่งชาติอินเดียในประเทศปาตลีบุตร หลังพุทธกาลประมาณ 250 ปี ดังนั้นชาวอินเดียจึงมีบทเพลง
สำหรับร้องกล่อมช้างป่าที่จับมาได้³

บุกรังควาน

เจ้ากรมกรมพราหมณ์พดิมภัก หรือ เรียกว่า พระหมอบุญมีหน้าที่เกี่ยวกับพิธีอันว่าด้วย
กิจการของช้างโดยทั่วไป ตลอดจนในพระราชพิธีสมโภชพระยาช้างในเรียงการทอดเชือกตาม
เชือกและธนูชัยยศ⁴ กับหมอบควาญ ที่เป็นหมอบช้างทรงวิทยาคณ รอบรู้การขับขี่ การผูก

¹ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร "การคล้องช้างและเพี้ยดกรงเก่า" แสนสุข
2(80) : 29 9 กุมภาพันธ์ 2516.

² เสรี วงศ์พิจิตร "พระแก้วสุวรรณกวี" อนุสาร อ.ส.ท. 6(9) : 50
เมษายน 2509.

³
อ.

⁴ พระยาอนุমানราชชน สารคดีและประเพณี เกี่ยวกับเมืองสุวรรณและเมืองสาเกต
หน้า 272.

การนำบัตรโรคนาง การนำโหลงมาสู่ที่มุงหมาย และการนำโหลงไปปล่อยยังที่เดิม การานนีสัย
 กล้วย คือถึงของข้างใต้¹ อาจทำหน้าที่ในตำแหน่งพระหมอเข่า แต่เฉพาะบางสิ่งบางประการ
 ได้ เช่น ทำพิธีเบิกไพร (บัตรังควาน) ข้างที่คลองใต้ใหม่ และพิธีบังไพร²

เทวรูปพระราชนิพนธ์

พระเทวกรรม เป็นเทพที่มีหัวเป็นช้าง มีสองกร ทรงงาช้างและไม้เท้า บางรูป
 ทรงช้างกับขนมโมทกและมีงูเป็นสังวาล พระเทวกรรมนั้นว่าเป็นเทวดาประจำข้างหรือหมอข้าง³
 ดังนั้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงโปรดให้หล่อรูปพระเทวกรรมสูงประมาณสองศอกเศษ
 สวมทองเครื่องอาภรณ์ประดับแหวนมหาราชวดี⁴ ไว้เป็นประธานพระราชนิพนธ์⁵ เมื่อยัง
 ไม่มีพิธีการดังกล่าวก็ให้ประดิษฐานไว้ที่หอพระเทวกรรม⁶

พระครูประภวกรรม เกิดขึ้นจากพระคณณนิมิตเป็น "ปลัณคนคณคี่" คือผู้เลื่อมใสให้
 พระคณ⁷ รูปลักษณะของพระครูประภวกรรมเป็นบุรุษล่ำสัน นุ่งผ้าเกไล ท่อนบนเปลือยเปล่า

¹ พระยาอนันตนาคราชน สำนึกและประเพณีการเกี่ยวกับเมืองสวรรค์และผีสังเทวดา
 หน้า 278.

² น. หน้า 273.

³ น. หน้า 267.

⁴ น. หน้า 267.

⁵ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ขุนนุพระราชนิพนธ์และพระราชนิพนธ์วิสมเด็จ
 พระนารายณ์มหาราช หน้า 7 - 8.

⁶ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาก) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 2 หน้า 466

⁷ พระยาอนันตนาคราชน น.น.

มีสายสร้อยอย่างธูราของพราหมณ์เฉียงทางอังสะซ้าย ท่อนโคนแขนสวมวไล นั้งอยู่บนแท่น
ในท่าคุกเข่าซ้าย เขาชวาคั่ง มีชนกมาศกองอยู่ตรงหน้า มือซ้ายจับคอดมธูไว้เพียง ระวัง ระวัง
มือขวาคุมเหล็กลูกขนก้อยู่ในท่าเง่งง่า และเห็นบ่วงงวาวไวยางหลัง¹

"คำว่า ประกรรม เป็นภาษาไทยโบราณ แปลว่า เชือกบาศ² ค้างนั้นบรรดาหมอ
และควาญช้างจึงถือเอาเชือกบาศเป็นครุข้างสำคัญด้วย³ พระครูประกรรม (กับพระคณเฑ)
ถือเป็น "พระ" ของพิธีคล้องช้างแต่ก่อนนอญที่หอบาศพะเนียดกรุงเก่า ครั้นเมื่อต้น ๆ รัชกาลที่ 7
ได้อัญเชิญมาไว้ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ⁴

พระคณเฑ หรือวิจิเนศวร (คณเฑว)⁵ เป็นโอรสของพระอิศวรกับพระอุมา (บรรพต
หรือปรวต) มีเกียรเป็นช่างร่างกายอันใหญ่ ท้องยาน ลำตัวเป็นสองลอน มีหนุเป็นพาหนะ
พระคณเฑนี้เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพระเป็นเจ้าของพราหมณ์ ซึ่งถ้าใครกราบไหว้
บูชา ก็จะเกิดสวัสดิมงคล และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอยู่ในตำราข้าง คำประพันธ์เกี่ยวกับเรื่อง
ช้างตอนไหว้จะออกนามพระคณเฑด้วย

¹ พระยาอนุนานราชชน สารคดีและประเพณีเกี่ยวกับเมืองสวรรค์และผีสังเทวดา
หน้า 277.

² ฦ.

³ ฦ. หน้า 278.

⁴ ฦ. หน้า 276

⁵ พระยาจักริกรมย์ เทวกำเนิด หน้า 225.

รูปพระคเณศตามภาพเทวรูป ที่มีอยู่ในประเทศไทย ของเดิมมีลักษณะต่างกัน ถ้าพระวิฆเนศยืนเตี้ยๆ ก็เป็นข้างสามเกี้ยว มีหนกรข้าง แปกกรข้าง สิ่งที่มีเชือกบาทและ งาวรวมอยู่ด้วย ถ้าเป็นพระมหาคเณศ จำสถาน มีเกี้ยวเดียว สี่กร หนึ่งถืองาช้าง ตัวเป็น พระมหาคเณศไปกระเชียรสมุทร มีเกี้ยวเดียวสี่กร สามารถทรงขอช้างบาทและงาช้าง ถ้าเป็น มหาวิฆเนศทรงเชือกบาทมีเกี้ยวเดียวสี่กร ทรงขอช้างและบาท¹ จะเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง ช้างทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังไปเกี่ยวกับ พระปลันคนบถ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ พระคเณศยืน ที่เพ็ญจันช้างที่ลพบุรี ตำราเทวรูปของอินเดียว่า พระปลันคนบถ พระยาอนุมานราชชน เขียนไปถามท่านผู้รู้คนหนึ่งเรื่องพระปลันคนบถในกรมช่าง ' ก็ได้อธิบายว่าเป็นพระคเณศ เพราะมีสีกายแดงเช่นเดียวกัน และมีนามคนบถคือทนาย² เพราะพระคเณศมีชื่อว่า คนปติ³ (คนบถ) อีกชื่อหนึ่งด้วย

พระคเณศในนารายณ์สิบปางฉบับเก่า เป็นโอโรสพระเพลิง และพระเพลิงเป็นผู้ให้กำเนิด ข้างาระกฏ อคินพิงก์ ' จึงถือว่า พระคเณศเป็นบรมครูข้างตั้งความใน "กวีนิมิต" ตอนหนึ่งว่า

"อนึ่งพระวิฆเนศเคชอุคม	เป็นบรมครูข้างผู้ใหญ่
เชอสร่างสรรพะกวีที่ในไพร	เพื่อให้เป็นสง่าแก่ชาติ
สร้างสารแปดตระกูลพนสวรรค์	ประจักษ์สรรพะกวีต่าง ๆ สี่
แบ่งปันคณะอัญญะกวี	ประจำที่อัฐะกวีประสิทธิ์พร

¹ พระยาอนุมานราชชน สารคดีและประเพณีนาฏเกี่ยวกับเมืองสวรรค์และนิสางเทวคา
หน้า 265 - 266.

² อ. หน้า 268.

³ สงวน อันคง และประพัฒน์ ตรีณรงค์ สารานุกรมวรรณคดีสากล หน้า 102.

⁴ พระยาอนุมานราชชน อ.ก. หน้า 248 - 249.

อิกรังสรรค์ข้างเผือกเลือกคู่ลักษณะ ประดับยศพระจอมจักร อิศร
อิกรังข้างคำล้ำกัญชร เพ็ญชร เขอทรงสูง ครงาน" ¹

พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 6

พระชันธุกุมาร เป็นโอรสองค์ที่ 2 ของพระอิศวรกับพระนางบรรพดี (พระอุมา) พระพรหมเป็นเจ้าไฉนบันดาลให้เกิดขึ้น พระชันธุกุมาร มี 6 เคียร 12 กร และ 12 บาท ถือหอก หร สังข์ มีนกงูเป็นพาหนะ จึงมีนามว่า มยุราสน ² บางทีถือเป็นองค์เดียวกับ พระคเณศ ³ แต่ในคัมภีร์คิปปุราณ แยกเป็นเทพสององค์และมีอีกชื่อหนึ่งว่า พระสุพรหมณ์ ⁴ พระชันธุกุมารนี้พระยาอนุมานราชชนกได้ถามท่านผู้รู้ที่ได้รับคำตอบว่าเป็นเทพองค์หนึ่งต่างหากไม่เกี่ยวกับข้าง แต่พระยาอนุมานราชชนกก็ว่ามีกล่าวพระนามมูขำในฉันทคุงีสังเวศ กล่อมข้าง อาจจะถือว่าเป็นองค์เดียวกับพระคเณศ แต่ที่แยกเป็นสององค์เพราะถือว่าเป็นคนละปาง ⁵

เทพไท้ในพระราชนิพนธ์สมโภชอีก 2 องค์ คือพระอิศวร และพระนารายณ์ ⁶
มีกล่าวประวัติไว้ในเรื่อง ลักษณะข้างแล้ว *

¹ พระยาอนุมานราชชนก สารคดีและประเพณีเกี่ยวกับเมืองสวรรค์และนิสางเทวดา หน้า 275.

² หริศ เรื่องฤทธิ วรรณคดีไทยเล่ม 1 หน้า 78 - 79.

³ พระยาอนุมานราชชนก อ.ก. หน้า 252.

⁴ อ. หน้า 253.

⁵ อ.

⁶ กระทรวงมหาคาไทย พระเศวตวชิรพาน หน้า 19.

* คุหน้า 163 และหน้า 165 ในเล่มนี้

พระราชพิธีสมโภช

เมื่อได้ข้างเผือก กรมพระคลังมหาสมบัติหรือพระหมอบเฝ้าเชิญพระเทวกรรม
ไปบูชาสถานที่ทำพระราชพิธีที่ถนนชัยยศ ครั้นเห็นสถานที่อันสมควรจึงพุ่งขอลง¹ ปรามสถานที่แล้ว
ก็ตั้งโรงพระราชพิธี มีรั้วไก่อสูง 2 ศอก รอบโรงพิธี พูนสกลดิน* ทั้ง 4 ทิศ สกลดินหนึ่ง
อยู่ทางทิศบูรพาสำหรับกระยาเสวยหุงข้าวเภา** มีกระยาชวางเขื่อนมาศ ชรรมาสน์พระ
ศาลกลีสูงเพียงตา สกลดินหนึ่งไม่มีพนักก่อแทนกลมปลูกหญ้าคา มีการบูชาข้างจุลโลกบาลด้วย
เบ็ดนมไก่ต้มแลสิ่งของคือทองคำทำเป็นรูปเต่าตัวหนึ่ง มีกองไฟเรียกว่าเตาฤกษ์ และเงินต่าง ๆ
เช่น เงินควาค้าง เงินท่ามะกรูด เงินใส่หมอนำมนต์ เงินบูชาข้าวจุลโลกบาล เงินทักษิณา
บูชาเงินหุงข้าวเภา มีโขนทวารและอุปกรณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพิธี ทนใส่หมอนำมนต์โกยประตูป่า
นกเขาคู ไก่กู เสี่ยงไพรควาคเคราะห์ ฯลฯ²

¹ กระทรวงมหาดไทย พระเศวตวชิรพาน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
มหาอำมาตย์ตรี พระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส 29 พฤษภาคม 2505
หน้า 16.

² จดหมายเหตุเรื่องรับพระยาเศวตกัญชร ข้างเผือกแรกได้ในรัชกาลที่ 2 เมื่อปี
พ.ศ. 2355 พิมพ์ในงานสมโภชพระเศวตคชเคชนคัลล พ.ศ. 2470 หน้า 8 - 10.

* สถานที่สำหรับทำพิธี เกี่ยวกับรับข้างเผือก ทำเป็นเนินดินมีเสาโครงเพดานผ้าขาว
เป็นที่หุงข้าวเภาและปักต้นออย

** ข้าวในพิธีสมโภชรับข้างเผือกของพระหมอบเฝ้าบูชา คลุกด้วยสีเหลือง สีแดง
แล้วปั้นเป็นก้อน ๆ .

พระราชพิธีทอดเชือกค้ำเชือก

ก่อนทำพิธีสมโภชธำมรงค์นั้นจะมีพระราชพิธีทอดเชือกและค้ำเชือกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 2 ตอนที่ไ้พระยาแก้วตฤณวร พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเทพพิทักษ์ เจ้าพระยากรัณธราชบริหาร พระราชวังเมือง ขุนหมื่นนายทนายธำมรงค์ ทำพระราชพิธี ทอดเชือกหน้าโรงพระราชพิธีในรั้วโก หอวันรุ่งขึ้นก็ทำพระราชพิธีค้ำเชือก¹

การในโรงพิธีตั้งเตียงเทวรูปและตั้งกลดสังข์เป็นบันไดสามชั้นตามแบบพิธี พราหมณ์ตั้งเตียงเพดานวันกันตั้งรูปพระอิศวร พระนารายณ์ มหาวิฆเนศวร ตั้งเตียงกลด มาตั้งกลดสังข์ เบื้องทิศหน้าเทวรูปตั้งเตียงวางเชือกบาศก์ที่ปิดทองสามเตียง เชือกบาศก์ปิดเงินเตียงหนึ่งมีเครื่องกระยาบวชหน้าเตียงนั้นตั้งโต๊ะหน้าเตียงเชือกบาศก์ ทั้งสี่นี้ออกมา มีอีกเตียงหนึ่งวางเครื่องช่างธำมรงค์เชือกรำพิชชา ตรงหน้าเตียงนั้น ออกมามีบายศรีแว่นเวียนเทียน²

หลังจากทำพระราชพิธีค้ำเชือกแล้ว ก็เชิญพระยาธำมรงค์ออกจากโรงพัก มาเข้าประตูป่า ที่มีค่ายเสาชิงช้ามีอุณาเทวพรหมโองการบูชา เสด็จข้างละ 9 ใบ เสด็จเมคฆางละเมค ฆาชาวหุบเส้าและหอยหู 4 ชั้น ทาธะแลงล้อมโรงพิธีและล้อมแทน จับเชิง สามทิศคือทิศบูรพา อุตฺร และทักษิณ มีเกยชายชาวญวนออกประตูโขลง สำหรับพระหนอเถารดมา³

¹ จดหมายเหตุเรื่องรับพระยาแก้วตฤณวรธำมรงค์ทอดเชือกแรกได้ในรัชกาลที่ 2 เมื่อปีวอก พ.ศ. 2355 พิมพ์ในงานสมโภชพระแก้วตฤณธำมรงค์ พ.ศ. 2470 หน้า 11.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีสิบสองเดือน หน้า 285 - 288.

³ จดหมายเหตุเรื่องรับพระยาแก้วตฤณวรธำมรงค์ทอดเชือกแรกได้ในรัชกาลที่ 2 ล.ก. หน้า 11 - 12.

จับเชิง

หลังจากพระยาช้างผ่านประตูไปแล้ว พระหมอเฒ่าเบิกไพร ปลอยนกคู่ ไก่คู่ ฟาดเคราะห์ แล้วนำพระยาช้างเผือกขึ้นแท่นที่จับเชิง พระหมอเฒ่าจับเชิงพระยาช้างเผือกสอดทรงท้าวชายขวา ฟาดครากโอบข้อ และประโคนแตร สังขีพาทยของนับทุกครั้ง ครั้นจับเชิงเสร็จแล้ว เชิญพระยาช้างเผือกออกจากแท่นที่จับเชิง กิ่งกระบวนแห่ไปเข้าโรงสมโภช¹

กระบวนแห่

ตามที่ปรากฏในการแห่ พระเศวตวชิรพาหน ในรัชกาลที่ 6 มีกระบวนแห่ดังนี้

"(1) กองทหาร (แทนคนถือธง	ตะขาบ	} อย่างแตกกอง แห่หน้า 100)
	มังกร	
(2) ลูกเสือหรือกองกระบี่	(แทนเทวดาคู่แห่อย่างแตกกอง	แห่หน้า 100)
(3) กลองชนะ 40 จำปี 1 จ่ากลอง 1	รวม	42 คน
(4) แตรฝรั่ง 10 แตรงอน 20 สังข์ 2	รวม	32 คน
(5) เครื่องสูงหน้าห้าชั้น 6 เจ็ดชั้น 2 มังกร 4	รวม	12 คน
(6) พระกันเกราธิบดี 3		
(7) พระอภัยมณี 1		
(8) พระอภัยมณี 1		
(9) กรรชิงเกล็ดแห่หน้าช้างคู่ 1		
(10) ข้างพัง น้า 1		
(11) ข้างพังสายสูตร 1		
(12) ข้างพังมีสายปะกำเป็นข้างเชือก 2		
(13) กรมพระคชบาลถือแสห้วยข้างละ 6	กระบองกลิ้งข้างละ 6	เคียนแซง

2 ข้างระหว่างแนวกรรชิงเกล็ด 24

¹ "จดหมายเหตุเรื่องรับพระยาช้างเผือกแรกได้ในรัชกาลที่ 2 เมื่อปีวอก พ.ศ. 2355"

นอกจากนี้การอ่านฉันทกุญีสั่งเวยและขับไม้ยังทำภายหลังพิธีสงฆ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว
 อย่างเช่นตอนสมโภชพระเศวตวรรตนักว้า เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2509 ว่า หลังจากพระสงฆ์
 เจริญพุทธมนต์จบแล้วและออกจากโรงพระราชพิธีไปแล้ว "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงจุกจุกไปเทียบบุษบกพระเทวกรรม พระราชครูวามเทพมุนี ทำพิธีบูชาพระเทวกรรม และ
 บวงสรวงสังเวทด้วยผลไม้ 7 ชนิด แล้วพราหมณ์คู่สวดเริ่มอ่านฉันทกุญีสั่งเวยกล่อมช้างสำคัญ"¹
 หรือตอนวันที่ 24 มกราคม 2509 เมื่อพระสงฆ์ออกจากโรงช้างตน "โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์
 คู่สวดอ่านฉันทกุญีจนจบ เจ้าพนักงานพระราชพิธีแกว่งปัดเท้าว ศีลปินกรมศิลปากร ขับไม้
 ประกอบขอสามสายกล่อมพระยาช้างตน"²

จบเล่ม

หมายเหตุภาคการพระราชพิธี

เนื่องจากพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางพระเศวตวรรตนักว้า ตามที่จัดขึ้น ณ สนามกีฬา
 คณะแพทยศาสตร์ เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2509 ถูกต้องตามประเพณีโบราณทุกประการ
 จึงได้นำมาประกอบการเขียนเรื่องนี้ เพื่อจะได้เข้าใจพระราชพิธีสมโภชช้างเผือกยิ่งขึ้น

"เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ... เสด็จพระราชดำเนินมาถึงพลับพลาที่ประทับแล้ว
 โปรดเกล้าฯ ให้กระบวนแห่ช้างสำคัญยatra ผ่านพระที่นั่ง เพื่อนำช้างเข้ายืนแท่นในโรงพระราชพิธี

- 1) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ
 เสด็จพระราชดำเนินไปที่แท่นเบญจภาคช้างสำคัญยืน
- 2) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นเถกข่างเบญจภาคทรงหลังนำพระพุทธรูปค่วย
 พระเต้าเท่วปีจและพระมหาสังฆคระพองศีรีษะช้าง

¹ เสรี วังสไพจิตร "พระเศวตวรรตนักว้า" อนุสาร อ.ส.ท. 6(9) : 50

มกราคม 2509.

²
 ฎ. หน้า 51.

- 3) พระสงฆ์ 20 รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานสวดชัยมงคลคาถา
- 4) พนักงานขับประโคมฆ้องชัยสังข์เป็นดุริยางค์
- 5) เส่็จจงจากเกย ทรงเจิมที่กระพองที่ระชะข้างสำคัญ พระราชทานออยแคง
แกขางสำคัญทีละทอน และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชทานออย กลวย
- 6) นั้ดตีตุงขาวหมขาวๆ นาย จุฑาปะตะมะเทียนทอง บุษบาจุฬาทิศพรอมกัน
พระสงฆ์เจริญพระพุทธรนต์ จบแล้วออกจากโรงพระราชนิธิ
- 7) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุฑาปะตะมะเทียนบุษบาพระเทวกรรม
- 8) พระราชครูทำพิธีบูชาพระเทวกรรมและบวงสรวงสังเวยด้วยผลไม้เจ็ดสิ่ง
- 9) พระาหมณีสวดอาณันต์คุณุฎีกลอมข้างสำคัญ
- 10) อาณันต์จบแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ เจ้าพนักงานพระราชนิธิ
แกวงม้เพาะว่เป็นอันเสรี จพิธิ" ¹

¹ "ข้างเผือกพระราชพาหนะคู่บารมี" ประชาธิปไตย 10 กรกฎาคม 2509 หน้า 9.

บทที่ 4

วิเคราะห์คำประพันธ์และท่วงทำนองในการแต่ง

ฉันทกล่อมช้างที่จะกล่าวนี้รวมกาพย์ขับไม้ด้วย ผู้เขียนจะพิจารณากลวิธี รูปแบบ และท่วงทำนองแต่งของผู้ประพันธ์คือ ชุนเทพกวี สมเด็จพระนารายณ์ฯ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ และพระมหาสมณเจ้ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

ลักษณะคำประพันธ์

1. ฉันท

ลักษณะคำฉันทกล่อมช้างจบหนึ่งหรือความหนึ่งๆ แบ่งเป็นหลายตอน ตอนหนึ่งๆ เรียกว่า "ลา" ธนิต อยู่โพธิ์¹ ว่าเรียกเช่นเดียวกับเทศน์มหาชาติรายยาวที่จบตอนหนึ่งๆ เรียกว่า "แล" และว่าที่ขอบออกเสียงกันว่า "แหล" นั้นเอง

ตามปกติคำฉันทกล่อมช้างจบหนึ่งมี 4 ลา

- ลา 1 ขอพร
- ลา 2 ลาไพร
- ลา 3 ชมเมือง
- ลา 4 สอนช้าง

คำฉันทลาที่ 1 บางที่เรียกว่า คู่ขวัญสังเวช (สคู่คือขวัญสังเวช) (คู่บันทึกท้ายบท) เป็นคำนมัสการเทพเจ้าตามลัทธิศาสนาพราหมณ์

คำฉันทลาที่ 2 เป็นคำลาไพร โยมมากขึ้นค้นด้วยคำว่า "อย่าพ่อ" หรือ "อย่าแม่" สุกแต่เป็นช้างพลายหรือช้างพัง (ของชุนเทพกวีเรียก สุกคู่คือช้าง ซึ่งใน

¹ ธนิต อยู่โพธิ์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและนักปราชญ์ราชกวีนในรัชสมัย
กรมการฝึกหัดครูพิมพ์แจกในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดกวีศราราม จังหวัดลพบุรี
19 ตุลาคม 2506 หน้า 44

กฎบ่งกัมมกับกัณหาพรณารวมไว้ในลาที่ 1)

กัณห์ลาที่ 3/ เป็นกัณห์เมือง ธรรมะมหานกรว่าเป็นสถานที่สหายนาคอยู่
(ของขุนเทพกวีเรียกว่า คุปฏีลาไพร และมีเพียง 3 ลาที่นี่)

กัณห์ลาที่ 4 เป็นมทสังสอน เป็น กัณห์สอนว่าอย่าร้าย จงเรือนาย
หมอกวาว เป็นคณ

การบ่งเป็นลา 1 ลา 2 ลา 3 และลา 4 แต่เดิมไม่ได้บอกให้ทราบ
ชัดเจนเหมือนการแบ่งในสมัยปัจจุบันถึงเช่น กัณห์ที่คุปฏีสังเวยพระเสวกรวรรคกริา ของ
คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ๗ อายุขยา¹ แต่สังเกตได้โดยผู้แต่งจะเปลี่ยนลักษณะคำ
ประพันธ์ในลาหนึ่งๆ

ลักษณะการแบ่งกัณห์ที่ว่า "เกลากันหัวขั้วก้องแก้ว กรินี เสวกรนา"² นั้น
ไม่ใคร่จะเกรงกรักรุ ลหุ เช่น "กระมังก็กรพิณตก การามาตังขมนสวรรค์"³
คำว่า "กระมัง" นับเป็น กรุ คำเดียว "การา" นับเป็น ลหุ ลหุ และ "ถึง" เป็น
ลหุ จึงจะถูกก้องถาม วันที่ 11 - ถึงนั้นจึงเป็นลักษณะที่เรียกว่า กัณห์ลำนาค ก็คือกัณห์
ที่ไม่ได้นิยมด้วยกรุและลหุ กำหนดกัณห์ลักษณะกับบาทกัณห์กรามมทของกัณห์ไว้เป็นประมาณ⁴

¹คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ๗ อายุขยา กัณห์คุปฏีสังเวยและภาพย์ขัมไม้
หน้า 1 - 38

²เอกสารหมายเลข 4 ภาพย์ขัมไม้ มทที่ 32

³เอกสารหมายเลข 4 มทที่ 68

⁴รองอามาตย์เอกธรรมาภิรักษ์ ประมุขลำนาค ประมวลตำรากราดอกเจ้านต์
โกลดกัณห์ หน้า 28

2. กาพย์ขับไม้

กาพย์ขับไม้ที่แต่งสำหรับกฤษณ์สังเวทกล่อมช้างนั้น แก่เกมไม่พบหลักฐาน เพิ่งจะปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ทรงแต่งและเมื่อทรงสมเด็จพระปรมาภิไธยทรงพระผนวชก็มีกาพย์ขับไม้ด้วย จนเป็นธรรมเนียมการแต่งกันทุกกฤษณ์สังเวทกล่อมช้างในสมัยต่อมา แต่ก่อนนั้นกรมสมโภชช้างเผือกทรงไว้กาพย์หรือโคลงสรรเสริญเจ้าพระยาช้างเผือก ซึ่งพระครุฑโสดแต่งเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช¹

กาพย์ขับไม้ประกอบด้วยโคลงและกาพย์ขับไม้ 36 การแต่งแบ่งเป็นตอนเรียกว่า แดก (ตะ-แด) มีทั้งหมด 5 แดก คือ

แดก 1	ขอพร
แดก 2	ลาไพร
แดก 3	ชมเมือง
แดก 4	สอนช้าง
แดก 5	กษัตริย์

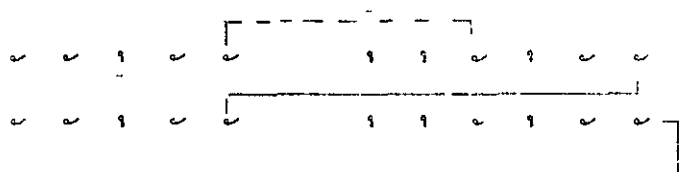
ใช้แต่ใจในกฤษณ์สังเวทกล่อมช้าง

เท่าที่ปรากฏในเอกสารการวิจัยมี 3 ชนิด คือ อินทรวชิรรัตน์ วสันตกลิลลันท์ และกมลฉัตร

1. อินทรวชิรรัตน์ เป็นฉันทลักษณ์หนึ่ง พบยั่วยุถึงวันที่มีสีลารุ่งเรืองงามถึงพระแสงแก้ววิเชียรของพระอินทร์ โดยทั่วไปนิยมใช้ยั่วยุความดีเป็นบทชมหรือบททักทาย และใช้ยั่วยุบทสวดและบทพากย์โขนด้วย ในกฤษณ์สังเวทกล่อมช้างนี้ใช้แต่งลา ขอพร และลา ชมเมือง

¹ สงวน อ้นทอง และประพันธ์ กรังกรนรงค์ สารานุกรมวรรณคดีสาธิต

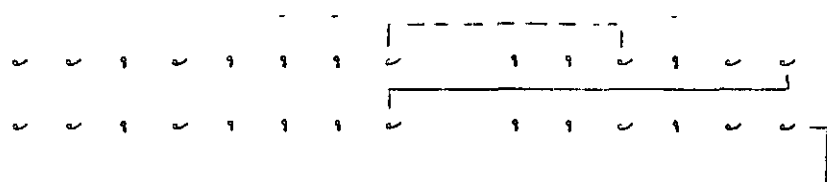
การวาง 1 แสดงแผนผังและสัมผัสของอินทรวีเชียรลัณฑ์ (๖ = กรุ, ๖ = ลุ, □ = สัมผัสบังคับ, □-□ = สัมผัสไม่บังคับ)

ลักษณะบังคับ วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ 2 วรรคเป็น 1 บาท 2 บาทเป็น 1 บาท บังกับกรุ ลุ แบ่งเป็นคณะได้ ๓ คณะ ๓ วรรค ๒ มีสัมผัสคำสุดท้ายของวรรคแรก เริ่มบังคับกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 บาทที่ 1 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ของบาทต่อไป

2. วสันตคิลานันท์ หมายถึงลัทธิที่มีฉันทลักษณ์วิจิตรประดุจรอยแถมที่กล่อมเมฆซึ่งปรากฏในเดือน 5 เดือน 6 แห่งฤกษ์คิลานันท์ เป็นฉันทลักษณ์ที่มีความไพเราะ โอบทั่วไปไว้สำหรับถ้อยบทพรรณนา ฉะนั้นสิ่งใด ๆ ใด ซึ่งชวนให้ผู้ฟังรู้สึกไพเราะ ชวนชื่นใจ ในที่นี้ได้แก่ ลา ลาไพร ของขุนเทพทวิไฉน่างสุกที่ขจรจางด้วย

การวาง 2 แสดงแผนผังและสัมผัสของวสันตคิลานันท์ (๖ = กรุ, ๖ = ลุ, □ = สัมผัสบังคับ, □-□ = สัมผัสไม่บังคับ)

รูปแบบ (Form) ของการแจ้ง

ความยาวของคำประพันธ์และการใช้คำประพันธ์

บทประพันธ์ที่ถ้อยยาวย่อมจะมีเนื้อหามากกว่าบทประพันธ์ที่สั้น การพิจารณาความยาวของคำประพันธ์จะช่วยให้มองเห็นวิวัฒนาการของผู้ประพันธ์ที่เสริมแต่งได้มองเห็นขึ้นตามลำดับ

๕ การใช้คำประพันธ์ในการแจ้งว่าเข้าใจ เห็นความนิยมของผู้ประพันธ์ว่าชอบใจคำประพันธ์ประเภทใดบ้าง แต่ในที่นี้จะเห็นว่าผู้แต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ค่อนข้างถ้อยยาวคำประพันธ์ที่มีวลแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางเป็นกฎเกณฑ์การแต่ง แต่ได้ถูกแปลงให้เหมาะสม ()

* ตาราง 7 จำนวนบทและจำนวนเนื้อคำประพันธ์ตามเลข 1

ลำดับ	ฉันท	ฉันท	ฉันท	ฉันท	รวม
11	12	14	16		
1	9	4	-	4	25
	2	-	-	6	
2	-	-	17	-	17
3	-	-	22	-	22
	11	4	39	10	64

จากตาราง 7 ลำดับที่ 1 - 25 แบ่งออกเป็น 5 ตอน ใช้คำประพันธ์ 3 ชนิด เรียงตามลำดับคือ ฉันท 11 9 บท ฉันท 16 4 บท ฉันท 12 4 บท ฉันท 16 6 บท และฉันท 11 2 บท ลำดับที่เรียกว่า สุกก็อวยสังเวช

ลำดับที่ 26 - 42 มีตอนเดียว ใช้คำประพันธ์ชนิดเดียวคือ ฉันท 14 จำนวน 17 บท ลำดับที่เรียกว่า สุกก็อวยสังเวช

ลา 3 ถึงแถม 43-64 มีทองเกี่ยว ใช้กำประพันธ์ฉีกเกี่ยวที่อันท์ 14 เหมือนกับลา 2 จำนวน 22 บท เนื้อความกล่าวสกุ้พระราช

ตาราง 8 จำนวนบทละครของเอกสารหมายเลข 2

ลา	อันท์ 11	ฉันท 12	ฉันท 14	ฉันท 16	รวม
1	-	-	-	19	19
2	-	-	21	-	21
3	8	-	-	-	8
4	-	-	-	54	54
8	-	-	21	73	102

จากตาราง 8 ลา 1 ถึงแถม 1-19 ใช้กำประพันธ์ฉีกเกี่ยวที่อันท์ 16 จำนวน 19 บท ลา 2 ถึงแถม 20-40 ใช้กำประพันธ์ ฉันท 14 จำนวน 21 บท ลา 3 ถึงแถม 41-48 ใช้กำประพันธ์ ฉันท 11 จำนวน 8 บท และลา 4 ถึงแถม 49-102 ใช้กำประพันธ์ ฉันท 16 จำนวน 54 บท

แต่ละลา ไม่ได้ออกว่าเป็นบทสกุ้ บทฉาไพร บทบเมือง และบทถอน กล่าวแต่สุดท้ายว่า จบสกุ้ฉาไพร

พิจารณาความในแต่ละลา ลาก่อนเป็นการสกุ้พระไวย ลา 2 เป็นบทกล่อมช้างให้ล้มฆ่า ลา 3 กล่าวถึง การที่ช้างเข้าบาอยู่ในบ้านเมือง ลา 4 เป็นการกล่าวรวมทั้งลาพระไวย ทั้งสอนช้าง และทั้งสกุ้พระราช

ตาราง 9 จำนวนบทและลาขก 'เอกสารหมายเลข 3

ลา	ฉันท 11	ฉันท 12	ฉันท 14	ฉันท 16	รวม
1	-	-	-	17	17
2	-	-	19	-	19
3	18	-	-	-	18
4	-	-	-	32	32
	18	-	19	49	86

จากการวาง 9 ลา 1 ตั้งฉันท 1-17 ใ้ฉันท 16 จำนวน 17 บท
 ลา 2 ตั้งฉันท 18-36 ใ้ฉันท 14 จำนวน 19 บท ลา 3 ตั้งฉันท 37-54
 ใ้ฉันท 11 จำนวน 18 บท และลา 4 ตั้งฉันท 55-86 ใ้ฉันท 16 จำนวน
 32 บท

แต่ละลาไม่ไ้บอกว่าเป็นบทอะไรเหมือนกับเอกสารหมายเลข 2 พิจารณา
 ความในแต่ละลา ลากแรกเป็นบทสุกัีเทพต่างๆ ลาที่ 2 เป็นบทกล่อมร้างใ้สืม
 ไพร ลาที่ 3 เป็นบทนมเมือง และลาสุดท้ายเป็นบทสอนร้างและสุกัีพระราช

ตาราง 10 จำนวนบทประพันธ์ของเอกสารหมายเลข 4

ดา	ฉันท 11 ✓	ฉันท 12	ฉันท 14 ✓	ฉันท 16 ✓	รวม
1	-	-	-	20	20
2	-	-	26	-	26
3	37	-	-	-	37
4	-	-	-	45	45
	37	-	26	65	128

จากตาราง 10 ดา 1 ถึงฉันท 1-20 ใช้ฉันท 16 จำนวน 20 บท
 ดา 2 ถึงฉันท 21-46 ใช้ฉันท 14 จำนวน 26 บท ดา 3 ถึงฉันท 47-83
 ใช้ฉันท 11 จำนวน 37 บท และดา 4 ถึงฉันท 84-128 ใช้ฉันท 16 จำนวน
 65 บท

แต่ละดาไม่ได้ถือว่าเป็นบทอะไรเหมือนเอกสารหมายเลข 2 และ
 เอกสารหมายเลข 3 เบื้องต้นจากความแล้ว แต่จะหาความเหมือนกับเอกสาร
 หมายเลข 3 ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตาราง 11 จำนวนบทและแผนของภาพย์ทั้งไม้ในเอกสารหมายเลข 3

แผน	โคลง 4	ภาพย์ 36	รวม
1	1	2	3
2	1	6	7
3	1	6	7
4	1	6	7
5	1	6	7
พิเศษ	1	-	1
	6	26	32

จากตาราง 11 นี้ แผน 1 บท 1 เป็นโคลง 4 บท 2-3 เป็นภาพย์ 36
 จำนวน 2 บท แผน 2 บท 4 เป็นโคลง 4 บท 5-10 เป็นภาพย์ 36 จำนวน 6 บท
 แผน 3 บท 11 เป็นโคลง 4 บท 12-17 เป็นภาพย์ 36 จำนวน 6 บท แผน 4
 บท 18 เป็นโคลง 4 บท 19-24 เป็นภาพย์ 36 จำนวน 6 บท แผน 5 บท 25
 เป็นโคลง 4 บท 26-31 เป็นภาพย์ 36 จำนวน 6 บท และมีโคลง 4 สุกท้าย
 เป็นบทพิเศษก่อนบท 32 กล่าวถึงผู้แต่งและความมุ่งหมายในการแต่ง

ตาราง 12 จำนวนบทและแผนของภาพยี่สิบไม้ในเอกสารหมายเลข 4

แผน	โคลง 4	ภาพ 36	รวม
1	1	2	3
2	1	6	7
3	1	6	7
4	1	6	7
5	1	6	7
พิเศษ	3	-	3
	8	26	34

จากตาราง 12 นี้ แผน 1 บท 1 เป็นโคลง 4 บท 2-3 เป็นภาพ 36 จำนวน 2 บท แผน 2 บท 4 เป็นโคลง 4 บท 5-10 เป็นภาพ 36 จำนวน 6 บท แผน 3 บท 11 เป็นโคลง 4 บท 12-17 เป็นภาพ 36 จำนวน 6 บท แผน 4 บท 18 เป็นโคลง 4 บท 19-24 เป็นภาพ 36 จำนวน 6 บท แผน 5 บท 25 เป็นโคลง 4 บท 26-31 เป็นภาพ 36 จำนวน 6 บท เหมือนกับตาราง 11 ข้างต้น ทุกประการเว้นแต่จำนวนบทพิเศษคือบท 32, 33, และ 34 ซึ่งเป็นโคลง 4 ตอนสุดท้ายเท่านั้น

กลวิธี (Techniques) ในการแก้

กลวิธีแก้ปัญหามักจะวิเคราะห์ความแตกต่างที่แท้จริงไว้ ก่อนเรื่องสัมผัสนอกหรือสัมผัสบังคับ และสัมผัสในหรือสัมผัสพิเศษจะแก้สัมผัสไม่บังคับ

สัมผัสนอกหรือสัมผัสบังคับ

พระยาอุปกิตศิลปสาร¹ กล่าวว่า "สัมผัสนอกไ้แก่สัมผัสนอกวรรก คือ คำท้ายวรรคกับคำในวรรคต่อไปอาจแยกและมองไม่เข้าเป็นคำเดียวกันด้วย สัมผัสนอกนี้เป็นสัมผัสบังคับ คือจะต้องเป็นสัมผัสสระ และจะต้องมีตามข้อบังคับของกฏ กานต้นนั้นๆ"

การแก้สัมผัสแก่จึงมีกับเพียงกร อุ โไทยนาบาก็พอเพิ่มสัมผัสเข้า² ทั้งนี้ เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นลักษณะคำประพันธ์ที่ไทยพยายามสร้าง เป็นแบบฉบับขึ้น ก็แตกต่างกันมีมาน้อยเพียงไร

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร ไวยากรณ์ไทย หน้า 8

² เสนีย์ วิจารณ์ ประวัติวรรณคดี พ.ศ. 2505 หน้า 360

ตาราง 13 แสดงสัมพันธภาพกับระหว่างวรรกในบทและสัมพันธภาพ
ในเอกสารหมายเลข 1

บท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างวรรกในบท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างบท	บท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างวรรกในบท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างบท
1	กาะ - ชนะ	ผอง - กอง	20	เวี้ยว - เกรี้ยว	ทรนม - ยม
2	คอง - ผอง	สระ - ชะ	21	ยม - ทรนม	โทรก - โงก
3	ทะ - ณะ	นา - ยา	22	โงก - โจรก	นา - ทธา
4	ยา - ณา	พรคป-	23	ทธา - นา	ชอง - ผอง
5	จบ - ชยบ	ชอง - ผอง	24	ผอง - ผอง	ไพร - ไกร
6	ผอง - กอง	ถา - มา	25	ไกร - ไผย	วา - คา
7	มา - วา	ลอง - ผอง	26	กา - ทา	นาย - พราย
8	ผอง - ผอง	ทาม - ความ	27	นาย - ฉาย	สถาน - บาด
9	วาม - ปราม	ชอง - ผอง	28	มา - นาร	คา - ทรา
10	ผอง - กอง	นา - รา	29	กรว - ณา	กอง - ผอง
11	รา - นา	ไพร - ไถง	30	ผอง - กอง	ยง - กง
12	ไถง - ไพร	ผอง - กอง	31	กง - ทรง	วี - ตรี
13	กอง - กอง	กรี - ณี	32	กรี - ธี	ถวาม - ปราย
14	มวี - ณี	ไถง - ไบ	33	ปราย - ฉาย	จร - พร
15	ไน - ไร	เวว - เวน	34	พร - วร	มี - จี
16	เสนง - เวง	ไพร - ไวย	35	จี - ธี	รา - ภา
17	ไผย - ใก	ยคม - ครงม	36	ภา - ทา	พราย - ฉาย
18	ครงบ - ครง	เวียง - เนียง	37	ฉาย - ราย	ธาร - ธาร
19	เนียง - เวียง	เจียว - เวียว	38	ธาร - ภา	ฉา - มา

ตาราง 13 (ต่อ)

มท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในมท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	มท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในมท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
39	มา - รา	นาย-ถวาย	52	รา - กา	การ - วาร
40	ถวาย - พาย	วาร-พยานก	53	วาร - สार	ยา - มา
41	พยานก- ธาร	ถวาย-สาย	54	มา - ทวา	ไธย - ไ
42	สาย - วาย	ไม้	55	ไ - ไพ	สกันธ- ทล
43	สกล - พน	ชร - วร	56	ทล - จนกร	การ - การ
44	วร - ธร	การ - สานท	57	การ - สาน	วงก - ทรง
45	सानท - มาน	ตรง - ียง	58	ตรง - ียง	เนา - เถา
46	พง - จง	สมาน-สาร	59	เภา - เกา	จางก- ปรางก
47	สาร - ปรางก	ยา - ขวา	60	ปรางก- กจาง	เลียร- เวียน
48	ขวา - มหา	กน - คค	61	เวียน - เพี้ยน	ดา - สลา
49	กค - กมล	มา - กวาก	62	สลา - ฐา	ดงก - ดง
50	กวาก- ยาง	จัญ - มูรณ	63	ลง - บง	ทา - ลา
51	มูรณ - มุค	มา - รา	64	ลา - มหา	

ไม่มีสัมผัสระหว่างบทอยู่แห่งเดียวกันระหว่างบทที่ 42 กับ 43

ตาราง 14 แสดงสัมพันธัมกับระหว่างวรรกในบทและสัมพันธัมกับ
ระหว่างบทในเอกสารหมายเลข 2

บท	สัมพันธัมกับ ระหว่างวรรกในบท	สัมพันธัมกับ ระหว่างบท	บท	สัมพันธัมกับ ระหว่างวรรกในบท	สัมพันธัมกับ ระหว่างบท
1	ไพธ - ใน	มา - มา	20	ไธ - ใน	สถาน - พาด
2	มา - น้า	กาล - ชาร	21	พาด - หาดาน	พันธุ - วัน
3	ชาร - สถาน	ไพธ - ไทล	22	วัน - บวร	ชาร - กาล
4	ไคล - ใจ	ผดา - ภา	23	กาล - พาร	พนม - ชม
5	ลา - ยา	พรรณ - ธรรม	24	ชม - ธรรม	ใจ - ใน
6	สรรพ - กรรม	พน - สก	25	ใน - ไผ	เอง - เพรง
7	สก - กค	ษา - กา	26	เพรง - เวง	กรู - ญ
8	กา - ชา	กง - ชง	27	ญ - ฐ	สงวน - ทวด
9	ชง - วง	ทา - มา	28	ทวด - ควร	แทง - แรง
10	มา - ลา	เปียน - เสถียร	29	แรงแ - แกกง	ความญ - สาร
11	เสถียร - เวียน	ไพธ - ไคล	30	สาร - พาร	ษา - กา
12	ไคล - ไป	ษา - กา	31	กา - ฉา	ยีน - กีน
13	กา - หา	พันธุ - สกรรม	32	กีน - นรินทร์	กรรม - สรรค
14	สกรรม - สรรค	ภา - นา	33	สรรค - วัน	ใน - ไพธ
15	นา - กรา	พาร - ปาน	34	ไพธ - ไพ	รมย์ - พรหม
16	ปาน - ราญ	ผา - ษา	35	พรหม - สม	เบนทร์ - เชน
17	ษา - กา	เซา - เทา	36	เทบ - เว้น	กรรม - ทรัพย์
18	เทา - เกลา	รกาย - สมาย	37	ทรัพย์ - พร	ชม - สม
19	สมาย - นาย	ไคล - ไพธ	38	สม - สดม	กร - บุรี

ตาราง 14 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
39	บุรี - มี	หวน - กรวญ	59	มา - กา	กรรม - สรรค์
40	กรวญ - ขวล	พอง - ผอง	60	สรรค์ - พัน	เลย - เมย
41	ผอง - กลอง	คา - ชา	61	เมย - เกย	ใจ - ไพร
42	ชา - ทรา	ไกร - ใจ	62	ไพร - ใน	หนา - ตรา
43	ใจ - ใด	ปอง - หมอง	63	กรา - ผา	ถั่ว - มั่ว
44	หมอง - รong	หิน - กิน	64	มั่ว - พัว	ษา - ยา
45	กิน - ยืน	สาร - การ	65	ษา - มา	ตาล - บาน
46	การ - อวน	กรร - หวน	66	มาน - การ	บาย - หลาย
47	หวน - ขวล	กรี - กี่	67	หลาย - หลาย	เทา - เอา
48	กี่ย - รี	สอย - ทร	68	เอา - เมา	จร - วร
49	ทร - สร	หา - กณา	69	จร - ธร	ไทร - ไป
50	กณา - ลา	บุรี - กี่	70	ไป - ใน	จง - ยง
51	กี่ - กร	ไพร - ใจ	71	ยง - พงษ	กี่ - วี
52	ใจ - ไทรย	หม - ชม	72	วี - ี่	ท่า - จำ
53	ชม - รมย	ทวิ - ปรีดิ์	73	จำ - กำ	คาม - นาม
54	ปรีดิ์ - นี	หวาน - บาน	74	นาม - หดาม	หรรษ - สรรพ์
55	บาน - หาร	อนันต์ - พันธุ์	75	สรรพ์ - อัน	หาง - อาง
56	พันธุ์ - สรรพ	แฉ - แฉ	76	อาง - พางค์	ภา - ชา
57	แฉ - แปร	กัน - จรัล	77	ชา - มา	เสบย - เลย
58	จรัล - สัน	หา - มา	78	เลย - เอย	ปาน - สดาน

ตาราง 14 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
79	สถาน - ชาติ	พางก-วาง	91	พันธุ์ - ัน	กรัง - พัง
80	วาง - ปาง	มา - กลา	92	พัง - หวัง	ครา - ชา
81	กลา - มา	สวรก-สร	93	มา - ณา	ไป - ไกร
82	สรพ - ัน	ไกร - ไพร	94	ไกร - ไพร	แรี - มี
83	ไพร - ใบ	หลาย-สาย	95	บ่ - กัย	หรรบ-สรร
84	สาย - พลาย	มี - รี	96	จรร - ธรรม	ครา - ชา
85	รี - พี	ใจ - ไหล	97	มา - มา	ไสย - ไกร
86	ไหล - ไส	เขา - เขรา	98	ไกร - ใน	ธรรม-กรรม
87	เขรา - เทา	กัน - พรหม	99	กรรม - ัน	มวร - อร
88	พรหม - ัน	บั้ง - ห้าง	100	จร - พร	กา - มา
89	ห้าง - กรัง	หม - สม	101	มา - มา	กัลป์ - สรรพ
90	สบ - พรหม	สรรพ-พันธุ์	102	สรรพ - วรร	

มีสัมผัสกันมาโดยตลอด

ตาราง 15 แสดงสัมพันธภาพระหว่างวรรคในบทและสัมพันธภาพ
ระหว่างบทในเอกสารหมายเลข 3

บท	สัมพันธภาพ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธภาพ ระหว่างบท	บท	สัมพันธภาพ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธภาพ ระหว่างบท
1	วา - กา	หงม-ทรง	20	พลาย - สหาย	หา - ลา
2	ทรง - ยง	มี - ถี	21	ลา - อา	เนา - เขา
3	ถี - กรี	เถลิง-เพ็ง	22	เนา - เนา	สถาน-กวาง
4	เพ็ง - เริง	มั่ง - รัง	23	กวาง - พนาค	สยอน-สร
5	รัง - พัง	พรรค-กรรม	24	สร - คร	สหาย - กราย
6	กรรม - สรรก	บา - กา	25	กราย - วาย	มี - ทรี
7	กา - พา	ทรง-สัง	26	ทรี - กิ	มอง - มยง
8	ซีก - วงก	ชุม - ทูบ	27	มยง - ปอง	หาร - พาน
9	ทูม - ชุม	ถวาย-กราย	28	พาน - ฉาญ	ไป - ใจ
10	กราย - หลาย	นา - ชา	29	ใจ - ไก	กัว - ถัว
11	ชา - ชา	พาร-สาร	30	ถัว - มัว	มอม - กอม
12	สาร - สถาน	มูย-พูน	31	กอม - จนอม	กาม - พนาม
13	พูน - กูร	โทย-โคย	32	พนาม - มาม	กลา - ฉา
14	โคย - โรย	พันธุ์-กรรม	33	ฉา - ลา	ไกร - ไพร
15	กรรม - อนัน	บา - ญา	34	ไพร - ไกอ	เคื่อง-เหื่อง
16	ญา - ชา	รณ - ทน	35	เหมื่อง-เหมื่อง	ทิน - กิน
17	ทน - กณ	สอน-กร	36	กิน - ยิน	วา - ยา
18	กร - กร	พาล-วาน	37	ยา - ยา	วร - สร
19	วาน - พาร	พลาย-พลาย	38	สร - นกร	มี - มี

ตาราง 15 (ต่อ)

บท	สัมพันธ์กับ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธ์กับ ระหว่างบท	บท	สัมพันธ์กับ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธ์กับ ระหว่างบท
39	มี - คี	กา - กา	60	กน - คน	พาด - ความ
40	พา - ทรา	ไกร - ใจ	61	กวา - บาด	ผกา - ยา
41	ใจ - ไพร	ชี - ปรีดิ์	62	ยา - มา	เกา - เอา
42	ปรีดิ์ - นี	สถาน - ทวาร	63	เอา - เกา	หลง - มง
43	พาร - กาม	เวคา - เกลา	64	มง - ยง	มี - ทรี
44	เกา - เนา	กาย - สาย	65	กรี่ - บกึ	ปราน - การ
45	สาย - ลาย	จง - ยง	66	การ - ยาน	ไค - ไส
46	ยง - ลง	กายจน - รวด	67	ใส - ใจ	หา - คา
47	ราด - ฉาน	ไพ - ไร	68	คา - เา	สรรพ - ธรรม
48	ไร - ไส	ปอง - ทอง	69	ธรรม - อัน	กั - มี
49	ทอง - ของ	กา - กา	70	กั - กรี่	วงษ์ - ยง
50	กา - ขา	นาญ - บาด	71	ยง - ทรง	โวย - ไสมย์
51	บาด - ทาร	ไว - ไทย	72	ไสมย์ - ไทย	มฤ - กุญ
52	ไทย - ใน	วัน - อัน	73	กุญ - จด	ธ - วร
53	อัน - นันท์	หลาย - ฉนาย	74	วร - นกร	มา - บา
54	ฉนาย - กราย	พาน - จารย	75	บา - ชา	บาน - การ
55	จาร์ย - สार	กำ - ยำ	76	การ - ชาร	ไนย - ไหว
56	ยำ - หำ	รุด - ฟุน	77	ไหว - ไทย	กวง - ปวง
57	ฟุน - หุน	แหง - แหง	78	ปวง - สรวง	เส - เค
58	แหง - แรง	หบอ - ขอ	79	เค - เท	ษา - ษา
59	ขอ - คอ	กล - กน	80	ษา - ส่า	คี่ - มี

ตาราง 15 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
81	ปี - ทวี	กัลป์-จันทร์ สูญ-ทูล สาร-นาญ	84	นาญ - ปาน	แสดง-แจ้ง บรรพ-วันท์
82	จันทร์ - ธรรม		85	แจ้ง - แถง	
83	ทูล - พูน		86	วันท์ - ขวัน	

มีสัมผัสกันมาโดยตลอด

ตาราง 16 แสดงสัมผัสบังคับระหว่างวรรคในบทและสัมผัสบังคับ
ระหว่างบทในเอกภาพหมายเลข 4

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
1	กัล - รัณ	ขวง - ปวง ษา - พา นาย - ทาย ทรง - รงก กาณ - นารณ พาย - กาย นันท - วันทน	8	วันทน - กรรม	ศวร - มวญ คี - ลี ชา - นา พรรค - กรร ธา - ราว บง - มง บุณ - ภูณ
2	ปวง - สรวง		9	วญ - ววน	
3	หา - มหา		10	คี - ภิ	
4	ทาย - กาย		11	นา - ภา	
5	รงก - ยงก		12	กรร - วัณ	
6	นารณ - อาณ		13	รา - พา	
7	กาย - พลาย		14	มง - กง	

ตาราง 16 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
15	ดูล - ดูล		36	กั - อั	ลี - พี
16	มี - กรี	กรี - มี	37	กั - ปรี	ถนน-กรอม
17	ปดง - รงก	ทรง - ปดง	38	กรอม - กอม	bung - มดุง
18	เนา - เคา	เนา - เคา	39	มวุง - บุง	สถาน-พนานต์
19	บัคย - กัน	พัน - บัคย	40	พนานต์ - ราม	นด - สด
20	งน - มล	สกน - กัน	41	สก - ปน	หนา-ทวา
21	วร - คร	วอน - วร	42	ทวา - รา	ธาร-กาล
22	ทวา - อา	กา - ทวา	43	กาล - กาล	หนอง-ปอง
23	ไพร - ไท	ไกล - ไพร	44	ปอง - นอง	ไจน - ไพร
24	สม - ยม	พนม - สม	45	ไพร - ไส	ทิน - กิน
25	กั - ร	มี - ลี	46	กั - จิน	พนานต์-สถาน
26	พนานต์-คาร	สถาน-พนานต์	47	สถาน - ราม	สรรพ-นร
27	พราย - ลาย	คาย - พราย	48	นร - เวร	กกาย-ราย
28	จร - ทร	หอน-จร	49	ราย - หมาย	นม - ถก
29	แสดง - บวง	ยสั่ง-แสดง	50	ถก - ยน	เมือง-เมื่อง
30	ทกาย - พาย	วาย - ทกาย	51	เมื่อง-เวื่อง	ภา - ยา
31	สร - รอย	กร - สร	52	ยา - ธา	มา - พาร
32	บน - บด	สกน-บน	53	พาร - ยาน	กา - ภา
33	บุญ - พน	บุญ - บุญ	54	พา - ทวา	เลอม-เคอม
34	บวง - แง	แรง - แสง	55	เคอม - เกอน	ไพร - ไชย
35	อา - ลา	ธา - ลา	56	ไชย - ใน	พร - ทร
		สรรพ-กัน			

การวาง 16 (ต่อ)

บท	สัมพันธ์บังคับกับ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธ์บังคับกับ ระหว่างบท	บท	สัมพันธ์บังคับกับ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธ์บังคับกับ ระหว่างบท
57	ชร - นอน		76	มี - ลี	
58	ลาย - พราย	กาย - ลาย	77	งาม - วาม	ยาม - งาม
59	บา - มา	กา - บา	78	ถก - ถก	ยด - ถก
60	ภรณ - ภรณ	ชวร - ภรณ	79	ทร - กร	ภรณ - ทร
61	ภา - ขา	นา - ภา	80	บร - ขวัญ	วรร - บร
62	สรพ - พรณ	กรรณ - สรพ	81	กาด - ทาร	ชาน - กาด
63	กี - จี	มี - กี	82	กี - ปรี	มี - กี
64	มร - อัน	พรณ - มร	83	ม - รณ	สม - ม
65	พราย - รાય	ลาย - พราย	84	ชาญ - ญาญ	พาน - ชาญ
66	ทรง - ลง	มจ - ทรง	85	นง - กลอง	ผอง - นง
67	กร - พร	ภรณ - กร	86	หุ - รุ	กร - หุ
68	สรก - กร	พรณ - สรก	87	ยาม - ความ	ตาม - ยาม
69	สมาน - ลาน	กาญจน - สมาน			เยง - เกรง
70	ไส - ไส	ไมย - ไส	88	เกรง - เอง	ไพร - ไฟ
71	สรก - อัน	พันธ - สรก	89	ไผ - ไผ	
72	พราย - รાય	สาบ - พราย	90	ทา - ยา	บา - ทา
73	สุริย์ - มุขย์	จัญ - สุริย์	91	หมอ - รอ	กอ - หมอ
74	แพร - แปร	แล - แพร	92	ลง - ทรง	กง - ลง
75	สรก - วรรณ	พรณ - สรก	93	บอง - มง	นong - บong
		กริ - มี	94	การ - วาญ	ยาน - การ
					ชา - ภา

ตาราง 16 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
95	กา - กา	สอน - วร	112	ไกร - ไพร	มาญ - การ
96	วร - พร	หมาย - พาย	113	การ - ดาร	ลา - ณา
97	พาย - จาย	ตรี - นี	114	ชา - มา	องก - ยง
98	นี - ปี	เหา - เนา	115	ยง - กง	บุญ - ชุน
99	เนา - เรา	บุรณ - สุรบ	116	ชุน - กุณ	ทา - ณา
100	สุรบ - ภูด	ณา - มา	117	ณา - รา	เข็ญ - เข็น
101	มา - หา	เกลอม - เกอม	118	เข็น - เปน	ทรวง - สรวง
102	เกอม - เมคอม	กี - ที่	119	สรวง - บวง	มา - อา
103	ที่ - ถี	ราณ - การ	120	อา - พา	ไชย - ไผ
104	การ - ทาร	มี - ฝี	121	ไผ - ไท	ธา - ษา
105	ที่ - ตรี	ยา - กา	122	นา - ยา	วร - จร
106	กา - ณา	ไนย - ไทย	123	จร - กร	ฆา - รา
107	ไทย - ไคย	ปาน - คาล	124	รา - ทา	ราณ - ลาญ
108	คาล - การ	บุญ - กุศย	125	ลาญ - กาล	ไชนย - ไผ
109	กุศย - จุศ	ตรี - ปรี	126	ไผ - ใจ	ตรี - นี
110	ปรี - คี	สยาม - ราม	127	นี - ตรี	हार - ธาร
111	ราม - กราม	ไท - ไกร	128	ธาร - นาล	

มีสัมผัสกันมาโดยตลอด

ตาราง 17 แสดงสัมพันธภาพกับระหว่างวรรคในบทและสัมพันธภาพกับระหว่างบท
ของกาพย์ขับไม้ ในเอกสารหมายเลข 3

บท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างบท	บท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างวรรคในบท	สัมพันธภาพกับ ระหว่างบท
1	วา-ทา-บา ก้าว-ท้าว	ไม่มี	7	วง - พงษ์ หวาด - ลาง มี-สัตว์-นี้-จี	สยง-แพง
2	เคว-แคว-เลก กัก-รัก		8	ไทร - ไม้ เกิน - เห็น	
	สวรรณ-สุพรรณ-กรรม-ชั้น มา-รา			แพง-แพง-แพง-แพง	ระบบ-พนม
3	นร - ชร หูก - กุช		9	บัด - คัก บน - ฝน	
	รา-กรา-กา-บา	ไม่มี		พนม-กณ-กณ-กณ	ภา - หนา
4	นิง-ถึง-ฟิง ทอง - พ้อง	ไม่มี	10	กี - ลี กรุง-รุง	
		ไม่มี		หนา-บา-กรา-ลา	ไม่มี
5	กบิง-ถึง พ้อง - น้อย		11	หลวง-ปวง-สรวง กว้าง-สร้าง	
	กา-บา-นา-กา				เห็น - เห็น
6	กิด - สกิด เปลี่ยว-เรียว	วอน-นอน	12	แคน-แสน สนุก-ทุกซ์	
	นอน-ชอบ-มร-นอน	กี-มี		เย็น-เย็น-เย็น-เย็น	ใจ - ไกร

ตาราง 17 (ต่อ)

บท	สัมพันธ์กับ ระหว่างวรรกในบท	สัมพันธ์กับ ระหว่างบท	บท	สัมพันธ์กับ ระหว่างวรรกในบท	สัมพันธ์กับ ระหว่างบท
13	สวัสกี-มัตติ แพรว-แก้ว ไกร-ไมย-ไร-ไพ	กา - อักกรา	19	พยัก-ปลด ฉัก-รัก สอน-หอน-กลอน-กอน	ชา - งา
14	นอน-ออน กาษ - ภาษ อักกรา-กา-ผา-ชา		20	วาค-พาศ ยหลง-แย่ง งา-ชา-อา-หา	
15	กุช - สุนกนี กลอม - พรอม สบาย-ส่าย-หลาย-ราย	อา-ย-สบาย	21	จำ-ยำ ยากร-บาท การ-สาร-ชาญ-นาญ	กวาง-การ
16	นา - ชา ส่ง - วง กาล-ทวน-กวาง-บาล	งาน-กาล	22	บูร-บุร คินทร-มินทร กบ-ทล-กน-อนน	ณ - คน หลาย-สบาย
17	เพลิน - เริญ เคช - เบกร ม-คี-ชี-กรี	ลี - มี	23	ควาญ-บาล แจ้ว-แก้ว สบาย-กลาย-หลาย-หมาย	บาน - ปราน
18	แรง-แพง-แกง ข้า - ล้า	ไม่มี	24	เกว-เจ้า ไคย-ไร ปรา-พาน-ปาน-กาญว	
		ขจร-ออน			ไม่มี

ตาราง 17 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
25	ภรณ-ภรณ-นกร แกว-แพรว	ไม่มี	29	บัก - สรัสค์ โนจ - โมทย์ ใจ-ใส-ไกร-ใจ	มี
26	กัป - สรรพ พนาถ - มาถ ทอง-ทอง-ยง-กรอง	กล-กน	30	วาท - ชาถ เค็จ - เพ็ชญ ปี-นี-ปี-ปี	มี
27	งว - หน้า เกิง - เติง กน-บค-พน-กล	วรรณ-อนันต์	31	แจว - แกว หน้า - หล้า	มี
28	ภุ - วอ ไชย - ไกร อนันต์-พัน-ชาติ-กรัน	ไหว-ไว	32	มาถ-ราญ-พาน-सानต์ กเบนตร์-เรนทร์-เบนทร์ อ้าง - สร้าง	มี

จากตาราง 17 จะเห็นว่าไม่มีสัมผัสบังคับระหว่างบท 8 แห่ง คือ

บท 1-2, 3-4, 4-5, 10-11, 17-18, 24-25, 25-26, และ 31-32

การวาง 18 แสดงสัมผัสบังคับกับระหว่างวรรคในบทและสัมผัสบังคับกับระหว่างบท
ของกาพย์ขับไม้ ในเอกสารหมายเลข 4

บท	สัมผัสบังคับกับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับกับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับกับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับกับ ระหว่างบท
1	ภา-ภา-พาห์ ป่อง-พ่อง	พาน-ชาญ	7	หวั้ง-กรัง ราช-กาจ มี-ชี-ยี่-ทรีย	ชา -หนา
2	กา-นา ถว-มวญ		8	ทาง-ขวาง กรีน-พรวณ	
3	จัญ-กราน-ถว-คาล พวัน-รักบ นี้-กรี	มา -พา	9	หนา-ทา-นา-ชา หาร-การ ปน-ทน	ของ-ปอง
4	พา-ยา-สา-คา ทา-นา-กา ชอง-ทอง	สอน-วร	10	ปอง-หมอง-สยอง-หนอง กร-คิ อา-นา รา-กา คี-มรีย-มี-ลี	
5	อา-ชา กร-กร โนย-ไทร-ไถล-ไธย	ไถล-ไธย	11	ใส่-เอ-เออ-เออ ทัม-ทัม	พนม-รม
6	ถวิล-ถิ่น หนา-นา นอน-รอน-มอน-หนอน	จร -เขอน รี -มี	12	กร-า-ชา ทุก-ตุ วัณ-อวร-กั-รัญ-พัน	ถวัลย์-วัน สอง-นong

ตาราง 18 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
13	สวัสสี-รักน สถิตย-ภิก นอง-ทอง-รอง-ทอง	กา -ดา	19	ส่อน-หย่อน ไทน-ไถ่น เสนอ-เภา-เยอ-เพอ	ด่าย-หล่าย
14	ขากัน-สอาก ทริย-คิ จา-ชา-ชา-กรา	ขวัญ-อัน	20	นักนี้-หลัก แฉง-แยง ดล่าย-ว้าย-ร้าย-ท้าย	ดง-กง
15	ราญ-หาร ทับ-รับ อัน-อันท์-กรร-นันท์	บาล-กาล	21	ศยา-ยา จำ-กำ กง-ตง-ปลง-ตรณง	ยา-มา
16	ฝาย-ศคาย ชน-ชวน กาล-การ-การ-กวาญ	วรรณ-ยัน	22	ยถ-กฏ เจ้า-เฒ่า ยา-ณา-มา-คา	ทร-สอน
17	เเลสิน-เวริญ พอง-มือง ยัน-กัน-สรพ-อนันท์	นาญ-มาน	23	รักย์-เรจัก นาญ-การ อาป-พร-สมร-ร้อน	กน-กน
18	มจร-พยถ-อด ร้าย-ย้าย เสมอ-เสมอ		24	บาล-ทาน หญา-อา กา-จน-เงิน-ลัน	สรพ-พรณ

ตาราง 18 (ต่อ)

บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท	บท	สัมผัสบังคับ ระหว่างวรรคในบท	สัมผัสบังคับ ระหว่างบท
25	กายุจน์-สาร-คาล ถั่ว - ถั่ว	กรี่ - นี	30	กรณ - กรณ โถม - โถม กรีย-ม่-ม่-ม่	บุรณ-บุณ
26	กรณ - กรณ สง - สง นี-รี-ม่-ม่	ณ - รั	31	ยณ - ยณ พณ - พณ ณณ-ณณ-ณณ-ณณ	ไม่มี
27	บัง - บัง หลก - หลก รณ-รณ-รณ-รณ	กา - กรา	32	นี-ม่-กรี่ ถอย - สร้อย	ไม่มี
28	นาก - นาก กณ - กณ กรว-ภา-นา-กา	รอง-ทอง	33	กช-รช-พจ อ้ง - ส้าง	ไม่มี
29	ยาง - วา ลาย - ลาย ทอง-ทอง-ทอง-ทอง	รี - ทรี่	34	ถว - ถว ไ้ - ไ้	

จากตาราง 18 จะเห็นว่าเฉพาะสัมผัสบังคับระหว่างบทมาโดยตลอด
เว้นบท 31-32, 32-33, 33-34, ซึ่งเป็นบทพิเศษเหมือนตาราง 17 บท 31-32

สัมผัสโนหรือสัมผัสพินเณหรือสัมผัสไม่บังกับ

สัมผัสโน คือเสียงสระหรือเสียงพยัญชนะที่คล้องจองกันในวรรคและนอกวรรค
สัมผัสโนไม่ใช้ลักษณะบังคับของคำประพันธ์ แต่เป็นกลวิธีในการแต่งของกวีอย่างหนึ่ง
ดังที่ไกรเวระห์ในการาง 19 การาง 20 การาง 21 และการาง 22

การาง 19 สัมผัสพินเณในเอกสารหมายเลข 1

บท . . .	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	1. นิสสติก		3. คำเกี่ยว
10	ผอง - เกร็จไพร	1	กมบรม
30	ภาษ - นุพนัก	4	มานกาล
	กอง - นิทยเจอร์		นាយา
55	ไพ - ถี่เฒ	14	สกับศรท์
57	ส่าน - คส่าเร็จ	19	สกับกัณฑ์
63	ม่ง - กษมาต	21	สกับกัณฑ์
	2. นิสสัย		โปกโทรก
1	ชวะ - นิทย	22	สกับ
3	ชนะ - นิทย	23	สกับศรท์
16	กัณฑ์ - ส่าเนียง		ธมยม
23	ทชว - ธม	26	ชวคา
27	ถี่ - กู	29	นุญ
29	มูรณา - นุ	35	กิริ
46	จง - จิห	56	มณฑล
49	สุกร - เสเร็จ	61	สุทธอุกม
61	เบก - สัม		นาลา

ตาราง 19 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	กำเคียง (ข้อ)		8. กำแทรกแอก
63	บาทหา	7	โกมประไฟโคม
	4. กำเพียบเคียง	25	พิรมชี
	ไม่มี	29	อุกัทธม
	5. กำทมิเกลียง	37	ทันตวิรรณ
	ไม่มี	50	มางกใหว้าง
	6. กำเพียบแอก		9. กำกู่
1	ขยบม้งกม	4	มารมา
	7. กำแทรกเกลียง	7	ระไพร
5	เกียรวิเวรวิญ		ค้งดอง
	เกียรกำเนียร	8	สกุกี
10	กรรมกนน้ำ		พระไพร
14	พนบกขบ	9	พระไพร
24	พระไพรประ	10	ผดง
26	ขยบม้งกม	11	พระไพร
37	มคากขบ	12	เทียนชูป
51	การสพาน		พระไพร
52	ประนมพระ		พระไพร
53	โนหุหัย	13	มกมี
57	นั้ในกัน	14	มีมา

ตาราง 19 (ต่อ)

บท	ถกวิธีเบ่ง	บท	ถกวิธีแก่ง
	ก่าถู่ (ถ่อ)		ก่าถู่ (ถ่อ)
15	เวไร	39	ยรรยง
16	ปินาท	40	สรวมสรรพ
	พระไพ		สกุ
	กัณฑ์ล่ำ	41	จวยว่ำ
17	มิบ้ำ	42	ครวมสิทธิ
18	ไพรงมอ		ยรรยง
	โคก	43	สาทรเสรี
19	กัณฑ์ส่ำ	44	วิ้ว
24	พระไพ (ซ้ำ 2 แห่ง)		สรรพเสรี
	สกุ	45	นั้ไน
27	ไพรงมราย		แห่งเดื่อ
29	กรง ไกรม		โสรจสร
33	เพี้ยนรูป	46	สุรราช
	เปรมปราย		ไพรง
34	สรวมสิทธิ	48	ยัช โย
	เสรีธรรม		ไ้ทั้ง
36	ไพรงมราย	49	เนาโน
37	สรวมสาร		เนาบาง
	โถมคาย		บ่กกั้ง
	สรวมสัง	51	มาบุญ
38	สรวมสี	52	การกฤก
	เสียมสาร	53	เนาโน

ตาราง 19 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	คำกู่ (ต่อ)		คำแทรกกู่ (ต่อ)
54	ลีโดย	18	กุดใจ
58	ยรรยง	22	เจริญวรวง
62	กักขโภชน	24	พิภรแดงของ
	เจิมจันทน	26	กิตติศักดิ์
	อมองก	27	มาขรตีมี
10.	คำเพียบกู่	36	วรวรรณ
44	แปรมปราณบุรี	39	เพ็ญลาภา
64	สรวมสิทธิสรวม	43	กิตยการ
11.	คำเพียบมรด	44	สาธุสัจ
	ไม่มี		พฤติผู้
12.	คำเพียบมรด	49	คังใจกล
	ไม่มี	51	บริบูรณ์
13.	คำทบท	52	กฤตยการ
5	เคียรคำเคียรปัก	61	ทองประพัก
20	บสรกเสียงกรุยเกรียว	15.	คำแทรกมรด
	14. คำแทรกกู่	15	กวนลักษ์ทรไน
2	เนนาบปเนาะ	30	เพนทรพฤกษ
6	ทิกวิทีก	32	เพ็ญอุษนะพิ
11	เนะป็นุ	37	ถาวรโภมส
	นัมนุมาง	45	เสรวพรุกเสานต์
12	แะไกรแสง	60	อัญจนอิศวร

ตาราง 19 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำแทรกกรอ (ต่อ)		ยติภังค์ (ต่อ)
61	ประหัตปิณดลเพี้ยน		โบริา - ถา
62	โกทนแลเพี้ยน	53	สาบ - ตี
63	ฉันทาอิหฺวร	54	ทวา - ทก
64	เวสสวัสสิสม	56	อ่า - พิ
16. ยติภังค์		57	สาบ - ค
3	ญ - ก	58	ปรี - สุกฺธิ
25	ญ - ขร	59	สกน - ข
31	ทว - นพ		เกา - รพิ
33	บุษ - ป	62	เพี้ยน - ธน
34	กัก - กิ		สุธา - คิพย
35	ลักข - ก	63	มง - กข
37	สุปกิม - ฐ	17. ยมก	
46	รา - ช	18	เวียงเวียง
46	ประคิม - ฐ	30	บงชง
50	ยาง - ก	49	ยามาป

จากตาราง 19 แยกเป็นกลวิธีในการแต่งดังนี้

1. นิสสิท	6
2. นิสสัย	9
3. คำเคียง	17
4. คำเทียบเคียง	-
5. คำทบเคียง	-
6. คำเทียบมแทรก	1
7. คำแทรกเคียง	11
8. คำแทรกนอก	5
9. กาญ	63
10. คำเทียบญ	2
11. คำเทียบมรด	-
12. คำเทียบมรด	-
13. คำทบญ	2
14. คำแทรกญ	19
15. คำแทรกมรด	10
16. ยกักัง	22
17. ยมก	3
	170

จากกลวิธีที่แต่งข้างบนนี้ จะเห็นว่าขุนเพชกรวิเคราะหฺ์ใช้คำญเป็นอันดับแรก ยกักัง คำทบญ คำเคียง เป็นอันดับที่สอง คำแทรกเคียง คำแทรกมรด นิสสัย เป็นอันดับที่สาม และนิสสิท คำแทรกนอก ยมก คำเทียบญ คำทบญ คำเทียบมแทรก เป็นอันดับสุดท้าย

ส่วนกลวิธีในการแต่งที่เรียกว่า คำเทียบเคียง คำทบเคียง คำเทียบมรด และคำเทียบมรด ไม่ปรากฏ

พิจารณาจะเห็นว่ามักใช้คำที่ไว้กลวิธีอย่างเดียวกันซ้ำกันหลายแห่ง เช่น คำเคียงไว้ สดับกัณฑ์ กาญไ้ พระโอร เป็นต้น

ตาราง 20 สัมผัสพยางค์ในเอกสารหมายเลข 2

บท	กลวิธีที่แต่ง	บท	กลวิธีที่แต่ง
1. นิสิต		3. กำเคียง	
2	นา - อเนก	1	คงพง
8	กา - ภูธร	5	ชวาลา
51	กริ - แลสระ	9	มาดา
62	ใน - พพานก	11	ใบไพร
64	มัว - บมี	12	นองจอง
84	พลาย - บอพรกร	15	เผื่อเหลือ
87	เทา - บลเพียว	16	พนมชม
88	รัน - แกรับ	17	สาชา
91	อับ - อเบก	19	เกียรไทร
100	อร - จิงววย	24	รมยชม
2. นิสัย		29	แห่งแรง
9	ธง - ถวาย	52	รับเฝ้า
12	ไป - ประ	54	ไหลไถด
21	หลาน - เหลน		ร้อนอ่อน
27	พอ - เพราะ	56	น้องพ้อง
31	เลย - แด	57	ลูกผูก
39	เคียร - กัด	59	นมรม
56	พันธุ - พิ	62	คงพง
69	ภูธร - ธีราช	75	คัมภรพ
72	วิ - รัก	77	ราชา
83	ไพร - เป	83	คงพง
90	สม - สม	84	มาบอำม

ตาราง 20 (กอ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	คำเกียง (กอ)	9. คำกู่	
91	คงพงษ์	1	พระไทร
102	สิทธิฤทธิ	2	ฉิ่งฉาบ
	สิทธิกิจ	3	ปี่ป๋า
4.	กำเหียบเคียง		ข้าขอ
	-		พระไทร
5.	กำทบเคียง	5	เตียนดูป
	-	6	สมสรรพ์
6.	กำเหยมแอก	7	เทพทั้ง
20	ในกลางไพร		พื้นไพร
7.	กำทรกเกียง	8	เกินคง
6	ประสิทธิพระ	9	ลาแล
14	ลำเภาคำ		ใจจง
23	ป่าพุกบา	10	เปียกเปียก
30/	เสียงมเกลเยี่ยม	11	วนเวียน
43	ไก่อั้งใจ	13	กรำกรวญ
55	น่านลา		เฝ้าพันธุ
86	แก้ง้อมแง	14	แสงสรรพ์
8.	กำทรกแอก	16	กุขสำ
18	เมื่องมไค้เกื่อง	17	แซมกา
25	ไหลวิสุทธไศ	18	โรงรกัน
28	ซึ่งทรหึ่ง		เกลี้ยงเกล้า
43	ให้บยากใจ	19	ท่งท่า

ตาราง 20 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำถู่ (ถ่อ)		คำถู่ (ถ่อ)
19	กลาไคส	36	ถิกถ่า
20	นัไบ	37	บุรืรมย
21	กิดค๓	38	สระกรี่
	พงพันธุ	39	กชเกย
22	ฉพ้งฮาร		เหหวาน
24	กิชกช	40	เกรงกรวญ
	วังเวง	41	รุ่มรย
26	วังเวง		ประกัคดา
27	พ้งพดาย	42	ราวรา
28	ห้งหวล	43	ไค้ก้ง
	หค๓หลอน	44	เว็องร๓ง
30	เซี่ยมส๓ร		มีมด
	หวกห๓ง	45	ห้งที่
	บรืร็ก๓		ถูกถ่าว
33	พระพรหม	46	ประกัคก๓ย
	ฉินร		แอกอ๓น
34	โรงร็ก๓		ก๓นกวร
	จิกรจ๓	47	บ๓ลห๓ด
	ร๓ญร๓มย		ส๓รกรี่
35	โศกสม	48	จ๓งจ๓
	พระพรหม		ส้ง๓ด๓น

ตาราง 20 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก้	บท	กลวิธีแก้
	กำกวม (ต่อ)		กำกวม (ต่อ)
50	พระไพโร	67	พังกาย
	ลีลา	68	เมื่อยเมา
52	ร่มรืน		รักค้ำ
53	บุรีรัมย์	69	เจ้าจอม
54	ระรอน	70	โรงเรียง
57	เค่งแฉ		กัลคน
	เกยเกียง	71	เทียมเคียม
	แลแลน		ยรรยง
	เกล้ากลิ้ง	72	ร้ายรา
56	พลายทั้ง		วิกวาย
	โหยหา		แคะล่อ
59	ให้หม	73	สั่งสอน
	เฝ้าใส่กา	74	เชื้องา
60	แกดงเถลา		เหวี่ยงหลาม
	พวงม้วน		สนุกนิ
61	สร้างสร	75	สรรพสรรพ
62	พวงไพโร		กัณกร
	นักหนา	76	กก่อ
63	ทรวงกรา	77	ผ่านเฝ้า
	นอนแนบ	78	เปรียบบุญ
64	พอกพัง	80	ป็นนอ

ตาราง 20 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	คำถู่ (ต่อ)		คำถู่ (ต่อ)
82	พังผลาย		ฉ่ำโลกั๊
	สบสรรพ	96	ไทรกรร
	เลื่องๆ	97	พฤษภาม
83	พงไพร		แจ่งแจ่ง
84	พังผลาย	98	เปรียบบุญ
	ขากมี	100	พระพร
85	สนุกนิ	102	กักกิลัทธิ
86	เห็นธาร		สรวสรรพ
	เงื่อมเง่	10.	คำเทียบถู่
87	จวบจบ	6	พระไพรพน
88	ใบบ้ง	8	เมื่อกเมื่อนมี
89	ป่าปรีอ	13	ไก้ดเคื้อด
	เขยชม	16	เปรียบบุญปาน
90	สรวสรรพ	38	บัวบุญปาน
91	พงพิลู่	51	เคิร์ก้วยคี่
92	พลายพัง	55	บันแบ่งบาน
	ไค้ควย	56	เผ่าพงบักลู่
	กริ่งกรร	60	ดูทุกเทพย
94	ระภู	77	อรินทรเรียบถ่า
	พระไพร	83	แผ่แผ่พันธุ
95	มากมี	85	ไพรพงพิ

ตาราง 20 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีเรียง
	คำเทียบกู่ (ต่อ)	14.	กัวแหรงกู่
88	เรียบเรียงรับ	1	มดมีนา
97	แก้กลอนกัม	2	พุกกบพิ
100	ทุกเทศยั้ง	6	แก้พระกรรม
11.	ก้าเตียมรณ	13	พ่อแม่พี่
3	ท่าทางเที่ยวจาร	18	เกื่องรกาย
21	เหวนเหสือสีกแล	21	เสน่หนง
87	ที่ธารทางเทา	23	เล่นโนไพร
12.	ก้าเตียมรณ	24	กนตุณ
-	-	25	มดมาเลี้ยง
13.	ก้าทบท	27	โคกลคำ
10	ไก่เคียรโกศกราย		เลี้ยงจะดำม
37	สนุกนื้อเมม	31	เฝ้าร่ายาโศกา
47	ทางทรตังหวน	34	กฐ์เกือก
53	ป่งป้าท่าทาง	35	รังขลุบถิ
54	ไกลกลายแปรมปรีดิ์	37	พทุพรบ
71	แนมแนมขลายหงบ		สระกุดม
36	ก่ด่างกล้ายแสงใส	38	ชานอุบด
87	มิ่งบางเขระเขระ	40	พ่อแม่พี่
89	คอกโครทัวหัง		ผกษายาวล
100	พระผู้เลี้ยงโลกา	42	แต่กับัว

ตาราง 20 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	กำแหกรกฏ (ต่อ)		กำแหกรกฏ (ต่อ)
44	มิให้มี	35	พรรคมอมาสม
48	ราวไพร	38	แลกลีสอม
51	จงตั้งใจ	48	เกล้าทรีโลเกีย
52	พื้นป่าพอ	49	มโหรีใจเสนาหา
55	รากุณิรมย์	55	อุบลสวัณ
56	เพื่องพ้อง	57	ลูกบุญรักเลง
58	เหิงทร โหย	59	ก็ยอมแรงกรรม
63	โสคนุ่ทราย	64	แก่นนี้เขือกคม
74	ทฤทธรม	79	เหาะรักทุก
79	บริบาล	16.	ยักยัก
94	ยังอโยทยา	22	นรร - พต
96	ไค้ทรงธรรม	24	สุกน - ข
	เลิกนิล้า	31	อา - จุร
97	พากยวิไลย	32	มา - คร
98	ไสยสาคร	33	นิรัน - คร
	ไท้ทรงธรรม	34	ทุกขา - จุร
99	สุทธิสาร		ประไพ - จิตร
101	มหิมา	35	หง - ๕
15.	กำแหกรกฏ	37	พรร - ณ
5	ฐูปะประที่ป	38	จง - กณ
17	เงื้อมรวงอน	40	เสน - ห

ตาราง 20 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	ขลิ้งก (ก๋อ)	17.	ยมก
42	ทรา - ชิบกนทร	15	นานา
48	ญ - ชร	43	โคโค
60	พัน - ชุ	55	นานา
96	สรว - เพชญ		
102	พรว - ณา		

จากตาราง 20 แยกเป็นกลวิธีในการแต่งคำนี้

1. นิสิต	10
2. นิสัย	11
3. คำเกี้ยว	25
4. คำเทียมเกี้ยว	-
5. คำทมิฬเกี้ยว	-
6. คำเทียมแฉก	1
7. คำแทรกเกี้ยว	7
8. คำแทรกแฉก	4
9. คำดู	135
10. คำเทียมดู	15
11. คำเทียมรถ	3
12. คำเทียมรถ	-
13. คำทมิฬดู	10
14. คำแทรกดู	38
15. คำแทรกรถ	11
16. ยติก้อง	16
17. ยมก	3
	289

ตามกลวิธีแต่งข้างบนนี้จะเห็นว่าคุณผู้สงวนกลวิธีข้างบนนี้ใช้กลวิธีในการแต่ง คำดูเป็นอันดับแรก คำแทรกดู คำเกี้ยว เป็นอันดับที่สอง ยติก้อง คำเทียมดู นิสิต นิสัย คำแทรกรถ คำทมิฬดู เป็นอันดับที่สาม และคำแทรกเกี้ยว คำแทรกนอก คำเทียมรถ ยมก คำเทียมแฉก เป็นอันดับสุดท้าย

ส่วนกลวิธีในการใจแต่งที่เรียกว่า คำเทียมเกี้ยว คำทมิฬเกี้ยวและคำเทียมรถ ไม่ปรากฏ

พิจารณาจะเห็นว่าปีการใช้คำในกลวิธีข้างบนนี้เกี่ยวข้องกับอย่าง อย่างเช่น ลงใน คำเกี้ยว พระไพโร ในคำดู แต่ไม่มากนัก

ตาราง 21 สัมผัสสระในเอกสารหมายเลข 3

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	1. นิสิต		คำเก๋ียง (ต่อ)
12	สถา - สติ	2	วัถฏรัถ
29	โภ - ยถิ	๗	ลาภมาศ
49	ยง - ระบัม	6	ไหว้ไท้
65	บถี - มกัณทร	14	เฌึงถึง
75	ประชา - ประชุม	16	จัมคัม
83	พูน - ถิพนธ	22	กิดจิตร
84	ปาน - จักขุน	23	ก้องกนเอง
	2. นิสัย	46	อาภา
4	เว้ง - ระ		คัมสรพร
14	โรย - รำ	50	ราชา
27	ทยาน - ย้ง	54	เปรมเกษม
34	การ - ถี่	55	สิ่งพัง
42	สวัศถี - เสวย	56	จอมขอบ
47	เวื่อง - รัถ	57	เกื้อทเสือก
56	ฆ่า - อย่า	58	กานกาย
61	มาล - บำ	59	ชนักชัก
67	ใส - สุกธิ	60	ไม้ไผ่
	ใจ - พง	61	สงักรรัก
	3. คำเก๋ียง	62	พยทอด
1	ธากา		ชาญบาน
	ลังกหัส	67	หวังตั้ง

ตาราง 21 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	กำเฝียง (ต่อ)		6. กำเฝืมนอก
68	พระปะ	84	ชาวสุรำนานะ
69	บอบรอบ		7. คำแทรกเฝียง
71	รักนถักร	1	ขยมนังคม
72	คณสม	5	เกาะประเภ
74	หน้าตา	16	อำเฝือย่ำ
75	มุลขมูล	17	อำเฝือย่ำ (ซ้ำ 2 ครั้ง)
76	ขยบรอม	20	อำเฝือย่ำ (ซ้ำ 2 ครั้ง)
77	เฟื่องเลื่อง	21	อำเฝือย่ำ (ซ้ำ 2 ครั้ง)
78	มวงมวง	22	อำเฝือย่ำ (ซ้ำ 2 ครั้ง)
79	เมืองเรื่อง	25	ว่างบร้าง
	ถักคี่รัก	31	ค่านุกน้ำ
80	ราณา	32	อำเฝือย่ำ
81	ย่ำเหยื่อ	33	เงินคำเฝือ
82	ภพจบ	34	โนนคนไพร
83	การมาน		กิมเต็น
86	สฤณกิสัทธิ	35	แสงแสงสง
	4. คำเทียบเฝียง		ซันควมกล
14	เฝือย่ำพันธุ	36	เฝือย่ำพันธุ
	5. กาคบเฝียง	41	อำเฝือย่ำ
7	หน้าทวาทักหัก	42	ปราโนธา
14	ไทรไกลถิ่นถิ่น	44	มีราศี
68	รักนถักคี่ปร	46	ภาคธา

ตาราง 21 (ต่อ)

บท	กลวิธีที่แต่ง	บท	กลวิธีที่แต่ง
	คำแทรกเกลี้ยง (ต่อ)		คำกู่ (ต่อ)
40	ทองพระผ่อง	10	เก็บจกัณ
41	ยัมจุยั		โงะมัจ
52	สามเษ	12	คณกว
53	เผื่อลเหลือ		เนาไ
60	ำแกอำ	13	เกาจาก
62	ยาทรวิลา	14	คั่นโอง
63	ระอย่าละ	15	สลุก็
64	สวัภิลิ	16	ดับเือก
8.	คำแทรกนอก		รวมรณ
77	สุริยณ	17	ทุกขทน
9.	คำกู่		เค้าโอม
2	กักเก็ฐ	18	เอื้ออาลย
	บรณง	19	ลิกกร
	บระกิก		วาม่วน
4	ระเซสิง	20	กิลกร (ซ้ำ 2 ครั้ง)
	ผาคยัว		โดยหา
5	พจายม้ง	21	เหี่ยวทุ
7	กิลปทรง	22	กัณ
8	กุกัง	23	กุกอง
	เพนยพุก		สยบสยอน
9	เหียนชุป	24	คทาณ
	ทึพของ	25	กัณส์

ตาราง 21 (ต่อ)

บท	ถว้วิธีแ่ง	บท	ถว้วิธีแ่ง
	คำถว้ (ต่อ)		คำถว้ (ต่อ)
25	วังเวง	36	ถว้เกิถ
26	ถว้เบถ		ถว้ย้ง
	ถว้ถ	37	ถว้ถย้
	ถว้ถถ		ถว้ถถ
27	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ	40	ถว้ถถถ
28	ถว้ถถถ	41	ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ	42	ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ	43	ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ	44	ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ
30	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ
31	ถว้ถถถ	45	ถว้ถถถ
32	ถว้ถถถ	46	ถว้ถถถ
33	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ	47	ถว้ถถถ
35	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ	48	ถว้ถถถ
	ถว้ถถถ		ถว้ถถถ

ตาราง 21 (ต่อ)

บท	ถววิธิเบ่ง	บท	ถววิธิเบ่ง
	คำถู่ (ต่อ)		คำถู่ (เอ)
48	แสงสู้ริย	65	กฏเกียรติ
49	แควำ		ไปรคปราน
50	ไต้	66	เวกอรรก
51	บริรักษ		ยิงขอก
52	ช่วยสา	67	มีมา
	เว้าวัน	69	รู้ระ
53	อเนกนัค		รอนรู้
✓	เพ้อหลาย		ทอขั่ว
54	สยสรพ	70	เกยคู่
	แนวพาย	71	เณกัวตลง
55	เคี่ยมสว	73	ภพพา
56	ทอขกวร		บักวฤ
	ป้าเงิน		จ้ำเกอ
58	บอเหคือ		พรรคิฏ
59	สลักหลาย	74	หัว้ง
60	กวร เกย		กมรัชค
	เกอศาล	75	ขอขรี
61	หมุ่หมอ	76	ซิ่นชม
	มคุงผกา	77	หุ้งเงื่อง
62	ลาหลำ		เกวคิน
64	มิ่งง	78	ขามแพน
	หวฟ้ง		ขำบวง

ตาราง 21 (ต่อ)

บท	กลวิธีเบื้องต้น	บท	กลวิธีแต่ง
	คำทู่ (ต่อ)		คำเทียบทู่ (ต่อ)
78	ดวงเส	57	ทวนหันดู
79	โธไชย	58	รากร้ายแรง
80	ไชยชา	63	ละลุ่มหลง
81	โกกักษ์	64	ยถีย้ง
	ยเย้ง	66	ไคยแก้วไท
83	ทอนสาร	68	เสวีรสสมรรถ
85	พุทธเม	70	พระเพณสุท
86	กล่าวกลอน	71	ญานเย้ง
	โชนลา	72	เสบอสมรรถสมุท
10.	คำเทียบทู่		ราชเรืองเรือง
1	ดิโทษา	73	ทวยเทพทั้ง
4	ข้าวมอเก	84	ชาชาญชา
	มรดกแรงเริง	11.	คำเทียบมรด
11	แฉ้วฉวนฉา	6	ไต้เตห้าวเต
14	ร้างบรบไรย	13	พิฬเพิ่มบุญ
20	ภาพหงวคาย	22	เถื่อนแห่งถ้ำดิน
22	ธารท่าทุ	43	โรงรัตนอร่ามเรือง
23	โวร. กุณทมิ	57	เพือกฟุ้งไผ่ปูน
42	เปรมปรีดิ์	77	แสงเสด็จเกินดวง
44	ก็เกิดขึ้นกลาง	85	จองวัดแจ้งแจ้ง
47	ญะรายบรรณ	12.	คำเทียบมรด
56	พุทธโฆษา	48	ระรองระเรืองไร

ตาราง 21 (ต่อ)

บท	กลวิธีบท	มค	กลวิธีแก่ง
13.	กำทบบัญ		กำแหกรัญ (ต่อ)
12	ศกิตศถาหริ	3	กรรจนา
17	เชือกนายมลายสืบ	4	เห็จเวหา
18	คิกคย	5	หังส
19	จิริกษมคคคคค		ราชผู้
21	สิ่งสำกัก		เกทหายพรก
29	โพรพมรรม	6	มารบหิมา
35	มั่งคณสง	7	นาคน้น
42	เวทเคยเสวยสวส	8	สุทธิประสงค
	สนุกนิตุขสาม	9	ทองประทุม
45	ลาคคณมพรพร		เกสรโกสม
	วรววิสุทรสาย	13	มคกาคา
47	พรพรพรพรพร	16	มาโสจมาสาย
54	ปรีเปรมเกษม	20	ทรหวนทรไทย
57	กุเกือกเือก	22	นุอานัก
58	ฉายฉกคณ	23	โนศานค
62	เรื่องจามา	24	น้ำอเนก
67	จงจำสนิ	28	จางเอง
71	เพ็ญโพธิ	29	ควากประเว
14.	กำแหกรัญ	30	กายแกล
2	กนกค	39	น้จะ
	ครุระ		ก้จะ

ตาราง 21 (ต่อ)

บท	กลวิธีที่แก่ง	บท	กลวิธีที่แก่ง
	คำประกรรณ (ต่อ)		คำประกรรณ (ต่อ)
41	อย่าโทษอย่าเสีย	38	สนมรรณด้วยสนมก
43	รุจิเรข		ภาวณโมสร
44	น้ำไกรเนา	45	แก้วจรสูงกาญ
45	จิตรบรรจง	46	ภาวณมรรณ
46	แก้วจงกล	52	กีนอเนกา
47	โอภาสอ่า	62	พิลาศด่าเกา
50	ธีรารไท	80	รำนีราภา
52	เวทณเวณ	16.	ยถิกังค
57	เทียบคำแห่ง	7	พา - ห
59	เหลือคำดัง	15	อนัน - ค
59	ฉกษาวิงขอ	21	อา - ธีรีย
69	ระบอบรอบ	24	อา - ธี
75	คู่สมทรวา	28	สัจ - จร
83	พจนกัญ	29	โภ - ย
85	มอมปางมรรพ	36	ยิภา - ก
15.	คำประกรรณ	40	พา - ณะ
3	อังกวาลาสุ	43	กาญ - จน
9	สุรแลประทีป	45	จร - ณ
16	กาณณมารกร	46	อลง - ก
26	หาณณเทค	50	ราภา - ธีราร
27	โพยมแก้วของ	62	พา - ระยาตร

ตาราง 21 (ต่อ)

มท	กลวิธีแต่ง	มท	กลวิธีแต่ง
	ยติภังค์ (ต่อ)	17,	ยมก
63	เกา - รวะ	8	มามา
64	มก - กต	10	นানা
65	ระมะผา - กระมัต	24	พาพา
73	กุญ - ทร	53	โคโก

จากการวาง 21 แยกเป็นกลวิธีในการแต่งดังนี้

1. นิสสัย	7
2. นิสสัย	10
3. กำเฝียง	39
4. กำเฝียมเฝียง	1
5. กาทบเฝียง	3
6. กวเฝียมแวก	1
7. กำบทรกเฝียง	32
8. กาทบทรกแวก	1
9. กำตู	129
10. กำเฝียมกู	24
11. กำเฝียมรด	7
12. กำเฝียมรด	1
13. กำบกู	18
14. กำทรกกู	38
15. กำบทรกรด	12
16. ยถิกังค	17
17. ขนถ	4
	344

ตารางกลวิธีแต่งข้างบนนี้จะเห็นว่ากรรมพจน์ที่รู้เรขทรพจน์ใช้กลวิธีในการแต่ง
 กำตู เป็นอันกัมมทรก กำเฝียง กำทรกกู กำบทรกเฝียง เป็นอันกัมมที่สอง กำเฝียมกู
 กาทบกู ยถิกังค กำบทรกรด นิสสัย เป็นอันกัมมที่สาม และกำเฝียมรด นิสสัย
 กาทบเฝียง เป็นอันกัมมสุดท้าย

ส่วนกลวิธีในการแต่งที่เรื่อกำว่า กำเฝียมเฝียง กำเฝียมแวก กำทรกแวก
 กำเฝียมรด ปรากฏกลวิธีในการแต่งแต่ละ 1 อย่างเท่านั้น และจะเห็นว่ากรรมพจน์
 ที่เรื่อกำเรขทรพจน์วางใช้กลวิธีในการแต่งกรรมมี 17 กลวิธี

ตาราง 22 สัมผัสพิเศษในเอกสารหมายเลข 4

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
1. นิสิต		นิสิต (ต่อ)	
11	ภยา - พยาธิ	100	สุรบ - จักสา
16	กร - พิเศศ	102	เมคอง - มกุง
18	เคา - อถู	104	คาร - มหิต
25	ฉวง - รฤก	125	ลา - ประไลย
27	พรวลาย - พรวรฤก	2. นิสิต	
31	รอร - แอรัน	7	กาย - กุญ
33	ทุบ - อุหร	8	วัณห์ - วร
47	ราก - ภินัย	15	ภู - ภิญ
48	พรวณ - พินิธ	18	เนา - แหนง
49	หมาย - อภิกร	25	ไคย - ทุกข
56	ไชยบ - เขมม	25	ลี - ลิม
60	อลงกร - อลงกา	26	พรวร - พว
63	รุจี - รจิตร	35	เกษ - กุช
65	เราย - แพร้วแพรว	38	ภั - นิ
67	พร - พิณ	42	ไลย - คำ
68	กรร - กวก้าม		รา - วัณ
85	กลอง - กัก	43	ดา - แด
94	อาการ - อาการ		กาล - กัง
	จงชา - จงเือง	46	หรรณ - พิ
95	กา - สกั	52	แสน - สุ
97	กำจาย - กำจร	53	ยาน - ยณ

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	นิสสัย (ต่อ)		นิสสัย (ต่อ)
56	โน - น	113	สาร - สู้
57	สรรพ - สำ	118	เย็น - 'เยือก
	แอน - นิ	120	พา - พิ
62	พรรค์ - พิ	125	กาล - กำ
65	พราย - แพรว		3. คำเกี้ยว
	ราย - รักษ	2	ไหว้ไ้
67	พร - พิ	4	ภุมกรุท
68	กรร - กร	8	เกล้าเคา
72	ศักร - ไพ	9	ซุ่มนุ
	ราย - ร	11	ปองมอง
74	แปร - ประ	12	พาชา
75	วรรณ - วิ	14	จงคง
77	กักคี่ - รุก	16	ยานสาร
84	ฉาญ - เฉียว	17	มองปอง
93	ปวง - ประ	20	เกลี้ยบัน
97	เนา - ไน	22	โนยไกล
103	ที - ทาง	24	รมย์สม
	ติ - ติ	26	โกทรโชมค
105	ศรี - สรร	33	รจนุ
108	กาธ - ไ้	35	คาธ
109	จุล - จักร	42	หารธาร

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	คำเกี๋ยง (ต่อ)		คำเกี๋ยง (ต่อ)
43	กรันฉัณ	86	วณณกอม
44	โนไเระ	87	รักภัก
46	มละสละ		คำยำ
47	รีเรี	88	ทักฉัว
51	นากา		ปางหย่าง
53	ยถรณ	89	บุณบุณ
55	หวังกัณ	90	ฉักฉัก
58	รงก้องค		นากา
60	การจ		นากา
61	ราชา		ชอกอ
62	วรณศรพ	91	เหวียงเบียง
64	พรณนร	93	ยถลค
66	พันคณ	96	สวัชกัณ
68	การา		แกนม
74	กอมขอบ	99	พาทา
82	รักภัก		รณณสม
83	รณณม	104	กัณ
84	วาริยชาณ	107	ลาณปาน
85	จั้งกัณ	110	แคนแผน
	พรวัก	112	ท้าวหนาว
86	กัณจั้ง		ท้าว

ตาราง 22 (ต่อ)

มท	กลวิธีแก่ง	มท	กลวิธีแก่ง
	กำเกี้ยง (เก๋อ)		กำแหงเกี้ยง (ทอ)
113	บาคา	15	พระเกรียกกระ
114	ราจา	21	อ้าแม่อ้า
115	ไต้ไก		เผาผลมา
	แข่งทอง	22	อ้าแม่อ้า (ซ้ำ 2 ครั้ง)
116	ไฟรไท		นาทวา
117	พารา	23	อ้าแม่อ้า (ซ้ำ 2 ครั้ง)
	จับคัม	24	อ้าแม่อ้า
121	ว้ายอวย		ทำอันณา
122	ยี่มหนี่		เงาะจำเค็ก
123	พระประ	25	อ้าแม่อ้า
126	สฤณภิกฤณี		แหล่งคำแตง
4.	กำเทียบเคียง		สิ่งสำเนียง
30	รับขงรม	26	อ้าแม่อ้า
46	มละสละกระ		ยาพารา
94	นิกริ	27	ควานบันหาร
5.	กำทอเกี้ยง	30	มฤกทิก
61	เก่งเสวกรอาภา	31	เปรียงสำเกียง
6.	กำเทียบนอก	32	กินเลอิน
	-	33	มุงอรุง
7.	กำแหงเกี้ยง		ฉวนกัศาม
14	สวัณกิริพัช	35	ร้าวผั่ว

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีเบี่ยง	บท	กลวิธีเบี่ยง
	คำแทรกเคียง (ต่อ)		คำแทรกเคียง (ต่อ)
36	ช่องล่อง	48	ไถยบไถ้ย
37	การนิมิต	49	การถวาท
38	เข้าขบเภา		มีแว่นกัน
	ไรจะไถ่		มอดกษาปลอก
39	ฝนจะทน	52	พลสกล
	คาจะหา	53	บะระบันแตะ
40	สิ่งสำนึก	56	สมภิมรย์
41	อ้าบมออย่า		คราถดา
	นามอันหนา	58	เหวอถบรเจอด
42	พาหาหา	63	ไทนอไร
43	คดะกณะ	64	ทางที่ว่าง
	เข็อกเมยเค็อก	66	บาทเสียด
44	หาบลา	67	รัศบะกับ
	ยากจำบาก		ไฮถาสถา
45	แจ้งบอขัง		ภาพเข้บขาน
	ถิ่นสลิ	68	ผลประกด
	ขุนแปนบุค	69	พรายจำลาย
46	ซึ่งสำนึก	70	คนกระกด
47	เยกนิเวคน	74	กุกบู
	ยิงทุกสิ่ง	75	เกร็องอับเร็อง
48	มูอสมมูอ	77	อับรยับ

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	คำแหกรกเบื้อง (ล่อ)	๑. คำคู่	
80	ลอบถนอม	1	ฉันทะ
	ทินโนถีน		ควบเคม
81	พาผกา		มาบวง
83	กุศลสุภณี	2	หมื่น
91	รังมัย		รังรัก
94	บาทรพิลาศ	3	นากผาย
95	วาทประสาธ	4	กวักถวาย
	คัมภีร์		คัมภีร์
96	มาศดา	5	ยานยงก
100	มัทนัท	6	มัทนัท
113	วรรณพิริย		มนนารก
116	ขจัตติย	7	ก่อกาย
118	กุชาน		ก่อกาย
119	มิกุสีก	8	เทพยเท
126	พระเกรียบคิกระ		ขาน
	3. คำแหกรกนอก	9	เวียงรวม
3	อาทิลลลาภ	10	เจ้าผู้
31	จะมีบุตร		เดปลาน
39	หาไกรแฉมา	11	บองพิ
110	นี้แล้วจักปรี		ทุกขทุก

ตาราง 2๔ (ต่อ)

บท	กลวิธีที่แก่ง	บท	กลวิธีที่แก่ง
	คำคู่ (ก่อน)		คำคู่ (ว่อน)
12	เกี้ยวกรร	24	แต่งเติม
13	ไต่ซ้ำ	25	สลับคำ
	บทบง	26	วางวิ
14	พิศัทธ		เพี้ยนพ้อง
	กลอุก		ลาวจากบ
	กมลส	28	เอื้ออื้อ
15	โศลกฤ	29	แซวแซวัก
16	ผดุงเกช		วางวาย
	สารทรง	30	ขวัญคำ
17	ธรรษา		ศักดา
18	เม่าพันธ์		ร้องเสียง
19	คากกับ	31	บีบแปรียง
	จิตรจา	32	โมยมน
	เพียรพิษ		ถักมฤ
20	สร้างกัณ	33	เอ่ยวาก
21	พรรพิง		เออาอา
23	นกกนิ		รุ่งแรง
	พงไพร	34	บริรักษ์
	ทุกขถึง	35	มีน
24	เพลนิลี		แปรมแปร
	หงท่า		หัดเห่

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กวีวิธีแก่ง	บท	กวีวิธีแก่ง
	คำกู่ (ถ่อ)		คำกู่ (ถ่อ)
35	สิ่งสรรพ	45	แฉ่งแปด
36	บอนนิตร		แสงสู่
	กามกัน		ทั่วถิ่น
	เกือกกลว้		สุทธไธ
	บัวมุด	47	สิ่งสรรพ
	กนซ้อง	48	เปิดมุด
37	หงเฝ้า		แผนรรักษ์
	พารภี		ไกลกลาย
38	รู้ไกร	49	วารวาท
39	นิมิต		ม้อมม้น
	ทบททุกข		มิดรณอก
	งามบุง	50	ภาพพระ
	โรงรับ		มณีนพ
40	โสมขาว		เพ็ชรพิพ
	ชุมพล		แมนเมือง
41	หาวมหนา	51	บอกหยัก
43	กรวกรับ		ปลั่งเมื่อง
	มาคณา		รุ่งโรจน์
44	ชัยยศ		หวักรัก
	ยอวาท		อร่ามเรือง
	จิตรจำ	52	เขียนพล

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
52	คำกู่ (ก่อ) เพี้ยน ภาพย เมกษุทต	62	คำกู่ (ก่อ) ฉลักเนน
53	บุษย สวรสสะ มมมา วอมว กิลิ	64	วางวาง กามกา ฉิ่งสว
55	ทรรตัง กกเกอน เทวทวัง	65	เกองกาญ อรัมวาย คาตง
56	เสวยสวัสสิ เวษมสข	66	ข้าเณ พองไฟ ภักกร ไน
57	หรับราช ภากคีน พเพกนอย	67	กลกรร กิจกาญจน์ หะวาง
58	ทรรกเพรอน	68	โหรนพราย ลายลาน
59	รยาดอย	69	กณที สุทรศาย
60	เกาแก้ว	70	ร้อยริม พดพักร
61	พเนา เรื่องรักน กลกรร	71	น้ำภาค ไทมวก

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กถาวิธีแห่ง	บท	กถาวิธีแห่ง
	คาถา (ต่อ)		คาถา (ต่อ)
73	ผ่านชวค	81	อ้อยวีก
	ลายแปด		สิ่งสรรพ
74	แดงกุ	82	โกยตั้ง
75	ช่องบั้ง		ส่งกลับ
	รวีวรรณ	83	เขมมสุข
	โรจรุ่ง		สุกสา
76	ถ่วงเก็บ		ฐฐิน
	บุษเฐรอก		รารมณ
	บาทมุก		โกยนาบ
	รณางแย่ง	84	โพนหัง
17	โกลีพิ	85	สอนสั่ง
	ยานน้อย		จิตรจำ
	วรรณวาม		นับใบ
	วามรับ		คำกรู
	ยัมยล	87	รู้รัก
78	ร้อยรัก		พยายาม
	โดยลักษณะ		ย่ำแยง
	สนดรนา	89	ร้ายแรง
79	เกรืองกะ		พุนไฟ
80	รุ่งรัก		บัวใบ
	ไลยก์อม	91	ทูลสุโท

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	กำกุ่ม (ต่อ)		กำกุ่ม (ต่อ)
91	ขึงพยุ	108	เพลงพระ
92	เพื่อหา		เกิดกอม
	นุกใน	109	ภาเคฯ
93	โทษทุก		คำเลอ
	โอนอ่อน		จักว
94	เรื่องว่า	112	หัวท้าว
95	สารสอน	113	ศุภสาร
96	กับกฏ	114	มอบบาว
	พจนพรร	115	แข่งข่ง
101	นกรกร	116	ทุกควย
102	มาบมา		เขบเขบ
	ต่อเคอ		ยักย
103	กวนกัก	117	กรกกร
	ทางกรร		จักรจุ
104	เกย		รายร่า
	โพธิ	118	หยากเย็น
105	แสงวิ		ห่อแ่ง
	เพรหิ	119	พิตรร
106	ปองโปร	120	จักรไวย
	อเนก	121	เขอเว
107	เกลสอ	122	หนีเม

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีที่แต่ง	บท	กลวิธีที่แต่ง
	คำถู่ (ต่อ)		คำเทียบถู่ (ต่อ)
122	เสวยสรวร	47	เข่นมกุฎคำ
123	ภาพพล	48	พิพิธไภย
	พ่างพาน	57	โรงเรีองรกับ
	เกองกระ		ราตร้างรา
125	เลวลาญ	58	แทนคำซ้ำ
	โดยโลกย	62	โรจรักรัง
	ยถอย่า	63	พินคำทุก
127	แปลกแปลก	67	ฉิพิธภาพ
128	เจดอมแห่ง	70	ภักทว พานคำซ้ำ
	ยายญ	72	พระแนวรพราย
10.	คำเทียบถู่		รบอมราย
2	มัวมวญมน	74	วังเวียนระ
6	ภรแม่นพาย		ขอบกัถเขี้ยว
7	ชาเนกนัถ	77	สุกกรีสุ
12	สมสรรพสิ่ง	86	ซึ่งเกียกเกื่อง
20	เทาทุกท่า	95	สาทสรพสุ
24	จงจิกรจร	97	เกวณเกรียบคิกำ
28	พิพิธพรวก		พังทองธาย
30	จะเหล้าฉาย	105	บุกไมกขไม
34	ไภยเกพพา	111	สว่างเขียนสง
43	ไภยบทัน	112	กฯเรอมรต

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำเทียบคู่ (ต่อ)		คำเทียบรวม (ต่อ)
112	รวิรัน	125	สูญแสงก็สูญริบ
114	บ่ามวงมด อ่อนอวยองค์	13..	กำทบคู่
115	โยย้งยง	18	แรวไรไพรพทุกบ
118	กุขโสดราง	29	แฉวนชวิฑูววัน
120	มิหังเท	35	กามกชไผ่ปาม
124	เจียรจวนจกักร	40	สิ่งคำนึงพิทร
127	เพพจน์พระ	59	ลาคลั่นสาครส
11.	คำเทียบรวม	67	จิรภาพเต็มขาม
2	ไท้เทพยท้าวทั้ง	91	ดวงนเด่นฤาจรอ
15	เคียนทองรูปที่ป	101	รังรักม้ถักคิธรรพ
17	ปองเปลื้องปลอกปลง	111	ฤาเลื่องเฟื่องฟุ้ง
	บ่ามคิมางเบา	119	รับรามบ่ามวง
27	ฤกเอ้นหลากหลอน	14.	กำนตกรกฎ
40	ร่มรุกข์ธารม	1	รัคนปิริรัน
45	เพลงพโพลงไพร	3	วิหคเวหาศ
92	ไล่กลิ่นแผลกลอง	2	นุ่มนอำนวย
107	แสงสงสารสบุท	13	ราชมำเรอ
111	ทุกทิดทุกไท	16	โยทธยา
12.	คำเทียบรวม	20	โบทกรรมล
119	ทวยไท้เทพยท้าวอื่น	21	เมื่อยามี
		22	เมื่อย่าหมาง

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำแทรกคู่ (ต่อ)		คำแทรกคู่ (ต่อ)
23	นารโฆพ	42	กันทรครร
	พนานทแนม		ห้วงดหาร
25	ไดยระลวง	43	กมกัจฉี
26	ทองใบทอง		บาทคำโมย
	เกินสกวก	44	คู่ชเชม
28	ยีนแสง	46	พิงพนานต์
	สัตหัตถ์	47	อยุทธแยก
29	คกกรก้าง	49	แลสรวล้ง
	แม่จะมี	50	บาบโหมม
30	พนทุกพาย	51	ลาตบดัง
32	อากากอัน	53	จนประชา
33	ธรรมแปนทุน	55	หวังก้งวล
34	แบบปี	57	กัรดาบ
35	แบบจะมี	59	ย้อยร่ายวน
37	โนถนอบ	61	กัรกับ
38	อศักอศูร	62	แนบจ่านง
39	โคมบุง		สายโกไสย
40	นิทรอบาถ	66	กามประกิจ
	แนวพนานต์	67	โศกกระพอง
41	เถื่อนสดด	68	บาทคังแมน
42	เกื้อบั๊กกับ		ก้ามประกิจ

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	กำแหรกฎ (ต่อ)		กำแหรกฎ (ต่อ)
71	รังสฤษดิ์ เส้นแป้นสูตร	108	บารเมกมัน แก้วบังเกิด
73	ถ่องมรรเพื่อง	109	เคียดคุสัย
76	ฝันกำพู เลอถจำหลัก	112	เกรียกอันเกร
	ยอปรยา	115	ขมกิกโย
77	รู้กรณ	117	เขตรากม
81	ไค้สควก	118	แสงนิศา
32	แย่งแลย้อ	119	อามิษฐ์
90	ในทำนอง	120	เสื่อเมืองทรง
92	ประโยชน์แปน	121	อวยพรอัน
	โยชนแปนยอก		พรอันไพ
	ยอกคชบาท		ชเรศธำรงก
	ขมไคยทนาย	122	ถวัลยดาวร
96	ขี้แกบ	124	จักรพรรดิจักร
	นารดแลเนา		ราวแเรนทร
	ราญภิรมย์	126	รังสฤษดิ์
99	กิจระกอม		พากันไพ
103	เรือนโมราณ	127	เรนทรรัง
	รางกรวม	15.	กำแหรกรด
	เสร็จแก่ตรี	3	หงมมหา
105		16	พิโยคเข้าพันธุ

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	กำแหงกั (ต่อ)		ยถิงัก (ต่อ)
27	พราทังกัทพราย	22	ตั - จร
38	ไต่สรืรตอข		ดก - ดุร
	เนาพนอ้านัก	30	ทก - รุณ
40	รืบสรืรสำรกาย	35	บก - รมกั
52	สุรภาพสน		ศก - หัส
62	จ่านองประจำ	37	ปรี - กก
67	กาคอแม่มามเรรกั	46	จัน - กนาก
76	เบียงประจำยาม	48	สวัศ - กิ
82	ไต่สากกั	50	ยบ - ต
100	ทวรมไหสุรย์	54	พก - หน
107	แหล่งกิวาโดย		ทวก - รวากิ
124	เรนทรนุรณ	59	มก - ลย
128	บดบรืนุรกั	60	ศรร - พ
16.	ยถิงัก	61	รชาก - วกิ
1	นริน - ทราย	64	บร - เจิก
3	พก - หน	66	ดง - กุ
12	ปัทวัก - ทราย	67	ไ - รุ
13	นร - ธิป	68	กรร - กณ
	พก - ร	82	ปรี - กิ
14	มก - กอ	95	สุภา - ปิ
19	สุกัณ - ชรกั	110	ปรี - กก

ตาราง 22 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	ยถิภังค์ (ต่อ)	17.	ยมนา
112	ไพ - รี	61	นาณา
117	อณา - จักร	64	ฉายฉาย
120	อา - ทิ	65	แพรวแพรว
121	ไพ - มุขย	82	โกโค
124	ทา - ฤ		
126	ไบ - เราะระค์		

จากตาราง 22 แยกเป็นกลวิธีในการแต่งดังนี้

1. นิสสัย	25
2. นิสสัย	41
3. กำเริบ	69
4. กำเริบเคียด	3
5. กำหมเคียด	1
6. กำเริบแอก	-
7. กำทรกเคียด	81
8. กำทรกแอก	4
9. กำคู้	240
10. กำเริบกู้	39
11. กำเริบมรด	10
12. กำเริบมรด	2
13. กำหมคู้	10
14. กำทรกคู้	89
15. กำทรกมรด	15
16. ยกิจังค	34
17. ยมก	4
	667

จากกลวิธีข้างบนนี้จะเห็นว่ากรบสยเค็จาพระปรมาเจติวินโรส ใจักลวิธีข่ง
 กำคู้ เป็นอันคัมแรกเหมือนกับของกรมหมื่นเรีสุเรนทร์เข่นกัน กำทรกคู้ กำทรกเคียด
 และกำเริบ เป็นอันคัมที่สอง นิสสัย กำเริบกู้ ยกิจังค นิสสัย เป็นอันคัมที่สาม
 และกำทรกมรด กำหมคู้ กำเริบมรด กำทรกแอก ยมก กำเริบมรด เป็นอันคัม
 สุกท้าย

ส่วนกลวิธีในการแต่งที่เรียกว่ากำหมเคียดมรดก , แห่ง และกำเริบแอก
 ไม่ปรากฏเลย

ตาราง 23 เปรียบเทียบสถิติในการแบ่งของเอกสาร 4 ฉบับ

การวิจัยแบ่ง	เอกสารหมายเลข				รวม	อันดับ
	1	2	3	4		
นิสสิก	6	11	7	25	49	
นิสสัย	9	11	10	41	71	
คำเถียง	17	25	39	69	240	2
คำเทียบเถียง	-	-	1	3	4	
คำทบทเถียง	-	-	3	1	4	
คำเทียบแฉก	1	1	1	-	3	
คำแทรกเถียง	11	7	32	81	131	4
คำแทรกแฉก	5	4	1	4	14	
คำคู่	63	135	129	240	567	1
คำเทียบคู่	2	15	24	39	80	
คำเทียบรด	-	3	7	10	20	
คำเทียบรด	-	-	1	2	3	
คำทบทคู่	-	10	18	10	40	
คำแทรกคู่	19	38	38	89	184	3
คำแทรกรด	10	11	12	15	48	
ยक्तिภัก	22	16	17	34	89	
ยมก	3	3	4	4	14	
รวม	170	290	344	667	-	
อันดับ	4	3	2	1	-	

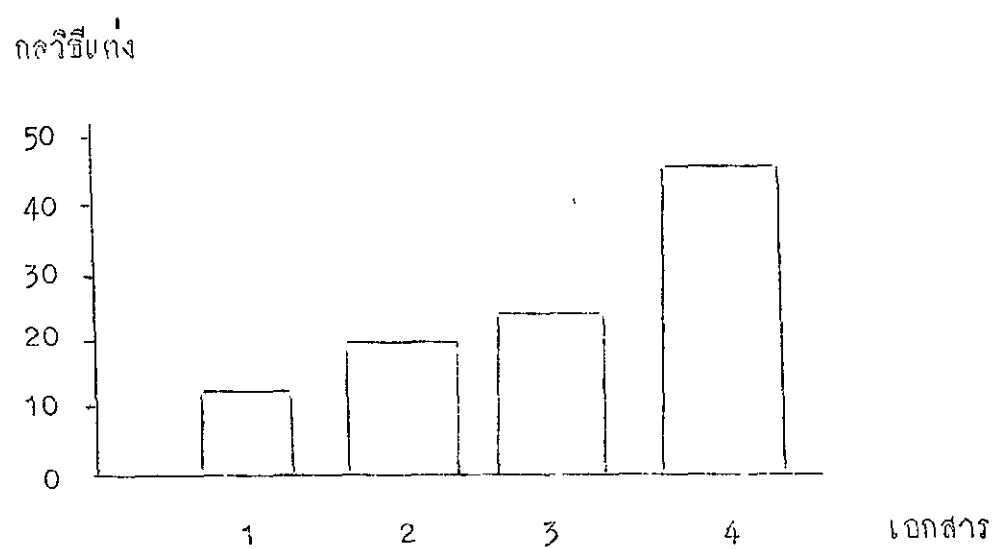
กลวิธีในการแก่ง 17 ประการนี้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้วจัดอันดับ จะเห็นว่าโดยส่วนรวมแล้ว กรบคมเด็จพระประยูรวิชิตไชยส เป็นอันดับหนึ่ง รองลงมา คือของกรมหมื่นศรีสุเรนทร ส่วนของสมเด็จพระนารายณ์ เป็นอันดับสามและของ ขุนเทพกวีวัดเป็นอันดับสุดท้าย

ถ้าพิจารณาแต่ละรายการจะเห็นว่ากลวิธีในการแก่ง ถ้าถูกวินิยมแก่งมากที่สุด รองลงมาได้แก่ กำเกี่ยง อันดับสามได้แก่กำแหงกตุ และกำแหงเคียงเป็นอันดับที่สี่ และกลุ่มที่ได้รับความนิยมน้อยคือกำเหียบเคียง และกำขบเหียง ส่วนที่แก่งน้อยที่สุดคือ กำเหียบออก กำเหียบรถ

ตาราง 24 แสดงจำนวนครั้งของกลวิธีในการแก่งที่นิยมร้อยละ

เอกสารหมายเลข	กลวิธีแก่ง	ร้อยละ
1	170	11.56
2	290	19.71
3	344	23.38
4	667	45.35
	1471	100.00

ภาพ 1 เปรียบเทียบกลวิธีในการแต่ง

กลวิธีในการแต่งเอกสารหมายเลข 4 สูงจาก ส่วนกลวิธีแต่งในเอกสาร
หมายเลข 1 เอกสารหมายเลข 2 และเอกสารหมายเลข 3 ได้เล็กน้อยจากต่ำไปสูง
ตามลำดับ

ตาราง 25 สัมผัสพยางค์ในกาพย์ขับใบ้ เอกสารหมายเลข 3

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
1. นิสสิด		นิสสัย (คอ)	
3	พร - ปรุ	3	พร - ข้าง
	บุ - เกษม	4	แคน - กำ
10	มารุ่ง - มาเรอ		กึ่ง - เกือบ
12	แสน - เกษม		โง - โง้ง
	ลำเค็ญ - ลำกาญ		ข้อง - เชื้อน
13	สวัสดิ์ - เสวย	5	ข้อง - เพื่อก
	สมนั - สมบูรณ์	6	กิก - เกย
22	อนน - อนน	7	การ - ไกร
23	มกค - มกลาก		เ - เ
25	กร - กองแก้ว	9	งม - ดมดง
	นกร - กวกร	10	อ - ลำ
27	กำ - กิ่ง - กำกล	11	มิ่ง - เมือง
	อำน - อำนไ		ปวง - ป่า
29	ม - สมบูรณ์		สรวง - สุร
30	เ - พิเณ		สร้าง - สร้าง
31	สาม - ทุกสิ่ง	13	แก้ว - แกม
2. นิสสัย			เ - พิต
1	ท้าว - เท	14	การ - กาว
	ธา - ทัว	15	พรอบ - เปรียง
	มา - สาร	16	จง - เจียร
	ท้าว - ทาน	18	แพง - ถีบ

ตาราง ๒๕ (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	วิเศษ (ต่อ)		คำเกี่ยง (ต่อ)
19	พยัก - หยาม	9	ใบไทร
21	ชาญ - ชำ	10	มิดีดี
24	เจ้า - จะ	11	เวกแซคร
25	กรก - ก่อง	12	เวแแซคร
	นกร - กวร	13	รรมยณ
27	เจิง - ชัว	14	คากอาน
30	เพ็ชญ - พุท		บัคัต
32	สร้าง - สืบ		หลมอย
3.	คำเกี่ยง		มาลา
2	รงกัทรัง	15	เราะนเระรา
3	สวัสลิคัต		พรอมลอม
	ภาบา		บัคัต
5	ป่วนหมม	16	มิกชัก
	พงบ่วง	17	ฉะระ
6	เงี้ยวเกี้ยว		เกล้าเมา
	ยุงบุง	18	เสริฐเล็ก
7	กัยไคว	19	ชนักวัค
	กายร้าย	20	อยาอา
8	ท้าวราว		รักมิด
9	อาหา	21	จำก่า
	อัทกัต	22	มกทล

ตาราง 25 (ต่อ)

บท	กลวิธีบท	บท	กลวิธีบท
	คาถาเกี้ยว (ต่อ)		
24	จะอะไร	1	5. คำคู่ ไต่เต
26	หูก		รวมเรื่อง
29	บุรุษกุล หวังถึง		หาหัว หาไม้
31	ภรรยา	2	ไต่เต
32	อัญญา		ควรกักคี่ วิริก
4.	คำเทียบเคียง		ทรงดู
7	คำยั่วคำ	3	พระพร
5.	คำทบทเทียบ		แปรมปริ
-	-	4	ดาลด
6.	คำเทียบแยก		หกลึง
-	-		เดือนทอง
7.	คำแทรกเคียง	5	บันจวน
4	อำพองยา ครั้นทศ		พวงพอง
	อำพองยา		เมาพวง
5	อำพองยา		ทั้งพลาย
	อย่าเอื้ออา		เอื้ออา
25	จะไต่อะไร	6	งูเงี้ยว
8.	คำแทรกแยก		เมียนมร
-	-	7	สิ่งเรข

ตาราง 25 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำกู่ (ก่อ)		คำกู่ (ก่อ)
7	ไหวแวก	14	ฉวนฉวน
8	เล่นแฉ่ง		อนนอย
	เลี้ยวฉัก		มั่งน่าน
	ฉวนฉวน	15	โกนฉวน
9	ซุนฉวน		ฉวนฉวน
	กรั๊ว		พริ้งพริ้ว
10	ฉวนฉวน		ฉักพวน
	เนาใบ	16	ฉักฉวน
	ทักฉวน		ฉวนฉวน
	อู๋ฉวน		ปรนปรือ
	เรอรั๊ก	17	โสคณ
	วันเว	18	เลื่อมเลี้ยว
11	เงี้ยวฉวน		เรี้ยวฉวน
	ฉวนฉวน		ฉวนฉวน
	เกอญู่	19	เลื่อมเลี้ยว
12	มูรีฉวน		เป็ฉวน
	เลอฉวน		หลอหลอน
	ราศัฉวน	20	โรงระ
	คาญฉวน		ฉวนฉวน
13	ทองฉวน		คองฉวน
	แกมกาญ		เยอเยอ

ตาราง 25 (ต่อ)

มท	กลวิธีที่แก่ง	มท	กลวิธีที่แก่ง
	คำคู่ (ต่อ)		คำคู่ (ต่อ)
21	จงจำ	29	ถักคี่สม
	มทบาท		พัตติง
	มีกฝน		มีนา
22	ไท้ขีป		ทุกขโทม
	พรรคิฏ	30	เกยคู่
	จอมเจ้า		ระพงษ์
	เหลือหลาย		เกบสม
23	ข้าธง	31	ภพน่อ
	สังสอ		คั้งไค
	เบิกวน		สิ่งสม
24	โปรคปราน		พรรคิฏ
	ท้าวไท		แหล่งหล้า
25	คัมค้วย	32	ก่องมแก้ว
	ก่องแก้ว		ศรีสุ
	ควรรู้	10.	คำเหียบคู่
26	ยะยัป	2	เว็ดล้าเลอ
	จิตรจง	7	ดรอเอือสี่ท
27	วาลวิ	13	เรกซ์เร่องไร
28	รุ่งเรือง		พิทเพียง
	ล้าเลิฟ	16	เอมโชนโอ
	เชตรวิทย์	17	หัตถิงเพลิน

การาง 25 (ต่อ)

บท	กลวิธีแก่ง	บท	กลวิธีแก่ง
	คำเพียบคู่ (ต่อ)		คำทบท (ต่อ)
10	เลื่องหล้าภา	15	โรงรัตนพะแพ้ว
19	เปื่องยักโยก	14	เลื่องเลากากน้อ
	กว่าไขว่ชวัก	20	นุจรักหลักหล่ง
24	ครมครันเกรื่อง	21	สงมเส้งยบเส้งบสาร
25	เวดัก"ร้อม"ทราย	24	ลวนแล้วแก้วกาย
27	ระเรื่องรัก	14.	คำแทรกคู่
	ระไรรัก	1	เทเวศ์ข้าว
29	เปรมปรึปรา		ที่นั่งสำ
30	นุญเงื่องนุพ	3	สรวบประสีหิ
11.	คำเพียบรด		โถกเกมมกษ
6	รุงรังรกเรียว	5	ครบารคา
28	ทูลเขิกเขิกว้อ		แน้มที่น้อง
	ครันคร้ามคราบครับ	7	เมื่อย่าพะ
12.	คำเพียบรด		สิกกัง
	-	8	นางลีลา
13.	คำทบท	9	เกื่องอัครคัต
6	ท่งท่ามาเปลี่ยน	10	โนพนา
	รับร่าบตอบดี		เคื่องระคาย
8	หนามไพน่ที่บ่แทง	11	โพธิ์หาเห็น
	แทงท้าววาระ	14	เพนทที่ อด
13	เวียงเขยเสวยสวัศคี	15	คนประโกณ

ตาราง 25 (ต่อ)

มท	กลวิธีแก้	มท	กลวิธีแก้
	คำแทรกคู่ (ต่อ)		คำแทรกกรณ (ต่อ)
15	ไพเราะหไพเราะ	51	ราจะสำราญ
16	มีอวยมาส่ง		ไพรีๆพวน
	แวงมันจง	16.	ยักยัก
20	แฉะฉุ้ง	2	ชัย - ช
21	จงเจื่องจงจาง	17.	ยบก
	ชำนาญานาญ	5	ฉานา
25	ไค้ประกัม	16	ฉานา
29	ดูทอผ่องใส	26	แพรวแพรว
30	หงษ์สรรเพ็ชร์		พรายพราย
32	กฤษณเบญ		เลื่อมเลื่อม
15.	คำแทรกกรณ	28	เลื่องเลื่อง
3	แกพญาบุญ		เชิกเชิก
4	พงบประบุรพอก		บุญบุญ
5	ถกนั้ร้นกา		เรื่องเรื่อง
9	โนไครพนม		เล็ดเล็ด
15	ไพเราะหไพเราะพร้อม		โกโก
17	เกษะหระเคอ		เขตรเขตร
22	ยกรักประยูร		คร้ามคร้าม
	เกียรติรักกระดูล		หวั่นหวั่น
24	ไทจะประทาน		

จากตาราง 25 แยกเป็นกลวิธีในการแก้ตัว

1. นิสิต	16
2. นิสัย	33
3. กำเริบ	39
4. กำเริบแต่ียง	1
5. กำหมเริบ	-
6. กำเริบแอก	-
7. คำนทรกเริบ	6
8. คำนทรกแอก	-
9. คำคู้	98
10. คำเริบคู้	15
11. คำนเริบรด	3
12. คำเริบรด	-
13. คำทรคู้	10
14. คำทรคู้	25
15. คำทรกรด	11
16. ยคิภังค์	1
17. ยมก	14
	272

ความกลวิธีที่ต่างข้างบนนี้จะเห็นว่าในภาพจับไข้องกรงคณตรีสุเรนทร์นี้ใช้กลวิธีในการแก้ คำคู้ เป็นอันดับแรก กำเริบ และนิสสัย เป็นอันดับที่สอง คำทรคู้ นิสิต คำเริบคู้ และยมก เป็นอันดับที่สาม คำทรคู้ คำทรคู้ คำทรกเริบ คำเริบรด เป็นอันดับสุดท้าย

ส่วนกลวิธีในการแก้ที่เรียกว่า คำเริบแต่ียง และยคิภังค์ ปรากฏกลวิธีในการแก้ละ 1 แห่ง และกำเริบเริบ คำเริบแอก คำทรกแอก คำเริบรด ไม่ปรากฏเลย

ตาราง 26. สันนิสัทธิในกาพย์ขับไม้ เอกถาหรบายเลข 4

บท	กลวิธีขับไม้	บท	กลวิธีขับไม้
	1. นิสิต		นิสสัย (ก่)
3	รักบี้ - มำรุง	11	แก้ - แด
17	เจริญ - มำรอก	12	หัน - เทียบ
	อนันต์ - อเนก	18	น้อม - ไบ
18	อก - โผอ		ทยก - ทยาม
20	แจ้ง - วังขอ	19	เกอ - ถัก
23	สรพรัก - สรพรวม	22	เจ้า - จอบ
32	ที - ถองถอย	24	ทาบ - ทาบ
34	ไ้ - ส้มสอง	25	แก้ว - ก่อง
	2. นิสสัย		สาร - ลี
1	อ้าง - อัน	26	เกี - คอก
	ชา - ขาบ	27	วัง - จัง
	ผาห์ - พัง		วัง - บน
	พ้อง - แดก	32	แก้ว - ก
4	ไ้ - ไท		ที - ถอง
	บา - ลม		กรี่ - ลู
5	ไ้ - ล่ำ		ร้อย - เรือง
7	กรัง - เกรง	33	นู้ - เปือก
9	ออง - ขาบ		รส - เร็ม
11	สร้าง - สรวง		นวน - ภา
	เกอ - เปื่อน		สร้าง - ส้ม
	เกอ - เจริ	34	อ้าง - อ

ตาราง 26 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	นิสสัย (ต่อ)		คำเกียง (ต่อ)
34	หาร - หอน	10	เขมมแปรม
	จวน - เชิญ		ไร่ไร่
	ไล่ - สืบ	11	ล้ำล้ำ
3.	คำเกียง	14	กายา
1	รักคนชาติ		บิณฑิ
	โกลโกล		เรอเซอ
3	ซุกซุก	15	กุ่มกุ่ม
	สคัมรัม	16	เคื้อเคื้อ
4	อรยอน		หาอา
5	ท่าไม้		ลิ้นวี
	ขากยาก	17	ทุกซุก
6	มุงมุง	18	เคื้อเคื้อ
	หุดากหุดาก		งกอก
7	ไนไพร		เคื้อเคื้อ
	ลิเอ็น	20	ขนักขัก
8	บาหา		ซบักพลัก
9	หาอา	21	มาอา
	พันกัน		จกักรับ
	บลทน	23	ทัวทัว
10	ไกรโย	25	กัมสรพ
	ศาร		การสาร

ตาราง 26 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำเกี้ยว (ต่อ)		คำกู่ (ต่อ)
26	มาศผาด	2	ผรรกसार
31	ใจไพร่	3	พร้อมพร้อม
32	ฉันทะวัญ		วิริภัย
33	อยู่คู่		รุ่งราช
	4. กำเทียบเคียง		สารศรี
21	นิกริ		กุศล
	5. คำทบทเบี่ยง	4	อาอร
2	ไหว้ให้ขาด		สขร้อง
	6. กำเทียบนอก		เกี้ยวเก็ก
	-	5	อาอร
	7. กำแทรกเคียง		ครุควาย
6	ชาวศสสถาน		กุญ
18	ยาครุญบาท		ทงท่า
32	จิตสกุญ	6	อาอร
	8. กำแทรกนอก		ถนาคิน
	-		หนามหนา
	9. คำคู่		บังบอบ
1	ไท้เท	7	อาอร
	พังเผือก		เกรงกริ่ง
2	รายนุทริ		พวงพาด
	นาเน		เสื่อสี่

ตาราง 2C (ต่อ)

มท	กลวิธีแก่ง	มท	กลวิธีแก่ง
	กำกู่ (ต่อ)		กำกู่ (ต่อ)
8	หนามหนา	14	สอานสอาก
	กรวกรัน	15	เนื่องันท์
	บหลบหลาย	16	เพื่อปราบ
	ปากบ่วย		เหลื่อหลาย
9	ไก่อโย		หมอบขี้
	หุกขทน		ส่วยส่ง
	หม่นเหงง		ววายชาว
10	อ้ออร	17	ปักม้อง
	ผกุงนคา		เกี้ยวกัน
	เปรนปรีตี้	18	มล้างนละ
11	เสบสนุกนี้		สละลค
	เผื่อพัน		เงือกคค
12	เนาใบ		โผอนอ่อน
	ก่ากัน	19	ลารซ่อน
	ปรีตี้เปรน		บถกาม
	เกมมสุข		ถึทำ
13	เสวยสวัสคิ	20	ดุงหลัก
	โรงรัทบ		สัดลัด
	เนืองนอง	21	คิกกง
	แพบตี	22	ห่อนให้
	ฉลัดกลดู	23	วิรักบ

ตาราง 26 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำกู่ (ต่อ)		คำกู่ (ต่อ)
23	เรื่องฉำ	31	เลื่อนสูง
	รวมเรียบ	32	กาพย์กล
	ชมขวัญ	33	ศรีสุ
24	โปรกประ		ชีวิต
	สืบส่วย		รศเรียบ
	โอ้อ่า		เสวตรว
	กรมเครื่อง		พจนภา
25	กองกาญจน		สร้างสืบ
	มาแน่	34	หรั้มแรก
	ลักขณฉวน		หารผ่อน
26	กวมกอม		กรมไกร
	เข้มขาม	10.	คำเพ็ญมกู่
27	เริ่มเร้น	1	เรื่องฤทธิเรื่อง
	กนกาก	3	รพระพริก
28	สายสุตร	4	สถานเกื้อนทอง
	เวียงรอง		ท่งกังเหิน
29	ผูกน่อง	6	ร้ายวายุรอน
	หอยทุ		วันร่ำเมา
	พันหาศ	8	เที่ยวเกื้อนทาง
30	สมสรร		ลักหลีกได้
31	ไพรฟ้า		ทุกขหัวทั้ง

ตาราง 26 (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำเทียบภู (ต่อ)		คำเทียบภู (ต่อ)
9	มลหม่นหมอง น้ำในหนอง เถร่าเสียศรี	29	ไสยดอกสาย
		30	ศรีสมบุรณ์
11	พระพรากไพร	11.	คำเทียบมรด
12	เท่าถึงทัน เทียบแท้เทียม	1	แมกหันไภยพาน
		20	แว้งเหวี่ยงวุ่นวาย
14	เอนอ่อนอิน ไรร้างรา	21	ปลุกเปลื้องไปปล่ปลง
		12.	กาเทียบมรด
15	เรียงร้อยรับ กอดมเกลือกกลอน กชกักร		-
		13.	คำทมิฬ
17	พักเพลิกเพลิน กักคี่สิ่งสรรพ	7	หลอนหลอกยายี
		10	ท่งเทินเนินพนม
19	พยให้ยามหย่อน อย่าแย่งเยื่อ	13	พิศพรรณเพือกถ่อง
		18	มาเมาโนชนอัน
20	กนกอกน	19	เรื้อนร้านชานเขอ
22	ภพผ่านเฝ้า	20	สอสิ่งจงจำ
24	กองแก้วกาญจน เสรีรัฐสิ่งสรรพ	24	เพราเพริตเลิศล้ำ
		25	เพรงภพโลกกาล
27	เรียบรัตนรัง		ลาถล้ำส่งศรี
28	คึกครื้นครรา	14.	คำแทรกภู
		5	อรอย่าอา
			ลาวารกร

ตาราง 2๕ (ต่อ)

บท	กลวิธีแต่ง	บท	กลวิธีแต่ง
	คำแทรกกล (ต่อ)		กาแทรกกรรณ (ต่อ)
9	หาอาหาร	21	นะทรนง
10	อรออย่าอา	24	บาทนฤบาล
15	กนประโกล	31	ฉาทุกเพิ่มภู
17	เบกข่านาก	16.	ยติภัก
19	คันว้างเห็น	2	นา - รายน
22	กักกิ่งหงษา	5	พา - พน
25	พรรณโอภา	10	อา - วรณ
27	แต่งกรรรา	17	ไภยัน - ทราย
28	สุพรรณโส	19	อำเภอด- ใจ
29	แย่งรยาง	27	มรร - จง
15.	คำแทรกกรรณ	17.	ขบก
11	ยารมเขต	6	นารนา

จากตาราง 26 แยกเป็นกลวิธีในการแต่งดังนี้

1. นิสสิท	8
2. นิสสัย	36
3. กาเกียง	42
4. คำเทียบเคียง	1
5. คำทบทวน	1
6. คำเทียบแอก	-
7. คำแทรกเคียง	3
8. คำแทรกแอก	-
9. คำทวน	100
10. คำเทียบคู่	32
11. คำเทียบมรด	3
12. คำเทียบมรด	-
13. คำทบทวน	9
14. คำแทรกคู่	12
15. คำแทรกมรด	4
16. ยกยั้ง	6
17. ยมก	1
	258

ตามกลวิธีที่แต่งข้างบนจะเห็นว่าในภาพยัชไนของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
นี้ใช้กลวิธีในการแต่ง คำทวน เป็นอันดับแรก คำเคียง นิสสัย และคำเทียบคู่ เป็น
อันดับที่สอง คำแทรกคู่ คำทบทวน นิสสิท เป็นอันดับที่สาม และ ยกยั้ง คำแทรกมรด
คำเทียบมรด คำแทรกเคียง เป็นอันดับสุดท้าย

ส่วนกลวิธีในการแต่งที่เรียกว่า คำเทียบเคียง คำทบทวน และยมก ปรากฏ
กลวิธีในการแต่งละ 1 แห่ง และคำเทียบแอก คำแทรกแอก คำเทียบมรด ไม่ปรากฏเลย

เปรียบเทียบกลวิธีในการแต่งกาพย์ขับใบ

กาพย์ขับใบมีเฉพาะเอกสารหมายเลข 3 และเอกสารหมายเลข 4 เท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นว่ากลวิธีในการแต่งโดยส่วนรวมของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ (เอกสารหมายเลข 3) สูงกว่า กลวิธีในการแต่งของกรมสบเด็เจ้าพระปรมาภิไธยในรศ (เอกสารหมายเลข 4)

กลวิธีในการแต่งที่เป็นอันดับหนึ่งของเอกสารทั้งสองฉบับคือ คำคู่ แต่กรมสบเด็เจ้าพระปรมาภิไธยในรศสามารถใช้กลวิธีในการแต่งสูงกว่าของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์เล็กน้อย

ส่วนกลวิธีในการแต่งที่กวีไม่นิยมใช้ที่เหมือนกันคือ คำเทียบนอก คำแทรกนอก และคำเทียบรด แต่ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ไม่ใช้กลวิธีในการแต่งเพิ่มมากกว่าของกรมสบเด็เจ้าพระปรมาภิไธยในรศ เพียงกลวิธีเดียวคือ คำทวนเคียง

ท่วงทำนอง (Style) ในการแต่ง

คำว่า "ท่วงทำนอง(style) ในการแต่ง" รองศาสตราจารย์กุลลาบ มัลลิกะมาส ได้ให้ความหมายว่า "เป็นลักษณะเฉพาะของผู้แต่งแต่ละคน ได้แก่ การเลือกสรรใช้คำ การใช้ประโยคแบบต่างๆ การใช้สำนวนโวหาร อุปมาอุปไมย การสร้างบรรยากาศ การใช้เสียงและลีลาจังหวะในบทร้อยกรอง"¹

ฉันทลักษณ์ซึ่งเวกคล้องขั้วมีรูปแบบจำเพาะ จึงทำให้ท่วงทำนองในการแต่งจำกัด ถึงกระนั้นก็สามารถจะพิจารณาแนวการเขียนและการแสดงออกทางถ้อยคำที่แสดงความคิดและความรู้สึกได้บ้าง โดยการเปรียบเทียบเพื่อช่วยให้เห็นความคล้ายกันและความแตกต่างกันของท่วงทำนองในการแต่ง

การเลือกสรรใช้คำ

ขุนเทพทวี่ (เอกสารหมายเลข 1) ใช้คำคำเดียวกันในที่หลายแห่ง เช่นคำว่า "มนกร" มีใช้ในบทที่ 1 "มนกรชาวกรุงชนะ" บทที่ 2 "มนกรพระคณาจิโปรด" บทที่ 3 "มนกรชาวกรุงภู" บทที่ 8 "มนกรอภัยสุคติยสอง" และบทที่ 24 "มนกรอภัยสุคติยสอง"

บทที่ 8 และบทที่ 24 นี้กลอนซ้ำกันในลักษณะที่เรียกว่า "เหยียบกลอน"

การใช้คำในลักษณะคำคู่แยกกันอยู่ก่นละวรรคหรือก่นละบท เช่นใช้ พระไพโร กับ พระผอง ในบทที่ 12 "บุญจาพระไพโร แลไกรแดงพระผอง" บันกาล กับ บันโคย ในบทที่ 38 "สรวมลักษณะโกบุตรณบันกาล แลบันโคยนุอิทา" หรือใช้ "จึ่ง" นำหน้าคำหลายแห่ง เช่นบทที่ 43 "จึ่งสิทธิกาบเสนา" บทที่ 46 "จึ่งเทพสฤณคิพฐุรา" บทที่ 47 "จึ่งสิทธิกาบเสนาสุทธี"

คำคู่สองคู่แล้วก็นำหน้าซ้ำกันในบทที่ 13 "เขณม้นเขณนม" ซ้ำคำว่า "เขอ" และในบทที่ 18 ก็ใช้คำนี้อีก บทที่ 25 ซ้ำคำว่า "อวย" เช่น "อวยสวัสคืออวยไชย"

¹ รองศาสตราจารย์กุลลาบ มัลลิกะมาส "วรรณกรรมไทย" อนุสรณ์นางรำเพยจำปรัตน์ หน้า 183

บทที่ 26 ใช้คำว่า "ประ" เช่น "ประนคประนม" บทที่ 34 ใช้คำว่า "สรวม"
เช่น "สรวมสิทธิสรวมบรรกัถ์" บทที่ 42 "สรวมสิทธิสรวมพร" ใช้คำว่า "จำ"
และ "ล่ำ" ในบทที่ 39 "จำเรียวจำเคียน" และ "ล่ำเพ็ญล่ำเภา"

บางที่ใช้คำซ้ำกับบาทก่อนมา เช่นใช้คำ "อาจ" และ "กุ่มมิ" ในบทที่ 5

อาจเคิรคำเนิรบัค กุ่มมิเคิรมิเจริญจน

อาจเควอปีนัคสยบ กุ่มมิยอกจรสิ่งรอง

ลักษณะใช้คำเดียวได้ปรากฏในวรรค อย่างเด่นชัดคำว่า "เราะห" ในบทที่ 17
ว่า "เราะหหิเระเราะหพาทย เระหหิพญูเสงโยโย เระหเสงสกรโค..." ใช้คำว่า
"เฒอ" ในบทที่ 18 "เฒอไพรผองคุดรงบ เฒอมันเฒอธนม"

สมเด็จพระนารายณ์ (เวกสารหมายเลข 2) ใช้คำว่า "อัน" ซ้ำในที่หลาย
แห่ง เช่น บทที่ 24 "ธอันเกบภิรมย์ธม ลอกไม้อันหอมกษณธม" บทที่ 25 "ภักษหญา
อันมิโน ชารน้ำอันไหลวิสุทธโส" บทที่ 27 "พึงพลายอันโคกลคำรุ" บทที่ 28 "อำพ้อ
จงเสียพยถันร้าย" บทที่ 29 "อำพ้อจงเสียพยถันเปลื้อง" และ "พ้อจำอันสอนจิตร
อย่าแคลง" บทที่ 30 "จงมิวริตสุทธินันงาม" บทที่ 32 "ครโทษอันเพื่อนกิน"
บทที่ 39 "อย่ากิดคำเนาพนอันมี" บทที่ 40 "พ้อแม่พี่น้องอันเปนเสน" บทที่ 43
"จักกินอันไคโค" บทที่ 48 "แดงจำอันสั่งสอน" บทที่ 49 "อันดูกล้วยสร" บทที่ 73
"สั่งสอนอันไคพึงจำ" และ "อันกล่าวนี้หนองงตาม" บทที่ 92 "อันไคด้วยหวัง"

การใช้คำที่กาญจนา นาคสกุล¹ว่า เป็นคำเสริมซ้อน คือการใช้คำที่เพิ่มความ
หมายเดียวกับคำกึ่ง (Base Form) ก็มี เช่น บทที่ 34 "จงพ้ออย่าไคทุกขทุกข"
บทที่ 61 "พิบากล่ำมากเหลือใจ" บทที่ 12 "จำนองจงไป" และที่ใช้คำเสริมซ้อน
ที่มากกว่าสองคำก็มี เช่นบทที่ 8 "อย่าไคเฝือกเบียนนี้ทา" เป็นต้น

นอกจากนี้ยังเล่นคำกว้างวรรคกัน เช่นบทที่ 45 "ที่อยู่จะไกรอยู่ ทั้งที่กินจะ
ไกรกิน" บทที่ 36 "โคขกรรมเองก็มีมิวัม นมิแจะจะหลีกกรรม" บทที่ 38 "ใบปัทม
แบ่งแลก็สลด ก็สลดทั้งสระศรี"

¹กาญจนา นาคสกุล "แบบการเสริมสร้อยในภาษาไทยและเขมร"

การใช้คำคู่ที่ซ้ำกันหน้า เช่นบทที่ 63 "กระดังกระเคื่องทั้งแก้ว" บทที่ 58 "ทรหิงทรโทยโทยหา" บทที่ 65 "สลดสนนพร้าวตาล" บทที่ 66 "หน้าปลั่ง
หน้าหวายแลสมาน" และกลุ่มคำสี่พยางค์ที่มีสัมผัสกลาง เช่น บทที่ 91 "ส่วนเจ้า
มาคงพงพันซ์" บทที่ 84 "หนึ่งจงเลี้ยงมาอำมสาย" บทที่ 83 "จงอยู่ปากงพงไพร"
บทที่ 63 "เมื่ออยู่ปากงพงไพร" บทที่ 57 "แม่ลูกนุรักษ์เริงแผล" บทที่ 56 "พี่น้อง
พ้องสรรพ" บทที่ 55 "น่านาอาหาร" บทที่ 54 "ทั้งไพรระร้อนอ่อนหวาน"

กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ (เอกสารหมายเลข 3) ใช้คำคู่สองคู่ที่มีเสียงซ้ำกันที่เรียก
ว่า "สังขะ"¹ เช่นซ้ำเสียงคำ "จะ" ในบทที่ 36 "และจะกล้าจะกลืนกิน"
บทที่ 55 "จะสอนจะสั่งฟังความ" ซ้ำเสียงคำ "ระ" ในบทที่ 48 "ดูระรองระ
เรื่องไร" บทที่ 85 "รมิธรบอมปางมรรพ์" ซ้ำเสียง "ประ, พระ" ในบทที่ 75
"ประชุมประชอบชื่นบาน" และบทที่ 70 "พระบาทพระศรี" ซ้ำเสียงคำ "ณ, ส"
ในบทที่ 43 "จนข้างจลิกเจลา" บทที่ 23 "จิเระกาลสยบสยอน" บทที่ 12 "สติด
สตาพรพิบูลย์" และบทที่ 72 "เสมอสมมรดสมุทไทย" ซ้ำเสียงคำ "จร, พร"
ในบทที่ 32 "จรเลี้ยวจรหลีกหนาบ" บทที่ 20 "ทรหวนทรโทยหา"

การเล่นคำในวรรคแต่ละวรรค เช่น จัก ในบทที่ 84 "ผู้ใดจักปาน จักขุน
สมเค็จเสด็จแสง" คำว่า ฐ ในสองบทก่อนก็ว่า บทที่ 68 "ฐักรักนักก็ปรีดา ฐักุณ
พระมหา.." บทที่ 69 "ฐัระบอบรอบรู้ทางขรรค์ ฐักกลอัน" คำว่า พระ
ในบทที่ 81 "พระชนม์จึงยี่หมื่นปี พระยศยิ่งทวี" บางทีเล่นคำต่างกันในแต่ละวรรค
เช่น ในบทที่ 51

"สพร้อมผู้บริรักษ์

แลสพริกผู้บริบาล

สพริบพวกบริพาร

ก็สพริงระวังระไว"

หรือบางทีก็เล่นคำคู่ในบาทติดกัน เช่น ในบทที่ 39

"สารพิกจะพึงชบ

สวระพันจะพึงมี

สารพิกจะคู่

สวระพันเม่นขวัญตา"

¹ เปลื้อง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา หน้า 18

นอกจากนี้ยังเล่นคำโดยใช้คำซ้ำ เช่น ในบทที่ 49

"พรายพรายควัยแสงแก้ว พะแพรวแพรวควัยแสงทอง
เลื้อบเลื้อมแลง่ายอง ระยับยับจุกจับกา"

กลุ่มคำที่มีสัทพยางค์และมีสัมผัสสระตรงกลาง กรมหมื่นศรีสุเรนทรใช้มากถึงปรากฏในบทที่ 4 "ระเห็จเวหากตผากผิง" บทที่ 7 "หกหน้าทวาทศหักดา" บทที่ 10 "จงช่วยเกียจกันอันกราย" บทที่ 14 "เสียไพรไกลถึกั้นโคย" บทที่ 16 "จงรับคัมเคื้อควิญา" บทที่ 30 "กิดต้องลงมธุลีอันเมว" บทที่ 35 "ธารท่าชลาชลในเมือง" บทที่ 54 "ปรีเปรมเกษมสุข" บทที่ 57 "ดูเคื้อคเฝือกฟุ้งไฟฟู" บทที่ 58 "หยาบคายฉายฉกฉิมแทง" บทที่ 59 "ถอนนกั๊กขาชิงขอ" บทที่ 60 "เค้นไม้ไล่แทงผู้คน" บทที่ 61 "จงสมกรรักหมื่นบอกราญ" บทที่ 62 "เสียพตอก่อนกริยา" บทที่ 77 "ฟุ้งเฟื่องเลื่องเคชกินไหว" บางทีแทรกคำว่า 'แล' ไว้ระหว่างกลางของกลุ่มคำสัทพยางค์นี้ เช่นบทที่ 52 "พวกช่วยสาแลเข้าไทย" บทที่ 53 "ทิ้งญาเฝือแลเหสีหลาย"

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส (เวทสารหมายเลข 4) ทรงใช้คำที่ความหมายหรือเสียงของคำเป็นไปทำนองเกี่ยวกับในบท แค่อะวรรค เช่นใช้คำ ตอม-ตอก ในบทที่ 38 "รินไรจะไต่สรวิธอม และคอกทั้งเหลิ้มยุ้ง" ใช้คำ ระดวง-ระลึก ในบทที่ 25 "อ้าม่ออย่าอาไลยระดวง รุกท่วงพนาสี" ใช้คำ จงชาญ-จงเชื่อง ในบทที่ 94 "อากปวงชาญ จงเชื่องว่านกริยา" ใช้คำ ระรอบ-ระจิกร ในบทที่ 72 "ชลิมขอบรรอบราย รจิกรหุ้มบรรเจอกจัญญ" ใช้คำ ประกล-ประกิจ ในบทที่ 68 "สีกเบดประกลกรร กฏกัมประกิจจากญจน์" ใช้คำ ลำบาก-ลำบาย ในบทที่ 37 "ลำบายบมีนุอุปถาก แลลำบากในพงพี" ใช้คำ ลงกรต-ลงกต ในบทที่ 60 "เก้าแก้วลงกรต ลงกฏรจนา"

คำที่ใช้ดังกล่าวนี้นักบาท คือในบทที่ 27 มีคำว่า สรพร้อม-สรพราศ-พรรลาย-พรรลิก

ไพรพนอมสรพร้อมกณพิทาจ แลสรพราศทั้งภูตพราย
บรรณกวางนบันดารฤทธิพรรลาย ทรรฤกเล็ดหลากหลอน

การเล่นคำที่มีเสียงเดียวกันแต่มีความหมายต่างกันในบทที่ 43 "ขาดขาดล่าบอย
บพันกาล" ในบทที่ 58 "ก็จงจำลาลาย" และบทที่ 64 "ขจิกรรกันว่าลาลาย"
 บทที่ 56 "นทุกขทุกสิ่งไชย" บทที่ 28 "พนสัททสัจจ" และบทที่ 69 "กระจง
จังหวะวาง"

การใช้คำคู่สองคู่ที่มีเสียงคำหน้าซ้ำกันที่เรียกว่า สังขะ เหมือนของกรมหมื่น
 ตรีสุเรนทร์ ซ้ำเสียงคำว่า "จะ" ในบทที่ 40 "และจะขึ้นจะชูปชล" ซ้ำเสียงคำว่า
 "จัก" ในบทที่ 115 "จักคู่จักแฉ่งแซงบุญ" ซ้ำเสียงคำว่า "ประ" ในบทที่ 82
 "ก็ประสมประสงคฺสม" ซ้ำเสียงคำว่า "ม, มา" ในบทที่ 51 "อภิลัทธมลังเมสียง"
 และบทที่ 114 "มาออกบาอ่อนอวยองค์" ซ้ำเสียงคำว่า "รัน" ในบทที่ 31
 "แลรันทรันทวยสณฺธ" ซ้ำเสียงคำว่า "สม" ในบทที่ 79 "สขยตสมถักถัก"

ท่วงทำนองในการแต่งกาพย์ยังมีลักษณะพิเศษ คือ กลุ่มคำสี่พยางค์มีสัมผัสคู่กลาง
 ส่วนมากจะอยู่หน้าในวรรคแรก ดังปรากฏในบทที่ 85 "สอนสั่งทั้งจิกรจ่านอง" บทที่ 86
 "อย่าคึงซึ่งเกียกเกียงหู" บทที่ 87 "รู้รักภักดีพยายาม" บทที่ 90 "ถอนชนักชุกคุกบาทา"
 บทที่ 91 "แว้งเหวี่ยงเบี่ยงสับคูกวาทูหมอ" บทที่ 93 "มละพยศตโกโบททุกลบอง"
 บทที่ 97 "ปรากฏยศยิ่งทุกพาย" บทที่ 99 "พันหาพานจนารดแลเนา" บทที่ 101
 "วังรักภักดีสิรรพมทิมา" บทที่ 111 "ภูเืองเืองฟุ้งรุงราม" บทที่ 112 "ท้าวท้าว
หนาวเกรียกอินไกร" บทที่ 121 "เชอญช่วยอวยพรอันไพ" บทที่ 122 "จงยื่นหมื่นมาก
พรรษา" บทที่ 123 "เจรรอพระประภาพลกล่าวจร" บทที่ 126 "วังสฤทธิพิภดิพากย์อันไพ"

การสัมผัสเช่นนี้ที่อยู่หลังวรรคในวรรคแรกและวรรคสุดท้ายของบทมีอยู่บ้าง เช่น
 บทที่ 88 "หมอควาญถ้วนทั่วกลัวเกรง" และ "อันเคยแก่ปางอย่างไพร" บทที่ 89
 "แรงร้ายทารุณไพ" และที่สัมผัสย้อนกันทั้งหน้าและหลังวรรคมีในบทที่ 96 "ศรีสวัสดิ
วัฒนาสถาวร"

ประณามบท

เป็นธรรมเนียมนิยมในการแต่ง (Literary Conventions) คำประพันธ์ไทย แต่ในอดีต จะขึ้นต้นด้วยบทไหว้หรือประณามบทซึ่งกล่าวสรรเสริญเทพเจ้า ไหว้ครูบาอาจารย์ ไหว้พระรัตนตรัย ฯลฯ ในที่นี้จะพิจารณาถึงการขึ้นต้นเรื่องและเทพเจ้าที่ปรากฏในฉันท

1. การขึ้นต้นเรื่อง

ในการแต่งฉันทกุฎีสังเวยกล่อมช้างที่เป็นบทไหว้ครูหรือประณามบท เรียกว่า ลาขอพรหรือบทสกุฎี ของขุนเทพกวีใช้ฉันท 11 (อินทรวีเชียรฉันท) ของสมเด็จพระนารายณ์ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ และกรมสงเค็จพระปรมาณูฉิทธิโนรส ใช้ฉันท 16 (กาพย์ฉันท 16)

อัญชยบงกช
มนตรชากรุงฉะ

บรมภูทวะ
บิตยเทวคามอง
ขุนเทพกวี

อัญชยบสกุฎีพระไพโร
สระสโรชมหิมา

ปากงพงใน
สมเด็จพระนารายณ์

อัญชยบงกชเทวา
สถิตยบัลลังก์หลังหงษ์

อาทิไพธากา
กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

สรวมชีพฐ์สิกรบังคล
ทรายค้ายเคชบัวบาง

ไทรรัตนนิรัน
กรมสมเด็จพระปรมาณูฉิทธิโนรส

ตามตัวอย่างข้างบนนี้แสดงว่าใช้คำขึ้นต้นเป็นแบบเดียวกันมาตลอด คือ "อัญชยม"
 เว้นแต่ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสที่ใช้ "สรวมวิฬ" และการกล่าวถึงเทพเป็น
 อันคัมภรค์ต่างกัน ของขุนเทพกวีกล่าวถึง พระอิศวร สมเด็จพระนารายณ์กล่าวถึง
พระไวย กรมหมื่นศรีสุเรนทร์กล่าวถึง พระพรหม ส่วนของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต
 ชิโนรสกล่าวถึง พระรัตนตรัย

ในกาพย์ขับไม้ซึ่งมีอยู่ 2 ฉบับ ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ให้อเทพคาทั่วทุกองค์
 ส่วนของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ให้อเทพคา 8 องค์

นมไท้เทเวศ์คำว	เทวา
เทวราชเรืองฤทธา	หัวคำว
	กรมหมื่นศรีสุเรนทร์
ให้อไท้เทวราชอ้าง	อัญญา องค์ฤา
เรืองฤทธิเรืองเคชา	ช่วยม้อง
	กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

2. เทพเจ้าที่ปรากฏนามในฉันท

ขุนเทพกวีกล่าวถึงเทพไว้ทั้งลาที่ 1 และลาที่ 2 ส่วนของสมเด็จพระ
 นารายณ์ ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ และของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส กล่าวไว้
 เฉพาะลาที่ 1 เท่านั้น ท่วงทำนองในการแต่งที่กล่าวถึงเทพต่างๆมีดังนี้

อัญชยมบังคม	บรมภูวศวะ
มนตรีชาวกรุงชนะ	นิตยเทวดาผอง
าลา	
อัญชยมบังคมประนคประนค	พรหมวิบุลยธาดา
พระกรรมเทวดะมหา	สิทธิศักดิ์พิณาย
เทวีอุมาภักวดี	กูประเสริฐไพรงนราย
มานรต์มีคาบพิศนายน	นุประไพพิศนายน

อัถฐาพสุรทวาสรวิศี
พิชเนศวรชันทยกุมาร

คือพระญาติสหิกทรง
กรุงโกโรบฏัทธบุรณา
สบบสถานทรากรมประภาษ

เทพนทรพฤกษณุกันคอง
อากาศแหวนูปคต

อวยสรพเพียชนะพีธี

วิเนาหัตโลกบาศ

กือคณูเทวา

พรทกรรมสาตรา

นุอุเทนทรมนกรยกอง

นุพนักับคี่อง

นิตยเคิริยบงยง

พนศัพทคนกรี่

กรรมเสรีจก้านลถวาย

ขุนเทพกรวี

อัญชยมสกุคี่พระไพร
ดระสโรชมหิมา

ปากงหงใน

าลา

พระพนักับคี่อง สบไถล
ห่านุก่อำรุงผดุงผคา

ตูข้ากัใจ

สมเก็จพระนารายณ์

พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์ฯนี้ สดกให้เห็นชัดเจนว่าเป็นพิธีทางไสยศาสตร์
โดยแท้ แต่ไม่กล่าวถึงเทพเจ้าทั้งสามของ พระราชนิพนธ์โดย

อัญชยมมังคมเทวา พรหม
สถิตยบัลลังก์หลังหงษ์

อาทิไธชาภา

พิชณุกก็สุระทรง
ควยนิลวักถ์กปี

กรุทธาวยรยง

หัตวันทรจุรามาถมตี
แลชื่อกุกักเกลิง

สังวาลวาสุกรี

ข้าขอเการพระเพลิง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} ทรงแรกแรงเริง
 ระเห็จเวหาถผาคณัง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 ทั้งสี่เทวราชผู้รัง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} สกุนกิจ้างพลายพัง
 พิเศปประเภทหลายพรุก ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 ไหว้ไท้เทพท้าวเทวกรรม ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} พิชเนศวรสรค์
 ก่อขันทกุมารมหินา ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 หกหนาหวาทัตต์หัดดา ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} เถลิงหล้งมยุรพา
 หนาสนันนาวเกิลป่ทรง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 กรบหมื่นศรีสุเรนทร์
 สรวมฉัพสุลกีรบังกัล ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 ทรายควยเคชบ่ามวง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 ไหว้ไท้เทพท้าวทั้งปวง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 ทุกหม่มารังรักบ่า ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 เบนอาทีกมลาสนผู้พา ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} หนหงบมหา
 วิหกเวหาถผาคณาย ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 จตุรภูษกรทชอาถนุจ้านาย ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} จักรรัตนกรักกวาย
 กษาจรีสังขทรง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 อีกรัตน์กุลหัตถ์อาร์ง ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} พุกพยานมังก
 ฌยองอัปกันตรากาถ ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 หนึ่งนบสีขานนารถ ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} เถลิงฉรรคอาถน
 แลยาตรอับภรแผนพาย ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 สี่พระรังสกุนกิจ่อกาย ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} กุญชรพังหลาย
 ทั้งสี่คณาเนกนันท์ ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}
 น้อมเกล้าเการพอวิวันท์ ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒} วรรณเทพยเทวกรรม
 อิกโกญจนานเศวร ^{๑/๕๑๑ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒}

พิษเนคพิษเนกัรวทั้งมวญ
 ภูมณณอำนวยสวัสคี่

ข้าพระเชษฐชน

กรมสมเค็จพระปรมาณุชิกชิโนรส

จึงสรุปได้ว่าบัพเพเจ้าที่ก๊วกล่าวไว้ คั้งนี้
 ของขุนเทพกวี ✓

- พระพรหม
- พระนารายณ์
- พระอิศวร
- พระพิฆเนศวร
- พระขันธกุมาร
- พระฤาษีสีหิ

พระราชนิพนธ์สมเค็จพระนารายณ์

- พระพนกัปคี่

พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

- พระพรหม
- พระพิฆ
- พระอิศวร
- พระเหลิง
- พระเทวกรรม
- พระพิฆเนศวร
- พระขันธกุมาร

พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

- พระพรหม
- พระนารายณ์
- พระอิศวร
- พระอัคนี
- พระเทวกรรม
- พระโกญจนาเนศวร
- พระพิฆเนศวร

ท่วงทำนองในการกล่าวถึงเทพเจ้า

ท่วงทำนองในการแต่งเกี่ยวกับการใช้คำที่กล่าวถึงเทพ

ขุนเทพกวี กล่าวถึงพระอิศวรว่า "ภูวควะ" และ~~มา~~ก่อนมาเรียกเทพใน
ตรีมูรติอีก 2 องค์ โดยตรงคือ พระพรหม (ชาคา) วิษณุ (พระนารายณ์)

สมเด็จพระนารายณ์ ไม่กล่าวถึงพระพรหม และพระวิษณุ

กรมหมื่นศรีสุเรนทร์เอ่ยชื่อ ชาคาแล้วบอกถึงที่อยู่และพาหนะ และกล่าวถึง
"พิณุ" โดยบอกพาหนะ พระอิศวรนั้นไม่ได้บอกชื่อ บอกแต่เครื่องแต่งกายและพาหนะ

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ไม่กล่าวถึงชื่อเทวกือ พระพรหม พระอิศวร
และพระนารายณ์เลย เพียงแต่บอกพาหนะและอาวุธที่ทรงใช้

ใบบทไหว้ครูของขุนเทพกวี คือของผู้แต่งอื่นๆไม่มีก็อ กล่าวถึงพระอุมา ชาคา
พระอิศวร ท้าวโลกบาลและฤาษีสัทธิ เทียบได้เช่นเดียวกับของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต
ชิโนรสที่กล่าวถึง "ไกรรตน" ซึ่งไม่มีกวีคนอื่นกล่าวถึงด้วย

ของสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวถึงเทพเพียงองค์เดียวคือพระไพโรหรือพระพนศบตี
ซึ่งขุนเทพกวีเรียกว่าพระกรรม ส่วนของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์และกรมสมเด็จพระปรมานุชิต
ชิโนรสเรียกเหมือนกันคือ "เทวกรรม"

ทั้งของขุนเทพกวี กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ และของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
กล่าวถึง พิชเนศวร์และขันธกุมาร

เทพที่สร้างชาวอียิปต์หนึ่งคือ พระอภินิหาร กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ว่า พระเพลิงและ
บอกพาหนะของเทพองค์นี้ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสว่า "ลีขานน (ลีขานล)"
(มีกวีสองพระองค์ท่านนี้ที่กล่าวถึงเทพองค์นี้)

การสร้างบรรยากาศ

บรรยากาศ (Atmosphere) ของเรื่องในฉบับที่ผู้ประพันธ์วางกล่อข่ายนี้พิจารณา
ก่อนประกอบฉากและสอนวางที่ขึ้นกันด้วย "อ่าอ้อ" หรือ "อ่าอ๋" จะเห็นว่ามีที่วางทำนอง
ในการแก่งกลางกันและต่างกัน ดังจะได้วิเคราะห์ต่อไปนี้

การกล่าวประกอบฉากไม่ให้ถึงพ่อแม่พี่น้อง

อ่าอ้ออย่าคิดแก่ชนนี้	แถมกในกลางไพร
อ่าอ้ออย่าคิดกนิใน	ผดเสกสิ่งสถาน
อ่าอ้ออย่าคิดคณบุตร	อับเสนทนต์พาล
อ่าอ้ออย่าคิดคณหลาน	เหลนเหลืลลี้แลพพันธุ
	สบเค็จพระนารายณ์
อ่าอ้ออย่าเอื้ออาลยคิด	แก่มิดาแดมารคร
อ่าอ้ออย่าคิดกณนิกร	กรินีอับนงชาด
อ่าอ้ออย่าคิดคณตระกูล	แลประยูรวงศ์วาน
อ่าอ้ออย่าคิดแก่มิหาร	บริรักษ์เหล่าหลาย
อ่าอ้ออย่าคิดคณอันเป็น	มิกรภาพพังพลาย
อ่าอ้ออย่าคิดคณสหาย	ทรหวบทร โหยหา
	กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

อ้าแม่อ๋ยามีนะคำนี้
 วงษาแลมารครบคร
 อ้าแม่อ๋ยาคิดคะอันสัญ
 อ้าแม่อ๋ยَاهมางมนัศอ
 อ้าแม่อ๋ยานิกนิกรสาร
 อ้าแม่อ๋ยอาวฤไทย

ทรทึงเทวกอว
 นิกรพันธุกรรคา
 จรเพื่อนพนาทว
 คุรก้วยคไนยไกล
 บริพารในพงไพร
 ทุกขถึงพนาณทัพนม
 กรมสมเก็จพระปรมาณูชิตชิโนรส

การปลอบช้างไม่ให้กิดถึงป่า
 อ้าพ้ออ๋ยาคิดพนสรนุกนี้
 อ้าพ้ออ๋ยาคิดกู่ขในบวร
 อ้าพ้ออ๋ยาคิดกู่ขในป่ง
 อ้าพ้ออ๋ยาคิดก่กับบริพาร
 อ้าพ้ออ๋ยาคิดกขสู่กน
 คอกไม้อันหอมคณขม

กู่ขเล่นพนาวั
 พทห้วยนทิงธาร
 คในป่าหฤกษาศาล
 อันเป็นเพื่อนในไพรพนม
 ธวัณเกยภิรมย์ชม
 ขจรกลิ่นวังเวงใจ
 สมเก็จพระนารายณ์

อ้าพ้ออ๋ยาคิดพนอันเคย
 อ้าพ้ออ๋ยาคิดพนอันอา
 อ้าพ้ออ๋ยาคิดจิกรพะวง
 ธารท่าทุเรทุรลำนเา

กู่ขเหี่ยวทุกเวลา
 ภัยสิ่งผ่านักนี้เา
 ในเดือนท่งถ้ำเทินเขา
 นุส่านักนิสสสถาน
 กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

อ้าแม่อย่าจองจิกรจร เทิน
 ท่งท่าอันฉาดุกนิม
 อ้าแม่อย่าอาไลยละดวง
 ลืมแหล่งคำแห่งรักขกิริ

สุขเพลินภิรมย์สม
 ทุกแห่งไหนล้าเคื่องมี
 รุกท่วงพนาดี
 อริย์ซึ่งสำนึกสถาน
 กรมสมเคี้ยวพระปรมาณูชิตชีโนรส

การบรรยายถึงสิ่งที่น่ากลัวในป่าไม้ปรากฏในฉบับของขุนเทพทวิและของสมเด็จพระนารายณ์ แต่ปรากฏในฉบับของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์และกรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชีโนรส

ไพรพฤกษพิฤกค้วยกณฤก
 ฤก้องกนองคในพนานก
 นานาคณานิกรพา
 แฉกเสียงเสทือนธรณิกร
 อ้าพ่อจงฟังกัณฑ์สำเนียง
 กลัวเกรงวังเวงจิกรฤกาย

แลโขมคบรวงหวาน
 จิตรคาลสยบสยอน
 ฝนฤกไกรสร
 คุ้งฟ้าอันผาดสาย
 สัตว์ร้ายแลไถลร้าย
 หูกข่างบร้ามมี
 กรมหมื่นศรีสุเรนทร

ไพรพนอมสรห้อมกณเบีศาจ
 บรวงหวานบันหารฤทธิพรลาย
 หลายโคตรโขมคพิพิชพรรค
 เอิกอ้อบันฤกัทัทก่าทร
 แฉวนขวัญวันฤไทยพก
 อ้าแม่จะมีจิกรบวง
 มวญหมุ่มอุคคทิกทา
 ธร้องเสียงสนั่นพทุคพาย

แลสรพราศ์ทั้งฤกพราย
 พรฤกเล่หลากหลอน
 พนัสเตสัฏวร
 นฤโขมบินแสยง
 แลกระคกกรค่างแสง
 ภัยฟางจะวางวาย
 ฤกพาละเหล่าหลาย
 ก็ือจะเพิกพนาคร

ปีบเปรี๊ยะสำเนียงพยัคฆราช
อ้าแม่จะมีอุระรรอญ

จุฑาบทไกรสร
เขลันทรันทวยสกนธ์
กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตธิโนรส

อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

หนึ่ง โสคมหากษัตริย์
บินบนทิงัมพรพิถี
ฉวยดาบก็กายคชทายาน
ลูกลากโดยกู่ไทยปอง
พรานไพร สมรรถพนลัญ
ป็นปองพิฆาตภูทให้ลาย

หัตถินทร อินทร
แสงวักขมุ่นมอง
ยัง โปยมณีนผของ
ก็จะ เป็นภักดาหาร
จรจบมาพบพาน
ชีพ้งางเอางาไป
กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

หนึ่ง โสคมาททวิชราติ
หัตถินแลอินทรีย์มายล
เฉียววาทก็กายคชไปปาม
ปองบาปเอาอาธรรมเป็นทุน
อ้าแม่มีไกรจะพำนักนี้
กัณหาอันปรากฏสว่าง

ในอากาศอันโมยบน
จะประ โยชนภักษ์กฤษ
บมีความการุณบุญ
อุทรมุ่งอำรุงแรง
บริรักษ์คุ้มแขวง
โภยเภทพารา
กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตธิโนรส

ฉันทข้างบนนี้พบว่าของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์มีกล่าวถึง พรานป่า แกะของกรม
สมเด็จพระปรมาณูชิตธิโนรสไม่มี

การอ้างถึงความทุกข์ยากในป่า
 ยามนอนก็นอนมิสบาย
 คัดทองล่องชูลีอันมัว
 ลำบากบมีผู้ปฏิบัติ
 บริหารบำเรอสมณอนม
 อ้าพ้ออย่าคิดแก่ที่เที่ยว
 รกชฎนั้กพระนาม
 ซ้ำบเห็นคำเนียบทะเลียบ
 เหยียบกรวดแลเหยียบกริศา

ยามนอนก็นอนนิทร ประคาบ
 เกลือกกั้วชรมัวมุดหินอัน
 ลำโอบมมีผู้อุปถาก
 บริหารภิบาลก็มิปรี
 คำเข้าอันเนาพนสำนัก
 รั้นไรจะไต่สริตอม
 ยาบฝนจะทนทุกขทวิ
 แผลกหาจะหาใครแลมาบุง
 จักสิ่งสำนึ่งนิทรอนาถ
 รมรักชฎาร่มสริรสำราญ
 อ้าเมอย่าหวังจรทุเรศ
 รกชฎลกาวัลยแลปน
 คำเคียมักคัศครครโดย
 ซ้ำมเซระชาเราะศิริทุรา

ให้ระกายแลกันตัว
 ชรมุกชรหมองมอม
 หึงเหลือบักแลยุงคอม
 มีทำนุกน้ำใจงาม
 วรเลี้ยวจรหลักคณาม
 มมีน้ำจะไกลกลา
 ภิริยเซาะชาเราะณา
 อันระวิบคือกรคไกร
 กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

นิรดาณร์คายคัน
 รกนช้องล่องทุลี
 แลลำบากในพงพี
 คิบันโคยมโนณอม
 นิดกัถกูรกรอม
 แลจะถอกทั้งเหลือบยุง
 มมีผู้ไคยดุง
 เปนโรงรมรมมสถาน
 รุกชชาติในแนวพนานค
 แลจะขึ้นจะมูมชล
 พนเซกรเถื่อนสลด
 รุกขรนามอันทนามหนา
 ลำเนาไพรพนาทวา
 วัชรห้วงลหารธาร

กรวกรันอันคละวณะกิลง	แลคมกล้าคือกรกกาล
บาดบาทล่ำไบยบทันคาล	คังฉะเจื้อกเปนเลื้อคหนอง
	กรมสมเค็จพระปรมานุชิตชิโนรส

ฉันทน์ทำให้เห็นว่าท่วงทำนองแต่งในการสร้างบรรยากาถนั้น กรมสมเค็จพระ
ปรมานุชิตชิโนรสมีความคิดเพิ่มเข้ามาคือ กล่าวถึงเวลาหน้าฝนแก้ว ส่วนหน้าแล้งก็ได้
มีกล่าวไว้เหมือนกันดังนี้

ยามแล้งแลแสงสุริยจรัส	รุกขฉลัคโมหกันเหลืออง
ธารท่าชลาชลในเหมือง	ก็ชุ่มชื้นก้วยมลทิน
ชอบร่างบร่ำงแลที่จะอาบ	บะจะกะอ้าจะกลีบกิน
ชอบร่างบร่ำงแลที่จะบิน	ก็จะอยู่ในดิงวา
	กรมหมื่นเรีสุเรนทร์

ยามแล้งแลแสงสุริยคำเฌอง	กลเพลงพโฟสงไพร
หัวถิ่นสลิพิสุทโธ	ก็ชุ่มชื้นเป็นมูลทิน
ชอบมละสละชดทั้งมวญ	มมิควรจะอาบกิน
ชอบมละสละกระมลจิน	กนาซึ่งสำเนียงพนานกั
	กรมสมเค็จพระปรมานุชิตชิโนรส

ฉันทน์ของขุนเทพกวีมีแปลกกว่าฉบับของกวีอื่นที่บ การขอช้างจะขึ้นคันค้ายคำว่า
"สรวม" ซึ่งไม่ปรากฏในฉบับอื่น จึงกล่าวได้ตามหลักฐานนี้ว่า เป็นท่วงทำนองแต่งของ
ขุนเทพกวี

สรวมสิทธิสรวมบวรกั	คิประเสริฐสรวมพร
สรวมคชกุญชรมวร	ประเสริฐลัคนาเม

สรรวมแก้วตกรักกัน	ณประเสริฐรัฐ
สรรวมฉัฐทิศกิริณี	กตื้อฉกมณโวยรา
สรรวมมฤตทุกกมฺุทโรท	วรวรณโธภา
สรรวมลักขณฉนชนมหา	นุภาพันตโพรงนราย
สรรวมสรวโภมสุปคิณ	ฐกรินทรโณณาย
สรรวมสังขพันคณิพรณราย	นุมนาคชาธาร
สรรวมสีหรงมสอลออ	จิตรมานกรเสียมสาร
สรรวมลักขณโกมุตรณบันคาล	แลปน โคนุอิฉนา
สรรวมเอกพันกนุว่าเรียว	จำเหียงสค่านุเจียรณมา
เนี่ยมมาลยยรยงรูปชรา	นุตำเพ็ญล่ำเภาชนาย
สรรวมสรรพเทวนุจงอวย	พรนุอำนาจถวาย
สกุคิยบังกมบคิร่าพาย	นิตยภักคิสมวาร
สรรวมหักคำเรียวเชิงไกรย	เฉวียงคองพนานต์
เสรีจพทุทธิบาตานุปราร	นิตยอวยอำนลถวาย
สรรวมกิติธิสรรวมพรยรยง	นุพิจิกรฤสาาย
เคโซอำนาจนมะศิวย	อกีวันทณวยณมา
	ขุนเทพกวี

เนื้อเรื่องฉันทะก้อมข้างฉนบค่างๆ

๑. ฉนบของขุนเทพกวี

ของขุนเทพกวี มี 3 ลาก่ลาวโดยล่ำคัมคังนี้

ลาที่ ๑ สกุคิอวยสังเวย ไหว้พระอิศวร ผู้มีวาจาอันศักดิ์สิทธิ์ ทำให้
บังเกิดมีบ้านเมืองทรงฤทธิอำนาจคุ้มครองมนุษย์และเทวดาทั้งปวง ป้องกันภูตผีปีศาจที่จะ
มาหลอกลอนให้หว่าคกสัว ไหว้พระอาทิตย์ที่มีฤทธิส่องสว่างบนอากาศแลดูงดงาม
ไหว้เจ้าป่าทั้งไค้เหนือและพระกรรบบคิ ขอดวาทกระยาหารสังเวยบุษามีข้าวปลา เนื้อ

สุรา รูปเทียนและข้าวตอกดอกไม้ บูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ที่ทำให้เกิดฝนตก มีนกร้อง
ทั้งเสียงนกกะโน สาลิกา นกโพระก ซึ่งมีความไพเราะเหมือนเสียงพิณพาทย์และ
เสียงเป่าเขาของพระอิศวร

ไม้ป่าทั้งปวงเช่น ต้นลิ้นจี่ ต้นประดู่ ออกดอกงดงาม นกกระเต็น นกแก้ว
นกคค นกออก นกยูง นกกระทา นกกางเขน ส่งเสียงร้องระงมป่าทั้งป่าน่าชื่นชม
ยิ่งนัก จึงขอล่าวคำสักการะบูชาพระไพร และพระเจ้าแผ่นดินขอให้พระองค์ทรงพระเจริญ
มีพระชนมายุยิ่งยืนนาน

ลาที่ 2 สกุนตีขอช้าง กล่าวให้พระพรหมณ์ พระนารายณ์ พระกรรมบดี
พระอิศวร ท้าวโลกบาลประจำ 8 ทิศ พระพิณเสนทร์ พระขันธกุมาร และพระฤาษีสัทธิ
ให้เจ้าป่าทุกแห่งที่สถิตอยู่ในป่า ตลอดจนคนธรรพ์ กินนร ทานพ* และผีโขมดที่อยู่ในป่าด้วย
ขอถวายอาหาร (เพี้ยญชน) ทั้งเทียนรูปข้าวตอกดอกไม้

ขอช้างตัวประเสริฐ ช้างเผือก (เศวตรคช) ช้างอัฐรุคช (อัทธคช) มีช้าง
มูตรกริก (มูตรกรีก) ช้างกระมุท (กมุท) ช้างอัญชนะ ช้างบุษปพันต์ ช้างเสาวโหม
(सारโหม) ช้างสุประภีษฐ (สุภีษฐ) ช้างสังขพันต์ ช้างสีหขงขชาว ช้างโคบุตร
ช้างเอกพันต์ ขอให้คล้องช้างได้เสร็จจากที่พราหมณ์เพศพิบาสได้ถวายเครื่องบูชาแล้ว
ขอพรพระอิศวร

ลาที่ 3 คุษฎีลาไพร กล่าวถึงฤาษีสัทธิว่าเมื่อได้กลับจากการท่องเที่ยว
ไปในป่าเขาแล้ว ประชาชนทั้งหลาย กวี นักปราชญ์ ต่างมีความยินดีก็พากันน้อมไหว้และ
กล่าวสรรเสริญฤาษีคนนั้น ในเวลานั้นเป็นฤดูเดือนห้าในแม่น้ำแห่งไม่มีจะใช้คนนำอภิสก
เทพจึงบันดาลให้ฝนตกในป่า เพื่อตั้งใจให้ได้สงสนา สัทธิคามสักนึ่งสำรวมบูชาแลสวคมนตรี
เชิญเทพทั้งเก้า ทำพิธีชกกรรมและทำพิธีสงสนาอภิสกตามแบบโบราณ เสร็จแล้วก็มี
พิธีตามแบบของพราหมณ์ มีการเชิญเสด็จพระอิศวร เวียนเทียนและการถวายอาหาร
ดอกไม้หอม หมาก น้ำหอม และให้พระอิศวรด้วยเบญจางคประภีษฐ ขอพรให้มีความสุข
สวัสดิ์

2. ฉบับพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์

ฉันทขุนผู้สังเวทกล่อมช้างนี้มี 4 ลา เนื้อเรื่องกล่าวโดยลำดับ

ลาที่ 1 บทสกุณี ไหว้และขออำลาพระไพร เจ้าป่า สังเวทด้วย
เครื่องโภชนาการะยาหาร เทียนธูป กล้วย อ้อย มะพร้าว ลูกตาล ลาเทพทั่วทั้งป่า
ขอความคุ้มครองอย่าให้มีอันตรายโถมมาเบียดเบียน ช้างโลกที่กล่อมไถ้ก็ขออย่าให้เกร้าโถม
คิดถึงเผ่าพันธุ์พ่อแม่พี่น้องของตน ในบ้านเมืองที่ระไปอยู่มีนางช้างงาม มีอาหารกินบริบูรณ์
ไม่เหมือนอยู่ในป่า นอกบ่มไม้รักไปด้วยหญ้า แต่ในเมืองมีโรงแก้วให้นอน จะไปทาง
ไหนก็มีควาญช้างประจำ

ลาที่ 2 ปลอบจางว่าอย่าคิดถึงพ่อแม่พี่น้องที่อยู่ในป่า หรือญาติพี่น้อง ที่
เคยเล่นกันอย่างสนุกสนาน อย่าคิดถึงความสุขในป่า มีเพื่อน ดอกไม้หอม อาหาร
อย่าคิดถึงความสุขแต่ก่อน ที่ถูกเชือกมาดคล้องนี้ จะเลี้ยงให้ก็ อย่าไ้มีพศกัณเฑาะ
และแหง จงจำคำสอนไว้ ให้รักหมอกวายุ มีความสงบสงขัยบ อย่าทุกข์โศก อย่าได้
โทษผู้อื่นทั้งนี้ยอมเป็นไปตามกรรมที่ทำได้ พระพรหมได้สร้างพ่อแม่ให้เป็นนาคของพระ
ราชา จงตั้งใจที่จะไปอยู่ในเมือง เพราะที่นั่นมีสระบัวน้ำอันชม วงกังไ้ไปอยู่ในเมือง
เลิกอย่าไ้คิดถึงป่าและพ่อแม่พี่น้องเลยจงละพศกัณเฑาะ

ลาที่ 3 เมื่อละพศกัณเฑาะไ้ไ้เป็นช้างของพระราชา มีคนเลี้ยงหญ้า
ให้กิน อยากจะกินอะไรก็ไ้ดังใจ มีความสุขสบายน้ำไ้ ทั้งที่อยู่กิน และยังมีเครื่อง
ประกับต่างๆให้ อยู่ป่าเกบอาจะวาคก็ขอไ้เรื่อง จะไ้เป็นช้างของพระราชาสำหรับ
ปราบปรามข้าศึก ที่สั่งสอนไ้จงจำ

ลาที่ 4 นางช้างที่เคยมีใจรักไ้ไ้ไ้ อยู่ป่าที่เกบอาศัยไ้สุขสำราญ
อย่าไ้เป็นห่วง เพราะในเมืองมีดีกว่านี้อีก มีหิ้งคอกบัว หญ้าที่กินอร่อย อย่าไ้คิด
ถึงพี่น้องและลูก อย่าไ้เกร้าโถม เพราะเป็นไปตามกรรมและพระพรหมบันดาล

ต่อไปจึงทำให้สบาย ความทุกข์ที่มีก่อนหลังครั้งอยู่ป่าซึ่งมีเกบไพร่ทราญทั้งคอง
หากินเองด้วยควาญมาก เวลาคอนก็นอนบนหินแข็งกระก้าง ต่อไปนี้จะสะอาดเพราะ
มีนายควาญคอยรักษา อาหารก็มากมายทั้งมะพร้าว ลูกตาล หญ้า ข้าวป่า อ้อยช้าง ฯลฯ

ข้างทั้งข้างพลายที่อยู่ในเมืองก็มีมากด้วยเป็นข้างลักณะดี เป็นข้างของพระราช
จงละพยศ สิ่งใดที่สอนจงจา เครื่องประดับข้างก็มีอยู่ครบถ้วน เมื่อไปเป็นพาหนะของ
พระราชอาให้เทพทั้งหลายช่วยปกปักรักษา ข้างเขื่อนโคที่กลองไถ่นั้นเมื่อสิ้นชีวิตก็จะ
ไถ่ไปสวรรค์ ส่วนพวกที่อยู่ปากก็จะไถ่ขยายเผ่าพันธุ์ให้มากและเลี้ยงดูไถ่ขมป่า ชวนน้ำ
ภูเขา บึง ถิ่นไม้ อย่างสนุกสนาน

ขอฝากข้างทั้งหลายให้เจ้าป่าไถ่ช่วยคุ้มครอง พระเจ้าแผ่นดินจะขอลาเจ้าป่า
กลับไปยังกรุงศรีอยุธยา ขอจงปีความสุข ปิยต์ มีพระราชหฤทัยเบิกบาน

เรื่องนี้ได้ดัดแปลงจากภาษาเขมรมาเป็นภาษาไทยกระทำการพิธิไสยศาสตร์
เมื่อเสร็จการทำพิธีที่ไถ่จ้างเขื่อนแล้วเทพทั้งหลายก็อวยพรแก่พระราชามีพระชนมายุยืน
พันปี ประกอบด้วยพระเกียรติยิ่งเทอญ

3. ฉบับพระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

มีเนื้อความ

ลาที่ 1 บทสกุติ ได้กล่าวไว้พระพรหม พระวิญญู พระเพลิง
พระเทวกรรม พระพิณเนนเรว พระขันธกุมาร และเทพทุกองค์ อัญเชิญมาประชุม
ขอถวายรูปเขียนดอกไม้ ขอจงช่วยป้องกันอันตรายและสิ่งไม่ดีทั้งหลาย อย่าได้แผ้วพาน
พระราช และข้างลักณะมงคล ขอให้มีความสวัสดิก็อย่ามีความทุกข์ที่ทั้งปวงมา ขอสกุติ
พระกรรมบดีซึ่งเป็นเทพรักษาข้าง จงช่วยระงับความเรวร้อนกระวนกระวายใจให้สิ้น
และยินดีในคำสั่งสอน

ลาที่ 2 ปล่อยข้างว่าอย่าคิดถึงพ่อแม่พี่น้องและเพื่อนตลอดจนความสุข
ที่ได้จากการเที่ยวป่าเขา ในป่านี้ปีมีโขมยคอยทำให้ตกใจกลัว และยังมีสัตว์ร้ายส่ง
เสียงน่ากลัว ปีนกหัสติจันทร์ นกอินทรีบินคอยโฉบข้างไปกิน นายพรานก็คอยจ้องฆ่า
เพื่อจะเอางา เวลานอนก็ไม่สบาย มีทั้งเหลือบยุงคอยกัด จะเที่ยวป่าก็มีแต่หนาม
จะไปตามภูเขาก็กินเหยียบกรวดหินบาดเท้า อาหารในป่ากว่าจะหาได้ก็ด้วยความยากลำบาก
หน้าแล้งน้ำก็ขุ่นข้นไม่น่าอาบน่ากิน ไม่ควรจะอยู่ในป่าเลย

ลาที่ 3 ในเมืองอยุธยาแสนสนุกและเป็นสุขมีทุกอย่างที่ควรดู เป็นบุญ
แล้วที่ได้มาเห็นเมื่อได้เป็นพาทนะของพระราชา อย่าได้เศร้าโศกเสียใจถึงป้าอยู่เลย
จงมีความสุขในเมือง มีที่อยู่สวยงาม มีเครื่องใช้ มีผู้คอยระแวงระวังรักษา มีอาหาร
กินอย่างมากมาย อยู่ด้วยความสุขสบายปราศจากอันตรายทั้งปวง

ลาที่ 4 กรุงช้างมีความรู้สอนสั่งขอให้เช็กฟัง และเคารพยำเกรงอย่า
ได้โกรธและทำร้าย และอาละวาดจงรักภักดี และมีการนิมนต์สอนสั่งใดก็จง
ฟังจะได้เป็นมงคล และพระเจ้าแผ่นดินก็จะโปรดปรานพระราชทานยศถาบรรดาศักดิ์ให้
จงมีจิตใจเบิกบาน รู้คุณพระมหากษัตริย์ รู้จักนึกขอบขั้วก็

เคยเป็นกลุ่มญวนมีกับพระเจ้าแผ่นดินมาแต่ก่อนจึงได้มาเป็นพาทนะของพระราชา
ต่อไปนี้ทั่วทั้งเมืองก็จะสมบูรณ์สุข ขอเทพเจ้าทั้งหลาย พระเสื้อเมืองทรงเมืองจงช่วย
อวยชัยให้พรพระราชา ขอให้พระองค์จงมีพระชนม์ยืนนานมี พระยศพระเกียรติจึงมี
ตลอดกาล

เรื่องนี้แต่งสอนช้างตามที่มีรับสั่ง และแต่งตามแบบฉบับที่มีมาแต่ก่อน การกล่าว
ถึงฉันทกล่อมช้างก็จบบริบูรณ์

กาพย์ขับไม้

แผนที่ 1 ไหว้เทพทั้งหลายปี พระนารายณ์ พระพรหม พระเทวกรรม
พระพิฆเนศวร พระขันธุกุมาร ขอพรพระประสิทธิ์ประสาทแก่พระยาภุชสร ให้มีความสุข
และฟังคำสั่งสอนด้วยความยินดี

แผนที่ 2 ปลูกช้างไม่ให้คิดถึงพ่อแม่พี่น้อง และอย่าคิดถึงป้าที่เคย
อยู่อาศัยซึ่งรักมีอันตราย มีสัตว์ที่น่ากลัว ปีแรด กวาง สิงโต เสือ ราชสีห์ ผีโขมค
ยักษ์นี้ ที่เคยเล่นในป่าก็มีหนามคอยทิ่มแทง มีกรวด หิน ศอก แทะเท้าเจ็บปวด
อาหารการกินก็ผิดเพี้ยน ต้องตากผ้าฝนแดดลม อามน้ำขุ่น อย่าได้ยินดีกับป้าเลย มา
อยู่ในเมืองก็จะมีคนคอยปรนนิบัติอยู่ตลอดเวลาไม่ให้ขุ่นเคืองใจ

แผนที่ 3 ในเมืองแสนจะสุขสบาย มีที่อยู่เป็นโรงแก้วที่นอนก็สวยงาม
ที่กินก็เป็นสุข ที่อยู่สะดวกสบาย เวลานอนก็มีคนคอยขับกล่อมและบอกพักอยู่รอบ

ของกันก็ร่อย มีทั้งกล้วย อ้อย มะพร้าว ลูกตาล กล้วยตากคอยส่งให้ อยู่อย่างเป็นสุข ไม่มีอันตรรกภัยพระเคของพระราชาผู้ครอง

เพลงที่ 4 จงละพดพิงกำสอนอย่าร้ายอาละวาดทำอันตรายหมอกวญ
สั่งสอนจงจำ มีมารยาทสงบเสงี่ยมเชื่องและฝึกฝนให้ชำนาญ จงรักเกียรติรักตระกูล
รักชาติ รักพระราช รักหมอกวญ พระเจ้าแผ่นดินก็จะโปรดปราน ให้ข้าไว้ใจสอย
และมีเครื่องช้างทำด้วยแก้วทองงงาม

เพลงที่ 5 เครื่องประดับช่างมีอย่างสวยงาม มีกาบทอง ผ้าปกกระพอง
ที่รักษา พานหน้า รักกัน จะเป็นที่เชิดชูบุญพระมหากษัตริย์ ใฝ่ถวายบรรคาก็
จงมีใจซื่อสัตย์จงรักภักดี แก่ชาติปางก่อนเคยบุญบารมีพระราช จึงได้มาเป็นช้างแก้ว
ต่อไปนี้บ้านเมืองก็จะร่มเย็นมีความสุขความสมบูรณ์

4. ฉบับพระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

เนื้อเรื่องกล่าวโดยลำดับ

ลาที่ 1 บทสลุกก็ ก็ให้พระรัตนตรัยและให้เทพองค์ต่างๆ ไก่แก่
พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร และพระอัคนี ซึ่งถือว่าเทพทั้งสี่นี้เป็นผู้สร้างช้าง
ทั้งหลายทั้งหลาย ให้พระเทวกรรม พระพินเขตร ให้ช่วยปกป้องรักษาภัยพิบัติต่างๆ
และขจัดสิ่งสิ่งเป็นเสียดจัญไร และให้พระราชามีพลานามัยสมบูรณ์ มีอายุยืนนาน

อนึ่งช้างพังลักษณะดีก็เป็นศรีแก่พระมหากษัตริย์และเป็นราชพาหนะ จงอย่าได้
มีทุกข์โศกเศร้าที่ค้องจากปามา

ลาที่ 2 บทปลอบช้างให้ว่างลาไพรว่าอย่าไ้คิดถึงช้างพ่อช้างแม่
เพื่อนช้างด้วยกัน โขลงที่เหี่ยวไปในป่าด้วยกัน อย่าไ้เป็นทุกข์ จงทำใจให้เป็นสุข
ให้นึกเสียว่าป่านนั้นแสนลำบาก มีแต่ต้นไม้ ภูเขา จะท่องเที่ยวทางก็อันตราย เงินไม่
สะดวก นอกจากนี้ยังมีปีศาจ ภูตพราย กอยหลอกหลอน ผีโขมคส่งเสียงน่าสยองกลัว
ทำให้ออกสันขวัญแขวน สัตว์ร้าย เสือ ราวสีห์ นกอินทรีก็จะคาบเอาไปกิน ไม่มีใคร
ช่วยคุ้มครองให้ เวลานอนที่นอนเล้าก็แสนจะกันระกายผิว เหลือบยุงรินไรก็จะไ้ค่อม
ยามฝนตกไม่มีใครทรร่วมให้พักพิง กรันอยู่ไ้ร่มไม้ก็แสนจะชื้นแฉะ

ทางบกก็เต็มไปด้วยหนาม เถาวัลย์ระเระระระ ก้อนหิน กรวดจะมากเท่า
อาหารก็หาลำบาก ยามแล้งแดดกล้าร้อนราวกับไฟ น้ำขึ้นขึ้นไม่เหมาะที่จะอาบกับ

ตอนที่ 3 มหชนเมืองก็ชมว่าในกรุงศรีอยุธยาแม้แต่ความสุขสมบูรณ์ ประดุจ
ป้อมแข็งแรง เมืองงามราวกับวิมานของพระอินทร์ มีดอกเหมยสวยงาม พลรบก็พร้อม
พร้อม ข้างซ้ายขวายาวเนิ่นมาก จงมาเป็นพาหนะของพระราชบิดา อย่าได้วิตกกังวลถึง
ป่าอีกเลย จงอยู่อย่างสุขสบาย โรงสำหรับอยู่นั้นสวยงามสะอาดสดชื่น เครื่องประดับ
ต่างๆ เช่น ภู เครื่องผูกคอ ขอบพกทอง ทองหาง ล้วนแต่สวยงามทั้งสิ้น ทั้งของกิน
ก็ด้วยอ้อยมะพร้าวลูกตาลก็มีบริบูรณ์ทุกอย่าง จงอยู่อย่างสุขสบาย

ตอนที่ 4 สอนให้ช่างรู้จักเชื่อฟังกฏวังที่จะสั่งสอนและจงรักภักดี
อย่าทำร้ายให้ละพยต่างๆเสีย จะได้มีความเจริญ มีเกียรติยศปรากฏ พระเจ้าอยู่หัว
ก็จะทรงพระกรุณาตั้งยศศักดิ์ให้ ขอให้ภักดีและมีความกตัญญูจะมีแต่ความสุขสวัสดิ์
สุดท้ายอัญเชิญพระเสด็จเมืองทรงเปื่องรักบาทพระแก้วมรกต

กษัตริย์ไทย

ตอนที่ 1 กลุ่มผู้สังเวทเพเจ้าต่างๆให้ช่วยปกครองรักษาช้างเผือกให้
ราชบุรุษโตโตโรภักย์ต่างๆอันมี พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ พระพิณเนศวร
พระเทวกรรม

ขอให้อภิบาลช้างเผือกให้ปราศจากทุกข์ โรคภัยให้มีความสุขความยินดี ที่ได้
รับฟังคำสั่งสอน

ตอนที่ 2 ปล่อยช้างว่าอย่าได้แก่เจ้าโตโตองเวก โองที่ท้องพลัดพรากจากกัน
อย่าได้คิดถึงป่า ที่กินที่นอนอันรกและมีหนามเต็ม สัตว์ร้าย ทั้งเห็บเห蚤 มุง มุง หาก
นอน รื่นร่านคอยรบกวน

อย่าได้หวังว่าจะมีความสุขในป่า เพราะในป่ามีภัยอันตรายมากมาย เสือ
ราชสีห์ ยีราบ นกอินทรีที่คอยจะเอาไปกินเป็นอาหาร ถึงทางในป่า เต็มไปด้วยหนาม
หิน กรวดกลมแหลมคอยมากเท่าให้เจ็บปวดใจปีติวามสุข

การหาอาหารก็แสนจะยาก การหาอาหารก็แสนจะยาก แดงแดงลำบาก อาศัยในหนอง

ทำให้หมดสง่า จงอย่าได้คิดถึงป่าเลย ถ้ามาอยู่กรุงก็จะมีผู้ให้ความสุขความสบาย

แผนที่ 3 อโยธยานี้สร้างเหมือนเมืองสวรรค์มีแต่ความสนุกสนาน
ความสุขในป่าหรือจะเท่า ขอเชิญให้มาอยู่โรงแก้ว แทนที่อยู่ที่สวยงาม พื้นสลักงาช้างทอง
เหลืองอร่ามงามตา พื้นที่อยู่หลับนอนก็สะอาดสวยงาม ปลูกดอกไม้สิ่งอันนุ่ม

ยามนอนยามกินก็เป็นสุข มีคนคอยขับกล่อม คอยหาหาน้ำกินด้วยอ้อมมือ
ดูตกคามีมากมายไม่ต้องเที่ยวแสวงหา ยศศักดิ์มีมากมายด้วยบุญบารมีพระปกเกล้าฯ

แผนที่ 4 สิ่งสอนให้ชาวเชื้อหังคำและละพยศ อย่าคั่นคั่นวิ่งเล่นทะเลวง
ท่าลายบ้านเรือนต้นไม้ อย่าได้แว้งเหวี่ยงหมอลาญและรังเกียจน้ำหญา จงจำคำสั่งสอน
ให้รักชาติ รักยศ รักตระกูล รักพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระกรุณา รักหมอลาญถ้าเชื่อ
แล้วพระเจ้าอยู่หัวจะประทานผู้นำหญามาให้ มีเครื่องประดับทองคำอัน

แผนที่ 5 พรรณนาถึงเครื่องประดับข้างพัง มีสร้อยพินลำหาง ผ้าโพก
กระพอง รัตคนคากพัน แฉกหน้าหลังล้วนประดับด้วยแก้วทองสวยงาม ประดับกายมีศ
มีเกียรติ มีความสุขไม่เสื่อมคลาย

บันทึกท้ายบท

สรุปที่ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 แปลว่า ค่ายยกย่อง,
คำสรรเสริญ ส่วน คุษฎี แปลว่า ความยินดี, ความชื่นชม และ คุษฎีสังเวย แปลว่า
จำพวกฉันท์สำหรับขับกล่อมช้าง

ที่ใช้ทั้งสรุปที่ และคุษฎี จะปรากฏในฉบับของขุนเทพกวี ทำให้เข้าใจว่าเดิมใช้เรียก
ได้สองอย่างก็จะเป็นสรุปที่หรือคุษฎีก็ได้ประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งต้องการจะแยก
ให้เห็นว่า สรุปที่เป็นการยกย่องสรรเสริญเทพเจ้าก่อนจะทำการจับช้าง และหลังจาก
ที่จับช้างได้แล้วมีการมโหรีแสดงความชื่นชมยินดี จึงเรียกว่า คุษฎี หรืออาจจะหมายถึง
ความเฉพาะว่า สรุปที่ ก็คือคำสวดอ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้า ส่วนคุษฎีนั้น เป็นการสวดอ้อนวอน
พระผู้เป็นเจ้าพร้อมทั้งมีการเช่นสรวงบูชาด้วย

บทที่ 5

สรุปผลการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

ฉันทฤทธิสังเวยกล่อมช้างที่นับว่าเป็นฉบับแรกเท่าที่มีฉบับอยู่ในวรรณคดีไทยได้แก่ ฉันทฤทธิสังเวยกล่อมช้างของขุนเพกวิ ขุนเพกวิผู้นี้รับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ และได้แต่งฉันทนี้ในรัชกาลนั้น การแต่งแบ่งเป็น 3 ลา อีกฉบับหนึ่งคือ ฉันทฤทธิสังเวยกล่อมช้างของเกา ชนิก อยู่โพธิ์ ว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์ฯ การแบ่งลาขยายจาก 3 ลาเป็น 4 ลา

เมื่อได้วิเคราะห์เรื่องการจับช้างและพระราชพิธีสมโภชช้างเผือกพอสรุปได้ว่า ฉันทกัณฑ์กล่าวถึงไว้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับช้างทั้งสองฉบับ ฉบับแรกฉันทของขุนเพกวิใช้ก่อนการไปจับช้าง เนื้อความมี 3 ตอน ตอนก่อนไปจับช้าง กล่าวถึงการเช่นสรวงเจ้าป่า ตอนเข้าป่าหาพิธิเบิกไพรกล่าวถึงการขอช้าง ตอนที่จับช้างได้แล้วกล่าวถึงการลาไพรเมื่อคล้องได้ช้างเผือกแล้วจึงทำพิธีสมโภชกันอย่างใหญ่โตอีกครั้งหนึ่ง ในโอกาสนี้จึงใช้ฉันทที่เป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์ฯ

เท่าที่ปรากฏในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีแต่งกัณฑ์กันขึ้นใหม่เมื่อได้ช้างเผือกหรือช้างสำคัญ เข้าใจว่าคงใช้บทกล่อมช้างของเกากรุงเก่าประกอบด้วย ลักษณะการแต่งฉันทกล่อมช้างมี 4 ลา

เนื่องจากฉันทกล่อมช้างนี้ใช้ในพิธีกรรมซึ่งไม่ปรากฏบ่อยนัก จึงคงใช้บทกล่อมช้างเดิมที่มีอยู่แล้วสืบทอดกันมา มีวิวัฒนาการโดยเพิ่มกาพย์ขับไม้เข้ามาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏในฉบับของกรมหมื่นสุทธนารีนาถ และฉบับของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ส่วนรูปแบบ (Form) นี้ตอบที่เป็นฉันทกล่อมช้างคงเดิม

✓ ลักษณะรูปแบบที่ใช้ในการแต่ง

ฉันทกล่อมช้างเอกสารหมายเลข 1 (ขุนเพกวิ) แยกออกเป็นคำประพันธ์ประเภทฉันทและคำประพันธ์ประเภทกาพย์ พอสรุปได้ดังนี้

1. ฉันทบทนี้มี 3 ลาคือ
 - 1.1 ขอพร
 - 1.2 มอวัง
 - 1.3 ลาไพร
2. บทที่ใช้ในการแต่งมี 3 ชนิดคือ
 - 2.1 อินทรวีเชียรฉันท
 - 2.2 วสันตคิลกฉันท
 - 2.3 กมลฉันท
3. กวีประพันธ์ประเภทกาพย์ มีเพียงชนิดเดียวคือ
 - 3.1 กาพย์ฉบัง

ลาที่ 1 ใช้กวีประพันธ์ 3 ชนิดคือ อินทรวีเชียรฉันท กมลฉันท และกาพย์ฉบัง
ใช้อินทรวีเชียรฉันท 2 ครั้ง กาพย์ฉบัง 2 ครั้ง ส่วนกมลฉันทมีใช้แต่เฉพาะในเอกสาร
ฉบับนี้ ไปมีใช้ในเอกสารฉบับอื่นอีกเลย

ลาที่ 2 ใช้วสันตคิลกฉันท

ลาที่ 3 ใช้วสันตคิลกฉันท

ฉันทกล่อมช้างเอกสารหมายเลข 2 (สเปกซ์พระนารายณ์) มีดังต่อไปนี้

1. ฉันทบทนี้มี 4 ลาคือ
 - 1.1 ขอพร
 - 1.2 ลาไพร
 - 1.3 มอเมือง
 - 1.4 สอนช้าง
2. กวีประพันธ์ประเภทฉันทมี 2 ชนิดคือ
 - 2.1 อินทรวีเชียรฉันท
 - 2.2 วสันตคิลกฉันท
3. กวีประพันธ์ประเภทกาพย์มีเพียงชนิดเดียวคือ
 - 3.1 กาพย์ฉบัง

ลาที่ 1 ใช้ภาพยนต์ม้ง

ลาที่ 2 ใช้อินทรีวิเชียรฉันท

ลาที่ 3 ใช้วสันตคิลกฉันท

ลาที่ 4 ใช้ภาพยนต์ม้ง

การแก่งฉันทกล่อมข้างฉันทฉบับนี้เป็นการเริ่มวางรูปแบบในการแก่ง และมีข้อน่าสังเกตว่าลาที่ 3 มีจำนวนบทของคำประพันธ์น้อยที่สุด แต่ในลาสุดท้ายใช้คำประพันธ์มีจำนวนบทมากที่สุดด้วย

ฉันทกล่อมข้างเอกสารหมายเลข 3 (กรมหมื่นศรีสุเรนทร์) มีดังต่อไปนี้

1. ฉันทบทนี้มี 4 ลาก็คือ

1.1 วอพร

1.2 ลาไพร

1.3 ชมเมือง

1.4 สอนข้าง

2. คำประพันธ์ประเภทฉันทมี 2 ชนิดคือ

2.1 อินทรีวิเชียรฉันท

2.2 วสันตคิลกฉันท

3. คำประพันธ์ประเภทกาพย์มีเพียงชนิดเดียวคือ

3.1 กาพย์ม้ง

การวิเคราะห์ลักษณะการใช้คำประพันธ์ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ในเอกสารหมายเลข 3 พบว่ารูปแบบเหมือนเอกสารหมายเลข 2 คือใช้คำประพันธ์ชนิดหนึ่งในการแก่งลาหนึ่งๆ แตกต่างกันออกไป

ในเอกสารฉบับที่ 3 ที่กล่าวถึงอยู่มีผู้แต่งปรับให้ลาหนึ่งๆมีจำนวนบทมาน้อยเกือบเท่ากัน นอกจากลาสุดท้ายมีจำนวนบทมากกว่าลาอื่นๆทุกลา

คำประพันธ์ในเอกสารหมายเลข 3 จึงนับได้ว่าใกล้เคียงมากกับเอกสารหมายเลข 2 มีข้อแตกต่างอยู่ประการเดียวคือ เอกสารหมายเลข 3 ปีกาพย์ขับไม้เพิ่มขึ้น

ฉันทก่ลอมซำงเอกสารหมำยเลข 4 (กรมสมเก็จพระปรำนุจิทธิโนรส) มีก้ง
ต่อไปนี้

1. กัณฑ์มี 4 ลากัถ
 - 1.1 ขอพร
 - 1.2 ลาไพร
 - 1.3 ขบเมือ่ง
 - 1.4 สอนซำง
2. ก่ำประพันธ์ประเภทันท์ที่ ๑ ชนิดกัถ
 - 2.1 อินทรวีเชียรณัถ
 - 2.2 วสันตคิลกณัถ
3. ก่ำประพันธ์ประเภทากยัป่เวียงชนิดเกียวกัถ
 - 3.1 กภาพณัง

ฉันทกัณฑ์นี้มีรูปแบบกล่ำยเอกสารหมำยเลข 2 และเอกสารหมำยเลข 3 แต่มี
จำนวนบทในแต่ละล่ำเพิ่มขึ้นก่ำล่ำค้ำไปจนถึงล่ำสุดท้าย แต่จำนวนไม่ต่ากัันมำก มีก่ำพัย
สับไ้เหมือนเอกสารหมำยเลข 3 /

ฉันทกัณฑ์สังเวยก่ลอมซำงในเอกสารทัง 4 ฉบับ กั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอน
กล่ำถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้เห็นรูปแบบของการแต่งวรรณกรรมประเภท
พิธิกรรมนี้ไ้แจ่มซำก ส่วนที่ซำกัันทุกฉบับเป็นลักษณะย่นไ้ คือจำนวนล่ำ ชนิดของค่ำ
ประพันธ์ที่ไ้ ส่วนจำนวนบทไม่แน่นอนต่ายกั้ว กรมสมเก็จพระปรำนุจิทธิโนรสพยายาม
ทำให้จำนวนบทเรื่งแต่น้อยแล้วชยำยจำนวนมำกขึ้นๆต่ายล่ำ

การกัันกัว่ำครั้งนี้สรุปไ้ค้ว ฉันทกัณฑ์สังเวยก่ลอมซำงวิรัชนาการในค้ำนการไ้
ลักษณะค่ำประพันธ์มีเฉพาะระหว่างเอกสารหมำยเลข 1 กับเอกสารหมำยเลข 2 เท่านั้น
ฉันทกัณฑ์สังเวยก่ลอมซำงที่เขียนขึ้นในเวลาเกือวต่ายเอกสารหมำยเลข 3 และเอกสาร
หมำยเลข 4 เห็นแบบเกียวกัันหมค ส่วนจำนวนบทไ้มีวิรัชนาการมำต่ายล่ำค้ำ กัถจำก
การไ้จำนวนบทก่ำประพันธ์สับซำงย่ำยว่ำง ในเอกสารหมำยเลข 1 และเอกสาร

หมายเลข 2 ปรับให้มีจำนวนบทเกือบเท่ากันในเอกสารหมายเลข 3 แต่ยังไม่เป็นอนุกรมจนกระทั่งจำนวนบทเป็นอนุกรมจากน้อยไปหามาก ในเอกสารหมายเลข 4

กลวิธีในการแต่ง

การวิเคราะห์สัมผัสนอกหรือสัมผัสบังคับ สัมผัสในหรือสัมผัสพิเศษหรือสัมผัสไม่บังคับ และกลวิธีพิเศษได้ผลดังนี้

1. สัมผัสนอกหรือสัมผัสบังคับ มีการร้อยสัมผัสระหว่างบทต่อเนื่องกัน

เอกสารหมายเลข 1 ไม่มีสัมผัสระหว่างบทอยู่เพียงแห่งเดียวคือระหว่างบทที่ 42 กับบทที่ 43

เอกสารหมายเลข 2 เอกสารหมายเลข 3 และเอกสารหมายเลข 4

มีสัมผัสระหว่างบทโดยตลอด

กลวิธีแต่งบทกวีแบบเดิมในเรื่องสัมผัส ไม่มีลักษณะที่เรียกว่าวิวัฒนาการ ส่วนในกาพย์ขับไม้ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์การร้อยสัมผัสระหว่างบทยังไม่สมบูรณ์ แต่ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทำได้ครบบริบูรณ์

2. สัมผัสในหรือสัมผัสพิเศษหรือสัมผัสไม่บังคับ วิเคราะห์รวมกันกับกลวิธีพิเศษ ถ้อยคิ๊งค์และยมกด้วย ปรากฏว่ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสใช้กลวิธีในการแต่งสูงเป็นอันดับ 1 กรมหมื่นศรีสุเรนทร์มีกลวิธีในการแต่งสูงเป็นอันดับสอง สมเด็จพระนารายณ์ มีกลวิธีในการแต่งสูงเป็นอันดับสาม และของขุนเทพกวีมีกลวิธีในการแต่งสูงเป็นอันดับสี่ ตามลำดับ ส่วนตอนที่ เป็นกาพย์ขับไม้กลวิธีในการแต่งของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์สูงกว่าของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

กลวิธีในการแต่งที่กลวิธีแต่งที่เก่าแก่ที่สุดคือ คำคู่ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสใช้กลวิธีแต่งชนิดนี้สูงที่สุด รองลงมาได้แก่ของสมเด็จพระนารายณ์ อันดับสามได้แก่ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ อันดับสุดท้ายได้แก่ของขุนเทพกวี

ห้วงทำนองในการแต่ง

ผู้ประพันธ์แต่ละคนมีห้วงทำนองในการแต่งโดยพิจารณาการใช้คำและความ
ซึ่งมีการขึ้นต้นเรื่องและการสร้างบรรยากาศได้ผลดังนี้

1. ชุนเทพกวี เอกสารหมายเลข 1

1.1 การสรรใช้คำ สังเกตได้ว่านิยมใช้คำต่อไปนี้เป็นพิเศษ มีที่ใช้
หลายแห่งคือ มนตร, รุ่ง, สรวม, เราะห, เณร, คำที่ใช้คู่มี พระโพร กับ
พระผอง บันดาล กับบันโคบ คำที่ใช้คู่สองคู่มีคำหน้าซ้ำกับ เช่น อวยสวัสดิ์อวยไชย,
ประนตประนม, จำเรียวจำเหียน, ลำเพ็ญลำเภา

1.2 การขึ้นต้นเรื่องใช้ฉันท์ 11 (อินทรวีเชียรฉันท์) กล่าวประมาณ
พระอิศวร ในลาค่อมามีบทประมาณวิก กล่าวถึงพระพรหม พระวิษณุ พระอุมา
ท้าวโลกบาล และพระฤๅษีสหิทธิ พระพิฆเนศวร และชั้นขฤๅน การสร้างบรรยากาศ
พิจารณาได้ตอนลาที่ 2 ก็คือการขอช้าง ใช้คำที่เกร่งขรมกึกก้องสิทธิ์ โนม่นาวจิตใจผู้อ่าน
ผู้ฟังให้เลื่อมใสเห็นจริงเห็นจังไปกับความที่กล่าว โดยการใช้คำว่า "สรวม" แทนคำ
ว่า "ขอ" และใช้คำยากเป็นคำทางวิชาการ เช่น คำที่เกี่ยวกับชื่อช้างต่างๆทำให้รู้
สึกว่ากึกก้องสิทธิ์ยิ่งขึ้น

2. สมเด็จพระนารายณ์ เอกสารหมายเลข 2

2.1 การสรรใช้คำ นิยมใช้คำ อัน คำเสรีงซ้อนมี ทุกขทุกขา,
พิบาสลำยาก, จ่านองวอง, เบียดเบียนมีท่า เล่นคำ มมีเว้น กับมมีแะ
สลม กับสควน คำคู่สองคู่มีซ้ำกัน คำกร่างกระเถียง, ทรหิงทรโทย ที่มีสัมผัส
กลางมี ป่าคงพวงพันธุ, เลี้ยงมาม่อมสาย, ป่าคงพวงไพร, แม่ลูกผูกกรัก
ระร่อนอ่อนหวาน

2.2 การขึ้นต้นเรื่องก้วยกาพย์บัง ซึ่งกวีในสมัยต่อมาใช้เป็นแบบฉบับ
ในการแต่ง กล่าวถึงพระโพร หรือพระพนัสคี ไม่กล่าวถึงเทพเจ้าทั้งสามของพราหมณ์
การสร้างบรรยากาศตอนปลอบจางใจด้วยคำประเล้าประโลม ขึ้นต้นด้วยคำว่า "อ้าวพ่อ"
ทุกบาทให้ความรู้สึกล้อตามคำที่ปลอบประโลมนั้น

๓. กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ เอกสารหมายเลข 3

3.1 การสรรใช้คำ นิยมใช้คำคู่สองคู่ที่ไม่มีเสียงซ้ำกันหน้า เช่น จะกล้าจะกลืน, จะสั่งจะสอน, ระรองระเรีอง, จรเลี้ยวจรหลัก เล่นคำที่มีความหมายไปในทำนองเดียวกัน แยกคู่กันคนละวรรค เช่น สรร้อม-สพริก, สพริบ-สพริง สารพัด-สารพัน กลุ่มคำที่มีสัพยางค์และมีสัมผัสสระตรงกลาง เช่น หกหน้าทวาทัก, ระวังคับเคือก, คู่เคือกเพือกพุ่ง, วงสมักรักหนู ที่เป็นท่วงทำนองการใช้คำแปลกกว่าคู่อื่นในเรื่องที่กล่าวนี้คือ ในกลุ่มคำสัพยางค์มีแทรกคำว่า "แล" ไว้ระหว่างกลางอีกด้วย เช่น ล่วยสาแลข้าไทย, ญ้าเผื่อแลเหลือหลาย

3.2 การขึ้นต้นเรื่องด้วยภาพยอบังตามแบบของสมเด็จพระนารายณ์ และกล่าวถึงเทพทั้งสี่ที่สร้างช่าง คือ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ และพระเพลิง การสร้างบรรยากาศตอนปลอบช่างใช้ถ้อยคำประเล้าประโลม ขึ้นต้นด้วยคำว่า "อ้าวพ่อ" ทุกบาทเช่นเดียวกับพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์ และใช้คำทำให้เกิดความรู้สึกว่าในป่ามีแต่ความทุกข์ยากและน่ากลัว

4. กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เอกสารหมายเลข 4

4.1 การสรรใช้คำ ชอบใช้คำที่มีความหมายไปด้วยกันในบทแต่ละวรรค เช่น ทอบ-ทอด, ระลวง-ระลิก, ประกล-ประกิจ, ลำบาก-ลำไย เล่นคำพ้องเสียงที่มีความหมายต่างกัน เช่น นาคบาท, จำลายลาย, นกทุกขทุก, กระจิงจิงหะ คำคู่สองคู่ที่ไม่มีเสียงซ้ำกันหน้า เช่น มาออกมาอ่อน, วันทวันทวบ, สมยศสมศักดิ์ แต่ที่มีลักษณะพิเศษคือท่วงทำนองในการบ่งภาพยอบัง จะมีกลุ่มคำสัพยางค์สัมผัสคู่กลางส่วนมากอยู่หน้าวรรคแรก เช่น อย่าถึงซึ่งเกียก, รักรักก็, แว้งเหวียงเปียงสมบัติ ถอนชนกชักนุก

4.2 การขึ้นต้นตามรูปแบบเดิม แต่แปลกกว่าผู้อื่นคือ ประณามพระรัตนตรัย ส่วนการกล่าวถึงเทพต่างๆทรงกระทำเช่นเดียวกับพระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ แต่ไม่ออกชื่อเทพนั้นๆ การสร้างบรรยากาศ ตอนปลอบช่างใช้ถ้อยคำประเล้าประโลมใจ ขึ้นต้นด้วยคำว่า "อ้าวแม่" และใช้ถ้อยคำได้อย่างเหมาะสมทำให้เกิดความรู้สึกว่าในป่ามีความลำบากทั้งหน้าฝนและหน้าแล้ง

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มุ่งเฉพาะด้านกลวิธีในการแต่ง (Techniques) ท่วงทำนอง ในการแต่งและวิวัฒนาการของฉันทลักษณ์ที่สังเวทยกล่อมช้างเท่านั้น เป็นการวิจารณ์ในแง่ วิเคราะห์ลักษณะของวรรณคดี (Analytical Criticism) โดยพิจารณาโครงสร้างและ ส่วนประกอบต่างๆ โดยละเอียด ยังมีหัวข้ออื่นๆที่อาจจะวิจัยได้อีกหลายประการดังนี้

1. การวิจารณ์ในแง่ของอิทธิพลที่วรรณคดีแต่ละชิ้นมีต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของ คน (Moral Criticism) โดยการศึกษาประวัติศาสตร์ ประกอบการพิจารณาที่จะได้ ประโยชน์ในการตีความบางตอนของคำฉันทลักษณ์ที่สังเวทยกล่อมช้างนี้ได้อย่างถูกต้อง

2. การตีความ (Interpretation) ในเนื้อหาของวรรณคดีถึงแม้ในเรื่องนี้ มีผู้วิจัยจะได้สรุปความไว้อย่างและเสนอแนะความรู้เกี่ยวกับเรื่องช้างเพื่อประโยชน์ในการ ตีความอยู่บ้างแต่มีได้มีความมุ่งหมายในการวิจัยเรื่องนี้โดยเฉพาะ จึงได้ละเว้นเสียหาก ท่านผู้ที่สนใจจะวิจัยต่อยอดทำได้ในข้อนี้

3. การชำระตรวจสอบและวิเคราะห์ฉันทลักษณ์กล่อมช้างฯ ฉบับอื่นๆนอกจากฉบับที่ ผู้วิจัยได้ทำแล้ว นับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงปัจจุบันยังมีอีกหลาย ฉบับ ผู้ที่สนใจก็สามารถวิจัยต่อยอดได้ อาจจะได้อะไรที่น่าสนใจเพิ่มขึ้นจากผู้วิจัยได้ ทำการวิจัยไว้

4. การวิจารณ์เชิงจิตวิทยาและการประเมินก่านิยมทางสังคม เช่นในเรื่อง การสอนช้างบางท่านกล่าวว่ามีความไพเราะกล่อมใจคนได้ดีไม่แพ้คนหรืออื่นๆ อาจจะนำ เอาความรู้ทางจิตวิทยาเข้ามาประกอบการอธิบายเรื่องดังกล่าวกล่าวถึง เป็นที่นิยมแพร่หลาย อยู่ในขณะนี้ และจากผลที่ได้ก็อาจจะประเมินก่านิยมทางสังคมในสมัยนั้นๆอีกด้วย

5. เรื่องที่เกี่ยวกับภาษา อาจจะศึกษาค้นคว้าได้โดยเทียบเคียงคำเขียนให้เป็น แนวเดียวกันในฉันทลักษณ์ที่สังเวทยกล่อมช้าง จะทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของภาษาที่ใช้ เพราะเท่าที่ตรวจสอบนี้การ เขียนตัวอักษรยังกลาดเกลื่อนมิได้เข้าสู่ปรอยและมีได้จัดแบ่ง ภาษาแต่ละสมัยไว้ เฉพาะที่ตรวจสอบวิจัยก็เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์กลวิธีในการ แต่งเท่านั้น อนึ่ง การศึกษาเรื่องรูปประโยคที่ใช้จะทำให้ฉันทลักษณ์ที่สังเวทยกล่อมช้าง สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

-
บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

คำรับพระกษัตริย์คำฉันท์ ฉบับตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 42 จ.1 พ.ศ. 2455

เทพกวี, ชุน คุณฐีสั่งเวยกล่อมช้างของเก่า ชุนเทพกระวีเมืองสุโขทัยแต่ง
ฉบับตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 4 ข.4 พ.ศ. 2455

เทพกวี, ชุน คุณฐีสั่งเวยกล่อมช้างของเก่า ชุนเทพกระวีเมืองสุโขทัยแต่ง
ฉบับตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 39 ข.1 พ.ศ. 2455

ปรมาณูจิทธิโนรส, กรมสมเด็จพระ กล่อมช้างพังคำฉันท์ ฉบับตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ
เลขที่ 9 ข.1/ข

ปรมาณูจิทธิโนรส, กรมสมเด็จพระ ฉันท์กล่อมช้าง ฉบับตัวเขียน หม่อมหลวงแดง
สุประคิษฐ์ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 17 พ.ศ. 2479

ศรีสุเรนทร์, กรมหมื่น ฉันท์กล่อมช้างพลาย ฉบับตัวเขียน กรมขุนไชยนาทนเรนทร
ประทานหอพระสมุดฯ เลขที่ 2 ข.1/ ก พ.ศ. 2458

ศรีสุเรนทร์, กรมหมื่น ฉันท์กล่อมช้างพลาย ฉบับตัวเขียนของพระครูธรรมวิทนาจารย์
(สอน) วัดมหาธาตุฯ ถวายหอพระสมุดฯ เลขที่ 1 ข.1 พ.ศ. 2467

เอกสารชั้นรอง

กมล สมวิเชียร "วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการพัฒนาทางการเมือง" รัฐศาสตร์
หน้า 33 - 70 25 สิงหาคม 2514

กระแสร มัลลยาภรณ์ วรรณกรรมไทยปัจจุบัน โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
2512, 206 หน้า

กาญจนา นาคสกุล, ดร. "แบบการเสริมสร้อยในภาษาไทยและเขมร" อักษรสาร
หน้า 1 - 29 พิมพ์เนื่องในโอกาสงานสัปดาห์สตรี 9 กันยายน 2515

กาญจนาภรณ์ (นามแฝง) สำนวนไทย ภาค 2 มุรินทร์การพิมพ์ 2514, 603 หน้า

กำชัย ทองหล่อ หลักภาษาไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 รวมสารัน เทพนมการพิมพ์ 2509,
754 หน้า

กุหลาบ มัลลิกะมาส, รองศาสตราจารย์ "การสอนวิชาวรรณคดีไทย"
คู่มือวิชาภาษาไทย เล่ม 3 หน้า 253 - 275 เอกสารการนิเทศการศึกษา
ฉบับที่ 100 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู 2512

กุหลาบ มัลลิกะมาส, รองศาสตราจารย์ กวีชาวบ้าน สยามภาษาและหนังสือ
แห่งประเทศไทย โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 2509, 269 หน้า

กุหลาบ มัลลิกะมาส, รองศาสตราจารย์ "วรรณกรรมไทย" อนุสรณ์นางรำเพย
จำปรีดิ์ ในงานฉาปนกิจศพ ๗ เมรุวัดชลประทานรังสฤษฎ์
6 พฤษภาคม 2516

กำหนดทุกข์สังเวและกาพย์ขับไม้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงาน
พระราชพิธีรับสมโภชและขึ้นระวางพระแก้วมรกตที่ ๓ จังหวัดเชียงใหม่
พุทธศักราช 2509

"คำอ่านกิลาจารึก ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย" เรื่องพระร่วง เทียบเมืองพระร่วง
คำอ่านและกาพย์จารึกสุโขทัย สุภาวดีพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง ฉบับหอสมุด
แห่งชาติ หน้า 344 - 466 โรงพิมพ์อักษรบริวาร 2498

ลิกฤทธิ ปราโมช สยามรัฐ 8 มกราคม 2515 หน้า 5

✓ กุรุสภา, ชุมนุมภาษาไทยของ คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง กุรุสภา 2511, 869 หน้า

✓ กุรุสภา, ชุมนุมคำศัพท์สังเว กุรุสภา 2503, 2 เล่ม

จดหมายเหตุเรื่องรับพระแก้วมรกตขึ้นช้างเผือกแรกไถ่ในรัชกาลที่ 2 เมื่อปีวอก พ.ศ. 2355
พิมพ์เนื่องในงานสมโภชพระเศวตศรเคนส์กลก ช้างเผือกแรกไถ่ พ.ศ. 2470
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 38 หน้า

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "ถำรพระกษัตริย์" พระแก้วมรกต
หน้า 84 - 102 กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
มหาอำมาตย์ตรีพระยาเพชรนิลสรวิสัยศรีสวัสดิ์ ๓ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส
29 พฤศจิกายน 2505

จักรพรรดิพงศ์ (จา), พระ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 2 หน้า 273-
495 กุรุสภา 2504

จำนงค์ ทองประเสริฐ ปรัชญาประยุกต์ เกษมบรรณกิจ โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2514,
604 หน้า

✕ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพิธีสิบสองเดือน โรงพิมพ์รุ่งเรือง
รักัน 2503,

เจตนา นาควัชร "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" วรรณคดี หน้า 1 - 53
ชุมนุมบทความทางวิชาการ ถวาย พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
ในโอกาสที่พระชนม์มายุ 80 พรรษา ณ วันที่ 25 สิงหาคม 2514

✓ เจื้อ สตะเวทิน คำรับวรรณคดีไทย กคลังวิทยา โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์ 2505,
406 หน้า

เจื้อ สตะเวทิน ประวัติวรรณคดี พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ 2502, 300 หน้า

เจื้อ สตะเวทิน ภาษาไทยยุคक्रमิขณม วรรณคดีไทย ข. อักษรเจริญทัศน์ 2511,
594 หน้า

เจื้อ สตะเวทิน "วิชาประวัติศาสตร์ว่าด้วยร้อยแก้วลิลิตและทำนองเขียน (เฉพาะบทกถ)
(ฉบับที่ 5)" คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง หน้า 123 - 133 ชุมนุมภาษาไทย
ของคุรุสภา 2511

ฉลาก บุญลอย, ร.อ. ประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ 1 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ 2505, 135 หน้า

ฉลาก บุญลอย, ร.ฉ. ประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ 2 มหาวิทยาลัยวงมรราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ โรงพิมพ์เลียงเชียงจางเจริญ 2506, 72 หน้า

ฉันท ขำวิไล ฉันทศาสตร์ว่าด้วยวิธีแต่งภาพทุกประเภททั้งไทยและมคธ โรงพิมพ์พระจันทร์
2474, 135 หน้า

ฉันท สุวรรณบุญ "ชนเผ่าช่วยกับช้าง" วารสารวัฒนธรรมไทย 9(10) 61 - 67
ธันวาคม 2512

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ กวีโวหาร-โบราณคดี ฉ.กระแสสินธุ์ (นามแฝง) โรงพิมพ์
อักษรเจริญทัศน์ 2503, 583 หน้า

ฉลิม ยงบุญเกิด ลีปกรมไทยจีนสมัยราชวงศ์หมิง โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน 2511,
ไม่ปรากฏจำนวนหน้า

ฉ. บุศราคำ (นามแฝง) "เกี่ยวกับเรื่องช้าง" วิทยาสาร 20(13): 53
1 เมษายน 2512

ชวาดี, เกอ จดหมายเหตุนายวันของท้าวบวหลวง เกอ ชวาดี หลวงสันธานวิทยาลัย
แบบละเรียบเรียง แจกในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรี หลวงสันธาน
วิทยาลัยและสถาปนกิจศพเจ้าชายกำเน็ก พลากูร ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม
24 มีนาคม 2482, 188 หน้า

ชวาดี เอี่ยมกระสินธุ์ ก๊าศล้องช้าง โอเคียนส์การพิมพ์ 2512, 182 หน้า

ชวาดี เอี่ยมกระสินธุ์ อนุสรณ์จากอดีต เขมมบรรณกิจ โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2504,
325 หน้า

"ช้างเผือกพระราชพาหนะคู่บารมี" ประชาธิปไตย 10 กรกฎาคม 2509 หน้า 9

เซเกส, บอช ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย มหาเสวกโทพระยา
ราชนกุล (อวบ เปาโรหิตย์) พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ 4 รอบ
 พ.ศ. 2467 โรงพิมพ์พิพรรธนากร 2467 117 หน้า

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม กรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ โรงพิมพ์วัฒนาพานิช 2505,
 776 หน้า

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหา "คำวินิจฉัยพระทานอธิบายเรื่องตำนานโคลง
 ฉันท กาพย์ กลอน" บันทึกสมาคมวรรณคดี ฉบับที่ 5 หน้า 19 - 40
 ฉบับที่ระลึกในงานทำบุญฉลองพระชนมายุครบเจ็ดสิบปีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
 เชื้อ กรมพระยาการรงราชานุภาพ มิถุนายน 2475

✕ คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหา นิทานโบราณคดี พิมพ์ครั้งที่ 13 โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา
 2511, 526 หน้า

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหา นิราศนครวัด โรงพิมพ์เรืองอักษร 2503,
 232 หน้า

เคอ บาร์, วิลเลียม ซีโอกอร์ บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค 1 แปลจาก
Sources of Indian Tradition โดยจำนงค์ ทองประเสริฐ
 โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น 2512, 568 หน้า

เทพทวี, ชุน คำฉันท์คุณยี่สิบเวียงกล่อมช้างของเก่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง
 อิศรอุคมเดชโปรดให้พิมพ์ โรงพิมพ์โสภณพิพรรธนากร 2467, 39 หน้า

เทเวศร์, ชุน "คู่มือสิ่งเวยกปลอมช้างของเก่าครั้งกรุงเก่า" คำฉันท์คู่มือสิ่งเวยกปลอมช้าง
ของเก่า หน้า 24 - 39 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงอดิศรอุดมเดชโปรด
ให้พิมพ์ เมื่อมีชวค พ.ศ. 2467

✓ ธนิต อยู่โพธิ์ วรรณคดีลัทธิจัน กรมศิลปากร ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร 2502, 134 หน้า

ธนิต อยู่โพธิ์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและนักปราชญ์ราชบัณฑิตในรัชสมัย กรมการ
ฝึกหัดครูพิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทาน ณ วัดกวีศราราม จังหวัดลพบุรี
19 ตุลาคม 2506, 64 หน้า

✓ ธรรมาภิรักษ์, รองอมาตย์เอก ประชุมลำนำนามวลคำรากลอนกานต์โคลงฉันท์
คณะกรรมการการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี
โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2514, 431 หน้า

นราธิพงษ์ประพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น ภาณุवारณคดีละวิทยาการ
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2504, 499 หน้า

นราธิพงษ์ประพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น วิทยาวรรณกรรม แพร่พิทยา
2506, 1148 หน้า

นาค ใจอารีย์ "เรื่องช้างเอราวัณ" วารสารวัฒนธรรมไทย 6(2) . 29 - 35
สิงหาคม 2505

✓ นิรันดร์ นวมารคและคนอื่นๆ ประวัติวรรณคดี เล่มสอง พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์พิริยกิจ
2494, 246 หน้า ✓

นิรันดร์ นวमारค "วิชาประพันธ์ศาสตร์ว่าด้วยฉันทศาสตร์ (ฉบับที่ 1)" คำบรรยาย
ภาษาไทยชั้นสูง หน้า 1 - 16 ชุมนุมภาษาไทยของคุรุสภา 2511

เนห์รุ, ขวาทระลาล พบถื่นอินเคีย เล่ม 1 กรุณา กุศลาลัย แปล กมลการ
ธนบุรี 2515, 451 หน้า

บรรลือ เรื่องกระภูต, พล.ท.ท.และคนอื่นๆ หนังสือรวมกฎหมายอาญา เล่ม 3
โรงพิมพ์ตำรวจ 2504, 1464 หน้า

บริบาลบุรีรักษ์, หลวง ชุมนุมโบราณคดี โรงพิมพ์นิยมวิทยา 2503, 433 หน้า

บ็อค, คาร์ล สมัยพระปิยมหาราช เสรีบุร พินธุรังษีและอัมพร จุลานนท์ แปล
แพร่พิทยา โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2505, 583 หน้า

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. "หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย" วรรณคดี หน้า 55 -
157 25 สิงหาคม 2514

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระ ฉันทกฤดากรสรน้อง ม.ป.ท.,
ม.ป.ป., 64 หน้า

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระ พระปฐมสมโพธิกถา ประพาสคัน
การพิมพ์ 2503, 484 หน้า

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระ "หิมพานต์" มหาเวสสันดรชาดก
หน้า 16 - 45 คุรุสภา 2513

ประพัฒน์ ตรีณรงค์ ชีวประวัติวิถีไทย คลังวิทยา 2499, 512 หน้า

ประพัฒน์ ตรีณรงค์ และสงวน อึ้งคง สารานุกรมวรรณคดีไทย สำนักพิมพ์ก้าวหน้า
โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2505, 618 หน้า

ประยูทธ สิทธิพันธ์ สามวัง สำนักพิมพ์กรุงธน โรงพิมพ์นิยมวิทยา 2506, 1039 หน้า

ประยูทธ สิทธิพันธ์ สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย คลังวิทยา โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์
2506, 516 หน้า

ประยูร พิทยานาคะ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ป. พิทยานาคะการพิมพ์ 2512, 462 หน้า

ประสาธน์ หล้าศิลา เกโซ สนวนานนท์ และประเสริฐ วิทยารัฐ สถิติเบื้องต้นสำหรับ
เตรียมอุดมศึกษา ป.กศ., กศ.บ., โอเคียนส์โคร์ โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์
2503, 294 หน้า

ประเสริฐ ขลิบทอง ประวัติวรรณคดีไทยชุด ป.ม. โรงพิมพ์สามมิตร 2509, 369 -
86 หน้า

ฟอร์บิง, เซวาลีเออร์ เคอ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุฟอร์บิง
พันเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดให้พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี ลม้าย อุทยานนท์ ณ เมรุหน้า
พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 12 มิถุนายน 2509

มณี พยอมยงค์ ประวัติและวรรณคดีล้านนา บริษัทคนเมืองการพิมพ์ เชียงใหม่ 2513,
221 หน้า

มหาธรรมราชาลิไทย, พระ "ไตรภูมิพระร่วง" เรื่องพระร่วง เทียวเมืองพระร่วง
คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภาสิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง หน้า 477 -
 788 โรงพิมพ์อักษรบริกา 2498

✕ มหาราชครู, พระ สมเด็จพระนารายณ์และกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
สมุทรโหมคำฉันท์ พิมพ์ครั้งที่ 5 คุรุสภา 2504, 248 หน้า

มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์ พิมพ์ครั้งที่ 6 คุรุสภา 2513, 416 หน้า

มานิต มานิตเจริญ พจนานุกรมไทย แพร่พิทยา 2504, 1581 หน้า

ป่วย อังภากรณ์ วรรณคดี โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ชุมนุมบทความ
 ทางวิชาการถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในโอกาสที่
 พระชนม์มกรบ 80 พรรษาบริบูรณ์ 25 สิงหาคม 2514

เปลื้อง ๗ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์ไทยวัฒนา
 พานิช 2498, 572 หน้า ✓

เปลื้อง ๗ นคร "วิชาการประพันธ์ศาสตร์ว่าด้วยกาพย์กลอน (ฉบับที่ 3)" กำขรรยาย
ภาษาไทยชั้นสูง หน้า 38 - 84 ชุมนุมภาษาไทยของคุรุสภา 2511 ✓

แปลก สนธิรักษ์ พิธีกรรม บรรณาการ 2500, 411 หน้า

พ.ณ. ประมวลมารก (นามแฝง) กำสรวลศรีปราชญ์นิราศนรินทร์ โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน
 2511, 415 หน้า

พนิศา สิทธีวรณ ขอช้างเผือก นิทานประวัติศาสร์ประกอบสังคีต ของโรงเรียน
นาฏศิลป์ กรมศิลปากร โรงพิมพ์กัศิประคิษฐ 2500, 43 หน้า

พรพรรณ วัชรากัย สำนวนการเขียน พิมพ์ครั้งที่ 4 บริษัทประชาชนจำกัด 2511,
106 หน้า

➤ พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช 2464

พูนพิศมัย คีตกุล, ม.จ. หึง สารคดี อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพเจ้าแม่คำมูล เทพวงศ์
16 มกราคม 2509, 149 หน้า

ไพฑูย์ สุนทรารักษ์ เรื่องเมืองสุรินทร์ โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์ 2508, 47 หน้า

โมรี พิเษกุล และเทือก กุสุมา ณ อยู่ชยา ประวัติวรรณคดีไทย ศุรุสภา 2512,
474 หน้า

แยม ประพัฒน์ทอง รสวรรณคดีไทย โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ 2504, 285 หน้า

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พิมพ์ครั้งที่ 6
โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ 2510, 388 หน้า

ลาอุแบร์, เคอ จดหมายเหตุลาอุแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 2 สันต์ ท.โกมลบุตร
แปล โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ 2510, 388 หน้า

ลัลลนา กิริเจริญ คู่มือลิลิตยวนพ่าย ศุรุสภา 2512, 465 หน้า

เล็กสุ่มิตร โคกชื้น อภิธานประวัติศาสตร์ไทย ภาค 2 โรงพิมพ์เกษมการ 2505,
860 หน้า

เล็กหล้านภาลย์, พระบาทสมเด็จพระพุทธ ขุนช้างขุนแผน โรงพิมพ์กุรุสภา 2493,
992 หน้า

X เล็กหล้านภาลย์, พระบาทสมเด็จพระพุทธ "บทพากย์รามเกียรติ์" แบบเรียนวรรณคดีไทย
เล่ม 4 หน้า 81 - 120 กุรุสภา 2509

วชิรญาณ, หอพระสมุด ชุมนุมคำรากลอน กุรุสภา 2504, 323 หน้า

วรภักดีปัญญ, พระ "กฎหมายเกี่ยวกับสัตว์" วารสารสังคมศาสตร์ 1(2) : 140 -
148 พฤศจิกายน 2504

วรเวทย์พิสิฐ, พระ วรรณคดีไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กุรุสภา 2496,
193 หน้า

วรรณคดี, สมาคม บันทึกสมาคมวรรณคดี ฉบับที่ 2 โรงพิมพ์วิริยานุกาพ 2474,
75 หน้า

วรรณคดี, สมาคม บันทึกสมาคมวรรณคดี ฉบับที่ 3 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
2474, 66 หน้า

วาทเพ็ญณี, พระราชนิพนธ์ กรรมพิธี-ข้าหงส์ กรมศิลปากร ห้างหุ้นส่วนจำกัดกวีพร
2505, 31 หน้า

วิจิตรมาตรา, ชุน สิ่งที่กึกเห็นในเรื่องควา สำนักพิมพ์สาส์นสวรรค์ ม.ป.ป. 518 หน้า

วิชาการศึกษา, วิทยาลัย หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงวิชาเฉพาะ โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ
2509, 62 หน้า

วิชาการศึกษา, วิทยาลัย หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ
2510, 109 หน้า

วิทย ศีวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ไทยวัฒนาพานิช 2492, 344 หน้า

วิสิฐ พุทธิบัณฑิต วรรณคดีวรรณานุกรณ ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการก้า 2504, 688 หน้า

ศรีปราชญ์ อนิรุทธคำฉันท์ กรมศิลปากร ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร 2503, 136 หน้า

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 29 คุรุสภา 2511 298 หน้า

ศิลปากร, กรม ประชุมสุภาพนิพนธ์หอสมุดแห่งชาติ โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2508,
546 หน้า

ศิลปากร, กรม เรื่องพระร่วง เทียบเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย
สุภาพนิพนธ์พระร่วง ไตรภูมิพระร่วง ศิลปাবรรณการ โรงพิมพ์อักษรบริการ
2498, 788 หน้า

ศิลปากร, กรม สมบัติวรรณคดี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางศรีอาทิ
3 มิถุนายน 2502, 82 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมวิชาการ แบบเรียนวรรณคดีไทย เล่ม 4 พิมพ์ครั้งที่ 10
คุรุสภา 2509, 430 หน้า

ศุภชัย รัตนโกมุท และสะอาด อินทรสาดี ประวัติวรรณคดีไทย ฉบับสมบูรณ์ตามหลักสูตร
เอกศิลป์การพิมพ์ 2509, 400 หน้า

ศุภร มุขนาค สมบัติกวี บทวิจารณ์วรรณคดีขุนช้างขุนแผน สำนักพิมพ์ungskศึกษา 2503,
992 หน้า

ส.วรรณะหทัย (นามแฝง) ตำราพิไชยสงครามไทย-จีน โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2508,
200 หน้า

สงวน อึ้งคง และประพัฒน์ ตรีธรรม สารานุกรมวรรณคดีสากล แพร่พิทยา
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2506, 712 หน้า

สมบัติ พลายน้อย สัทวินิยาย ส.พลายน้อย (นามแฝง) ก้าวหน้า โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม 2510, 454 หน้า

✓ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ชีวิตและงานกวีเอกของไทย เฟื่องอักษร 2508,
528 หน้า

X สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร "การคล่องตัวและเพี้ยนคำกริยา" แสนสุข
80(2): 26 - 27, 29 9 กุมภาพันธ์ 2516

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร "การคล่องตัวและเพี้ยนคำกริยา (ต่อ)" แสนสุข
81(2): 26 - 27, 29 16 กุมภาพันธ์ 2516

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ชุมนุมพระราชนิพนธ์และพระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แพร่พิทยา โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2506, 592 หน้า

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ประเพณีและเรื่องที่น่าสนใจ แพร่พิทยา โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2502, 559 หน้า

สมโรจน์ สวัสดิกุล ฅ อยู่ชยา, คุณหญิง คำฉันท์กฤษณีสั่งเวยและกาพย์ขับไม้ โรงพิมพ์พระจันทร์ 2509, 38 หน้า

สมโรจน์ สวัสดิกุล ฅ อยู่ชยา, คุณหญิง "คำฉันท์กฤษณีสั่งเวยกล่อมพระเศวตสุรคชาธาร" จันทร์เกษม 82 · 4 - 16 พฤษภาคม - มิถุนายน 2511

สว่างวงศ์ กรีนุตร ความรู้เรื่องเมืองสยาม สอ สัจจวาที(นามแฝง) สำนักพิมพ์สาส์นสวรรค์ ประพาสต้นการพิมพ์ 2507, 812 หน้า

สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกาเนติ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยการพิมพ์ 2511, 304 หน้า

สารประเสริฐ กวีนิพนธ์ โรงพิมพ์ธนาคารออมสิน 2502, 286 หน้า

✕ สุกเจตน์ ลายดี "โพนช้าง" มรดกสยาม โดยเทกไทย สยาม 27 มกราคม 2516, หน้า 7

สุชีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ วรรณคดีและวรรณกรรมปัจจุบัน อักษรเจริญทัศน์ 2504, 210 หน้า

สุนนชาติ สวัสดิกุล ฅ อยู่ชยา, ม.ร.ว. "พระประวัติสมเด็จพระสมเด็จเจ้ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส" หน้า 9 - 16 โรงพิมพ์องค์การโทรทัณฑ์แห่งประเทศไทย 2504

เสนีย์ วิลาวรรณ ประวัติวรรณคดี ป.กศ. ฉบับสอบไล่ โรงพิมพ์วัฒนาพานิช
2505, 382 หน้า

เสนีย์ วิลาวรรณ ประวัติวรรณคดีและการประพันธ์ โรงพิมพ์วัฒนาพานิช 2509,
441 หน้า

เสรี วงษ์ไพจิตร "พระแก้ววรรัตนกฐิ" อนุสาร อ.ส.ท. 6(9): 18 - 25,
48 - 55 เมษายน 2509

หริศ เรืองฤทธิ์ วรรณคดีไทย เล่ม 1 โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ 2513,
366 หน้า

อนุমানราชชน, พระยา การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)
ราชบัณฑิตยสถาน โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2507, 176 หน้า

อนุমানราชชน, พระยา รสวรรณคดี สำนักพิมพ์คลังวิทยา โรงพิมพ์เจริญธรรม
2515, 354 หน้า

อนุমানราชชน, พระยา "วรรณคดีในแง่วรรณศิลป์" วิทยาสาร 19(36): 12 - 13,
43 22 กันยายน 2511

✕ อนุমানราชชน, พระยา สารคดีและประเพณีน้ำขึ้นเกี่ยวกับเมืองสวรรคและยี่สาংเทวคา
เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) แพร่พิทยา โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์ 2503, 453 หน้า

อิศรานุภาพ (อนัน), พระยา อุเทนคำตันท์ กรุสภา 2504, 216 หน้า

อุคม ประมวลวิทย์ 50 กบฏริบไทย โรงพิมพ์เจริญธรรม 2508, 758 หน้า

✕ โอกาส เสวิกุล "ไปคูคลองข้างในเพี้ยก" ชาวกรุง 9(18) 114 - 124 . เมษายน 2513

✕ โอกาส เสวิกุล สารคดีรอบเมืองไทย โอเดียนการพิมพ์ 2510, 426 หน้า

✕ ส.ไพรวัด (นามแฝง) ตำนานการจับช้าง โรงพิมพ์หัวช้าง 2481, 197 หน้า

เฮอรั, ลาฟคาดีโอ วรรณคดีกับชีวิตและการเมือง ธนิต อยู่โพธิ์ แผล
กรมศิลปากร ห้างหุ้นส่วนจำกัด กิวิพร 2510, 107 หน้า

✓ Bock, Carl Alfred Temples and Elephants, S.Low, London,
1884, 438 pp.

Coombes, H., Literature and Criticism, Penquin Books, U.S.A.,
1953, 160 pp.

Enkvist, Nils Erik, Spencer, John, and Gregory, Michael J.,
Linguistics and Style, Oxford University Press, London,
1967, 109 pp.

Nehru, Jawaharlal, The Discovery of India, Signet Press,
Calcutta 20, 1945, 109 pp.

Richards, I.A. Principles of Literature Criticism, 14 th ed.

Routledge & Kegan Paul Ltd., London, 1955, 298 pp.

Richards, I.A. Practical Criticism, Routledge & Kegan Paul Ltd.,

London, 1970, 370 pp.

Wellek, Rene, and Warren, Austin, Theory of Literature, A Harvest

Book, Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1956, 375 pp.